TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)

ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN YENİ ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ: GÖÇ POLİTİKALARININ GEÇİCİLİK VE BELİRSİZLİK KISKACINDAKİ SURİYELİ, IRAKLI VE AFGAN GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ, ANKARA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

SİBEL UTAR

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)

ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN YENİ ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ: GÖÇ POLİTİKALARININ GEÇİCİLİK VE BELİRSİZLİK KISKACINDAKİ SURİYELİ, IRAKLI VE AFGAN GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ, ANKARA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

SİBEL UTAR

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Filiz ZABCI

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ (SİYASET BİLİMİ)
ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'NİN YENİ ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ: GÖÇ POLİTİKALARININ GEÇİCİLİK VE BELİRSİZLİK KISKACINDAKİ SURİYELİ, IRAKLI VE AFGAN GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN İNCELENMESİ, ANKARA ÖRNEĞİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Filiz ZABCI

TEZ JURİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı:	**İmza:**
1- Prof. Dr. Filiz ZABCI	
2- Prof. Dr. Filiz KARTAL	
3- Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ	
4- Prof. Dr. Cenk SARAÇOĞLU	
5- Prof. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ	

Tez Savunması Tarihi:

19.09.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Prof. Dr. Filiz Zabcı danışmanlığında hazırladığım Türkiye'nin Yeni Uluslararası Göç Yönetimi: Göç Politikalarının Geçicilik ve Belirsizlik Kıskacındaki Suriyeli, Iraklı ve Afgan Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden İncelenmesi, Ankara Örneği (Ankara, 2023)" adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

(19/09/2023)

Sibel UTAR

TEŞEKKÜR

Ankara'da yaşam mücadelesi veren uluslararası göçmenlerle saha araştırmasına dayanan bir doktora tezi yazma süreci Covid-19 pandemisi nedeniyle hayal ettiğimden çok daha zorlu geçti. Bu süreçte sabrı ve ilgisi ile çalışmanın tamamlanmasını mümkün kılan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Filiz ZABCI'ya çok teşekkür ederim. Tez izleme kurulumda yer almayı kabul ederek değerli önerileri ile bana yol gösterici olan Prof. Dr. Elif Ekin AKŞİT'e ve Doç. Dr. Mehmet OKYAYUZ'a teşekkürlerimi sunarım. Doktora tez savunmasında yaptıkları yapıcı eleştiriler ve önerilerle bana yeni ufuklar açan Prof. Dr. Cenk SARAÇOĞLU'na, Prof. Dr. Mustafa Kemal BAYIRBAĞ'a ve Prof. Dr. Filiz KARTAL'a çok teşekkür ederim.

En büyük minnettarlığım maddi ve manevi desteğini tüm hayatım boyunca hissettiğim aileme, özellikle de saha araştırmasının büyük bir kısmında bana eşlik eden ve tezimin son okumasını yapan kız kardeşim Yasemin'edir. Tezimin tüm heyecan ve sıkıntısını benimle paylaşan, her zorlu koşulda yanımda olan dostlarıma da teşekkürü bir borç bilirim.

Son teşekkürüm ise saha araştırması sırasında tanıştığım görünmez kahramanlara. Ankara'daki göçmenlerin hayatlarını daha yaşanabilir kılmak ve toplumsal çatışmanın önüne geçmek için gece gündüz çalışan kamu görevlilerine ve STK çalışanlarına gösterdikleri çaba için sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR ..... **i**
İÇİNDEKİLER ..... **ii**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
GRAFİKLER LİSTESİ ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI 10
    1.1. Araştırmanın Konusu 10
    1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi 13
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 19
    2.1. Araştırmada Alan ve Örneklem Seçimi 21
    2.2. Veri Toplama Süreci 29

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI GÖÇ VE GÖÇMEN POLİTİKALARI

1. ULUSLARARASI GÖÇ OLGUSU 31
2. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI 33
    2.1. Ekonomik Göç Kuramları 35
    2.2. Tarihselci- Yapısalcı Yaklaşım 38
    2.3. Göç Sistemleri Kuramı ve Ağ Yaklaşımı 40
3. ULUSLARARASI GÖÇ TİPOLOJİLERİ 47
    3.1. Nedenlerine Göre Uluslararası Göç: Zorunlu-Gönüllü Göç 48
        3.1.1. Zorunlu Göç 48
        3.1.2. Gönüllü Göç 51
    3.2. Yasal Durumlarına Göre Uluslararası Göç: Düzenli- Düzensiz Göç 54
        3.2.1. Düzenli Göç 54
        3.2.2. Düzensiz Göç 55

3.3. Süresine Göre Uluslararası Göç: Kalıcı-Geçici Göç 58
3.3.1. Kalıcı Göç 58
3.3.2. Geçici Göç 58
4. ULUSLARARASI ÇAĞDAŞ GÖÇ HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 59
4.1. Savaş Sonrası Düzenlemeler ve Sömürgeciliğin Tasfiyesi Dönemi 60
4.2. İşçi Göçü Dönemi 62
4.3. Sınırlandırılmış Göç Dönemi 63
4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem 65
4.5. 2008 Sonrası Dönem 70
5. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇ 72
6. ULUSLARARASI GÖÇÜN YÖNETİMİ 84
6.1. Uluslararası Göç Politikasının İnşasında Belirleyici Olan Temel Etmenler 87
6.1.1. Ülkelerin Göç Tarihleri 87
6.1.2. Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Yapıları 89
6.1.3. Taraf olunan Uluslararası Anlaşmalar ve Örgütler 91
6.1.4. Ülkelerin Vatandaşlık Anlayışları 93
6.2. Uluslararası Göç Politikasının Temel Unsurları 97
6.2.1. Sınır Politikaları 98
6.2.2. Göçmenlerin Yasal Statülerinin Düzenlenmesi 104
6.2.3. Vatandaşlığa Alma Politikaları 107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ

1. TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞ GÖÇ VE İLTİCA REJİMİNİN ŞEKİLLENMESİNDE BELİRLEYİCİ OLAN TEMEL ETMENLER 118
1.1. Türkiye'nin Uluslararası Göç Tarihi 119
1.1.1. Ulus-inşası ve Devlet Güdümlü Göç (1923-1950'ler) 120
1.1.2. Göç Patlaması (1950'ler -1980'ler) 122
1.1.3. Göçün Siyasallaşması (1980'ler – 2000'ler) 124
1.1.4. Milliyetçi Miras ve Küresel Yörünge Arasında Göç (2000'ler Sonrası) 130
1.2. Türkiye'nin Demografik Özellikleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 138
1.3. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Anlaşmalar ve AB ile İlişkileri. 145

1.4. Türkiye'nin Ulus Anlayışı ve Vatandaşlık Tanımı 151
2. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARININ TEMEL UNSURLARI 156
2.1. Türkiye'nin Sınır Politikaları 156
2.2. Türkiye'deki Uluslararası Göçmenlerin Yasal Statüleri 173
2.2.1. Türkiye'de Uluslararası Korumaya İlişkin Statüler 175
2.2.1.1. Uluslararası Koruma Başvurusu Sahiplerinin Hakları ve Yükümlülükleri 178
2.2.1.2. Mülteci Statüsüne Sahip Kişilerin Hak ve Yükümlülükleri 184
2.2.1.3. Şartlı Mülteci Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 185
2.2.1.4. İkincil Koruma Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 187
2.2.1.5. Geçici Koruma Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 188
2.2.2. Türkiye'de Düzenli Göçmenlere İlişkin İkamet İzni Temelli Statüler 191
2.2.2.1. Kısa Süreli İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 192
2.2.2.2. Aile İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 194
2.2.2.3. Öğrenci İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 196
2.2.2.4. Uzun Dönem İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 199
2.2.2.5. İnsani İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 200
2.2.2.6. İnsan Ticareti Mağduru İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri 202
2.3. Türkiye'nin Vatandaşlığa Kabul Politikaları 203
3. TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI GÖÇMEN STATÜLERİNDE TABAKALAŞMA VE UYRUK TEMELLİ YOĞUNLAŞMA 213

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜVENCESİZLİK VE BELİRSİZLİĞİN KISKACINDA HAYATTA KALMAK: SURİYELİ, IRAKLI VE AFGAN GÖÇMENLERİN ANKARA'DA GÖÇÜ DENEYİMLEME BİÇİMLERİ

1. ANKARA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI 227
2. ANKARA'DAKİ SURİYELİLERİN DURUMU: MİSAFİRLİK VE EV SAHİPLİĞİ ARASINDA SALINAN STATÜLER VE BELİRSİZLİĞİN SÜREKLİLİĞİNDE AĞLARA TUTUNMAK 235
2.1. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Durumu 247
2.1.1. Barınmaya Erişim 247
2.1.2. Eğitime Erişim 250
2.1.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim 254
2.1.4. Çalışma İznine Erişim ve Ankara Emek Piyasasındaki Koşulları 256
2.1.5. Sosyal ve Mali Yardımlara Erişim 266
2.1.6. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kamu Otoriteleri ile İlişkileri 269
2.1.7. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Yerleşiklerle İlişkileri 272
2.1.8. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Diğer Göçmen Grupları ile İlişkileri 276
2.2. Ankara'daki Düzensiz Statüdeki Suriyelilerin Durumu 278
2.3. Ankara'da İstisnai Vatandaşlık Alan Suriyelilerin Durumu 280
3. ANKARA'DAKİ AFGANLARIN DURUMU: BATIYA GÖÇ UMUDU İLE DÜZENSİZLİK ARASINA SIKIŞAN ARAFTA HAYATLAR VE GÜNÜ KURTARMA STRATEJİSİ ÜZERİNE İNŞA EDİLEN ANKARA'DAKİ GÖÇ DENEYİMLERİ 286
3.1. İkamet İzni ile Düzenli Statüde Ankara'da Yaşayan Afganların Durumu 294
3.1.1. Barınmaya Erişim 295
3.1.2. Eğitime Erişim 296
3.1.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim 297
3.1.4. Çalışma Koşulları ve Ankara'daki İstihdam Piyasasındaki Konumları 298

3.1.5. Sosyal ve Mali Yardıma Erişim 301
3.1.6. Kamu Otoriteleriyle İlişkiler 301
3.1.7. Ankaralı Yerleşiklerle İlişkiler 302
3.1.8. Diğer Göçmen Gruplar ile İlişkileri 302
3.2. Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi Afgan Sığınmacıların Ankara'daki Durumu 304
3.3. Düzensiz Afgan Göçmenlerin Ankara'daki Durumu 308
3.4. Türk Vatandaşlığına Geçmiş Afganların Durumu 314
4. ANKARA'DAKİ IRAKLILARIN DURUMU: ANKARA'NIN DAİMÎ ANCAK GÖRÜNMEYEN GÖÇMENLERİ IRAKLILARIN SINIRLAR ARASINDA ŞEKİLLENEN BELİRSİZ YAŞAMLARI 318
4.1. Ankara'daki Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi Iraklıların Durumu 327
4.2. Ankara'daki İnsani İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu 332
4.2.1. Barınmaya Erişim 333
4.2.2. Eğitime Erişim 333
4.2.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim 334
4.2.4. Sosyal ve Mali Yardımlara Erişim 334
4.2.5. Çalışma İznine Erişim ve Ankara'daki İstihdam Piyasasındaki Konumları 335
4.2.6. Kamu Otoriteleri ile İlişkileri 337
4.2.7. Ankaralı Yerleşiklerle İlişkileri 338
4.2.8. Diğer Göçmen Grupları İle İlişkileri 339
4.3. Ankara'daki Kısa Süreli İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu 340
4.4. Öğrenci İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu 342
4.5. Düzensiz Statüdeki Iraklıların Durumu 343
4.6. Vatandaşlığa Geçen Iraklıların Durumu 345
SONUÇ 348
KAYNAKÇA 354
EKLER 382
Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Mükalat Formu 382
Ek-2: Aydınlatılmış Onam Formu 384
ÖZET 385
ABSTRACT 386

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Suriyeli Görüşmecilerin Listesi 25
Tablo 2: Afgan Görüşmecilerin Listesi 26
Tablo 3: Iraklı Görüşmecilerin Listesi 28
Tablo 4: Ülke Dışında Yaşayan Ancak Yurttaş Olan Ebeveyn(ler)in Doğan Çocukları 96
Tablo 5: Ülke İçinde Yaşayan Ancak Yurttaş Olmayan Ebeveyn(ler)in Doğan Çocukları 96
Tablo 6: İstisnai Yoldan Varandaşlığın Yatırım Kalemleri ve Ücretleri 211
Tablo 7: Tarımsal Üretim Değerleri (Kişi Başı TL Değeri, 2008) 228

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı 166
Grafik 2: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu 177
Grafik 3: İkamet izni İle Ülkemizde Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı ... 191
Grafik 4: Kısa Dönem İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan İlk 10 Uyruk 193
Grafik 5: Aile İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunun İlk 10 Uyruk 195
Grafik 6: Öğrenci İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunun İlk 10 Uyruk 197
Grafik 7: Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Geliş ve Hukuksal/İdari Süreçler (2011-2017) 237
Grafik 8: Yakalanan Düzensiz Göçmenler (İlk 10 Uyruk) 289

GİRİŞ

2011 yılında Esad karşıtı barışçıl gösterilere Suriye yönetiminin şiddet ile karşılık vermesinin ardından Suriye'de başlayan iç çatışmalar sonucu Hatay Yayladağ sınırına kaçan 252 kişilik ilk Suriyeli sığınmacı grubunun 29 Nisan 2011 tarihinde Türkiye sınırından geçmesine izin verilmesi ve Ekim 2011'de "açık kapı politikası" ilan edilerek Suriye yönetimi demokratikleşinceye kadar iç çatışmalardan kaçan Suriyelilere Türkiye'de insani koruma sağlanacağı duyurusu Türkiye'nin küresel göçteki konumunda bir kırılma anını temsil ediyordu. Nitekim bu dönemde ağırlığını Suriyeli muhaliflerden yana koyan Türk hükümeti Esat yönetiminin kısa sürede devrileceği üzerine politika stratejileri geliştirirken (Kirişçi ve Karaca, 2015: 307), dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Türkiye'nin insani koruma sağlayabileceği Suriyeli sığınmacı sayısındaki psikolojik sınırın 100 bin olduğunu dile getirmekteydi. Ancak AKP hükümetinin Esad rejiminin hızlı çöküşüne dair beklentileri gerçekleşmediği gibi bölgede Irak- Şam İslam Devleti (IŞİD) adlı selefi terör örgütünün etkinlik alanını arttırmasının ardından yaygınlaşan şiddet sarmalı nedeniyle Suriye'den Türkiye'ye sığınanların sayısı 2014 yılına gelindiğinde 1.5 milyonu aşmakla birlikte IŞİD'in bölgedeki işgal harekâtını Irak'a kadar genişletmesini takiben yüzbinlerce Iraklı sığınmacı da açık kapı politikası kapsamında Türkiye'ye sığındı. Bu durum Türkiye'yi dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna getirdi. Dahası iltica ve göç hareketlerine karşı diğer devletler dışlayıcı bir politika izleyip sınır güvenliklerini arttırırken Türkiye'nin "insan hakları odaklı" açık kapı politikası yürütmesi (Erdoğan, 2015) Afganistan başta olmak üzere savaş ve iç çatışmaların kronik hale geldiği derin yoksulluk sorunu yaşayan ülkelerden yüzbinlerce göçmenin rotasını Türkiye'ye çevirmesine neden oldu. Öyle ki açık kapı politikasının sona erdirilip sınırlara güvenlik duvarı inşa edilmesi dahi Türkiye'ye yönelen kitlesel göç akışını durduramadı.

1990'ların başından itibaren köken, etnisite, cinsiyet, beceri ve beklentiler açısından farklı özelliklere sahip göçmenlerin geçiş ve/veya hedef ülkesi haline gelen Türkiye'nin (Erder ve Kaşka, 2012:123) yer aldığı coğrafi bölgede kronikleşen siyasal istikrarsızlıklar ve çatışmalar nedeniyle kitlesel sığınmacı hareketlerine de maruz kalması Türkiye'nin uluslararası göç yönetiminde yeni politikalar ve programlar geliştirmesini zorunlu kılıyordu. Zira parçalı bir hukuki yapıya sahip olan Türkiye'nin geleneksel göç yönetimindeki yasal boşluklar ve belirsizlikler göç ve iltica alanındaki yasaların farklı aktörler tarafından hiyerarşik ve tutarsız bir biçimde uygulanmasına sebebiyet vermekteydi.

Türkiye'nin geleneksel göç ve iltica rejiminin çerçevesini oluşturan üç ana metin 1934 tarihli İskân Kanunu, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1994 tarihli İltica Yönetmeliği'ydi (Kaiser ve Kaya, 2016: 101). Bu yasal metinler çerçevesinde şekillenmiş olan Türkiye'nin geleneksel göç ve iltica rejiminde göçmenliğin 1934 tarihli İskân Kanunu'nda dönemin milliyetçi zihniyetinin izdüşümü olarak "Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı kişiler" ile sınırlandırılarak tanımlanması, Türkiye'ye yasal göç ve yerleşimi Türk soyundan ve kültüründen olmayan kişilere kapatmıştı (Kaiser, 2010). 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi sınırlama nedeniyle de Avrupa Konseyi üyesi olmayan ülkelerden gelen sığınmacılara mülteci statüsü verilmiyordu. Dahası doksanlı yılların ortalarına kadar Türkiye'de sığınmacılarla ilgili koruyucu ve idari prosedürlere ilişkin özel bir iç düzenleme de yoktu (Okyayuz, Angliss, 2014: 42). Avrupa dışı ülkelerden gelen sığınmacılarla ilgili ilk iç hukuk düzenlemesi olan İltica Yönetmeliği 1994 yılında çıkartıldı. Bu yönetmelik ile Avrupa dışındaki ülkelerden gelen sığınmacıların BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de "geçici" olarak ikamet etmelerine izin verilmesi düzenlenmiş ve böylece Türkiye'nin iltica

rejiminin ana karakteristiğini oluşturan ikili prosedürün ve sığınmacıları "misafir" olarak konumlandıran geçicilik anlayışının da temelleri oluşturulmuştur.

Özellikle 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'ye yönelik uluslararası göç ve sığınmacı hareketlerindeki hızlanma ve kaynak sahalarındaki çeşitlenmeye ek olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik müzakereleri çerçevesinde AB'nin göç ve iltica politikalarına ilişkin müktesebatına uyum süreci geleneksel göç ve iltica politikalarında dönüşümü zorunlu hale getirmiştir (İçduygu ve Aksel, 2015). Bu duruma 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'yla birlikte ani gelişen kitlesel sığınmacı akımını yönetme zorunluluğunun da eklenmesi ile Türkiye, göç ve iltica politikalarına bütüncül ve sistematik olarak yaklaşan ve uluslararası göçün yönetiminde AB standartlarını gözeten 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nu (YUKK) 2013 yılında yürürlüğe koymuştur. Yabancıların ülkeye girişini, vize işlemlerini, uluslararası korumayı, yabancılara verilen yasal statüleri ve bu statülere bağlı hakları, sınır dışı edilmeyi düzenleyen YUKK ile göç ve iltica rejiminde belirsizlik ve karmaşıklık yaratan çoklu hukuki yapıya son verildiği gibi Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ve bu müdürlüğe bağlı taşra teşkilatı olarak İl Göç İdaresi Müdürlükleri (İGİM) kurularak uluslararası göçün yönetimindeki parçalı kurumsal yapı da sivil ve bütüncül hale getirilmiştir (Aras ve Mengücek, 2021: 6).

Tezin temel amacı Türkiye'nin YUKK kapsamında şekillenen yeni uluslararası göç yönetiminin yasal ve kurumsal çerçevesini analiz etmek ve Ankara'da yapılan saha çalışması ile yasal mevzuat ile pratikteki uygulamalar arasındaki boşlukları ve farklılıkları araştırarak Türkiye'nin göç politikalarının göçmenlik deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini incelemektir.

Ulus-devletlerin demografik, sosyal ve ekonomik yapısını dönüştüren uluslararası göç hareketleri yeni biçimler alarak güçlenmiş olsa da göç hareketlerinin

ölçeğini, yönünü, kompozisyonunu ve etkilerini belirleyen başat güç hala ulus-devletlerdir (Massey ve Taylor, 2004: 8). Dahası ulus-devletler göçmenlerin işgücü piyasasına erişim koşullarını, sosyal, ekonomik ve siyasal haklarını düzenleyerek göçmenlerin gündelik yaşama tutunma olanaklarını, toplumsal statülerini, gelecek planlarını yani kısacası göç deneyimlerini şekillendirmede de merkezi bir role sahiptir. Öte yandan ulus-devletler göç politikalarını katılım haklarına sahip olmayan göçmenlerin ihtiyaç ve taleplerinden öte ülkenin ihtiyaçlarını ve ekonomik ve/veya siyasal çıkarlarını gözeterek biçimlendirmektedir (Okyayuz, 2014:11). Nitekim küreselleşme sürecinde ülkeler arası artan rekabette beşeri sermayenin önemini arttırması göç politikalarının seçici bir nitelik kazanmasına ve modern göç rejimlerinin sayıya değil seçmeye odaklanmasına sebebiyet vermiştir (De Hass vd, 2019). Dahası kısıtlama politikaları insani bir meseleden ziyade giderek bir göç biçimi olarak etiketlenen sığınmacı hareketlerine yönelik politikalara da yansımış ve gelişmiş ülkeler göç ve sığınmacı hareketlerini göçün sebepleri üzerinden ekonomik ve zorunlu göç olarak kategorize etmek yerine yararlı-yararsız göçmen olarak sınıflandırarak yararlı/üretken göçmenlere yönelik içerme politikaları izlerken yararsız göçmenleri dışlamaktadır (Morris, 2002; Okyayuz, 2014). Ulus-devletler seçici ve kısıtlayıcı göç politikalarını uluslararası göç yönetiminin temel unsurları olan sınır politikaları, göçmenlik yasal statülerinin belirlenmesi ve vatandaşlığa kabul politikaları aracılığıyla uygulamaya koymaktadır (Vink, 2005). Bu bağlamda ilk olarak ülke sınırından giriş koşullarına göre göçmenleri düzenli ve düzensiz göçmen olarak iki temel kategoriye ayıran ulus-devletler düzenli göçmenleri de alt kategorilere ayırarak farklı yasal statüler vermekte ve bu yasal statülere bağlı olarak farklılaştırılmış hak ve yükümlülükler ile göçmen statüleri arasında bir tabakalaşma meydana getirmektedir (Şahin-Mengücek vd, 2023: 12-13). Bu durum yasal statülerine göre göçmen ve mültecilerden bazıları için kısmi içerme anlamına gelirken diğerleri farklı derecelerde dışlama süreçlerine maruz

kalmakta dolayısıyla ulus-devlet eliyle göç yönetimi farklılaştırılmış göçmen statüleri aracılığıyla göçmenler arasında tabakalara ayrılmış eşitsiz bir sistem olarak örgütlenmektedir. Lydia Morris'e (2002: 140) göre pratikte göçmenlik statüleri haklar açısından bir sosyal-yapısal bölünme sistemini de temsil etmekte dolayısıyla bu yapının ırk ve/veya etnik bölünmeler açısından nasıl "bedenlendiği" sorusunu gündeme getirmektedir.

Tez kapsamında yasal zemini YUKK çerçevesinde oluşmuş olan Türkiye'nin yeni göç yönetiminde yasal statü farklılaşmasına bağlı olarak göçmen statüleri arasında haklara erişim bağlamında bir farklılaşma olduğu iddia edilmektedir. Tez çerçevesinde YUKK kapsamında sistematik olarak düzenlenmiş olan uluslararası koruma ve ikamet izni kategorilerindeki yasal statüler ve bu yasal statülere eşlik eden hak ve yükümlülükler detaylıca incelenecektir.

Türkiye'de özellikle uluslararası koruma rejiminde belirgin olan statü farklılaşmasının göçmenlerin ikamet koşulları, kamu hizmetlerine ücretsiz erişim düzeyleri ve işgücü piyasasına katılım olanakları bağlamında yarattığı eşitsizlikler Castles ve Miller'ın (2008: 264) vurguladığı üzere yeni bir sosyal ve ekonomik katmanlaşma kaynağı haline de gelmiştir. Türkiye'deki yasal statü farklılaşmasının göçmenlerin toplumsal statülerini, gündelik yaşam pratiklerini, gelecek beklentilerini, kamu otoriteleriyle, yerleşiklerle ve diğer statülerde bulunan göçmenlerle ilişkilerini nasıl etkilediği Ankara'da yapılan saha çalışmasında Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin deneyimleri üzerinden incelenecektir.

Öte yandan tez çerçevesinde araştırılan bir diğer soru Morris'in (2002: 140) ifadesiyle göçmen statülerinin nasıl bedenlendiği yani farklılaştırılmış göçmen statülerinin Türkiye'de hangi kriterlere göre verildiğidir. Bu bağlamda uluslararası koruma statüleri belirlenirken mevzuatta zorunlu göç mağduru sığınmacıların

başvurularının değerlendirilmesi sürecinde kişilerin beyanlarının doğruluğu ve uluslararası korumaya ihtiyaç duyup duymadıklarının incelenmesi esastır. Ancak tez çerçevesinde uluslararası koruma statüleri de dahil olmak üzere Türkiye'deki göçmen statülerinin uygulamada uyruklara göre bedenlendiği dahası göçmen statülerindeki tabakalaşmanın bir uzantısı olarak Türkiye'deki göçmen grupları arasında uyruk temelli bir tabakalaşmanın ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin yeni göç yönetiminde göçmen statülerindeki uyruk yoğunlaşmasının nedenleri tez kapsamında analiz edilirken Ankara'da yapılan saha çalışmasında bu durumun Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmen gruplarının kamu otoriteleriyle, yerleşiklerle ve diğer göçmen grupları ile ilişkilerini ve de Türkiye'deki hayatta kalma stratejilerini ve gelecek planlarını nasıl etkilediği mülakatlara dayanılarak anlaşılmaya çalışılacaktır.

Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejimi YUKK çerçevesinde bütüncül ve sistematik bir biçimde yapılandırılarak hukuki ve kurumsal çoğulluktan kurtulsa da iltica rejiminde coğrafi sınırlamaya bağlı ikili yapı ve sığınmacıların Türkiye'deki geçici konumunun yasa ile sabitlenerek korunmuş olması dahası kitlesel sığınmacı akımlarına acil müdahale ihtiyacına binaen "geçici koruma statüsü"nün mevzuata eklenmesi Türkiye'nin iltica rejimini daha da parçalı ve karmaşık hale getirmiştir. Öte yandan göç ve iltica rejimine ilişkin mevzuatta bazen birbirleriyle çelişen hızlı değişiklikler yapılması dahası Türkiye'deki göçmenlere yönelik kamu otoritelerinin sürekli değişen söylemleri ve göç yönetimiyle ilgili tutarsızlığa varan standartlaşmamış uygulamalar nedeniyle Türkiye'nin göç yönetiminin belirsiz niteliği devam etmektedir. Tez çerçevesinde Avrupa muktesebatına uyum reformlarına rağmen geçicilik ve belirsizliğin Türkiye'nin göç ve iltica rejiminin temel karakteristiği olmaya devam etmesinin Türkiye'nin uluslararası göç yönetimi stratejisinin bir parçası olduğu iddia edilmektedir. Nitekim Yıldız ve Sert'e (2017: 97) göre Türkiye'nin mülteci sistemini

ikircikli ve karmaşık bir yapıda tutmaya devam etmesinin sebebi uluslararası göç ve iltica hareketlerinde geçiş konumunu pekiştirme stratejisinin bir parçasıdır.

Öte yandan Türkiye'de göç ve iltica ile ilgili yasal ve kurumsal mekanizmaların iç içe geçmiş yapısı aynı kaynak ülkelerden göç ve iltica hareketlerine maruz kalan Türkiye'nin göçmen ve mülteci kategorileri ile düzenli-düzensiz göçmen kategorileri arasındaki sınırları da belirsizleştirmekte özellikle saha çalışmasının yapıldığı Ankara gibi büyükşehirlerde yasal statüler birbirleri arasında geçirgenlik göstermektedir. Saha çalışmasında mülakat yapılan Iraklı bir göçmenin, Türkiye'de ilk olarak sığınma başvurusunda bulunmuş ardından ileride Türk vatandaşlığına geçebilmek için uluslararası koruma başvurusunu geri çekip kısa süreli ikamet izni ile düzenli göçmen olarak bir süre Türkiye'de yaşamış ancak sonrasında ikamet iznini yenilecek ekonomik gücü olmadığı için mevcut durumda Ankara'da düzensiz statüde bulunması Türkiye'de statüler arası geçirgenliğin çarpıcı bir örneğidir. Tez çerçevesinde Türkiye'nin uluslararası göç yönetimi geçicilik ve belirsizlik stratejisine dayanırken göçmenler için aynı zamanda farklılaşmış yasal statülerle tabakalara ayrılmış bir haklar sistemi oluşturmasının göçmenlerde varoluşsal bir belirsizlik duygusuna yol açtığı iddia edilmektedir. Dahası göçmenlerin failliğini ve aidiyet duygusunu azaltan bu durum göçmenleri mevcut yasal statüleri çerçevesinde topluma uyum sağlamak ve gelecek planları yapmak yerine göçmen grupların marjinalleşme eğilimini arttırmaktadır. Nitekim Ankara'daki saha çalışması çerçevesinde Suriyeli, Iraklı ve Afgan grupların geçicilik ve belirsizlikle başa çıkmak için inşa ettikleri sosyal ağların Tilly'nin (1990: 90) dikkat çektiği üzere dayanışma ve karşılıklı yardımlaşmanın yanı sıra bölünme ve çatışma için de temel sağladığı tespit edilmiştir. Tez çerçevesinde sosyal ağların göçmenlerin gündelik hayatlarını nasıl şekillendirdiği, dışlama mekanizmalarıya başa çıkmaya yardımcı olurken aynı zamanda nasıl bir sosyal kapanmaya sebebiyet verdiği

ve bu durumun göçmenlerin yerleşiklerle ve diğer göçmen grupları ile ilişkisini nasıl etkilediği saha çalışması bulguları üzerinden incelenecektir.

Tezin temel amacı Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejiminin yasal çerçevesi ve uygulamaları arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve bu durumun Türkiye'deki göçmenlik deneyimini nasıl şekillendirdiğini analiz etmek olduğu için Ankara'da yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yapılan nitel araştırma çalışmada merkezi bir öneme sahiptir. Bu nedenle tezin birinci bölümünde saha araştırmasının konusu, amacı ve yöntemi detaylıca açıklanacak ve Ankara'daki alan araştırmasında mülakat yapılan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin demografik bilgileri sunulacaktır.

Tezin teorik zeminini oluşturan ikinci bölümde ise uluslararası göç literatüründeki göç teorileri, göçmen tipolojileri kısaca incelenerek tezin kavramsal arka planı ortaya konacak ve uluslararası göç hareketlerinin 20. yüzyıldaki tarihsel gelişimi ve ulus-devletlerin bu göç hareketlerini yönetmek için geliştirdikleri göç politikaları, yasal ve kurumsal yapılar Avrupa merkezli olarak ele alınacaktır. Türkiye'nin 1960'lardan itibaren Avrupa'ya göç veren bir ülke olması ve Avrupa'ya yönelik düzensiz göç ve sığınmacı akımlarındaki geçiş ülkesi konumunun yanı sıra Avrupa Birliği'ne üyelik müzakereleri çerçevesinde göç politikalarını Avrupa muktesebatına uyumlulaştırma çabaları Türkiye'nin çağdaş göç yönetiminin yasal ve kurumsal bileşenlerinin anlaşılması için Avrupa'ya yönelik uluslararası göç hareketlerinin tarihinin ve Avrupa'nın uluslararası göçü yönetmek için uygulamaya koyduğu politikaların analizini gerekli kılmaktadır. Tezin üçüncü bölümünde ise Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejiminin biçimlenmesine ve yasal mevzuat ile uygulamalar arasında boşluklar ve farklılıklar oluşmasına zemin hazırlayan etmenler ile Türkiye'nin çağdaş göç yönetiminin bileşenleri incelenecektir. Son bölümde ise nitel araştırma yöntemine dayanılarak Ankara'da yapılan mülakatlar ve gözlemler aracılığıyla Türkiye'nin yeni

göç ve iltica rejiminin uygulamasındaki farklılıklar ve sorunların Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenlerin göç deneyimlerini nasıl şekillendirdiği analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

1.1. Araştırmanın Konusu

Küreselleşme sürecinde uluslararası göç hareketlerinin hızlanması, göç örüntülerinin ve rotalarının çeşitlenmesi sonucunda bazı ülkelerin uluslararası göç rejimlerindeki konumu değişmiştir. 20. yüzyılın sonuna doğru uluslararası göç akışının çıkış ve varış coğrafyalarındaki geleneksel "merkez" ülkelere karşın, Türkiye gibi hem göç veren hem göç alan ve aynı zamanda transit göçlere de konu olan "yeni merkezler" denilebilecek ülkeler ortaya çıkmıştır (Kirişçi, 2007). Bu bağlamda geçmişte uluslararası göçte kaynak ülke ve gelişmiş Batılı ülkeler ve gelişmekte olan Doğu ülkeleri arasında köprü niteliğindeki coğrafi konumuyla transit göç ülkesi olan Türkiye, 1990'lardan itibaren göç alan hedef ülkelerden biri haline gelse de uluslararası göçte yeni merkez ülkelerden birine dönüşmesi 2000'li yılların ikinci yarısında gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu ve Afrika ülkeleri ile siyasi ve ticari ilişkilerini geliştirme politikası çerçevesinde bu ülkelerden pek çoğu ile vize serbestisi anlaşması imzalaması Türkiye'ye yönelik göç akışının hızlanmasında önemli bir etkiye sahiptir (Kaiser ve Kaya, 2016). Öte yandan Arap Baharı sonrasında yakın coğrafyasında artan siyasal istikrarsızlıklardan ve çatışmalardan kaçanlar için fiili ilk sığınma ülkesi haline gelen Türkiye (Kaya, 2022: 62), özellikle Suriye İç Savaşı (2011) ve IŞİD'in bölgede yarattığı şiddet sarmalı nedeniyle milyonlarca insanın göçe zorlanması sonucunda dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir. Resmi rakamlara göre 2022 sonu itibariyle Türkiye'de 3.5 milyonun üzerinde geçici koruma

statüsü altında Suriyeli ve büyük çoğunluğu Afgan, Iraklı ve İranlı sığınmacılardan oluşan 330 bin uluslararası koruma başvurusu sahibi zorunlu göçmen bulunmaktadır (BMMYK, 2022).[1] Buna ek olarak Göç İdaresi Başkanlığı'nın 2023 verilerine göre 1.3 milyonun üzerinde yabancı çeşitli ikamet izinleri ile iş ya da eğitim gibi kişisel gerekçelerle gönüllü olarak Türkiye'ye göç etmiştir (GİB, 2023)[2]. Coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketinde koridor özelliği taşıyan Türkiye bu nedenle transit düzensiz göçmenler için "bekleme odası" niteliğindeyken (Erder, 2010); 2000'lerden itibaren hem Avrupa'nın düzensiz göçle mücadelesini sıkılaştırması hem de Türkiye'deki yaygın kayıtdışı ekonominin düzensiz göçmenler için istihdam olanakları yaratması nedeniyle uluslararası düzensiz göçte hedef ülkelerden biri haline gelmiştir (Toksöz ve Ulutaş, 2012). Düzensiz göçün doğası gereği kesin sayılara ulaşmak imkânsız olsa da yakalanan düzensiz göçmenler üzerinden yapılan analizler Türkiye'nin milyonlarca düzensiz göçmene ev sahipliği yaptığını ortaya koymaktadır.

Farklı coğrafyalardan siyasi ya da ekonomik gerekçelerle Türkiye'ye yönelik uluslararası göç akışının hızlanması ve başta düzensiz göç olmak üzere göç örüntülerinin çeşitlenmesi Türkiye'nin göç ve sığınma olaylarına karşı bütünlüklü bir uluslararası göç politikası oluşturmasını ve taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla ve AB müktesebatı ile uyumlu bir yasa hazırlamasını zorunlu kılmıştır. Nitekim 11 Nisan 2013'te yürürlüğe giren 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile birlikte göçmen ve sığınmacı statüleri ve bu statülere bağlı hak ve yükümlülüklerin yasal çerçevesi oluşturulmuş ve de düzensiz göçe ve insan kaçakçılığına ilişkin yaptırımlar açık biçimde tanımlanmıştır (İçduygu ve Aksel, 2015) . Uluslararası göç ile ilgili politika ve stratejilerin uygulanması ve bu konularla ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonun sağlanması, Türkiye'deki yabancıların

[1] BMMYK (2022) UNHCR Türkiye İstatistikleri, https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri
[2] GİB (2023), İkamet izinleri, https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri

statülerinin YUKK uyarınca belirlenmesi ve de Türkiye'den çıkış ve sınır dışı edilme işlemlerinin düzenlenmesi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek üzere yine aynı yıl Göç İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Bunlara ek olarak 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununda yapılan değişikliklerle Türkiye'ye yatırım yapan, taşınmaz satın alan ve belirli süre Türkiye'de ikamet edip gerekli şartları sağlayan göçmenlerin vatandaşlığa kabulü düzenlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişilerin "yabancı" olarak tanımlandığı YUKK'ta Türkiye'nin iltica ve göç rejimi bütüncül bir anlayışla değerlendirilerek tek bir yasa içinde düzenlenmiştir. Dahası YUKK kapsamında iltica rejimine konu olan uluslararası korumanın öznesi durumundaki sığınmacıların ve ekonomik göç olarak da adlandırılan gönüllü göçün öznesi olan düzenli göçmenlerin statüleri ve bu statülere bağlı hak ve yükümlülükler belirlenirken hem sığınmacılar hem de ekonomik göçmenleri iş ve işlerin YUKK çerçevesinde idaresinden tek bir kurum yani Göç İdaresi Başkanlığı sorumlu tutulmuştur. Türkiye'nin uluslararası koruma konusunda birincil hukuk metni olan ve hem uluslararası korumanın hem de geçici korumanın yasal çerçevesini çizen YUKK'ta sığınmacılara yönelik statüler: mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma olarak düzenlenmiştir. Buna ek olarak uluslararası göç akışındaki spektrumun genişliğine paralel olarak göçmenlere verilen ikamet izni türleri de kendi içinde çeşitlendirilmiş ve ikamet izni türleri : kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni, insan ticareti mağduru ikamet izni olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Her bir ikamet iznine sahip olmanın şartları ve de ikamet izinlerinin göçmenlere Türkiye'de sağladığı haklar ve yükümlülükler farklı olduğu için bu ikamet türlerinin her birinin düzenli göçmenlik statüsü olarak değerlendirilmesi mümkündür. Öte yandan düzensiz göçle mücadele söylemi çerçevesinde "yasadışı" olarak konumlandırılan düzensiz göçmenlerin insan haklarından ve Türkiye'nin taraf olduğu pek çok uluslararası

anlaşmadan doğan hakları YUKK çerçevesinde görmezden gelinerek bu grubun kırılgan ve güvencesiz statüsü daha da pekiştirilmiştir.

Uluslararası göçmenlerin toplumsal statüleri hukuki statülerinden bağımsız değildir. Zira göçmenlerin hukuki statüleri ikamet ettikleri ülkedeki sosyal ve ekonomik haklarının çerçevesini belirlediği için göçmenlerin istihdam piyasasındaki durumunu, gündelik hayat pratiklerini, kamu kurumlarıyla, ev sahibi toplumla ve hatta diğer göçmenlerle olan etkileşimlerini biçimlendirmekte ve göçmenlerin geleceğe yönelik beklentilerine şekil vermektedir.(Atasü-Topcuoğlu, 2020: 94). Dolayısıyla göçmenlerin yasal statülerindeki çoğalma yeni bir sosyal ve ekonomik katmanlaşma kaynağı haline de gelebilmektedir (Castles ve Miller, 2008:264). Bu çalışmada Türkiye'nin göç politikaları analiz edilirken farklı göçmen statüleri ve bu statülere verilen hak ve yükümlülükler incelenecek ve de Ankara'da yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular çerçevesinde Türkiye'nin göç politikalarının ve farklılaştırılmış göçmen statülerinin Suriyelilerin, Iraklıların ve Afganların göçmenlik deneyimlerine etkileri araştırılacaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Ulus-devletler tasarladıkları politikalarla uluslararası göçün ölçeğini, yönünü, kompozisyonunu ve etkilerini belirleme gücüne sahiptirler (Massey ve Taylor, 2004: 8). Öte yandan küreselleşme sürecinde uluslararası göç hareketlerinin hızlanması ve çeşitlenmesine ek olarak göç alan ülkelerde çok etnili, çok kültürlü heterojen bir nüfus yapısının ortaya çıkması ülkelerin uluslararası göç politikalarını karmaşıklaştırmış uluslararası göçün yönetimi için katmanlı ve farklılaştırılmış politikalar uygulamasını zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede uluslararası göçün yönetimi ile ilgili politikalar sınır politikaları, vatandaş olmayanlar için hakların belirlenmesi ve göçmenlerin üyelik koşullarının düzenlenmesi şeklinde üç temel bileşene sahiptir (Vink, 2005). Bu

çalışmanın temel amacı Türkiye'nin yasal zemini YUKK çerçevesinde biçimlenen yeni uluslararası göç politikalarında yasal mevzuat ve uygulama arasında bir boşluk olup olmadığına ışık tutmak, saha çalışması üzerinden göç politikalarının göçmenlerin Türkiye'de hayatta kalma stratejilerini, kurumlarla, toplumla ve diğer göçmenlerle ilişkilerini nasıl etkilediğini analiz etmek ve yasal düzlem ile uygulamalar arasındaki farklılıkların nedenlerini araştırmaktır.

Bir ulus-devletin sınırların izinsiz girme ve ülkede sürekli kalma hakkı sadece o ülkenin yurttaşlarına aittir(Brubaker, 2010: 63). Bu bağlamda sınırlar, uluslararası göç hareketini kontrol etme ve vatandaşları yabancılardan ayırma işlevi görmektedir (Şahin-Mengücek vd., 2023: 12). Dolayısıyla sınır politikaları ulus-devletlerin hangi göçmenlerin ülkesine gireceğini denetlemek ve istenmeyen göçmenlerin ülkesine girişini engellemek için kullandığı en temel uluslararası göç politikası aracıdır. Sınır politikaları kapsamında uluslararası göç hareketleri bağlamında yapılan en temel uygulama uluslararası göçü nedenine göre: zorunlu (siyasi) ve gönüllü (ekonomik) göç, yasal durumuna göre: düzenli ve düzensiz göç olarak ikili karşıtlıklar biçiminde kategorilendirilmektedir. Göçmenlerin ülke içindeki yasal statülerinin belirlenmesi ve haklarının çerçevesinin oluşturulması bu sınıflandırma kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda zorunlu göçmenler olan mültecilerin statüleri ve hakları uluslararası koruma altında olduğu için siyasi-ekonomik göç ayrımı, düzensiz göçmenler ise yasadışılık ile imlenip "terörle mücadele" söylemine dahil edildikleri için düzenli-düzensiz göç ayrımı göçmenlerin hukuki ve toplumsal statülerini derinden etkilemekte ve göçmenlik pratiklerinde kurucu bir rol üstlenmektedir. Öte yandan son 30 yılda ekonomik ve siyasi göç arasındaki keskin sınır çizgileri ve diğer göç kalıpları arasındaki farklılıklar giderek daha fazla bulanıklaşmaktadır (Herrmann ve Okyayuz, 2014: 3).

Türkiye'ye göçte kaynak sahalar olan Orta Doğu ve Afrika coğrafyasında uzun yıllardır devam eden savaşlar, çatışmalar ve otoriter yönetimler bu bölgeleri sadece şiddet, ölüm riski ve insan hakları ihlalleri çerçevesinde güvencesiz kılmamış toplumsal adaletsizliği ve ekonomik yoksullaşmayı da derinleştirmiştir. Dolayısıyla bu bölgelerdeki insanlar göç etmek için birden fazla nedene sahiptir ve bu insanların ekonomik ve insan hakları bağlamındaki motivasyonlarını birbirinden ayırmak imkansızdır. (Castles, 2003:17). Dahası araştırma özelinde odaklanılan Suriye, Irak ve Afganistan iç savaşlara sahne olup terör örgütlerinin mücadele sahasına dönüştüğünden bu ülkelerden kitlesel göç akışıyla Türkiye'ye yönelen sığınmacıların savaş mağduru mülteci mi yoksa ekonomik göçmen mi olduğunu belirlemek çok zordur. YUKK çerçevesinde göç ve iltica rejiminin içiçe geçmiş yapısına ek olarak hem sığınmacıların hem de göçmenlerin yasal statülerini belirleyen ve Türkiye'deki iş ve işlemlerini yürüten kurum olan Göç İdaresi'nin 2013 gibi çok yeni bir tarihte kurulmasından kaynaklı kurumsal kapasite ve deneyim eksikliği de uygulamada karar vericilerin sığınmacı-göçmen statülerini belirlemede istikrarlı ve objektik karar vermelerini zorlaştırmaktadır. Öte yandan Türkiye liberal sınır politikası nedeniyle kapıları "istemeden de olsa!" düzensiz göçe açık olan bir ülkedir (Erder, 2020). Dahası düzenli göçmenler de vize süresi aşımı ve vize şartlarına uymama gibi gerekçeleri ile sığınmacılar ise Göç İdaresi'nin yasal olarak ikametlerini zorunlu kıldığı şehirleri izinsiz terketme ya da sığınmacı statüsü şartlarını yerine getirmeme gibi çeşitli nedenlerle düzensiz göçmene dönüşebilmektedir.Tez çerçevesinde Türkiye'de ve saha çalışması özelinde Ankara'da zorunlu göç-ekonomik göç ve düzenli-düzensiz göç şeklinde keskin ayrımlara dayanan göç tipolojisinin pratikteki göç süreçleriyle uyuşmadığı iddia edilmektedir. Saha çalışması özelinde Ankara'da sığınmacı-göçmen ve de düzenli göçmen-düzensiz göçmen ayrımlarının göçmenlerin biyografileri ile uyumsuzluğuna ve kategoriler arasındaki geçişkenliğe ışık tutmayı amaçlayan tez

çerçevesinde bu geçişkenlik ve uyumsuzluğun göçmenlerin kamu kurumlarına karşı tutumlarını, yaşam stratejilerini, farklı göç kategorilerindeki göçmenlerle ilişkilerini ve gelecek beklentilerini nasıl şekillendirdiği Ankara'da yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin deneyimleri üzerinden analiz edilecektir.

Uluslararası göç politikalarının ikinci bileşeni ülke sınırlarından girmiş olan yabancıların yasal statülerini belirlenmesi ve bu yasal statüler çerçevesinde göçmenlere hak ve yükümlülükler verilmesidir. Bu kapsamda düzenli ve düzensiz göçmenler, göçmenler ve sığınmacılar gibi mevcut ikilemler alt kategorilere ayrılmaktadır. Bu sınıflandırmalar devletlerin göçmenleri yeniden tanımlama, kontrol etme, yönetme, dahil etme ya da dışlama konusunda stratejilerine alan açarak devletlerin uluslararası göçü kendi çıkarları ekseninde yönetmesini mümkün kılmaktadır (Şahin-Mengücek vd, 2023). Küreselleşmeyle birlikte uluslararası göç politikalarının sadece kısıtlayıcı değil aynı zamanda seçici bir nitelik kazanması ve hem ekonomik göçte hem de sığınmacı göçünde insan hakları odaklı yaklaşımın terkedilerek ekonomik fayda merkezli bir anlayışın hakim olması devletler tarafından faydalı görülen göçmenlere daha fazla hak ve daha az kısıtlama içeren yasal statüler verilirken niteliksiz göçmenlere ya da devlet desteğine ihtiyaç duyan göçmen ve/veya sığınmacılar daha fazla kısıtlamaya ve prosedüre tabi olacakları statülerde konumlandırılmaktadır. Bu durum faklılaştırılmış statüler arasında tabakalaşmayı da beraberinde getirmektedir (Morris, 2002).

Türkiye'nin yasal çerçevesi YUKK ile oluşturulan çağdaş göç ve iltica rejiminde sığınmacılara yönelik statüler: mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma olarak; düzenli göçmenlere yönelik statüler ise verilen ikamet izni türlerine göre: kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni, insan ticareti mağduru ikamet izni olarak alt kategorilere ayrılmıştır. Tez kapsamında her biri farklı hak ve yükümlülükler içeren bu yasal statüler arasındaki

tabakalaşmaya ışık tutulması hedeflenmektedir. Nitekim bu yasal statü farklılaşması ikamet önkoşulları, işgücü piyasasına erişim ve sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerinden ücretsiz yararlanma hakkı gibi konularda da farklılaşma yaratarak aynı zamanda göçmenlerin toplumsal statünü de belirlemekte dolayısıyla göçmenler arasında bir tabakalaşmaya da neden olmaktadır. Araştırma kapsamında Türkiye'nin yasal düzlemde tabakalaşmış göç rejiminin pratikte ne kadar uygulandığı saha çalışması özelinde odaklanılan Suriyeli, Iraklı, Afgan göçmenlerin deneyimleri üzerinden analiz edilmesi hedeflenmektedir. Ankara'da ikamet eden bu göçmen grupların hukuki statü farklılaşmasından ve haklar bağlamında yasal çerçeve ve uygulama arasındaki uyumsuzluklardan ve belirsizliklerden nasıl etkilendiklerinin araştırılması çalışmanın bir diğer amacıdır.

Uluslararası göç politikalarının üçüncü bileşeni vatandaşlığa alma politikalarıdır. Ulus-devlet merkezli uluslararası sistemde her devlet, genellikle ulus olarak tasavvur edilen belirli bir sınırlandırılmış vatandaş topluluğunun devleti olma iddiasındadır (Brubaker, 2009: 18). Ulus-devletlerin vatandaşlığı toplumsal bir kapanma aracı olarak kullanarak nüfusu kültürel olarak homojen tutmaya yönelik çabası uluslararası göçün küresel bir olgu haline gelmesi ve göç alan devletlerin çok etnili ve çok kültürlü bir toplumsal yapıya bürünmesi sonucu iflas etmiştir. Bu durum göçmenlerin ve göçmen kökenli azınlıkların entegrasyonunu kolaylaştırmak dahası yüksek nitelikli bireylerin göçünü teşvik etmek için vatandaşlığa sonradan erişim politikalarının liberalleştirilmesine neden olmuştur. 2000'lerin ardından Türkiye'nin vatandaşlık rejimi göç politikalarına paralel olarak dönüşmüş, özellikle de 2016'da yapılan bir düzenleme ile Suriyeli sığınmacılara istisnai yoldan vatandaşlık verilmesi ve Türkiye'de ev ya da gayrimenkul alanlara vatandaşlık verilecek ölçüde yatırımcı vatandaşlığının genişletilmesi ile ikamet süresi şartı, yeterince Türkçe bilme, iyi ahlaka sahip olmak gibi yabancıların Türkiye'ye asgari düzeyde de olsa toplumsal uyumunu mümkün kılan

şartlar ortadan kaldırılmıştır. İstisnai vatandaşlık uygulaması ile 200 binin üzerinde Suriyeli ve onbinlerce yabancı herhangi bir koşul aranmaksızın hızla Türk vatandaşlığına geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınan göçmenler de çalışmaya dahil edilerek Ankara'daki saha araştırması ile göçmen ya da sığınmacı statüsünden vatandaş statüsüne geçişte yasal mevzuat ile uygulama arasında bir farklılık olup olmadığı analiz edilirken, Suriye, Irak ve Afgan kökenli vatandaşların bu statüler arasındaki geçişten nasıl etkilendiği gündelik hayat pratikleri, kamu kurumlarıyla ve yerleşiklerle ilişkileri, diğer göçmenlerle ilişkileri mülakatlar çerçevesinde anlaşılmaya çalışılacaktır.

Bu araştırma Türkiye'deki ve Ankara'daki en kalabalık ilk üç uluslararası göçmen popülasyonunu oluşturan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin göçü deneyimleme biçimleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz sunduğu için literatüre önemli bir katkı sağlayacaktır. Literatürde bu tez kapsamında da yararlanılan Iraklı, Afgan ve en çok da Suriyeli sığınmacılar üzerine yazılmış pek çok kıymetli çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmaların büyük çoğunluğu tek bir yasal statüye örneğin Suriyeliler özelinde geçici korumaya ya da Afganlar özelinde düzensiz göçmenliğe odaklanmaktadır. Tez çerçevesinde bu üç grubun incelemeye alınması YUKK kapsamındaki göç statülerinin büyük bir bölümü için yasal mevzuat ve uygulama arasında farklılık olup olmadığını analiz etme dahası yasal düzlemdeki tabakalaşmanın göçmenler arasında toplumsal yaşamda da tabakalaşma yaratıp yaratmadığının anlaşılmasına katkı sunarak literatüre değerli bir katkıda bulunacaktır. Dahası göç literatüründe göçmenlerin kamu kurumlarıyla, ev sahibi toplumla ve birbirleriyle olan ilişkileri analiz edilirken genellikle göçmenlerin kültürlerine, sosyo-ekonomik durumlarına ve göç sürecinin travmatik etkilerine odaklanılırken, bu araştırma göçmenlerin yasal statülerinin göçmenlik deneyimlerine etkisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu bakımdan benzer sosyo-ekonomik duruma, kültürel sermayeye ve aile

geçmişine sahip olduğu halde farklı göçmenlik statüsünde olmanın göçmenlerin göçü deneyimleme biçimini, diğer göçmenlerle ilişkisini, sosyal uyumunu ve geleceğe yönelik beklentilerini ne ölçüde farklılaştırdığı saha bulguları üzerinden analiz edilecektir.

Son olarak bu araştırmayla Ankara'da yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin göç süreçlerinde karşılaştıkları sorunlar, şu andaki sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında bilgiler ortaya konulurken; aynı zamanda onların ülkelerine geri dönüş fikirlerin olup olmadığı ve buna sebep oluşturan etkenlerin neler olduğu belirlenmiş olacaktır. Böylelikle Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin durumları ile ilgili güncel veriler elde edilerek literatüre bu anlamda da faydalı bir kaynak eklenmesi hedeflenmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin Ankara'da göçü deneyimleme biçimlerine odaklanan ve bu bağlamda göçmenlik statülerinin etkisini araştıran bu çalışma hem Türkiye'nin yeni göç yönetiminin makro düzeyde politika analizinin yapıldığı hem de mikro düzeyde bu politikaların uygulanma biçiminin göçmenlerin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkilerinin nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelendiği çok yöntemli bir yaklaşıma sahiptir. Bu çerçevede çalışmada ilk olarak uluslararası göç literatürü incelenerek Türkiye'nin göç yönetimini de şekillendiren göç hareketlerinin tarihsel gelişimi, göçmen kategorilerinin inşası ve de dönüşümü ve Avrupa ülkelerinin uluslararası göçü yönetmek için uygulamaya koyduğu politikalar analiz edilecektir. Sonraki bölümde ise Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejiminin biçimlenmesinde ve yasal mevzuat ile uygulama arasında boşluklar ve farklılıklar oluşmasına zemin hazırlayan etmenler ile Türkiye'nin çağdaş göç yönetiminin bileşenleri incelenecektir. Son bölümde ise nitel araştırma yöntemine dayanılarak Ankara'da yapılan mülakatlar ve

gözlemler aracılığıyla Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejiminin uygulamasındaki farklılıklar ve sorunlar Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenlerin göç deneyimleri üzerinden analiz edilecektir.

Nitel bir araştırmada insan deneyimlerine ilişkin kaynaklar yoğun olarak kullanılmakta ve araştırma çok fazla kaynaktan alınan verilerin bir araya getirilmesi ile gerçekleşmektedir. Bu bağlamda en temel veri toplama tekniği mülakattır. İnsanların sosyal gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve yaşamı inşa edişlerine vakıf olmanın en iyi yolu görüşme yapmaktır (Punch, 2005: 165-166). Araştırma kapsamında Ankara'da ikamet eden toplam 90 görüşmeci ile yüzyüze derinlemesine mülakatlar, yarı yapılandırılmış görüşme formuna dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Öte yandan mülakatları desteklemek için 9 ay süren saha araştırması boyunca gözlemler yapılmıştır.

Saha araştırmalarında özellikle hassas sorularda olumsuz bir tutuma ya da görüşe sahip olanlar, yanıtlarını "kabul edilebilir" bir yanıtla değiştirebilirler(Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021: 124-128). Birçok mülteci için kendilerini "misafir" eden ülke hakkında sorulan sorulara yanıt vermek daha da zor olduğundan görüşmelerde kâğıt üzerinde hiç hassas olmayan sorular sorulsa bile, görüşülen kişi bu kaygıyla hareket edebilir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021: 124-128). Bu nedenle mülakatlar sırasında Suriyeli, Iraklı ve Afgan görüşmecilere direkt olarak Ankara'daki yaşama tutunma taktikleriyle ilgili ve de kamusal aktörlerle, Ankaralı yerleşiklerle ya da diğer göçmen gruplarıyla yaşadıkları sorunlar ve uğradıkları hak ihlalleriyle ilgili doğrudan sorular sormak yerine; nereden, nasıl, hangi kanallarla Türkiye'ye geldikleri; burada ne tür zorluklar yaşadıkları; bunları aşmak için geliştirdikleri stratejiler; ve bu süreçte kimlerden yardım aldıkları; geçimlerini nasıl sağladıkları; bir göçmen olarak resmi kurumlarla ya da Ankaralı yerleşiklerle ilgili sorunlarına nasıl çözüm aradıkları;

ülkeleriyle iletişimlerini hangi araçları kullanarak ne ölçüde koruduklarını; diğer göçmen gruplarıyla ilişkili düşünceleri ve etkileşim sağlayıp sağlamadıkları; geleceğe yönelik beklentileri ve Türk vatandaşı olmak isteyip istemedikleri ile ilgili dolaylı sorular sorulmuştur. Ayrıca görüşmeciye mülakatın seyrine göre yeri geldiğinde farklı sorular da yöneltilmiştir. Bu kapsamda özellikle kadın katılımcılara sorulan ek sorularla toplumsal cinsiyet rollerinin göçü deneyimleme biçimini nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

2.1. Araştırmada Alan ve Örneklem Seçimi

Ankara Türkiye'nin başkenti olmakla birlikte en büyük metropollerinden de biridir. Ankara'da mobilyacılık sektörü başta olmak üzere emek yoğun üretim yapan küçük işletmelerin imalat sektöründeki varlığını koruması, hizmetler sektörünün canlılığı, Ayaş ve Beypazarı ilçeleri başta olmak üzere ilçelerde tarım ve hayvancılığın hala sürdürülüyor olması, halihazırda güçlü olan inşaat sektörünün kentsel dönüşüm ile birlikte daha da canlanması ve kayıt-dışı sektörün varlığı gibi ekonomik nedenler Ankara'yı uluslararası göçmenler için bir çekim merkezine dönüştürmektedir. Dahası kentsel dönüşüm sadece inşaat sektöründe iş olanakları sağlayarak değil, sahipleri tarafından önemli ölçüde terk edilmiş ancak yıkılmamış olan evler göçmenler için ücretsiz ya da çok düşük kira bedeli ile ikamet etme imkânı yarattığı için de Ankara'ya göçü desteklemiştir. Bu durum Ankara'da kentsel dönüşümün hız kazandığı Altındağ ve Mamak gibi Ankara'da gecekondulaşma oranının en yüksek olduğu ilçelerde göçmen nüfusun mekânsal olarak yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Suriyeli, Iraklı ve Afgan gruplar inşa ettikleri göçmen ağlarının barınma imkanlarını kolaylaştırması nedeniyle bu ilçelerin belirli mahallelerinde yoğunlaşmakta dahası bu mahallelerde ortaya çıkan etnik işletmeler göçmen gruplar için doğrudan iş imkanı yaratmaktadır.

Nitekim düzensiz göçmenlerde dahil edildiğinde Ankara'da yüzbinlerce uluslararası göçmenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Farklı hukuki statülere sahip Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenin bu nüfusun büyük bir kısmını oluşturuyor olması tez bağlamında araştırma alanı olarak Ankara'nın seçilmesinde etkili olmuştur. Dahası Doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi'nde yapıyor olmam ve memleketim olan Ankara'da sahip olduğum ilişki ağları yardımıyla bu şehirde mülakat için göçmenlere erişme imkanımın daha kolay olması ise tezin araştırma sahası olarak Ankara'nın seçilmesindeki pratik nedenleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın evrenini oluşturan Ankara'da yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin sayısının yüzbinleri aşması çalışma sonucunda doğru bulgulara ulaşılması için iyi bir örneklem tasarımını zorunlu kılmıştır. Çünkü derinlemesine görüşmeler gibi genelleme yapmayı amaçlamayan yöntemlerde bile kiminle görüşülüp kiminle görüşülmeyeceğine karar vermek, kimlerin araştırmaya dahil edilip kimlerin dışarıda bırakıldığını bilmek araştırmanın bulgularını doğrudan etkilemektedir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021: 70). Bu bağlamda araştırma için örneklem seçilirken Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerde demografik çeşitlilik sağlanmasına ve farklı yasal statülere sahip göçmenlerle görüşülmeye dikkat edilmiştir. Tez kapsamında 30 Suriyeli, 30 Iraklı ve 30 Afgan olmak üzere toplamda 90 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile tercüman eşliğinde görüşmeler yapılmıştır. Tezin temel hedefi yasal zemini YUKK çerçevesinde şekillenen Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejimini analiz etmek olduğu için seçilen göçmenlerin 2013 yılından sonra Türkiye'ye göç etmiş olması örneklem seçiminde başlıca kriter olmuştur.

Görüşmecilerin yaş aralığı 15-65 yaş arası olarak belirlenmiştir. 18 yaşından küçük olan görüşmecilerle ailelerinin izni alınarak görüşülmeye çabalansa da sığınmacı göçünün ve düzensiz göçün doğası gereği ebeveynleri olmadan Türkiye'ye gelen bazı

göçmen çocuklarla kendilerine mülakat rıza formu tercüman eşliğinde ayrıntısıyla okunup anlatılarak mülakat yapılmıştır. Tezin saha çalışması için Ankara Üniversitesi Etik Kurulu Göç İdaresi Başkanlığı'ndan izin alınmasını şart koşmuştur. Ankara Göç İdaresi Müdürlüğü saha çalışmasında göçmenlere etnik kökenleriyle ilgili soru sormamak ya da görüşmecilerin sorulara etnik kimlikleri çerçevesinde verdikleri cevapları tez kapsamında kullanmamak şartı ile Ankara'da saha araştırması yapılmasına izin vermiştir. Suriye, Irak ve Afganistan etnik çeşitliliğin fazla olduğu dahası etnik kimliklerin bireylerin anlam dünyasını ve toplumsal statüsünü büyük ölçüde şekillendirdiği ülkelerdir. Dahası bazı göçmenlerin Türkiye'ye göç etme sebebi doğrudan etnik kimlikleri ile ilgilidir. Öte yandan sadece Türkiye'ye göç etme kararları değil bazı etnik gruplar için yerleşiklerle ilişkileri ve topluma eklemlenme süreçleri de yasal statülerinden bağımsız olarak etnik kimlikleri dolayımında gerçekleşmektedir. Didem Danış'ın "parçalı eklemlenme" (2010) olarak nitelendirdiği bu olgu tez çerçevesinde yapılan saha araştırmasında Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin Ankara'daki gündelik pratiklerinde ve de yerleşiklerle ve kurumlarla ilişkilerindeki önemli bir bileşen olsa da Göç İdaresi'nin yasağı dolayısıyla tez çerçevesinde maalesef bu değerli bulgulardan bahsedilemeyecektir. Bu bağlamda mülakat yapılan bazı göçmenler için etnik kimlikleri Ankara'daki göç deneyimlerinin merkezinde olduğu ve etnik kökenlerine vurgu yaptıkları kısımlar çıkartıldığında mülakat anlamsız hale geldiğinden bazı görüşmecilerle yapılan mülakatların tez çerçevesinde kullanılmamasına karar verilmiştir. Dahası sahada geçirilen uzun süre ve göçmenlerle güçlenen güven ilişkileri neticesinde bazı görüşmecilerle yapılan mülakatlarda özellikle yasal statü ya da biyografiyle ilgili gerçek olmayan ya da eksik bilgiler verildiği tespit edilmiş bu göçmenlerden yeniden mülakat yapma imkânı bulunamayanlar da mülakat listesinden çıkartılmıştır. Sonuç olarak tez çerçevesinde Ankara'da ikamet eden 25

Suriyeli, 25 Afgan ve 25 Iraklı olmak üzere toplamda 75 göçmenle yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında seçilen görüşmecilerin YUKK kapsamında sayılan yasal statüler çerçevesinde çeşitlilik göstermesine dikkat edilse de sahada dikkat çeken ve tez çerçevesinde de tartışılacak olan konulardan biri bazı yasal statülerdeki uyruk yoğunlaşması ile ilgilidir. Nitekim geçici koruma statüsü sadece Suriyeli sığınmacılara verilirken, Ankara özelinde Iraklı göçmenlerin İnsani İkamet İzninde Afgan göçmenlerin ise düzensiz göçmen statüsünde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. İnsani korumaya ihtiyaç duyan göçmenlere verilen bu statülerin kamu otoritelerince göçmenlerin biyografilerinden ziyade uyrukları dikkate alınarak verilmesi tez çerçevesinde "göçmenlerin etiketlenmesi" (Sajjad, 2018; Dimitriadi, 2022) üzerinden tartışılacak ve göçmenlerin uyrukları kapsamında etiketlenerek kamu otoritelerince belirle yasal statülerde yoğunlaştırılmasının tabakalaşmış bir yasal statü sistemine sahip olan Türkiye gibi bir ülkede göçmenlerin göç deneyimlerini, farklı göçmen grupları ile ilişkilerini nasıl etkilediği incelenecektir.

Görüşmecilerin seçiminde yaş ve eğitim durumu gibi demografik özelliklerinin, Türkiye iş piyasasındaki mevcut konumlarının ve sosyal statülerinin dağılımının çeşitli olmasına da dikkat edilmiştir. Cinsiyet dağılımı konusunda hassasiyet gösterilse de araştırma kapsamında sadece 17 kadınla görüşülebilmiş ayrıca herhangi bir LGBTİ göçmenle mülakat yapılamamıştır.

Tez kapsamında mülakat yapılan göçmenlerin listesi uyrukları temelinde gruplara ayrılarak aşağıda listelenmiştir. Listede verilen görüşmeci isimleri sığınmacıların gerçek isimleri değildir. Sığınmacıların korunması için takma isim kullanılmıştır. Tez çerçevesinde görüşmecilere numara değil de isim verilmesi bilinçli bir tercihtir. Ankara'da yapılan saha çalışmasında tüm göçmen grupların yoğun bir

biçimde toplumsal dışlamaya maruz kaldığı gözlemlenmiş yasal ya da toplumsal statüsünden bağımsız olarak tüm göçmenler için "sığınmacı" kimliğinin bir damgalanma aracı haline geldiği saptanmıştır. Tüm göçmen gruplarını yatay olarak kesen bu durumun göçmenlerde yarattığı derin aşağılanma hissi ve mülakatlarda birey olarak göçmen kimliklerinden bağımsız şekilde kim olduklarını anlatma çabası içinde oluşları çalışma kapsamında onları numaralandırmak yerine sahte de olsa özel isim vermek isteğinin temelini oluşturmaktadır.

Tablo 1: Suriyeli Görüşmecilerin Listesi

Ad	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Türkiye'deki İşi	Göç Yılı	Yasal Statüsü
Abdulbekir	E	28	Evli	Üniversite (ilahiyat)	Çiftçi	Bakkal	2013	Geçici Koruma
Mehmed	E	35	Evli	Üniversite (Tıp)	Doktor	Doktor	2015	Geçici Koruma
Abidin	E	38	Evli	Lise	Hemşire	Hemşire	2014	Geçici Koruma
Mahfi	E	26	Evli	İlkokul	Çiftçi	Bulaşıkçı	2016	Geçici Koruma
Mustafa	E	48	Evli	Lise	İş Adamı	Tarım İşçisi	2014	Geçici Koruma
Hamza	E	41	Evli	İlkokul	İnşaat İşçisi	Bakkal	2014	Geçici Koruma
Hacı	E	36	Evli	İlkokul	Çiftçi	Çavuş	2013	Geçici Koruma
Ali	E	33	Evli	Üniversite	Baharatçı	Baharatçı	2013	Geçici Koruma
Hüseyin	E	36	Evli	Lise	Zabıta	Gıda Toptancısı	2013	Geçici Koruma
Muhammed	E	35	Evli	Lise	Telefon Tamircisi	Telefon Tamircisi	2014	Geçici Koruma
Sait	E	37	Evli	İlkokul	Çiftçi	Mobilya İşçisi	2016	Geçici Koruma
Abdullah	E	25	Bekar	Üniversite (Mühendis)	Öğrenci	Öğrenci (Üniversite)	2013	Geçici Koruma
Hafza	K	39	Evli	Lise	Hemşire	Hasta Bakıcı	2013	Geçici Koruma
Hatice	K	49	Boşanmış	İlkokul	-	Çalışmıyor	2018	Geçici Koruma
Zeynep	K	17	Bekar	Lise	-	Öğrenci	2013	Geçici Koruma
Hasan	E	25	Bekar	Üniversite (Arapça)	Aşçı	Falafelci	2018	Düzensiz Göçmen
Mahmut	E	18	Bekar	İlkokul	-	Tarım İşçisi	2014	Düzensiz Göçmen
Ahmet	E	27	Evli	İlkokul	Mobilyacı	Mobilya İşçisi	2017	Düzensiz Göçmen
İbrahim	E	42	Evli	İlkokul	Çiftçi	Gece Bekçisi	2016	Düzensiz Göçmen
Sami	E	40	Evli	İlkokul	Çiftçi	Galerici	2018	Vatandaş
Abdulrezak	E	27	Evli	-	Çiftçi	Şoför	2016	Vatandaş
Cemal	E	45	Evli	İlkokul	Çiftçi	Emlakçı	2015	Vatandaş
Rena	K	16	Bekar	Lise	-	Öğrenci	2014	Vatandaş
Ayşe	K	35	Evli	Üniversite	Öğretmen	Öğretmen	2014	Vatandaş
Zehra	K	60	Evli	Üniversite (Tıp)	Doktor	Doktor	2013	Vatandaş

Tabloda görüleceği üzere tez çerçevesinde 6'sı kadın 25 Suriyeli ile mülakat yapılmıştır. Suriye Krizi'nin ardından kitlesel olarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilere YUKK çerçevesinde geçici koruma statüsü verilmektedir. Bu nedenle mülakata katılan görüşmecilerin ezici bir çoğunluğunu geçici koruma statüsündeki Suriyeliler oluşturmaktadır. Listedeki düzensiz göçmenler geçici koruma kaydı Ankara dışındayken iş ya da başka gerekçelerle Ankara'da ikamet eden göçmenlerdir. Bu kişilerin polis tarafından tespiti durumunda Ankara'dan gönderilmeleri söz konusu olduğu için geçici koruma altındaki Suriyelilere göre daha güvencesiz bir konumdalardır. Türk vatandaşlığına sahip olan 6 görüşmecinin hepsi 2016 yılında Suriyelilere istisnai vatandaşlık verilmesi kararının ertesinde davet usulü ile Türk vatandaşlığına alınan kişilerdir.

Tablo 2: Afgan Görüşmecilerin Listesi

Ad	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Türkiye'deki İşi	Göç Yılı	Yasal Statü
Nuri	E	32	Evli	Lise	Polis	Restoran Sahibi	2016	Kısa Süreli İkamet
Kadir	E	27	Evli	Yüksek Lisans	Mühendis	Giyim Mağazası Sahibi	2015	Kısa Süreli İkamet
Bektaş	E	43	Evli	Üniversite (Tıp)	Doktor	Aşçı	2020	Kısa Süreli İkamet
Raşid	E	17	Bekar	Lise	Öğrenci	Öğrenci	2020	Kısa Süreli İkamet
Fatima	K	32	Evli	Üniversite	Öğretmen	-	2021	Kısa Süreli İkamet
Rafa	K	35	Evli	Üniversite	Ebe	-	2018	Kısa Süreli İkamet
İmam	E	24	Bekar	Üniversite	-	Öğrenci (Tıp)	2018	Öğrenci İkamet İzni
Mehran	E	30	Evli	Yüksek Lisans	Memur	Öğrenci	2020	Öğrenci İkamet İzni
Hayrullah	E	28	Bekar (Nişanlı)	Lise	Çiftçi	Fabrika İşçisi	2015	Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi
Lütfü	E	44	Evli	İlkokul	Çiftçi	İnşaat İşçisi	2018	Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi
Zehra	K	35	Dul	-	Çalışmıyor	Çalışmıyor	2017	Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi
Fariha	K	15	Bekar	Ortaokul	Öğrenci	Öğrenci	2017	Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi
İsa	E	25	Bekar	Lise	Çiftçi	İnşaat İşçisi	2015	Düzensiz Göçmen
Basri	E	25	Evli	Üniversite	Memur	Bulaşıkçı	2019	Düzensiz Göçmen
Lütfü	E	20	Bekar	Lise	Bakkal	Komi	2020	Düzensiz Göçmen
Fevzi	E	21	Bekar (Nişanlı)	-	Çiftçi	Komi	2019	Düzensiz Göçmen

Feridun	E	22	Bekar	İlkokul	Çiftçi	Çoban	2020	Düzensiz Göçmen
Mansur	E	21	Bekar	İlkokul	Altın İşleyicisi	Çoban	2021	Düzensiz Göçmen
Behnam	E	16	Bekar	İlkokul	Çiftçi	-	2021	Düzensiz Göçmen
Nesar	E	26	Evli	İlkokul	Çiftçi	Fabrika İşçisi	2020	Düzensiz Göçmen
Rezak	E	32	Evli	Yüksek Lisans	Haber Spikeri	Danışmanlık Şirketi	2014	Vatandaş
Cavid	E	48	Evli	İlkokul	Tüccar	Çalışmıyor	2020	Vatandaş
Ferit	E	45	Evli	İlkokul	Tüccar	Tüccar	2020	Vatandaş
Meryem	K	36	Evli	-	Çalışmıyor	Çalışmıyor	2020	Vatandaş
Lema	K	30	Evli	Üniversite	Öğretmen	Tercüman	2014	Vatandaş

Tez kapsamında Ankara'da ikamet eden 6'sı kadın 25 Afgan ile mülakatlar yapılmıştır. Afgan sığınmacılar Türkiye'de uluslararası koruma başvurusunda bulunan en kalabalık grup olsalar da Ankara'nın uydu şehir olmaması nedeniyle sadece sağlık ya da başka özel nedenlerle az sayıda uluslararası koruma başvurusu sahibinin Ankara'da yasal ikametine izin verildiği için saha çalışması kapsamında sadece 4 uluslararası koruma başvurusu sahibi Afgan ile görüşülebilmiştir. Türkiye'ye yönelik kitlesel düzensiz göç akışının kaynak sahalarından biri olan Afganistan'da Taliban'ın yönetimi ele geçirmesinin ardından bu ülkeden Türkiye'ye yönelik göç akışı hızlanmış ve Afgan toplumunun üst sınıfından olan bireyler kısa süreli ikamet izni ile ya da Türkiye'de ev satın alıp Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye göç ederken alt sınıftan olan Afganlar kitlesel olarak düzensiz yolla Türkiye'ye göç etmektedir. Ankara'daki kayıt dışı ekonominin güçlü yapısı ve özellikle Dışkapı, Ulus dolaylarında etkin bir Afgan göçmen ağının varlığı düzensiz göçmenlerin Ankara'da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Görüşmeye katılan Afgan kökenli Türk vatandaşlarının sadece 2'si genel yolla sonradan Türk vatandaşı olmuşken geri kalan 4 kişi ev satın alarak istisnai yoldan vatandaşlık almıştır.

Tablo 3: Iraklı Görüşmecilerin Listesi

Ad	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum		Meslek	Türkiye'deki İşi	Göç Yılı	Yasal Statüsü
Habip	E	30	Evli	İlkokul	Çiftçi	Fabrika İşçisi	2014	Kısa Süreli İkamet
Orhan	E	34	Evli	Ortaokul	Fırıncı	Fırıncı	2015	Kısa Süreli İkamet
Rafet	E	36	Evli	Üniversite	Öğretmen (Emekli)	Tercüman	2014	Kısa Süreli İkamet
Remzi	E	65	Evli	Üniversite	Öğretmen	Çalışmıyor	2020	Kısa Süreli İkamet
Halil	E	23	Bekar	Üniversite	Öğrenci (Tıp)	Öğrenci	2018	Öğrenci İkamet İzni
Şehmuz	E	21	Bekar	Üniversite	Öğrenci (İşletme)	Öğrenci	2019	Öğrenci İkamet İzni
Sadık	E	22	Bekar	Üniversite	Öğrenci (Mühendis)	Öğrenci	2018	Öğrenci İkamet İzni
Vahap	E	48	Evli	Lise	Binbaşı	Galerici	2014	İnsani İkamet İzni
Safa	E	17	Bekar	Lise (terk)	Öğrenci	Telefoncu	2014	İnsani İkamet İzni
Mahsun	E	16	Bekar	İlkokul	Öğrenci	Kağıt Toplayıcısı	2015	İnsani İkamet İzni
Fuat	E	38	Evli	İlkokul	Çiftçi	İnşaat İşçisi	2014	İnsani İkamet İzni
Sidra	K	20	Evli	İlkokul	Öğrenci	Çalışmıyor	2016	İnsani İkamet İzni
Meryem	K	15	Bekar	Ortaokul	Öğrenci	Öğrenci	2015	İnsani İkamet İzni
Salim	E	50	Evli	Lise	Çiftçi	Reklam Dağıtımı	2014	Uluslararası Koruma Başvurusu
Ahmet	E	44	Evli	Lise	İnşaat İşçisi	İnşaat İşçisi	2016	Uluslararası Koruma Başvurusu
Fahri	E	38	Evli	-	Berber	Berber	2016	Uluslararası Koruma Başvurusu
Ambar	K	56	Evli	-	Çalışmıyor	Çalışmıyor	2015	Uluslararası Koruma Başvurusu
Almaz	K	40	Evli	-	Çalışmıyor	Çalışmıyor	2015	Uluslararası Koruma Başvurusu
Naim	E	32	Evli	İlkokul	İnşaat İşçisi	İnşaat İşçisi	2018	Düzensiz Göçmen
Kazım	E	28	Evli	Lise	Elektrikçi	Elektrikçi	2019	Düzensiz Göçmen
Mevlüt	E	30	Evli	İlkokul	İnşaat İşçisi	İnşaat İşçisi	2018	Düzensiz Göçmen
Safa	E	64	Evli	Lise	Albay	Gazeteci	2015	Vatandaş
Salih	E	35	Evli	Yüksek Lisans	Öğrenci	Mühendis	2013	Vatandaş
Cemal	E	43	Evli	Lise	Kuyumcu	Kuyumcu	2015	Vatandaş
Fatıma	K	32	Evli	Üniversite	Öğretmen	Tercüman	2016	Vatandaş

Saha araştırması kapsamında 5'i kadın 25 Iraklı göçmen ile mülakat yapılmıştır. Irak, Türkiye'ye yönelik kitlesel sığınmacı ve göçmen akışının geleneksel kaynak sahalarından biridir. Suriye Krizi'nin ardından bölgede IŞİD terör örgütünün etkinliğini arttırması ve 2014 yılında IŞİD'in Irak'taki işgal harekâtını genişletmesi bu ülkeden Türkiye'ye kitlesel bir sığınmacı akımına neden olmuş başlangıçta "Yabancı Tanıtım Kartları" düzenlenerek Türkiye'de geçici olarak ikamet etmelerine izin verilen Iraklı sığınmacılara 2015 yılında çıkartılan bir genelge ile "gönüllü geri dönüş", "uluslararası

korumaya başvuru" ve "insani ikamet izni" seçenekleri sunulmuştur (Manap, 2020: 385). Iraklı sığınmacıların IŞİD'in bölgedeki işgal harekatına son verilmesinin ardından ülkelerine dönmeleri beklense de Irak'taki etnik ve siyasi çatışmalar ve bu çatışmalar nedeniyle derinleşen ekonomik ve toplum kriz nedeniyle gönüllü geri dönüşü seçenek olarak kabul etmeyen Iraklı sığınmacıların büyük bölümü Türkiye'de uluslararası koruma başvurusu ile ya da insani ikamet izni ile yaşamaya devam etmektedir. Öte yandan son yıllarda uluslararası koruma başvuru talepleri sonuçlanmaya başlayan Iraklıların büyük bir çoğunluğunun başvurusunun olumsuz biçimde sonuçlanmasıyla birlikte bu kişilere de insani ikamet izni verilerek Türkiye'de yasal ikametlerini sürdürmelerine olanak tanındığı çalışmada elde edilen bulgulardandır. Çalışmada kısa süreli ikamet izni sahibi olarak görüşülen 4 kişi de Iraklı diğer sığınmacılarla benzer bir süreç yaşamışken uluslararası koruma başvurusundan gönüllü olarak vazgeçerek ileride Türk vatandaşı olmak için kısa süreli ikamet izni alan kişilerdir. Mülakat yapılan Irak kökenli Türk vatandaşlarından 2'si genel yolla vatandaşlık kazanırken diğer 2'si ev alarak istisnai yoldan Türk vatandaşlığına geçmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında mülakat formu hazırlanmadan önce uluslararası göç ve Türkiye özelinde Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçü üzerine literatür taraması yapıldıktan sonra Ankara'da göçmen nüfusunun yoğun olduğu semtlerde göçmenlerin gündelik hayatları gözlemlenmiş ve rasgele biçimde göçmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Sonrasında hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formu ve araştırma metodolojisi Ankara İl Göç İdaresinin iznine sunulmuştur. Göç İdaresi göçmenlerin Türkiye'deki sosyal sermayelerinin oluşumunda çok önemli bir role sahip olan etnik kökenle ya da mezheple ilgili sorular sorulmasına, sorulmasa dahi kendini etnik kökeni çerçevesinde tanımlayan ya da göç sürecini bu bağlamda anlamlandıran görüşmecilerin bu yöndeki

ifadelerinin tez kapsamında kullanılmasına izin vermemiştir. Dahası görüşmeler sırasında ses kaydı alınmasını da onaylamamıştır.

Ankara Göç İdaresi'nden alınan izinlerin ardından Etik Kurul'un da onayıyla birlikte seçilen örneklem çerçevesinde görüşmecilere ulaşabilmek için kullanılan başlıca yöntem olarak kartopu tekniği kullanılmıştır. Kartopu tekniği kolaylıkla erişilemeyen kişilere özellikle de mülteciler gibi kırılgan gruplara erişimi mümkün kılmaktadır (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2021). Dahası katılımcılarla güvenli bir iletişim kurmak ve çekincelerini en aza indirerek doğru bilgiye ulaşılmasını sağlamak konusunda araştırma boyunca kullanılan en güvenilir yöntem de kartopu tekniği olmuştur (Danış vd. 2009: 448). Zira veri toplama sürecinde karşılaşılan en büyük zorluk göçmenlerin güvenini kazanmak ve yaşadıkları hak ihlalleriyle ilgili ya da Ankara'da kurumlarla ve yerel halkla yaşadıkları sorunlar konusunda doğru bilgiye erişmek bağlamında yaşanmıştır. Nitekim sahada uzun zaman geçirilmesiyle birlikte katılımcılarla etkileşimin artması ile inşa edilen güven ilişkisinin neticesinde bazı katılımcılar daha önce doğru bilgi vermediklerini itiraf ederek mülakatı tekrarlamak istemişlerdir. Kartopu tekniği örneklemde homojenleşme riskini de barındırdığından araştırma çerçevesinde doğru bulgulara erişmek için 8 farklı kartopu oluşturulmuştur. Ayrıca ilave olarak çeşitli göçmen derneklerinden ve Göçmen Sağlığı Merkezi gibi kuruluşlardan alınan yardımlarla da görüşmecilere ulaşılmıştır. Tercüman eşliğinde yapılan görüşmelerde Göç İdaresi ses kaydı alınmasını yasakladığı için not alma tekniği kullanılmıştır. Mülakatlar Eylül 2021- Mayıs 2022 arasında yaklaşık 9 ayda tamamlanmıştır. Ancak mülakat süreci tamamlandıktan sonra da göçmenlerle kurulan ilişki ağları devam ettirilmiş ve Ankara'da göçmenlerin yoğunlaştığı semtlerde sık sık gözlemlerde bulunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM
ULUSLARARASI GÖÇ VE GÖÇMEN POLİTİKALARI

1. ULUSLARARASI GÖÇ OLGUSU

Yaşanılan yerin genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesi olarak tanımlanan göç, toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir (Faist, 2003:41). Uluslararası göç bağlamında bu idari sınır, ülkelerin ulusal sınırlarıdır. Dolayısıyla bir ulus-devletten diğerine gerçekleşen göç hareketleri uluslararası göç olarak tanımlanmaktadır. İnsanların savaşlar, krizler, doğal afetler ve yoksulluk gibi sebeplerle ya da daha iyi bir yaşam isteğiyle bulundukları yerlerden başka yerlere göç etmeleri insanlık tarihi kadar eski olsa da uluslararası göç, kapitalist üretim biçimi ve ulus-devletler sistemi bağlamında ortaya çıkmış modern bir olgudur. Yasemin Soysal'a göre (1994/2021: 30-31) uluslararası göç kavramı ve kategorisi, ulus-devlet sisteminin ve ulusal üyelik ideolojilerinin bir ürünüdür.

Agamben'e göre (2009) herkesin toprağı üzerinde yaşadığı egemen devletin yurttaşı olması ilkesi üzerinde yükselen ulus-devlet, doğumu yani çıplak insan hayatını kendi egemenliğinin temeli haline getirmiştir. Dolayısıyla insan olmanın anlamının siyasallaştığı ve bireyin saf insan olma sıfatıyla korunabileceği otonom bir alanının olmadığı ulus-devlet düzeni içerisinde insani varoluş yurttaşlık çerçevesinde ulus-devlete üyelikle ve yaşadığı toprağa aidiyet ile anlam kazanmaktadır. Dünyayı sınırlarla birbirinden ayırarak bağımsız devletlere bölen egemen ulus-devlet modeli, devleti uluslararası arenada fail olan başat aktör olarak tanıyan uluslararası hukuk sistemi tarafından da pekiştirilmiştir (Jacobson, 2001: 173). Ulus-devlet merkezli modern uluslararası düzen içerisinde ulusal sınırlar arasındaki hareketlilik istisnai bir durum olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda uluslararası göç hareketleri modern devletin ulus-

devlet-toprak birliğine karşı bir meydan okumadır. Lakin ulus-devletlerin sınırlarının yönetimi ve göçmenlerin ülke topraklarındaki ikametlerinin yasallığını ve sahip oldukları hakların çerçevesini belirleme konusunda tek yetkili olması, devletlere uluslararası göçü yönetme ve göç örüntülerini politika tercihlerine göre şekillendirme imkânı vermektedir. Bu durum devletlerin sınırlarını geçen veya sınırları içerisinde ikamet eden ancak yurttaş olmayanlara karşı dışlayıcı politikalar geliştirmesini de meşrulaştırmaktadır (Hindess, 2001).

Ülkeye girişleri, ikamet durumları farklı olsa da yaşadıkları ülkede yurttaşlık statüsüne sahip olmama noktasında ortaklaşan göçmenler, yurttaşın ötekisi olarak konumlandırılmaktadırlar. Göçmenliğin ulusal birliğin dışında olma, öteki olma halini Georg Simmel 1908 yılında "Yabancı" başlıklı yazısında incelerken, yabancı olarak tanımladığı göçmeni, fiziksel olarak bir toplulukta var olup etkileşim halinde olsa da topluluğun bir parçası olmayan kişi olarak tasvir etmiştir (2009:149-154).

Göçmenlerin yaşadıkları ülkede toplumla olan etkileşimlerinden, gösterdikleri uyumdan bağımsız olarak nasıl yabancı kategorisine hapsedildiklerini Irak'tan Türkiye'ye göç eden ve mülakat için çevirmene ihtiyaç duymaksızın Türkçeyi akıcı şekilde konuşan Ahmet şu cümlelerle ifade etmektedir:

> *"2016 yılında Türkiye'ye geldiğimden beri karın tokluğuna inşaatlarda günde 12 saat çalışıyorum. Kazandığımla alışveriş yapıp ailemi geçindiriyorum. Kimsenin parasında gözüm yok. Kimseden yardım almıyorum. Bugüne kadar hiçbir suç işlemedim. Türkçe öğrendim, aileme de öğrettim ki komşular bize farklı bakmasın diye. Ama yabancı lafı balçık gibi üstümüze yapışmış. Sokakta laf atıyorlar bazen. Biz bu ülkede elbisedeki yama gibiyiz. Bir olamayız artık kabullendim." (Ahmet, Irak, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi, 44 yaşında, İnşaat İşçisi)*

Ulus-devletlerin göçü kısıtlayıcı ve göçmenleri ötekileştirici politikalarına rağmen uluslararası göç hareketi özellikle son yüzyılda küreselleşmenin etkisiyle birlikte genişlemiş, derinleşmiş ve hızlanmıştır. Çünkü göç yalıtılmış bir olgu değildir; metaların ve sermayenin dolaşımı neredeyse her zaman insani hareketliliği de beraberinde getirmiştir (Castles ve Miller, 2008: 7). Diğer taraftan uluslararası göç ülke nüfuslarının demografik değişimi ötesinde bir anlama sahiptir. Uluslararası göç ikili ve bölgesel ilişkileri, güvenliği, ulusal kimliği ve egemenliği etkilemek suretiyle dünya genelindeki ülkeleri ve toplumları yeniden şekillendirmekte, uluslararası politik düzenin dönüşümüne katkıda bulunmaktadır. Koslowski'ye göre (2005: 5-6) göçmenler sahip oldukları eğitim ve becerilerle ve de mali sermayelerini kullanarak ikamet ettikleri devletin anavatanlarına yönelik dış politikalarını etkileyebilmekte ayrıca kendi ülkelerinin siyasi gidişatını da şekillendirebilmektedirler. Dolayısıyla uluslararası göç bir devletin iç siyasetinin fiilen birkaç devlette gerçekleşmesi sonucunu doğurmakta ve iç politikanın küreselleşmesine neden olmaktadır (Koslowski, 2005).

Uluslararası göç, göç edenin geriye kalan hayatını etkilemesinin yanı sıra hem göç alan hem de göç veren ülkedeki sosyal yaşamı, ekonomiyi, kültürü ve mekânı dönüştürmektedir. Özellikle zorunlu göç deneyimi göç edenler kadar ev sahibi toplumlar için de travmatik bir süreçtir. Bireysel ve toplumsal değişimin her kademesinde ve de ulusal ve uluslararası politikanın biçimlenmesinde büyük bir etkiye sahip olan uluslararası göçün çok boyutlu yapısı uluslararası göçün gerekçelerinin, etkilerinin analizini ve ülkelerin göç politikalarının uluslararası göç hareketinin biçimini ve seyrini nasıl etkilediğinin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır.

2. ULUSLARARASI GÖÇ KURAMLARI

Uluslararası göç ülkeleri eşzamanlı olarak etkileyen küresel bir fenomendir. Zaman içinde uluslararası göç hareketleri hacim olarak genişlemenin yanı sıra göçün

kompozisyonu da önemli ölçüde değişmiş, göçmenlerin kökenleri, destinasyonları, karakteristikleri çeşitlenmiştir (Massey ve Taylor, 2004). Uluslararası göç süreçlerinin hızlanması ve çeşitlenmesi hem göç veren köken ülke hem de göç alan hedef ülkelerdeki demografik, ekonomik, kültürel, siyasal yapılar üzerindeki etkilerini de derinleştirmiştir. Bu durum uluslararası göçü sosyal bilimciler için önemli bir araştırma alanı haline getirmiştir. Coğrafya, Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset Bilimi, Hukuk, Psikoloji gibi pek çok bilim dalının ilgi ve çalışma alanı haline gelen uluslararası göç, bu disiplinlerin her biri tarafından farklı teori ve yöntemlere dayanılarak açıklanmaya çalışılmış, zaman içerisinde disiplinler arası çalışmalara dayanan yaklaşımlar ön plana çıkmaya başlamıştır.[3]Bu bağlamda Alejandro Portes'in (1999: 26-28) de vurguladığı üzere uluslararası göçü bir bütün olarak tutarlı biçimde açıklayan tek bir büyük kuramın varlığından söz edilemez. Dahası uluslararası göçün dinamik yapısı sonucu göç örüntülerinin sürekli dönüşümü hiçbir göç kuramının ortaya koyduğu kalıpların ve göçe dair çizdiği çerçevenin değişmeden yegâne doğru olarak kabul edilmesine olanak tanımamaktadır. Bu nedenle uluslararası göçü birkaç düzeyde geçerli modeller yardımı ile açıklamak daha verimlidir (Massey vd., 1993).

Uluslararası göç hareketlerinin genel eğilimi takip edildiğinde, özellikle de ekonomik içerikli gönüllü göçlerin, kapitalizmin gelişimine koşut olarak ivme kazandığı görülmektedir. Literatürde bireylerin göç kararını nasıl aldıklarını, göç edecekleri ülkeyi belirlemede etkili olan faktörleri ve hükümet politikalarının göç hareketleri üzerindeki etkilerini belirli nüanslarla olsa da sosyo-ekonomik dinamikler çerçevesinde açıklayan ve birbirini tamamlayan çok sayıda göç teorisi mevcuttur. Tez çerçevesinde göç teorilerinin derinlemesine araştırılmasına ya da karşılaştırılmasına yönelik bir amaç güdülmediğinden uluslararası göçün nedenlerine, etkilerine ve eğilimlerine yönelik

[3] Bu teoriler genel olarak göç süreçlerine ve göç hareketlerinin hedef ülkeler üzerindeki etkilerine odaklanmakta ve göçün, göç veren kaynak ülkeler üzerindeki etkilerini incelememektedirler (Hass, 2010: 228).

kuramsal yaklaşımları genel olarak anlayabilmek için Castles ve Miller'ın (2008: 30) göç kuramları ile ilgili yaptıkları sınıflandırma esas alınacak ve göç kuramları; ekonomik teori, tarihsel-yapısalcı yaklaşım ve göç sistemleri teorisi başlıkları altından genel hatlarıyla incelenecektir.

2.1. Ekonomik Göç Kuramları

Göç üzerine ilk sistematik teori 19. yüzyılın sonlarında "The Laws of Migration" başlıklı çalışması ile Alman-İngiliz kökenli coğrafyacı Georg Ravenstein tarafından ortaya konmuştur (Abadan-Unat, 2017: 52). Göç hareketlerinin başlıca nedenini bireyin durumunu maddi açılardan düzeltme isteği olarak açıklayan Ravenstein'e göre insanlar gelişmemiş yerleşim birimlerinden daha iyi ekonomik şartların ve emek talebinin yüksek olduğu yerleşim birimlerine doğru sosyo-ekonomik gerekçelerle göç ederler. Göçü iş döngüleri ile ilişkilendiren Ravenstein'in göç kuramı literatürde itme-çekme kurmaları olarak da bilinen ekonomik göç kuramlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu kuramlarda insanların göç etmesine sebep olan itici faktörler olarak demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat eksikliği ve siyasal baskılar sayılırken, göçmenleri göç edecekleri ülkeye çeken faktörler emeğe olan talep, cazip ekonomik fırsatlar ve politik özgürlükler olarak sıralanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 31).

Göç kararının fayda- maliyet hesabına dayanan bir rasyonalite çerçevesinde alındığı savına dayanan ve bireyin sosyo-ekonomik sebepli gönüllü göçüne odaklanan ekonomik göç kuramları uluslararası göç hareketlerini makro düzeyde ülkeler arası gelir seviyesi farkları ve istihdam piyasası şartları bağlamında ele alırken, mikro düzeyde bireylerin göç kararını almalarında etkili olan faktörler çerçevesinde incelemektedirler.

Uluslararası göç hareketlerini analiz eden ekonomik göç kuramlarının ilki esas olarak 1950'lerden itibaren ivme kazanan emek göçünü iktisadi gerekçelerden hareketle açıklamaya çaalışan *Neo-Klasik Göç Kuramı*dır (Lewis, 1954; Ranis ve Fei, 1961). Temel varsayımı ücretler düzeyine odaklanan Neo-klasik göç teorisine göre emek fazlasına sahip olan ülkelerde düşük ücretler mevcutken, sermayeye kıyasla sınırlı bir emek piyasasına sahip gelişmiş ülkelerin ücret düzeyi yüksektir. Kuramın mikro düzey analizine göre kişisel gelirini azamileştirmeyi ve yaşam şartlarını iyileştirmeyi hedefleyen bireyler rasyonel bir kararla düşük ücretli iş piyasasına sahip olan ülkelerden yüksek ücretli ülkelere göç ederler (Borjas, 1989). Neo-klasik göç kuramının makro düzey analizine göre emek ve sermayenin coğrafi olarak eşitsiz dağılından kaynaklanan uluslararası göç hareketleri, ülkeler arasındaki ücret farkları azalarak dengeye geldiğinde (Massey, vd.: 1993) yani göçün maliyeti kaynak ülke ve potansiyel hedef ülke arasındaki ücret farkının sağlayacağı faydadan yüksek olduğunda, uluslarası emek göçü hareketi sonlanacaktır.

Neo-klasik göç kuramı göç etme kararını tek tek bireylerin kazançlarını arttırmaya yönelik rasyonel tercihler bağlamında açıkması, ülkeler arasındaki kazanç ve /veya istihdam oranları farkı ortadan kalktığında göç akışının sona ereceği iddiası ve göç hareketlerinde devletin rolünü önemsiz görmesi gibi nedenlerle eleştirilmiş ve eleştiri noktalarından hareketle yeni göç teorileri ortaya atılmıştır. Oded Stark'ın kuramsallaştırdığı *Göçün Yeni Ekonomi Teorisi (New Economics Theory of Migration)* bu kuramlardan biridir. Bu kurama göre göç etme kararı yanlızca bireyin kendi ekonomik refahını yükseltmek için aldığı kişisel bir karar değildir. Göç kararı hane halkı tarafından yalnızca geliri en yükseğe çıkarmak amacıyla değil aynı zamanda haneye gelir desteği sağlama ve hane halkının gelirini çeşitlendirerek yerel ekonomik koşullardaki olası kötüye gidişe yönelik riskleri en aza indirme amacıyla da alınır (Stark, 1991; Stark ve Bloom, 1985). Dolayısıyla bu kurama göre ücret farklılığı

uluslararası göç hareketinin vazgeçilmez koşulu değildir ve ülkeler arasında ücret farklılıkları olmasa da göç arzusu devam edebilir. Bu bağlamda göçün yeni ekonomi teorisi gelişmekte olan ülkeler arasındaki yoğun emek göçü hareketini de açıkmaktadır. Tez kapsamında yapılan saha araştırmasında mülakata katılan görüşmecelerin göç kararını nasıl aldıkları ve ücretlerin düşüklüğü nedeniyle ekonomik refahlarını yükseltmelerinin mümkün olmadığı Türkiye'ye neden göç ettiklerine ilişkin soruya verdikleri cevaplar bu kuram çerçevesinde anlamlandırılabilir:

> *"Ailem Afganistan'da çiftçi. Biz 8 kardeşiz ve ben en büyüğüyüm. Toprağımız artık bizi doyurmaya yetmiyordu. Köyümde Türkiye'ye çalışmak için gitmiş ve ailelerine para gönderenler vardı. Ailem tanıdıklarımızdan Türkiye'ye gelebilmem için 1000 dolar topladı. 2015 yılından beri Türkiye'deyim. Çalıştığım fabrikada yaşıyorum.* Kazandığım *paranın neredeyse tamamını aileme gönderiyorum. Babam yeni topraklar ve bir de traktör satın aldı. Eskiden köyün en fakirlerindenken şimdi ileri gelenlerindeniz."(Hayrullah, Afganistan, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi, 28 yaşında, Fabrika işçisi)*

> *"Ben Şam'lıyım. Suriye'de bizim yaşadığımız yere savaş gelmedi. Ama dükkanlar kapandı, işlerimiz hep bozuldu. Eskiden durumumuz çok iyiydi ama artık ailem zor geçiniyor. Türkiye'ye çalışmak için geldim. Gönderdiğim paralarla Suriye'deki aileme destek oluyorum. Burada hayat çok zor olsa da düzenimi kurup vatandaşlık almak istiyorum. İleride savaş Şam'a da gelirse ailemi yanıma alabilirim böylece." (Ahmet, Suriye, Düzensiz Göçmen, 27 yaşında, Mobilya işçisi)*

Sadece bu iki görüşmeci değil, saha çalışması çerçevesinde mülakat yapılan göçmenlerin herbiri Türkiye'ye göç etme kararını bireysel olarak değil aileleriyle

birlikte almıştır. Türkiye'ye göçün maliyetini aile ve akrabaların bir araya gelerek finanse ettiği göç hareketinin amacı bu bağlamda Stark'ın da (1991) vurguladığı gibi öncelikle hane halkına destek sağlamak ve gelecek ekonomik risklere karşı önlem almaktır. Türkiye'ye yönelik ekonomik göçmenlerin büyük bir kısmını oluşturan genç erkeklerin bir diğer başlıca amacı ise evlenebilmek için Orta Doğu ve Asya ülkelerinde hâlâ varlığını sürdürmekte olan başlık parasını biriktirmektir.

2.2. Tarihselci- Yapısalcı Yaklaşım

Ekonomik göç modellerinin uluslararası göçü bireysel ya da aile kararıyla gerçekleşen tarih-dışı ve aktör odaklı bir süreç olarak değerlendirmesine karşın temeli Immanuel Wallerstein'in geliştirdiği Dünya sistemleri Teorisi'ne dayanan Tarihselci-yapısalcı yaklaşım uluslararası göç süreçlerini tarihsel ve yapısal açıdan anlamlandıran alternatif bir kuramsallaştırmadır.

Dünya sistemleri kuramına göre uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerin doğal bir sonucudur (Abadan-Unat, 2017:61). Kapitalist sistemde politik ve ekonomik gücün dünya çapında eşitsiz dağıldığını vurgulayan bu kurama göre, kapitalist firmaların sahipleri ve yöneticileri daha yüksek kâr ve daha fazla zenginlik arzusuyla hareket ederek toprak, hammadde, ucuz emek ve yeni tüketici pazarları arayışıyla dünya ekonomisinin periferisindeki yoksul ülkelere girerler (Massey ve diğerleri, 1993: 444-445). Kapitalist ekonominin Batı Avrupa, Amerika ve Japonya gibi merkezlerden çevre ülkelere doğru yayılarak dünya nüfusunun giderek daha büyük bir bölümünün pazar ekonomisine dahil edildiği bu süreçte çevre ülkelerdeki yoksulluk ve eşitsizlik derinleşir ve dünya sistemleri kuramına göre bu durum çevre ülkelerin mülksüzleşen, köksüzleşen geniş halk kitlelerinden yurtdışına göç etmeye eğilimli bir nüfus yaratır (Massey ve diğerleri, 1993: 444-445).

Bu kurama göre çevre ülkelerin kapitalist piyasa ekonomisine entegrasyonunun bir sonucu olan göçmenler, gelişmiş merkez ülkelerde sermayenin özellikle emek yoğun sektörlerde rekabet gücünü koruyabilmek için ihtiyaç duyduğu ucuz ve sömürülebilir işgücüne sahip olabilmesinin de başlıca yoludur. Sermayenin gelişmiş ülkelerde yerli işçilerin düşük statü, zorlu çalışma şartları ya da ücret azlığı nedeniyle çalışmayı kabul etmediği işlerde göçmen istihdamına yönelmesi sadece bu iş kollarında emek sömürüsünün artması sonucunu doğurmamakta aynı zamanda göçmen işgücünün varlığı emek piyasasındaki genel ücretler düzeyini de sermaye lehine sürekli baskılamaktadır (Calavita, 2005: 158). Bu durumun en çarpıcı sonuçları göçmen kitlelerinin odaklaştığı büyük kentlere özellikle de küresel metropollerde görülmektedir. Dünya ekonomisinin merkez ülkelerinde bankacılık ve finans sektörlerinin, yüksek teknoloji şirketlerinin yoğunlaştığı New York, Chicago, Londra, Paris, Frankfurt, Tokyo, Sydney gibi küresel kentlerde üst düzey bir refah ve yüksek vasıflı işgücünün varlığına karşın bu şehirlerde hizmet sektöründe ve ev içi bakım hizmetlerinde ihtiyaç duyulan vasıfsız işgücü uluslararası göç hareketlerinin hızlanmasına paralel olarak giderek daha fazla oranda göçmenler tarafından karşılanmaktadır. Sassen (1991) üçüncü dünya ülkelerinden göç edip küresel kentlerde istihdam edilen göçmenlerin bu durumuna atıfta bulunmak için *"merkezde periferileşme" (peripheralization at the core)* kavramını kullanmakta ve göçmen işçilerin küresel kentlerde maruz kaldıkları emek sömürüsü sonucu bu kentlerde yüksek refahtan pay alamadıklarına ve çevre ülkelerdeki düşük yaşam standartlarına burada da mahkum edildiklerine vurgu yapmaktadır.

Uluslararası göçü kapitalist sistemde ucuz emeğin sermaye için harekete geçirilmesi süreci olarak değerlendiren dünya sistemleri kuramı, hedef ve menşe ülkeler arasındaki tarihsel ve kültürel bağlantıların uluslararası göç hareketi üzerindeki belirleyiciliğine de vurgu yapmaktadır (Sert, 2021: 36-37). Birçok durumda bu bağlar sömürgeci geçmişi de anımsatmaktadır. Örneğin Hintliler ve Pakistanlılar İngilizce

öğrenmekte, İngiliz tipi üniversite dereceleri almaktadır (Abadan-Unat, 2017: 62). Merkez devletlerin medyası tarafından yayınlanan programlar ve reklam kampanyaları ile de pekiştirilen bu ideolojik ve kültürel bağlar post-kolonyal devletlerde merkez devletlerin sömürge faaliyetlerini üstü kapalı bir biçimde sürdürmelerine olanak sağlamakla birlikte bu ülkeler arasında göç hareketlerinin sürekliliğine de neden olmaktadır.

Tarihselci- yapısalcı yaklaşım uluslararası göç bağlamında kapitalist ekonominin yapısal öğelerine ve küreselleşmenin etkilerine çok fazla vurgu yaptığı ve göç süreçlerini tek boyutlu olarak analiz ettiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir (Castles ve Miller, 2008: 35). Tez çerçevesinde tüm bu eleştiriler kabul edilmekle birlikte küreselleşmenin uluslararası göç hareketlerini hızlandırıcı, derinleştirici ve genişletici etkisi tezin ilerleyen aşamalarında analiz edilirken, göç süreçlerini tarihsel ve yapısal boyutlarıyla inceleyen dünya sistemleri kuramı merkeze alınmıştır.

2.3. Göç Sistemleri Kuramı ve Ağ Yaklaşımı

Ekonomik göç kuramları birey ve/veya hane halkını ön plana çıkartarak göç süreçlerini aktör odaklı incelerken göçün tarihsel nedenlerini ve devletin rolünü göz ardı ettikleri için eleştirilirlerken, dünya sistemleri kuramı da sermayenin çıkarlarını herşeyin belirleyicisi olarak görmekle ve bireyin, grupların motivasyonlarına, eylemlerine yeterince önem vermediği için eleştirilmiştir (Toksöz, 2006: 20). Bu tür eleştirilerin sonucunda çok sayıda disiplini içine almayı ve göç deneyiminin tüm boyutlarını analiz etmeyi amaçlayan bir yaklaşım olarak göç sistemleri kuramı ortaya çıkmıştır (Castles ve Miller, 2008:35). Uluslararası göç akışının kaynak ve hedef ülke arasındaki sömürgecilik, siyasal etkileşim, yatırım, ticaret veya kültürel bağlara dayanan ve önceden varolan bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını iddia eden göç sistemleri kuramı, uluslararası ilişkilere, politik ekonomiye, kolektif eyleme ve kurumsal

faktörlere önem veren çok düzeyli ve disiplinlerarası bir yaklaşımdır. Herhangi bir göç hareketini makro yapılar ile mikro yapılar arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak gören göç sistemleri kuramı, bu iki düzey arasında aracı rol oynayan ve göç sürecini kolaylaştıran ara yapıların önemine de işaret etmektedir (Castles ve Miller, 2008: 38-39; Fawcett, 1989).

Göç sistemleri kuramında makro yapılar devletlerarası ilişkileri, dünya ekonomisinin ekonomi politiğini, hedef ve kaynak ülkelerdeki göçün kontrolüne ilişkin kanunları, kurumları ve uygulamaları içermektedir. Boyd'a göre (1989: 647) devletlerin göçü kontrol etmeye yönelik politikaları göç akışının karakteristiğini ve miktarını belirlemede önemli bir role sahiptir ve de özellikle göç alan ülkeler vize talepleri ve kriterleri ile göçmen kabul edecekleri kaynak ülkeleri de seçmektedirler.

Göçmenlerin göç ve yerleşme sorunlarıyla başa çıkmak için geliştirdikleri enformal toplumsal ağlar göç sistemleri kuramının mikro yapılarını ifade etmektedir. Enformal ağlar kişisel ilişkileri, aile ve ev kalıplarını, arkadaş ve cemaat bağlantılarını, sosyal ve ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 37). Enformal ağlar ayrıca göçmenleri ve göç veren ülkedeki göçmen olmayanları zaman ve mekan boyunca birbirine bağlamakta ve karmaşık bir toplumsal roller ve kişisel olmayan ilişkiler ağı yaratmaktadır (Boyd, 1989: 641). Başka bir ifadeyle, enformel ağlar ev sahibi ülkedeki göçmenler ile köken ülkedeki arkadaşlar ve akrabalar arasında gelişen bilgi, yardım ve yükümlülük ağlarının kurulmasıdır. Bu tür bağlantılar göç ve yerleşme sürecinde birey ve gruplar için hayati kaynaklar sağlar ve sosyal sermaye olarak da düşünülebilirler. (Castles ve Miller, 2008: 37). Dolayısıyla enformel ağların güçlenmesi göçün maliyetini ve riskini azaltarak zaman içerisinde göç akışını kendi kendini besler hale getirir ve bu bağlamda kitlesel göçe yol açan zincirleme bir reaksiyon süreci yaşanmasına neden olur (Faist, 2003: 36-38).

Göç sistemleri yaklaşımı uluslararası göçü sadece bir kerelik bir olay olarak değil, bir dizi olaydan oluşan dinamik bir süreç olarak görerek, uluslararası göçün yönünü ve sürecini açıklamada oldukça başarılı olmuştur (Sert, 2021: 43). Öte yandan göç alan ülkelerin sınırlayıcı politikalarına rağmen uluslararası göçün 1990'lardan itibaren daha da hızlanarak küresel bir olgu haline gelmesi araştırmacıların göçe neden olan, göçü başlatan faktörlerin analizi yerine uluslararası göçün sürekliliğini ve yeniden üretimini mümkün kılan enformel ağların analizine odaklanmalarına neden olmuş ve bu durum göçmen ağları yaklaşımının ön plana çıkmasına yol açmıştır. Öyle ki Charles Tilly'e göre (1990: 84) bireyler değil ağlar göç etmektedir. Bu minvalde, 1990'lardan itibaren göç sistemleri kuramının makro yapılar analizinin geri planda kalarak mikro yapılar analizinin yani göçmen ağları yaklaşımının tek başına göç araştırmalarında yaygınlık kazandığı da söylenebilir.

Göçmen Ağları : Göçmenleri, eski göçmenleri ve göç veren ülkedeki göçmen olmayanları akrabalık, dostluk ve ortak topluluk kökenine dayanan ilişkilerle birbirine bağlayan kişiler arası bağlar kümesi Massey ve diğerleri (1993: 448) tarafından göçmen ağları olarak tanımlanmıştır.

Castles ve Miller'in (2008: 37) ifade ettiği gibi günümüzde pek çok araştırmacı göç hareketinin başlamasında ve sürdürülmesinde bilginin ve kültürel sermayenin[4] rolüne vurgu yapmaktadır. Göçmen ağları insanların göç etmek istedikleri ülke hakkında bilgi edinme, barınma ve istihdam konusunda yardım alma ve göçmenlerin bulundukları çevreye uyum sağlama konusunda başvurabilecekleri bir çeşit sosyal sermaye olduğu için göç hareketinin başlaması ve sürdürülmesi için gerekli olan bilgi ve kültürel sermayenin de edinimini kolaylaştırmaktadır. Dahası göçün maliyetini azalttan göçmen ağları, ev sahibi ülkede göçmen sayısı belirli bir eşiği aşıp göçmen

[4] Göç bağlamında kültürel sermaye: Hedef ülke hakkında bilgi, yolculuğu organize edebilme becerisi, iş bulma ve yeni çevreye uyum sağlayabilme kapasitesi anlamına gelmektedir.

ağları güçlendiğinde göçün risklerini de kademeli olarak azaltmakta ve çoğu topluluk üyesi için kolayca ulaşabileceği istihdam olanakları sunarak göçü risksiz ve güvenilir bir gelir kaynağı haline getirmektedir (Massey ve diğerleri, 1993: 449). Bu durum göçmen ağları güçlenip kurumsallaştıkça göç edilecek yerleşim yeri tercihinde ücret farklılıklarının veya istihdam politikalarının önemini yitirmesine ve göç alan ülkelerin benimsediği göç politikası ne olursa olsun düzenli ve/veya düzensiz göç akışının sürmesine de yol açmaktadır (Abadan-Unat, 2017: 65). Dolayısıyla göçmen ağları uluslararası göçün kendini yeniden üretmesini ve göç süreçleri bir kez başladığında daha fazla insanı içine alan zincirleme göç hareketini mümkün kılmaktadır.

Göçmen ağları sadece uluslararası göç hareketini başlatma ve sürekliliğini sağlamada başat bir rol üstlenmez aynı zamanda varış ülkesindeki göçmenlik deneyimini de baştan aşağıya şekilldendirir. Tilly'e göre (1990: 87) göçmen ağları, göçün tek bir türdeş deneyim olmamasının en önemli nedenlerinden biridir. Zira göç ağları, göçmenlerin ev sahibi toplumda hayatta kalmalarına yardımcı olan toplumsal ilişkileri inşa eder, göçmenleri ev sahibi ülkenin sosyal yapısına bağlar ve emek piyasasındaki konumlarını belirler. Öyle ki bir göçmenin kol emekçisi mi yoksa girişimci mi olacağı dahi bulunduğu bölgedeki göçmen ağının gücüyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim tez için Ankara'da yapılan saha çalışmasında göçmen ağlarının güçlü olduğu dolayısıyla göçmenlerin mekansal olarak yoğunlaştığı Altındağ, Mamak gibi ilçelerde Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlere ait çok sayıda işletmenin varlığı gözlemlenmiştir. Yapılan mülakatlarda çok azı kendi ülkesinde işletmeci geçmişine sahip olan görüşmeciler, Ankara'da işyeri açma kararını vermelerinin başlıca sebebi olarak kendileri gibi göçmen olan nüfusun özellikle yöresel ve/veya ucuz ürünler bulma ve bunları veresiye olarak satın alma konusunda yaşadıkları zorlukları bilmeleri olarak göstermişlerdir.

Göçmen topluluklarının ihtiyaçlarına ve tüketim alışkanlıklarına hitap eden ve literatürde etnik işletmeler (Alba ve Foner, 2015; Yans-McLaughlin, 1990; Miller, 1990) olarak kavramsallaştırılan bu küçük işletmelerin göçmen ağları içindeki rolü ve hem göçmen toplulukları hem de ev sahibi toplum üzerindeki etkileri tezin ilerleyen bölümlerinde saha çalışması verileri ışığında ele alınacaktır.

Göçmenlerin göç ettikleri ülkenin istihdam piyasasında konumları ve çalışma alanları yalnızca insani sermayeleri ile belirlenmez. Göç alan ülkelerde emek piyasasında bölümlenmeler meydana gelmiş ve göçmen istihdamı belirli endüstrilerde, ekonomik sektörlerde yoğunlaşmıştır (Castles ve Miller, 2008: 263-267). Özellikle küreselleşmeyle birlikte istihdam piyasasında taşeronlaşmanın da yaygınlaşmasıyla birlikte sömürüye açık esnek emek kaynağı olarak görülen göçmenlerin sahip oldukları sosyal ağlar aracılığıyla bu taşeronlarla ilişkilenerek istihdam piyasasına entegre olmaları ekonomik sektörlerde etnik ve ırksal yoğunlaşmayı da beraberinde getirmiştir (Tilly, 1990: 86). Bu durum ilk bakışta göçmenlerin istihdamını kolaylaştırıcı bir etken olarak görülse de, uzun vadede göçmenlerin sosyal sermaye kazanımlarını ve emek piyasasındaki konumlarını dahil oldukları göçmen ağının imkanlarıyla sınırlandırmaktadır. Bu koşullar altında kendi ülkelerinde önemli statü kazandıran eğitimsel ve mesleki niteliklere sahip oldukları halde gelecekteki ilerleme olasılığı karşısında göç ettikleri yabancı ülkede ilk olarak düşük statülü işlere ve yetersiz ücretlere razı olan göçmenler dahi umut ettiklerinin aksine uzun vadede alt sınıftan orta sınıfa yükselememektedir. Göçmenlerin çok çalışmayı kabul ettiği buna karşılık olarak da zaman içinde kendilerinin ve ilerde çocuklarının ekonomik durumlarının düzelmesi beklentilerini '*göçmen pazarlığ*ı' olarak kavramsallaştıran Alba ve Foner'e göre (2015: 47) ekonomik sektörlerin etnik ve ırksal olarak bölümlenmesi ve işgücü piyasasında göçmenlerin giderek daha çok marjinalleştirilmesi neticesinde göçmen pazarlığının

özlemleri giderek hayal kırıklığına dönüşmekte ve bu durum göçmenlerin ev sahibi toplumla bütünleşmesinin önünde engel teşkil etmektedir.

Göçmen ağları ev sahibi toplumun mekansal örgütlenmesini de derinden etkilemektedir. Daha önce bahsedildiği üzere ev sahibi topluma aşinalıktan yoksun olan yeni gelen göçmenler, göçmen ağlarından yardım almaksızın günlük barınma, beslenme ve bir dereceye kadar rahat sosyal etkileşim kurma ihtiyaçlarını karşılamakta güçlü çekerler. Bu nedenle anadillerinin konuşulduğu ve kültürel olarak tanıdık gelen işletmelerin, kuruluşların olduğu göçmen yerleşim bölgelerine taşınırlar. Göçmen dayanışma ağlarının çok güçlü olduğu bu yerleşim bölgeleri genellikle yerli çoğunluğun yaşadığı mahallelerden konutların niteliği, alt yapı, sosyal imkanlar ve güvenlik bağlamında daha yetersizdir (Alba ve Foner, 2015: 95). Yerlilerin zaman içinde terk ettiği bu yerleşim bölgelerinde göçmenlerin toplumun geri kalanından neredeyse tecrit edilmiş biçimde yaşaması neticesinde ortaya çıkan mekansal marjinalleşme (Castles ve Miller, 2008: 283) göçmen ağlarını daha da güçlendirirken ev sahibi toplumdan ayrışmayı da beraberinde getirmektedir.

Göçmen ağları dayanışma, güven ve karşılıklılık bağıyla göçmenleri birbirine bağlayarak ev sahibi toplumda bir sosyal sigorta vazifesi görse de aynı zamanda göçmenler için bir sosyal kontrol mekanizmasına da dönüşür (Tilly, 2007: 5). Göçmenlerin göç ettikleri ülkede kendi kültür ve geleneklerini yaşatmalarını mümkün kılarak asimilasyonun önüne geçen göçmen ağlarının yarattığı sosyal kontrol göçmen toplulukları içersinde var olan eşitsizlikleri yeniden üretmekte özellikle de kadınların toplumsal yaşamdaki ve aile içindeki ikincil konumunu pekiştirmektedir (Model, 1990). Tezin 4. bölümünde bu konu Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin Ankara'daki yaşamları üzerinden detaylıca ele alınacaktır.

Göçmenlerin oluşturduğu güven ağlarının bir diğer özelliği üyelerini dışarıdan gelenlerden ayıran sınırlar yaratmasıdır (Tilly, 2007: 4-5). 'Biz' ve 'Onlar' arasında sınır çeken ve bu sınırı pekiştiren göçmen ağları bu bağlamda varış ülkesindeki etnik kimliğin[5] de temelini oluşturmaktadır (Tilly, 1990: 91). Göçmenleri birbirine bağlayan ağ yapısı içindeki güven ve dayanışma ağlarıyla kurulan ortak yaşam, bir taraftan ev sahibi toplumdaki göçmenlere yönelik dışlamaya ve ayrımcılığa karşı bir kalkan vazifesi görürken diğer yandan göçmen topluluklarında sosyal kapanmaya yol açarak göçmenlerin toplumsal olarak marjinalleşmesine sebebiyet vermektedir (Castles ve Miller, 2008: 45-48). Ev sahibi toplumdaki sosyal uyumun önüne geçen bu durum sadece yerleşikler ve göçmenler arasında ayrışma ve çatışma yaratmakla kalmaz aynı zamanda farklı göçmen ağları ve/ veya göçmen toplulukları arasında da bir ayrışma ve rekabete dayanan bir çatışma ortamının ortaya çıkmasına neden olur.

Tez bağlamında Türkiye'ye yönelen uluslararası göçün analizinde, özellikle de Ankara'da ikamet eden Iraklı, Suriyeli ve Afgan göçmenlerin göç süreçlerinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve "hayatta kalma stratejilerinin"[6] incelendiği son bölümde göçmen ağları yaklaşımının sunduğu kavramsallaştırmalar merkezi bir öneme sahiptir.

Göçmen ağlarının asimilasyonu engellerken ev sahibi topluma entegrasyonu nasıl sekteğe uğrattığı ve hem yerleşiklerle hem de diğer "öteki" göçmen topluluklarla olan sosyal ayrışmayı nasıl derileştirdiği tezin ilerleyen kısımlarında saha çalışması verilerine dayanılarak analiz edilecektir. Dahası Ankara'daki Afgan, Suriyeli ve Iraklı dahil oldukları göçmen ağlarının yapıları incelenerek heterojen bir yapıya sahip olan bu

[5] Tilly'e göre kimlik -etnik olsun ya da olmasın- insanların birbirleriyle ilişkilerinde benimsediği ortak bir kültürel yapı, bir dizi pratikten meydan gelmektedir.

[6] Ankara'daki zorlu yaşam ve istihdam koşullarında sık sık kazalara uğrayan ve hastalanan düzensiz göçmenlerin sağlık hizmetlerine ve ilaca erişimleri hem çok kısıtlı olduğu hem de sınır dışı edilme riski taşıdığından, düzensiz göçmenlerin hayatta kalmak için stratejiler geliştirmeleri şarttır ve bu bağlamda göçmen ağlarının sağladığı yardım ve dayanışma düzensiz göçmenler için çok önemlidir.

ağların içindeki güç ilişkileri analiz edilecek ve bu ilişkilerin göçmenlerin Türkiye'deki göç deneyimlerini nasıl etkilediği araştırılacaktır.

3. ULUSLARARASI GÖÇ TİPOLOJİLERİ

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) verilerine göre 2020 yılı itibariyle uluslararası göçmenlerin sayısı 281 milyon kişiye ulaşmıştır (Black, 2021: 22). Dünya nüfusunun %3,6'sına karşılık gelen bu oran, göçmenler eğer tek bir devlette yaşasalardı bu "göçmen devleti"nin dünyanın en büyük devletlerinden biri olacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte sayıları yüz milyonları aşan göçmenler homojen bir bütünlük oluşturmamaktadır. Dolayısıyla farklı amaçlarla, değişen süreler için göç eden ve farklı yasal statülere sahip milyonlarca göçmenin çeşitli ölçütler doğrultusunda kategorilere ayrılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Göç literatüründe bu minvalde gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışma mevcuttur.

Göçle ilgili ulus devletler ve uluslararası kurumlar tarafından üretilen yasal çerçeveler ve göçe ilişkin bilimsel kuramlardan hareketle araştırmacılarca geliştirilen göç tipolojileri genellikle göçü keskin ayrımlarla ikili karşıtlıklar üzerinden sınıflandırmaktadırlar. Chimni'ye göre (2009), göçün dikatomik olarak sınıflandırması Kuzey-Güney arasındaki hiyerarşik düzen anlayışından ve Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünya siyasetinden bağımsız değildir. Nitekim Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmeyle birlikte göç hareketlerinin hızlanıp karmaşıklaşmasına paralel olarak göç kategorilerindeki akışkanlaşmanın belirgin hale gelmesi ile göç tipolojilerindeki dikatomik anlayış da açıkça eleştirilmeye başlanmıştır.

Öte yandan sadece göç tipolojilerinin dikatomik yapısı değil, uluslararası göçmenlerin kategorize edilmesine yönelik eleştiriler de mevcuttur. Göçün kategorilere ayrılmasını "etiketleme" olarak tanımlayan Sajjad'a göre (2018), uluslararası hukukun

ve bürokratik süreçlerin ürünleri oldukları iddiasıyla "değerden bağımsız" ve yansız olma savına dayanan göçmenlerin kategorizasyonu süreci gerçekte güç ilişkilerini içinde barındırır ve siyasetten azade değildir. Dolayısıyla hem göç kategorileri hem de bu kategorilendirme çerçevesinde oluşturulan göçmen statüleri sadece göçmenlerin biyografileri çerçevesinde oluşturulmuş nesnel bir sınıflandırmaya dayanmazlar. Göç alan ülkenin göçmen politikası, göçmenin menşe ülkesi ile olan ilişkileri ve hatta göçmenin etnik kökeni ve/veya dini inancı çerçevesinde şekillenirler. Bu bağlamda Afgan göçmenlerin etiketlenme sürecini örnek veren Dimitriadi (2022:82), AB tarafından uzun yıllardır mülteci olarak tanımlanan Afganların son zamanlarda ekonomik göçmen olarak algılandığına dikkat çekmiştir.

Tezin bu başlığında temel göç tipolojileri ve bu tipolojilere bağlı göçmen statüleri bu eleştiriler dikkate alınarak incelenecektir.

3.1. Nedenlerine Göre Uluslararası Göç: Zorunlu-Gönüllü Göç

3.1.1. Zorunlu Göç

Savaş, iç çatışma, silahlı grupların baskı ve saldırıları, sürgün, doğal afet gibi nedenlerle insanların istekleri ve iradeleri dışında yurtlarını terketmek zorunda kalmaları veya buna zorlanmaları sebebiyle meydana gelen göçler zorunlu göç olarak tanımlanmaktadır. IOM'un verilerine göre 2020 yılı sonu itibariyle dünyada zorunlu göçe maruz kalanların sayısı 82.4 milyona ulaşmıştır (Black, 2021: 33). Bireylerin iradeleri dışında yerinden edilmelerinin temel ölçüt olduğu zorunlu göç; mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, çevresel faktörler nedeniyle yerinden edilmiş kişiler, insan kaçakçılığı ve ticareti şeklinde alt kategorilere ayrılmaktadır (Castles, 2004). Bu başlık altında sadece kriterleri uluslararası anlaşmalarca belirlenmiş olan mültecilik ve sığınmacılık ele alınacaktır.

a. Mülteci

1948 yılında imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile "iltica hakkı"nın temel bir insan hakkı olarak tanımlanmasının ardından Avrupa'da zorla yerinden edilmiş milyonlarca mültecinin haklarının belirlenmesi ve devletlerle karşılıklı görev ve sorumluluklarının güvenceye alınması için 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi imzalanmıştır. Mülteciliğin ve sığınmacılığın açık biçimde tanımlamasını yapan böylece de mülteci ve sığınmacı olmanın kriterlerini keskin çizgilerle belirleyen Cenevre Sözleşmesi'nde mülteci :

> *"ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; veya bir tabiiyeti olmayıp bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her kişi"*

olarak tanımlanmıştır (BM 1951 Mülteci Sözleşmesi Md. 1). Dünyadaki 190 devletten 142'si Cenevre Sözleşmesini[7] ve bu sözleşmeye bağlı 1967 Prokolünü[8] imzalayarak mültecileri koruyacaklarını ve non-refoulement (geri göndermeme) ilkesine riayet edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Resmi olarak tanınmış mülteciler açık bir yasal statüye sahip olduklarından ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nın (BMMYK) himayesinden yararlandıkları için yaşadıkları ülkelerde diğer zorunlu göçmenlerden daha iyi koşullara sahiptirler (Castles ve Miller, 2008: 144-145). Çünkü

[7] Türkiye Cenevre Sözleşmesini ilk imzalayan ülkelerden biridir. Bununla birlikte anlaşmaya coğrafi olarak şerh koymuş ve sadece Avrupa'da yaşanan olaylar nedeniyle göçe zorlanan ve mülteci tanımındaki kriterlere uyan kişileri mülteci olarak tanımayı taahhüt etmiştir.

[8] 1967 Protokolü mülteciliğe ilişkin tarihsel ve coğrafi kısıtlamayı kaldırmıştır.

mülteci statüsü yasal olarak daimi ikamet hakkını da beraberinde getirmektedir. Dahası bu statü sayesinde ikamet ettikleri ülkede sosyal haklara da sahip olan mültecilerin eğitim, barınma, istihdam ve sağlık gibi kamu hizmetlerine erişimi ve aile birleşimi hakkı gibi medeni haklar sağlanması ev sahibi ülkenin taahütü ve BMMYK'nın koruması altındadır (Morris, 2002:20).

Öte yandan 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknolojik gelişmelerde meydana gelen hızlı dönüşüm, savaşların ve iç çatışmaların değişen niteliği ve sivilleri hedef alan terör eylemlerinin artması bireylerin göçe zorlanma sebeplerini çeşitlendirerek 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin kapsamının ötesine taşımıştır. Bu nedenle BMMYK'nın 2006 Küresel Eğilimler Raporu'nda mülteci sınıflandırması " 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1967 Protokolü, Afrikadaki mülteci sorunlarının özel yönlerini düzenleyen 1969 Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) Sözleşmesi, BMMYK Tüzüğü uyarınca tanınanlar ve tamamlayıcı koruma biçimleri sağlanan kişiler veya geçici korumadan yararlananlar" olarak genişletilmiştir (Okyayuz ve Angliss, 2014:42).

b. Sığınmacı

Cenevre Sözleşmesinde ve diğer uluslararası anlaşmalarda belirtilen nedenlerle başka bir ülkeden koruma talep eden fakat yetkili bir makam tarafından mültecilik statüsüne uygunluğu henüz tespit edilmemiş olan kişiler sığınmacı olarak tanımlanmaktadır. Başvuruları sonuçlanıncaya kadar hepsi potansiyel birer mülteci olan sığınmacılar iltica ettikleri ülkelerin koruması altındandırlar ve geri göndermeme ilkesine tabidirler. Bununla birlikte kendi ülkesinde baskıya, ayrımcılığa ve şiddete uğradığı ya da uğrama potansiyeli olduğu için başka bir ülkeye zorunlu olarak iltica eden sığınmacıların statüsü geçicilik ve belirsizlikle imlenmiştir (Morris, 2002: 21). Çünkü, mültecilik başvuruları sonuçlandığında sığınmacıların bir kısmı mülteci olarak tanınmakta, bazıları mültecilik talepleri reddedilerek sınırdışı edilmekte, bazıları ise

mültecilik talepleri reddedilse bile bir tür oturma izni ile göç ettikleri ülkede ikamet etmeye devam etmektedirler(Van Hear ve Crisp, 1998: 2). Statülerinin belirlenme prosedürü ve karara bağlanma süreci uzun yıllar aldığı için belirsizlik mıntıkasında yıllarını geçiren sığınmacılar, bazı ülkelerde çalışma izni de verilmediği için yetersiz sosyal yardımlarla yaşamaya zorlanmaktadırlar.(Castles ve Miller, 2008: 145-146). Bu durum sığınmacıların kayıtdışı sektörlerde güvencesiz işlerde düşük ücretlere çalışması sonucunu da beraberinde getirmektedir.

3.1.2. Gönüllü Göç

Kişilerin kendi istek ve iradeleriyle, daha fazla ekonomik olanağa, daha iyi yaşam standartlarına, iş imkanlarına ve çeşitli sosyal imkanlara ulaşmak amacıyla gerçektirdikleri yer değişimi, gönüllü göç olarak tanımlanmaktadır (Tümtaş, 2020: 28).

Gönüllü göç hareketinin gelişmekte olan ülkelerden endüstrileşmiş ülkelere iş aramak ve yaşam koşullarını iyileştirilerek refaha ulaşmak amacıyla gerçekleştirilmesi nedeniyle bu göç türü ekonomik göç/emek göçü olarak da adlandırılmaktadır. Bu bağlamda göçü sosyo-ekonomik nedenlere dayandıran literatürdeki göç kuramları esas olarak gönüllü (ekonomik) göç üzerine odaklanmışlardır. Gönüllü göç hareketliliğe konu olan işgücünün niteliği bakımından temelde iki gruba ayrılmaktadır: vasıflı olmayan emek göçü ve vasıflı, eğitimli insanların gerçekleştirdiği “beyin göçü”.

Göçmen:

İş aramak, sosyal ve ekonomik olanaklarını geliştirmek, kendisi ve/veya ailesi için daha iyi bir yaşam standardı elde etmek amacıyla kalıcı ya da geçici bir süre için kendi iradesiyle ülkesini terkedip başka bir ülkeye göç eden kişiler, göçmen olarak tanımlanmaktadır. Ülkelerinde herhangi bir baskı ya da şiddete maruz kalmadıkları halde sosyo-ekonomik gerekçelerle daha iyi bir yaşam için göç eden ekonomik

göçmenler, göç kararını tamamen gönüllü olarak aldıkları varsayıldığından herhangi bir uluslararası korumaya tabi değillerdir.

Görüldüğü üzere zorunlu göç ve gönüllü göçün dinamikleri çoğu açıdan farklıdır. Göç eden kişilerin profilleri de bu farklılığın göstergelerinden biridir. Ekonomik temelli gönüllü göçlerin çoğu gençlerle, ekonomik olarak aktif insanlarla başlarken (Castles ve Miller, 2008: 42), savaş, şiddet ve afet olayları gibi nedenlerle yapılan zorunlu göç, yaşlıların ve çocukların da katıldığı grup göçü şeklinde gerçekleşmektedir. Ancak mülteci ve göçmen dinamiklerinin farklı olması göç ediminin hem yaşamın tehlikede olduğu bir yerden zorunlu ayrılış hem de başka bir ülkede daha iyi bir yaşam kurma umudu tarafından güdülenmesine engel değildir. Bu minvalde göç literatüründe zorunlu göç ve gönüllü (ekonomik) göç arasındaki keskin ayrımı eleştiren pek çok görüş mevcuttur. Bu eleştiriler özellikle küreselleşmenin tetiklediği göç hareklerine odaklanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte çevre ülkelerdeki toprak, hammadde ve emeğin dünya piyasalarının denetimine girmesiyle birlikte geniş halk kitleleri mülksüzleştirilerek hayatta kalabilmek için göçe zorlanmıştır (Tarlan, 2022: 40). Dolayısıyla artık göçmen ve mülteci kategorileri arasında ayrım yapmak mümkün değildir (Savran, 2022: 28).

Zorunlu göç ve ekonomik göç arasındaki ayrımın bulanık olduğunu vurgulayan Castles'e göre ise (2003 :17) başarısız ekonomiler genellikle zayıf devletler, yağmacı yönetici klikler ve insan hakları ihlalleri anlamına da gelmektedir. Bu durum *iltica-göç bağı* (asylum-migration nexus) düşüncesine yol açar: Birçok göçmen ve sığınmacı, hareketlilik için birden fazla nedene sahiptir ve ekonomik motivasyonlarla insan hakları motivasyonlarını birbirinden tamamen ayırmak imkansızdır (Castles, 2003: 17). Afrika kıtasındaki uluslararası göç trendlerini inceleyen Aderanti Adepoju'nun (2004: 59-76)

kıtadaki ekonomik ve siyasal krizlerin mülteci akımıyla birlikte emek göçünü de arttırdığı yönündeki tespiti iltica-göç bağı çerçevesinde önemli bir örnektir.

Benzer bir biçimde mülteci göçü ile işçi göçü arasındaki teorik ayrımının ülkelerde yaşanan siyasi çatışmaların ekonomik yıkıma da yol açabileceği ihtimalini görmezden geldiğini vurgulayan Sales'e göre ise (2007: 47-75) ülke içi çatılmalar göçün ekonomik ve politik sebeplerinin iç içe geçmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda göçmenlerin sığınmacı başvurusunda mı bulunacakları yoksa göç prosedürünü takip mi edecekleri göç etmek istedikleri ülkelerin göç politikaları ile de yakından bağlantılıdır. Gelişmiş ülkelerin son yıllarda işgücü göçünü sınırlayıcı politikalar izlemeleri sığınma başvurularının artmasını da beraberinde getirmiştir (Dummet, 2001: 137-150). Bununla birlikte iltica prosedürünün karmaşıklığı ve sığınma başvurularında kabul oranının düşüklüğü, sığınmacılara tanınan hakların kısıtlılığı mültecilerin göçmen olarak başvuruda bulunmasına da yol açabilmektedir. Dolayısıyla mülteci ve işçi göçmen kavramları arasındaki ayrım ancak ulus devletler ve diğer kolektif aktörler safından baktığımızda bir anlam ifade etmektedir (Faist, 2003: 50). Ancak daha önce bahsedildiği üzere bu ayrım tarafsız değildir. Kimin göçmen kimin mülteci olduğu kararının uluslararası hukuk çerçevesinde sığınma başvurusu yapanların biyografilerine dayanılarak bürokratik süreçlerin sonunda nesnel olarak alındığı iddia edilse de gerçekte karar etiketleme sürecinin bir sonucudur (Sajjad, 2018: 43).

Sığınmanın giderek insani bir meseleden ziyade bir göç süreci olarak ele alınması sığınmacıların birçoğunun kılık değiştirmiş ekonomik göçmenler olduğu iddiasını da güçlendirmektedir (Morris, 2002: 10). Bu bağlamda "üçüncü dünya ülkeleri" olarak etiketlenen ülkelerden gelen göçmenler henüz ülke dış sınırlarına dahi varmadan önce milliyetlerine göre göçmen ya da sığınmacı olarak etiketlenmekte ve

iltica başvurusu da bu etikeketleme çerçevesinde sonuçlandırılmaktadır(Dimitriadi, 2022: 82). Dahası Agier'e göre (2011), birçok Avrupa ülkesinde sığınma vakalarını incelemeye yönelik prosedürler başvuru sahibinin kişisel biyografisini dikkatli bir biçimde incelemekten çok, politik olarak belirlenen ret oranlarını karşılamaya odaklanan belirli bir gerçeklik yaratma işlevine sahiptir.

Tez bağlamında zorunlu göç ile ekonomik göç arasındaki ayrımın bulanıklığı ve bu iki kategorinin iç içe geçtiği savunulmakta ve Türkiye'de bu kategorilendirme sonucu verilen yasal statülerin göçmenleri etiketleme sürecinin bir uzantısı olduğu iddia edilmektedir.Tezin üçüncü bölümünde bu konu detaylıca incelenirken Suriye, Afganistan ve Irak gibi savaş bölgelerinden Türkiye'ye göç etmiş olan ve benzer biyografilere sahip olmakla birlikte önemli bir kısmı yasal/yasadışı göçmen statüsünde bulunan göçmenlerle yapılan mülakatlardan faydalanılacaktır. Tezin son bölümünde ise bu göçmenlerin yasal statüleri ile biyografileri arasındaki uyuşmazlıkların Türkiye'deki göç deneyimlerini, diğer göçmen grupları ile ilişkilerini ve hayatta kalma stratejilerini nasıl etkilediği analiz edilecektir.

3.2. Yasal Durumlarına Göre Uluslararası Göç: Düzenli- Düzensiz Göç

3.2.1. Düzenli Göç

Ulus-devlet merkezli modern uluslararası sistemde devletler, sınırlarından kimlerin geçip geçemeyeceğini belirleme hakkına sahip oldukları gibi egemenlik alanları içindeki uyruğu olmayan yabancıların hareket biçimlerini düzenleme yetkisine de sahiplerdir (Atasü-Topcuoğlu, 2021). Bu çerçevede devletler göçmenleri sınırlarından girişlerinin ve ülkede ikamet edişlerinin yasallığına göre kategorilere ayırma ve yaptıkları sınıflandırma doğrultusunda göçmenlerin haklarının çerçevesini belirleme ve sınırdışı edip etmeme kararını verme tekelini de ellerinde

bulundurmaktadırlar. Bir ülkeye hukuk kurallarına ve resmi prosedüre uygun şekilde giriş yapan ve bu ülkede bulunmak için gerekli izne ve resmi belgelere sahip olan kişilerin iş bulma, eğitim alma, seyahat etme ya da yerleşme gibi nedenlerle gerçekleştirdikleri nüfus hareketi düzenli göç olarak tanımlanmaktadır. Düzenli göçmenler vizelerinin öngördüğü süre zarfında ve amacı dahilinde o ülkede yaşama hakkına ve sahip oldukları göçmenlik statüsü bağlamında kendilerine tanınan hakları kullanma yetkisine sahiptirler.

3.2.2. Düzensiz Göç

Düzensizlik kavramı yasal ve yasadışılık durumunun keskin karşıtlığına karşın, ikisinin arasında gri bir alanın bulunduğunu ya da yasadışılığın çeşitli halleri olduğunu belirten bir kavramdır (Atasü-Topcuoğlu, 2016: 11). Sınır ötesi insan hareketlerinin devletler tarafından kontrol edilemeyen ve gözetlenemeyen kısmını oluşturan *düzensiz göç*, göç alan veya geçiş yapılan ülkeye girmek ve/veya ülkede ikamet etmek için gerekli belgeler ve izinler olmadan gerçekleştirilen nüfus hareketidir. Göçmenlerin bulundukları ülkeyi hedef ülkeye ulaşmak için geçiş ülkesi olarak kullandıkları *transit göç* ve belirli bir süre için bir ülkeye gidip sonra kendi ülkelerine geri döndükleri *mekik göç* de düzensiz göçlerdir.

IOM'a göre (2004:34) bir ülkeye giriş ve ülkede kalış kurallarını ihlal eden "gizli", "yasadışı", "belgesiz" ya da "düzensiz statüde olan" göçmenler, *düzensiz göçmen*lerdir.

Ahmet İçduygu'ya göre (2007: 143-144) bir göçmenin düzensiz göçmen olarak sınıflandırılabilmesi için şu dört durumdan birinde olması gerekmektedir: (1) kasıtlı yasadışı giriş (2) vize süresi bitiminden sonra ülkede kalmaya devam etme (3) uygun bir

vizeyle giriş yapıldığı halde vizenin şartlarını ihlal etme (4) sığınma başvurusu reddedildiği halde ülkede kalmaya devam etme.

Düzensiz göç, Avrupa başta olmak üzere hedef ülkelerin 1970'lerden itibaren düzenli göçü kısıtlamaya yönelik politikalar uygulamaya koymasına paralel olarak artmış, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Avrupa Birliği'nin genişlemesi ve bunun sonucu Doğu Avrupa ülkelerinden yeni göç yollarının oluşması gibi politik sebeplerle ve küreselleşmenin Kuzey-Güney ülkeleri ve Doğu-Batı ülkeleri arasındaki gelir adaletsizliğini derinleştirmesi ve toplumsal çatışmaları tetiklemesi gibi sosyo-ekonomik nedenlerle tüm dünyada hızlanmış ve genelleşmiştir. Bunun sonucunda özellikle Avrupa açısından düzensiz göç 1999 Amsterdam Anlaşması'ndan itibaren siyaseten merkezi bir konu haline gelmiş ve düzensiz göç ile mücadele AB'nin ortak amacına dönüşmüştür (Carrera, 2009: 3).

Düzensiz göçmenlerin konumu yasadışı statülerinin tüm haklarının reddi anlamına mı geldiği yoksa mevcudiyetlerinin ikamet ettikleri devletlere sorumluluklar yüklemek için yeterli mi olacağı konusunda zor soruları beraberinde getirmektedir (Morris, 2002: 21).Bu bağlamda uluslararası sözleşmelerin önemli bir kısmı statüleri ne olursa olsun tüm göçmenlere ekonomik ve sosyal haklar tanımalarına rağmen, bu sözleşmelere taraf olan AB üyesi ülkeler dahil olmak üzere tüm devletler insan haklarına sahip olan düzensiz göçmenleri, ulusal egemenliklerini ihlal eden, belgesiz, yasadışı, suçlu gruplar olarak tanımlamakta ve düzensiz göçmenleri ekonomik ve sosyal haklardan mahrum bırakmaktadırlar (Kapar, 2020: 148). Bu durum düzensiz göçmenlerin varış ülkelerinde sadece o ülkelerin yurttaşlarından değil aynı zamanda düzenli göçmenlerden de daha ucuza ve daha kötü şartlarda istihdam edilmeleri ve sık sık ücret gaspına maruz kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Tezin sonraki bölümlerinde

Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin göç deneyimleri bağlamında bu konu daha detaylı olarak incelenecektir.

Göç literatüründe düzenli-düzensiz göç ayrımını eleştiren ve bu iki statü arasındaki sınırın bulanıklığını vurgulayan çeşitli görüşler mevcuttur. Düzensiz göç kavramına karşı mesafeli olan Düvell'e göre (2011) yasal göç kanallarının eksikliği, aşırı karmaşık bürokratik yapı ve bürokratik prosedürlerin yavaş işletilmesi, göçle ilgili yasa ve yönetmeliklerin çok hızlı değişmesi ve bu nedenle takibinin zorluğu, çalışma izni alınmasının çok zor olması ve bürokratik kurum kültürünün göçmenleri dışlayıcı yapısı gibi nedenler düzensiz göçün ortaya çıkmasına neden olmakta ve de yasal yollarla ülkeye girmiş düzenli göçmenler dahi bir anda düzensiz göçmen haline gelebilmektedirler.

Düzenli göçmenlerin düzensiz göçmen statüsüne düşmesi gibi tam tersi bir durum yani düzensiz göçmenlerin yasal göçmen statüsüne geçmesi de mümkündür. Bunun en açık örneği ABD, Fransa, İspanya, İtalya, İsviçre gibi bir çok ülkenin uygulamaya koyduğu yasallaştırma programlarıdır (Castles ve Miller, 2008: 137-141). 1990'lı yıllarda hız kazanan yasallaştırma programları ile bulundukları ülkede yasadışı bir statüde olan düzensiz göçmenler çeşitli kriterler doğrultusunda[9] yasal statüye geçirilip düzenli göçmene dönüştürülmüşlerdir.

Bu bağlamda düzenli-düzensiz göç arasındaki ayrımın ülkelerin göç politikaları ile yakından ilgili olduğu ve bu iki statünün geçişkenliği açıktır.Tezin sonraki bölümlerinde Türkiye'deki Afgan, Iraklı ve Suriyeli göçmenlerin deneyimleri çerçevesinde bu konu daha detaylı incelenecektir.

[9] ABD gibi bazı ülkelerde kriter aranmaksızın.

3.3. Süresine Göre Uluslararası Göç: Kalıcı-Geçici Göç

3.3.1. Kalıcı Göç

Savaş, şiddet ya da afet gibi nedenlerle zorunlu olarak ya da iş bulma, refahını arttırma gibi gerekçelerle gönüllü biçimde başka bir ülkeye daimi olarak yerleşme amayıcla yapılan göçler, kalıcı göç olarak tanımlanmaktadır. Yerleşimciler sıklıkla göç kabul eden ülke nüfüsundan farklı dinlere, geleneklere, dillere sahip olduklarından, ev sahibi ülkelerin izleyeceği göçmen politikaları kalıcı göçmenlerin toplumsal uyumunu temelden etkilemektedir (Castles ve Miller, 2008: 18-20).

3.3.2. Geçici Göç

İş, eğitim, turizm gibi gerekçelerle başka bir ülkeye temelli yerleşmeksizin bir süre sonra kendi ülkesine dönme amacıyla yapılan göç edimi, geçici göç olarak tanımlanmaktadır. Geçicilik özellikle tüm çağdaş işgücü göç sistemlerinin paylaştığı ortak bir özelliktir (Soysal, 1994/2021 : 41). Küreselleşmeyle birlikte sermayenin hareketliliğinin artması ve ticaretin gelişmesi, iletişim ve ulaşım teknolojilerininin gelişip ucuzlamasına paralel olarak uluslararası insani hareketlilik de yükselmiş, belirli süreli iş kontratları aracılığıyla işgücü göçü, mevsimlik işçi göçü, eğitim amacıyla öğrenci göçü ve turizm amacıyla yapılan geçici göçlerin miktarında artış yaşanmıştır.

Göç literatüründe kalıcı- geçici göçün pratikte keskin çizgilerle ayrılamayacağına ilişkin görüşler mevcuttur. Dustmann ve Görlach'a göre (2016), ev sahibi ülkenin kısıtlayıcı göç politikaları ve göçmenlerin haklarına yönelik ihlaller yaşanması yerleşme amacıyla göç etmiş olan göçmenlerin kendi ülkelerine dönme kararı vermelerine sebep olabilmektedir. Bununla birlikte eğitim amacıyla göç eden öğrencilerin ya da süreli iş sözleşmeleri aracılığıyla göç eden çalışanların geçici olarak göç ettikleri ülkelere kalıcı olarak yerleşmesi de sık gerçekleşen bir durumdur. 1960'lı

yıllarda Almanya'ya misafir işçi programları aracılığıyla giden Türk işçilerin Almanya'da kalıcı yerleşimciye dönüşmeleri bu durumun en açık örneklerinden biridir (Erdoğan, 2011; Abadan-Unat, 2017).

4. ULUSLARARASI ÇAĞDAŞ GÖÇ HAREKETLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlık tarihi kadar eskiye uzanan göç hareketleri devletlerin ve toplumların şekillenmesinde merkezi bir role sahiptir. Özellikle emek göçü kapitalist dünya ekonomisinin inşasında belirgin bir rol oynamıştır. Bununla birlikte kapitalist ekonominin gelişiminin seyrine paralel olarak emek göçünün aktörleri ve karakteristiği de değişmiş ve çeşitlenmiştir. Kapitalist gelişmenin ekonomi politiğiyle yakından ilişkili olan mülteci hareketleri de emek göçüyle benzer bir gelişim kaydetmiştir (Castles ve Miller, 2008: 90-91).

Uluslararası çağdaş göç hareketlerinin gelişimi bağlamında İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Savaş sonrası dönemde endüstrileşmiş ülkelerde kapitalist ekonominin yeniden inşasının yanı sıra savaş sürecinde zorla yerinden edilmiş milyonlarca mültecinin durumu ulus-devlet merkezli yeni uluslararası düzende uluslararası emek göçüne ve zorunlu göçe dair düzenlemeleri öncelikli konu haline getirmiştir. Dahası bu dönemden itibaren uluslararası göç hızlanmış ve niteliği değişmiştir.

Avrupa'nın uluslararası göçte önemli bir varış bölgesi haline geldiği bu dönemde, Avrupalı devletlerin göç hareketlerini düzenlemeye yönelik izledikleri politikalar ve Avrupa Birliği çerçevesinde göçle ilgili imzaladıkları anlaşmalar ve protokoller, Türkiye'yi hem Avrupa'ya yönelen göçte transit ülke ve kaynak ülke olması sebebiyle hem de Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde göçle ilgili Avrupa Birliği

muktesebatını iç hukukuna uyarlaması gerekliliği uyarınca derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki uluslararası göç hareketlerinin seyrini incelemek ve Türkiye'nin göç politikasının evrimini analiz edebilmek için Avrupa'daki göç hareketlerinin tarihsel gelişimini ve göç politikalarının dönüşümünü incelemek önemlidir.

Tezin bu başlığı altında İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa'ya yönelen uluslararası göç hareketlerinin tarihsel gelişimi Zimmermann'ın (2005: 1-14) dönemlendirmeleri çerçevesinde ana hatları ile ele alınacak, göç hareketlerindeki güncel eğilimleri daha açık anlayabilmek için ise 2008 sonrası dönem Zimmermann'ın dönemlendirmesine ek olarak incelenecektir.

4.1. Savaş Sonrası Düzenlemeler ve Sömürgeciliğin Tasfiyesi Dönemi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa ülkeleri ciddi bir mülteci krizi ile yüzleşmişlerdir. Savaş sırasında yerinden edilen milyonlarca mülteciye ek olarak savaş ertesinde Almanya, Polonya ve Çekostovakya'nın sınırlarının yeniden belirlenmesi 20 milyon insanın toplu göç hareketini de beraberinde getirmiştir (Zimmermann, 2005:4). Savaş sonrası başlayıp 1961 yılında Berlin Duvarı'nın inşasına kadar azalarak devam eden mültecilerin kitlesel hareketinden en çok etkilenen ülke, bu dönemde 11 milyon Alman asıllı mültecinin göç ettiği Almanya olmuştur. Etnik olarak Alman oldukları için doğrudan Federal Almanya vatandaşlığına kabul edilen bu mülteciler, ilk dönemlerde sorun yaşamalarına rağmen hızla topluma uyum sağlamış ve Alman "ekonomi mucizesinin" başlıca emek kaynaklarından olmuşlardır (Castles ve Miller, 2008: 291).

İkinci Dünya savaşı sonrası dönem sömürgeci devletlerin tasfiyesine ve Asya, Orta Doğu ve Afrika'da kurulan düzinelerce yeni bağımsız devletin doğuşuna da sahne olmuştur (Abadan-Unat, 2017: 76). Sömürgelerin tasfiyesinin ardından başta İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda olmak üzere Avrupa ülkeleri eski kolonilerinden kitlesel

göç hareketleri ile karşılaşmışlardır. Bu göç hareketleri sömürge sahibi devletlerin yurttaşı olup sömürgelerin tasfiyesinin ardından ülkelerine geri göç edenler ve de eski sömürgelerin yerlisi olup çalışmak için Avrupa'ya göç edenler olmak üzere iki farklı biçimde gerçekleşmiştir. Bu dönemde kendi sömürgelerinden ve Hindistan, Pakistan, Karayipler, Cezayir, Endonezya gibi eski sömürgelerinden çok sayıda işgücü göçü alan Avrupa devletleri başlangıçta sömürgelerden gelen göçmen işçilere sürekli ikamet izni ve genel olarak daha ayrıcalıklı bir statü verseler de zaman içinde eski sömürge nüfuslarıyla olan ilişkilerini yeniden tanımlamışlar ve eski sömürgelerden gelen göçmenleri genel göç politikalarına tabi yabancılar olarak konumlandırmışlardır (Soysal, 1994/2021: 39).

Savaş ertesi dönemde önemli oranda nüfus kaybeden ve ekonomik yıkıma uğrayan Avrupa ülkeleri, Marshall yardımlarının katkısı ile hızlı bir büyüme sürecine girmiş ve Avrupa kapitalist ekonominin yeniden yapılanmasına sahne olmuştur. Batı Avrupa'nın hızla sanayileşmesi ve ekonominin yeniden yapılanması süreci işgücü talebini de arttırmıştır. Öyleki Joly ve Suhrke'ye göre (2004: 296) mültecilere ilişkin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesinin Batılı devletler tarafından hoşgörüyle karşılanıp hızla kabul edilmesinin ardında savaş ertesi işgücüne duyulan büyük ihtiyaç gibi ekonomik bir gerekçe de vardır. Bu dönemde sığınma başvurusunun hem bireysel olarak hem de grup halinde yapılabilmesinin başlıca nedeni de budur (Joly ve Suhrke, 2004: 96).

Avrupa devletleri savaş ertesi dönemde ilk olarak işgücü taleplerini mülteciler, sömürgelerden alınan işçiler ve eski sömürgelerden gelen göçmenler ile karşılamıştır. Ancak Avrupa'da refah devleti uygulamalarına paralel olarak eğitim sürelerinin uzaması, çalışma saatlerinin azaltılması, emeklilik hakkının genişletilmesi ve işçilerin ücretlerine ve haklarına yönelik örgütlü mücadelenin güçlenmesi işverenleri yabancı

işçi istihdamına yönlendirmiştir. Avrupalı devletlerin artan göçmen işgücü talebi başlangıçta Güney Avrupa ve Türkiye gibi yarı çevre ülkelerden vasıfsız işgücünün ithaliyle karşılanmıştır (Toksöz, 2006: 26).

4.2. İşçi Göçü Dönemi

Hızla sanayileşen Avrupa'da 1952-1968 yılları arasında üretim iki katına çıkmıştır. Bu süreçte artan işgücü talebi İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi kolonici devletlerin sömürgelerinden gelen işçiler ya da eski sömürgelerinden gelen göçmenlerle karşılanmayacak kadar yüksek olduğundan ve de Almanya ve İsviçre gibi ülkeler sömürge sahip olmadıkları için özellikle 1960'ların başından itibaren misafir işçi programlarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Dahası göçmen işçilerin Avrupa'daki örgütlü işçi hareketine karşı yedek emek ordusu olarak yapılandırılması hedeflenmiştir (Morris, 2002: 4-5). 1960'larda başlayıp 1973 Petrol Krizi'ne kadar süren, Avrupa'ya işgücü göçünün teşvik edildiği bu dönemi Zimmermann (2005: 5) işçi göçü dönemi olarak adlandırmıştır.

Misafir işçi programları yerli işgücünün çalışmak istemediği madencilik, imalat sanayi, inşaat ve hizmet sektörünün ağır çalışma koşullarına sahip düşük ücretli işlerinde istihdam edilmek üzere Akdeniz ülkeleri ve bağımsızlığını kazanmış eski sömürge devletleri ile yapılan ikili anlaşmalarla vasıfsız işgücünün Batı Avrupa ülkelerine getirilmesine dayanımaktadır.[10] Göçle gelen yabancı işgücünün istihdam ve kalış şartlarının, sosyal güvenlik haklarının ve çalışma sürelerinin anlaşma metinlerinde açıkça belirtildiği misafir işçi programlarıyla işçi alımları Almanya ve Fransa gibi bazı ülkelerde doğrudan kamu kurumlarının sorumluluğunda yürütülmüştür (Toksöz, 2006: 29). İşgücü ihtiyacının arttığı dönemde bu programla yeni göçmen ithal eden ya da

[10] Misafir işçi programında işgücünün belirli bölgelerden getirilmesinde işgücü alınan ülke ile tarihsel bağlar, coğrafi yakınlık, kültürel benzerlik ya da eski sömürge bağları gibi çeşitli faktörler rol oynamaktaydı.

varolan göçmen işçilerin çalışma iznini uzatan bu kurumlar, işgücüne duyulan ihtiyaç azaldığında işsiz kalan göçmenleri geri göndermekle sorumludurlar (Okyayuz, 2012).

Göçmenlerin "geçici" istihdamı esasına dayanan bu programlar çerçevesinde getirilen işgücünün kısa bir süre kalacağı sonrasında da kendi ülkesine döneceği varsayıldığından gelen göçmen işçiler "misafir" olarak nitelendirilmiş ve ev sahibi topluma entegrasyonlarına yönelik herhangi bir politika izlenmemiştir (Erdoğan, 2011:263). Öyleki 1960'lı yıllar Almanya'sının göç ve entegrasyon politikasını inceleyen Mehmet Okyayuz (2012: 235), bu dönemde Almanya'nın göç politikasının siyasi ve ekonomik aktörler tarafından iç sorunları çözme ve ekonomik açıdan mümkün olan en iyi verimliliği sağlama amacına dayandırılmasına ve dolayısıyla işlevselci niteliğine dikkat çekmiştir.

Oysaki Batı Avrupa'ya misafir işçi programları aracılığıyla göç eden işçilerin sayısı 1973 yılına gelindiğinde 10 milyona ulaşmıştır (Castles, 1984: 25-26). Ve bu yabancı işçilerin misafir işçi programlarının şartları ya da işgücü ithal eden devletlerin resmi hükümet politikalarına rağmen Avrupa'ya kalıcı olarak yerleştikleri halde kültürel ve toplumsal yaşama entegrasyonlarının sağlanmaması günümüze değin uzanan sosyal ve siyasal sorunlara zemin hazırlamıştır.

4.3. Sınırlandırılmış Göç Dönemi

1973 yılında başlayan Petrol Krizi nedeniyle Avrupa'da endüstrileşmeye dayalı hızlı büyüme dönemi son bulmuş ve işgücü talebinin azalmasına paralel olarak yabancı işçi alım programları sona erdirilmiştir. Bu süreçte Batı Avrupa devletlerinin çoğu kendilerini "sıfır göç alan ülkeler" olarak ilan etmiş ve misafir işçi programlarıyla gelen göçmenlerin geri dönmesini beklemişlerdir (Castles ve Miller, 2008: 110). Ancak gelen işçilerin çoğu geri dönmediği gibi Avrupa'ya yönelik düzenli göç hareketi aile

birleşmesi yolu ile sınırlı olsa da devam etmiştir. Dahası göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar düzensiz göç hareketinin artışına da neden olmuştur (De Wenden, 2004). Ayrıca bu dönemde Afrika'da ve Asya'da yaşanan şiddet olayları ve çatışmalar sonucunda Avrupa'ya yönelen mülteci akışında da artış yaşanmıştır.

1970'lerin ikinci yarısında Avrupa'da belirgin hale gelen ekonomik krizden çıkış için planlanan ekonominin yeniden yapılandırılması süreci yeni bir sermaye birikimi rejimini ve refah devleti uygulamalarının dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Bütünleşmiş bir küresel ekonomi anlayışına dayanan yeni ekonomi modeli bağlamında Avrupa'dan sermaye ihracının artması ve imalat sektörünün gelişmekte olan ülkelere kaydırılması ile birlikte Batı Avrupa ülkelerinde imalat sektöründe kol gücüne dayanan emeğe duyulan ihtiyaç hızla azalmıştır (Toksöz, 2006: 29). Bu durum Avrupa'da işsizliğin hızla artmasına neden olurken, yeni ekonomi modelinin beraberinde getirdiği sanayisizleşme, özelleştirme ve istihdam piyasasında kuralsızlaşma süreci de eklendiğinde Avrupa toplumlarında göçmenlerin istihdama, yaşam standartlarına ve refaha yönelik tehdit oluşturduğu algısı da ilk kez ortaya çıkmaya başlamıştır (Castles, 2003: 21). Konuyu Almanya üzerinden değerlendiren Mehmet Okyayuz'a göre (2011: 215) emek göçünün toplumsal boyutu ilk kez bu dönemde tartışmaya açılmıştır.

Avrupa'ya düzenli göçün sınırlandırıldığı bu dönem, hoşgörülü göç politikalarından kontrol odaklı göç politikalarına geçiş sürecini de ifade etmektedir (Huysmans, 2000: 754). Düzensiz göçü ve göç mevzuatının suistimal edilmesini engellemek amacıyla bu dönemde Avrupalı devletler yasadışı yabancı işçi çalıştıran işverenlerin cezalandırılmasına yönelik kanunlar çıkartarak, düzensiz göçmenlere yasalaştırma programları ile yasal statü vererek uluslararası göçü kontrol etmeye ve düzensiz göçü önlemeye çalışmışlardır (Castles ve Miller, 2008: 131-143).

1980'lerden itibaren bu önlemlere arttırılmış sınır kontrolleri, sıkı vize politikaları, ilticayı caydırıcı önlemler de eklenmiştir (Uçarer, 2001: 292; De Wenden, 2004: 286). Bu dönemde özellikle Asya ve Afrika'da yaşanan çatışmalar sonucu ortaya çıkan mülteci krizi "3. Dünya Problemi" olarak görülmüş ve bu bölgelerden Avrupa'ya mülteci akışının engellenmesi için mültecilerin bulundukları yerlerde kurulan kamplarda korunması politikası geliştirilmiştir (Hazan, 2021: 189).

Göçü sona erdirmeye yönelik tüm bu açık girişimlere rağmen bu dönemde Avrupa'ya düzenli göç aile birleşimi hakkı ve sığınma hakkı gibi yerleşik insan hakları ve uluslararası sözleşmelerle koruma altında olan haklar sayesinde devam etmiştir (Morris, 2002: 5). Bu durum ilerleyen dönemde Avrupalı devletlerin göç ve iltica ile ilgili uluslararası anlaşmaları daha dar bir kapsamda yorumlaması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Öte yandan bu dönemde artan sınır kontrolleri ve sıkı vize politikaları Avrupa'ya yönelik düzensiz göç hareketini de arttırmıştır (De Wenden, 2004).

4.4. Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Avrupa'nın 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışından günümüze kadar uzanan süreçte karşılaştığı yeni göç dalgalarını kapsayan dönem Zimmermann (2005: 5) tarafından Soğuk Savaş Sonrası dönem olarak adlandırılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'ya yönelen mülteci hareketi dramatik oranda yükselmiş, düzensiz göç akımında büyük bir artış yaşanmış, bununla birlikte önceki dönemlerden farklı olarak nitelikli emek göçünün sayısında da artış kaydedilmiştir.

Zorunlu göç hareketi bağlamında bu dönemin en önemli özelliği Avrupa'nın kendi içerisinde, Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa ülkelerine, yoğun bir mülteci akımının

yaşanmasıdır.[11] Berlin Duvarı'nın yıkılışı ve ardından Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Polonya, Macaristan, Çekostovakya gibi eski Demir Perde ülkelerinden Batı Avrupa'ya büyük bir iltica hareketi ortaya çıkmıştır. Örneğin, bu dönemde Almanya'da 1986 yılında 100 bin olan sığınma başvurusu sayısı 1993 yılında 480 bine yükselmiş, sadece 1992 yılında İsveç'e 84 bin, İngiltere'ye ise 32 bin kişi mültecilik statüsü için başvurmuştur. 1992'de Bosna Savaşı ile başlayan 1990'ların sonuna kadar süren Yugostavya savaşları ile birlikteyse Avrupa'daki mülteci krizi daha da derinleşmiştir. Bu duruma Cezayir İç Savaşı ve Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki savaşlar nedeniyle Avrupa dışı yeni mülteci akımları da eklendiğinde 1989-1998 yılları arasında Avrupa'ya yapılan toplam iltica başvurusu sayısı 4 milyonun üzerine çıkmış olup bu sığınmacıların %43'ü Avrupa içinden, %35'i Asya'dan ve %17'si Afrika'dan gelmiştir (Salt, 2002).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte "piyasa ekonomisinin zaferi" sonrasında dünya ticaretinin hızlanmasıyla birlikte Avrupa'ya yönelen vasıflı ve vasızsız işgücü göçünde de artış yaşanmıştır. Bu dönemde işgüçü göçünün en önemli kaynaklarından biri eski Sovyet Birliği ülkeleridir. Okyayuz'un (2014: 8) vurguladığı üzere 1980'lerden sonra dünyanın değişen sosyal, ekonomik ve siyasal yapısı eski sosyalist ülkelerin nüfuslarını kapitalist Batı Avrupa ülkelerinin kullanımına hazır işgücü rezervine dönüştürmüştür. Nitekim tarım ve hizmet sektöründeki mevsimlik geçici işlerde göçmenlerin istihdamına yönelik "İkinci Nesil Misafir İşçi Programları" olarak adlandırılan geçici yabancı işçi programlarının yeniden başlatılması ile bu ülkelerden Batı Avrupa'ya yoğun bir vasıfsız işgücü göçü yaşanmıştır (Castles ve Miller, 2008: 142). Bu dönemde Afrika ve Orta Doğu ülkeleri Avrupa'ya yönelik göçün önde gelen kaynakları olmaya devam etmişlerdir.

[11] Soğuk Savaş Sonrası dönemde zorunlu göç oranı tüm dünyada yükselmiştir. 1975 yılında 2.4 milyon olan mülteci sayısı, 1990'da 14.9 milyona, 1993 yılında ise 18.2 milyona çıkmıştır (Castles, 2003: 14).

Öte yandan İspanya, İtalya, Portekiz gibi Güney Avrupa ülkeleri hem bu ülkelere sermaye ihracının artması hem de 1980'lerde AET'ye üyelikleri sonucunda sosyo-ekonomik anlamda hızla gelişmeleri nedeniyle göçe kaynaklık eden ülkelerden, Batı Avrupa'ya göçte transit geçiş ülkelerine ve göç alan ülkelere dönüşmüşlerdir (Calavita, 2005). Benzer bir dönüşüm 2000'lerde AB'ye üye olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de yaşanmıştır.

Bu dönemde küreselleşmeyle birlikte Avrupa ekonomisinde yaşanan dönüşüm sonucu bir yandan güvencesiz ve esnek hale gelen tarım ve hizmet sektörü gibi emek yoğun sektörlerde vasıfsız işgücü talebi artarken diğer taraftan özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişime uyum sağlamak ve küresel piyasadaki rekabet gücünü koruyabilmek için yüksek nitelikli işgücü ihtiyacı da büyümüştür. ABD'ye göre bilgi teknolojileri alanında geri kalan AB, bu açığı göçmen politikaları ile kapatma çabasına girmiş ve nitelikli işgücünün AB ülkelerine göçü teşvik edilmiştir (Göktürk, 2006: 219). Nitekim bu dönemde özellikle Doğu Avrupa ve Türkiye gibi ülkelerden Avrupa'ya "beyin göçü" olarak da adlandırılan nitelikli göç hareketinde artış kaydedilmiştir.

Berlin Duvarının yıkılmasının ardından yakın ve ciddi bir tehdit algılaması ortadan kalkan Avrupa'da yeni bir Avrupa kimliği inşa etme çabası ortaya çıkmış ve bu durum "romantik Avrupalılık" arayışını da beraberinde getirmiştir (Erdoğan, 2011:259). Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa ülkelerine yönelik mülteci ve göçmen akışındaki hızlı yükseliş uluslararası göçü hem ülkeler düzeyinde hem de Topluluk düzeyinde en önemli gündem maddesi haline getirmiş, Avrupa ülkelerinin göç politikalarının ortaklaştırılması ve işbirliğinin güçlendirilmesi yönünde bir eğilimin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu çerçevede 1985 yılında imzalanan Avrupa Tek Senedi ile Avrupa'nın malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ilkesinin geçerli olduğu bir iç pazar haline gelmesinin ardından 1993 yılında yürürlüğe giren

Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin üye devletleri sadece ekonomi alanında değil, dış politika, adalet, güvenlik ve içişleri konusunda da ortaklaştıran bir üst yapı olarak kurumsallaştırılması önemli bir dönüm noktasıdır (Özcan, 2005). 1995 yılında yürürlüğe giren Schengen Anlaşması ile AB ülkeleri arasında serbest dolaşım ilkesinin kabul edilip iç sınır denetiminin kaldırılması ise Birliğin dış sınırlarının korunması, uyumlulaştırılmış vize politikaları, göç politikası ve bu kapsamda üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik politikalar, iltica politikası konularını "Özgürlük, Güvenlik ve Adalet" altbaşlığı kapsamında Avrupa Birliği'nin ortak politika alanı haline getirmiş ve de göç ve iltica politikalarında ülkeler arası işbirliğine yönelik yasal mekanizmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim 1999 yılında Amsterdam Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle uluslararası göç konusu resmi olarak AB'nin yetkisine devredilmiştir (Carrera, 2009: 3). Bu dönemde "Avrupa Kalesi" nin inşasının habercisi olan, düzenli-düzensiz göçmen kavramlarının ve de göç ve iltica politikalarının içiçe geçtiği bir dizi kısıtlama AB düzeyinde uygulamaya konmuştur. Bu uygulamalardan bazılarını Castles ve Miller (2008: 149-150) şöyle sıralamıştır:

a. Mülteci statüsüne geçisi sınırlandırmak için yasal mevzuatta değişiklikler.
b. Eski Yugostavya'daki savaşlar nedeniyle yerinden olan insanlar için sürekli mülteci statüsü yerine geçici koruma rejimlerinin uygulanması.[12]
c. Bazı ülke vatandaşlarının yeterli belgelere sahip olmadıkları sürece AB ülkelerine girişlerinin engellenmesine yönelik "ulaştırmama politikası" ve bu

[12] 1992 yılında BMMYK'nın acil çağrısı sonrasında Bosnalı mülteciler için Avrupa ülkelerinin başlattığı geçici koruma rejimi çerçevesinde sağlanacak hakların çerçevesini belirleme yetkisi tamamen ülkelere bırakılmıştır. 2001 yılında yürürlüğe giren Geçici Koruma Yönergesi ile geçici koruma konusunda birlik düzeyinde politikalar ortaklaştırılmış ve yerinden edilmiş kişiler "kendi ülkelerini ya da bulundukları bölgeleri terk etmek zorunda kalmış ya da özellikle uluslararası örgütler tarafından yapılan talep üzerine tahliye etmiş ve o ülkedeki devam eden koşullar nedeniyle güvenli ve kalıcı koşullar altında geri dönemeyen ve Cenevre Sözleşmesinin 1A Maddesinin ya da uluslararası koruma sağlayan başka uluslararası ya da ulusal belgeler kapsamına girebilen üçüncü ülke vatandaşları ya da vatansız kişiler, özellikle; silahlı çatışma ya da yaygın şiddet bölgelerinden kaçmış kişiler; insan hakları sistematik ya da genel olarak ihlal edilmiş ya da böyle bir duruma maruz kalma konusunda ciddi risk altında olan kişiler" olarak tanımlanmış ve bu kişiler geçici koruma statüsü altında uluslararası korumaya alınmıştır.

kapsamda havayolu ve diğer ulaştırma şirketlerinin vize kontrolü yapmasını öngören "taşımacılık yaptırımları"nın yürürlüğe konulması.

d. 1951 Cenevre Anlaşması'nın Afganistan'daki Taliban hareketi örneğinde olduğu gibi devlet-dışı aktörlerin baskısına maruz kalmış kişilerin mülteci statü edinmesini engelleyecek biçimde yorumlanması.
e. Sığınmacıların güvenli üçüncü ülkelere geri gönderilmesi ve bu ülkelerle yapılan ikili anlaşmalarla AB'ye sığınmacı geçisinin önlenmesi.

1970'lerde başlayan piyasa odaklı ekonomik dönüşüm ve küreselleşmenin yarattığı etkiler sonucu refah devleti uygulamalarının aşındığı, işsizlik ve güvencesizliğin yaygınlaştığı Avrupa'da, Soğuk Savaş sonrası dönemde göçmen ve sığınmacı sayısının artışı sağ kanat politikacılar ve popülist medya tarafından göçmenlerin kitlesel işsizliğin ve suç oranlarının artışının asıl sorumlusu ve sosyal politikaların çöküşünün ana sebebi olarak hedef gösterilmeleri sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda AB'nin kısıtlayıcı göç politikalarına destek artarken, Avrupa'da hem kamuoyu nezdinde hem de devletler düzeyinde göç ve iltica insan hakları bağlamında değil bir güvenlik meselesi olarak ele alınmaya başlanmıştır (Huysmans, 2000: 758).

Bu minvalde 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül terör saldırıları göçü güvenlik eksenli bir konu olarak konumlandıran anlayışı daha da yaygınlaştırmış devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından terör ve göç olgularını ilişkilendiren raporlar ve yönergeler yayınlanmıştır. Öyle 2003 yılında "Uluslararası Terörizm ve Göç" başlıklı bir rapor yayınlayan IOM bile göçün güvenlikleştirilmesi anlayışından uzak kalamamıştır. Bu bağlamda özellikle düzensiz göç bir tehdit unsuru olarak hedef gösterilmiş, Avrupa'ya yasadışı yollarla giren ya da vize süresi bittiği halde Avrupa'da ikamet etmeye devam eden göçmenler siyasi partiler ve yönetimlerce Avrupa'daki işsizlik, şiddet, terörizm ve diğer yapısal sorunların asli sebebi olarak ilan edilmiş ve bu

dönemde yasadışı göçü önlemeye yönelik çok sayıda politika uygulamaya konulmuştur (Kaya, 2016). Ancak ne göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar ne de düzensiz göçü denetim altına alma yolundaki çabalar Avrupa'ya yönelik göç akışını durdurmamış aksine kısıtlayıcı politikalar düzensiz göçü daha da arttırmıştır. Bu duruma neden olan etmenler tezde küreselleşme ve göç başlığında tartışılacaktır.

4.5. 2008 Sonrası Dönem

2008 yılında ABD'de Mortgage sisteminde yaratılan emlak balonunun patlaması ile finans piyasalarında başlayan kriz, kısa sürede tüm dünyada reel sektörü de bir kara delik gibi içine çekerek binlerce şirketin iflasına, milyonlarca insanın evini, işini ve tüm birikimini kaybetmesine neden olan büyük bir ekonomik ve toplumsal krize dönüşmüştür. Neoliberal ekonomi politikalarının çelişkilerini ve sınırlarını gözler önüne seren küresel kriz sonrasında tüm dünyada büyük bir protesto dalgası başlamıştır. Öyleki bu durum neoliberal politikaların vadesinin dolup dolmadığı yolunda tartışmalar başlatmıştır (Zabcı, 2014).

2008 küresel krizi ekonomileri durgunlağa giren AB ülkeleri için de hızlı küreselleşmenin, neoliberal politikaların ve AB'nin genişleme sürecinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle yaşam standartlarında düşüş yaşanan ve işsizliğin artmasından dolayı sosyal hoşnutsuzluk ve siyasi protestoların yaşandığı Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İtalya gibi ülkelerde ekonomik krize büyük bir toplumsal ve siyasal kriz de eşlik etmiştir (Paerregaard, 2019). Başta Güney Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm Avrupa'da etkisini hissettiren ekonomik krizin göçmenler açısından öncelikli sonucu ise düşük vasıflı göçmen istihdamına duyulan ihtiyacın ortadan kalkması şeklinde olmuştur. Avrupa'da göçmen işsizliğini hızla arttıran bu durum Romanya, Bulgaristan gibi ülkelerden Güney Avrupa ülkelerine mevsimlik işgücü göçünü ya da Avrupa'ya yönelik düzensiz göç hareketini kısa bir süre yavaşlatsa da Avrupa'dan

kaynak ülkelere herhangi bir geri göç hareketi de başlatmamıştır (De Haas, Castles ve Miller, 2020: 138). Aksine AB üyesi ülkeler arasında Güney ve Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya iç göçte artış yaşanmıştır. 2010 yılından itibaren Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin ekonomilerindeki toparlanmayla birlikte Avrupa'ya yönelik göç hareketi hızlanmış, 2012'den sonra yıllık ortalama 1 milyon göçmen alan Almanya, ABD'den sonra dünyanın en önemli ikinci göç destinasyonu haline gelmiştir (De Haas, Castles ve Miller, 2020: 139).

2011 yılında başlayan Arap Baharı sonrası başta Tunus ve Libya olmak üzere Kuzey Afrika ülkelerinden Avrupa'ya yönelik düzensiz göç hareketlerinde de artış yaşanmıştır. Arap Baharının Orta Doğu ülkelerine yayılması, Suriye'de patlak veren iç savaş ve ardından bölgede IŞİD terörünün ortaya çıkması savaş ve şiddetten kaçan milyonlarca insanın sığınmacı durumuna düşmesine yol açmış sadece 2015 yılında 1 milyon mülteci Türkiye'den Yunanistan'a oradan da Avrupa'ya geçerek iltica başvurusunda bulunmuştur. Hess ve Kasparek'in (2017) "Avrupa'nın uzun göç yazı" olarak tanımladığı 2015 yılında Avrupa'ya gerçekleşen kitlesel göçü zorunlu bir göç hareketinin ötesinde bir sığınmacı devrimi olarak adlandıran Engelhardt'a göre (2020:21-22) savaştan, şiddetten, eşitsizlikten ya da çocuklarının geleceği için duydukları kaygıdan dolayı ülkelerinden kaçan milyonlarca insan için sorunlarının çözümü ve evrensel refahtan pay almanın tek yolu göç etmekten geçmektedir. Bu bağlamda hem ekonomik gelişmişlik düzeyi hem de yüksek insan hakları ve demokrasi standartlarıyla Avrupa hem işgücü göçü hem de sığınmacılar için küresel bir varış noktasına dönüşmüştür.

Öte yandan Avrupa'ya yönelik sığınmacı hareketi ve artan düzensiz göç Avrupa'da göç konusunun başta göçmen karşıtı aşırı sağ partiler, popülist siyasetçiler ve medya tarafından politize edilmesine neden olmuş, Avrupa'daki mevcut işsizlik,

eşitsizlik, yoksulluk ve suç gibi yapısal sorunlar konusunda günah keçisi ilan edilen göçmenlerin ve mültecilerin Avrupa'yı istila ettikleri iddia edilmiştir. Oysaki 2015 yılında Avrupa ülkelerindeki mültecilerin toplam sayısı Avrupa nüfusunun yanlızca yüzde 0.4'üne karşılık gelmektedir (Postel vd, 2015).

Tüm Avrupa'da yükselen göçmen düşmanlığı güvenlikleştirmeci göç politikalarının daha da etkinleştirilmesine yol açmış, bu dönemde düzensiz göçü ortadan kaldırmak ve sığınmacıların Avrupa'ya ulaşmasını engellemek için mülteci ve göçmen haklarını hatta insan haklarını koruyan uluslararası sözleşmeleri ihlal etmek pahasına düzenlemeler uygulamaya konmuştur. Dahası düzensiz göç ve sığınmacılar konusunda dışsallaştırma stratejisi uygulanarak AB dışı üçüncü ülkeler ile yapılan geri kabul anlaşmaları ile Avrupa'ya ulaşmayı başarmış göçmen ve mültecilerin transit geçiş için kullandıkları ülkelere geri gönderilmesi politikası bu dönemde etkin şekilde uygulanmıştır (Yıldız, 2020: 125-128). Avrupa'ya yönelen düzensiz göç ve sığınmacı akışında en önemli transit geçiş ülkesi olan Türkiye ile AB arasında imzalanan ve 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması bu bağlamda bizim için en çarpıcı örnektir. Tezin üçüncü bölümünde Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşması incelenecek, bu anlaşmanın Türkiye'nin göç politikalarını nasıl şekillendirdiği ve de Türkiye'nin uluslararası göç örüntüsündeki yerini nasıl etkilediği detaylı olarak analiz edilecektir.

5. KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇ

İçinde yaşadığımız çağın tanımlayıcı unsuru olarak kabul edilen küreselleşme olgusu, son otuz yılda sosyal bilimlerin en önde gelen araştırma konularından biri olmakla birlikte, küreselleşmenin tam olarak ne anlama geldiğiyle ilgili fikir birliği hala mevcut değildir. Mal, hizmet, sermaye, bilgi ve insanların önündeki yapay sınırların ortadan kalkmasıyla dünya ülkelerinin ve insanların daha bütünleşik hale geldiği bir

süreç (Stinglitz, 2002: 9), zamanın ve mekanın sıkıştırılması (Harvey, 1989) ya da bir yersiz yurtsuzlaşma hali (Hardt ve Negri, 2003) ve daha pek çok şekilde tanımlanabilecek küreselleşmenin ne olduğuyla ilgili literatürde ortak bir tanımlama olmasa da küreselleşmeyle ve onun ideolojik temelini oluşturan neo-liberalizm ile birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik yapıların, olguların, değerlerin ve kavramların büyük bir dönüşüme uğradığı konusunda ortak bir görüş hakimdir. Küreselleşme uluslararası göç hareketlerini de niceliksel ve yapısal olarak derinden etkilemiştir.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından iki kutuplu dünya düzeninin sonuyla birlikte ve liberalizmin zaferinin ilan etmesini takip eden süreçte küreselleşme ticari duvarların yıkıldığı, metaların ve emeğin kıtalar arası serbestçe hareket edebildiği yeni uluslararası iş bölümü sistemine paralel olarak siyasal kalıpları ve ideolojileri yeniden biçimlendirme ve eski bölünmelerle düşmanlıkları bir kenara bırakma vaadiyle ortaya çıkmıştır (Smith, 2002). Bu bağlamda küreselleşme olgusuna yönlendiren ekonomik ve teknolojik dönüşüm küreselleşmenin seyrini belirlemede önemli bir etkiye sahiptir.

Freeman'a göre (1987: 123-156) küreselleşme sürecinde beş jenerik teknoloji[13], yeni bir teknoloji sisteminin yaratılmasına yol açmıştır: Bilgi (enformasyon) teknolojileri ve bunun bir türevi olarak esnek üretim/esnek otomasyon teknolojileri; bioteknoloji; malzeme teknolojisi; enerji teknolojisi ve uzay teknolojisi (akt. Erdoğdu, 2006: 42).

Bu teknolojilerden özellikle enformasyon teknolojisinde yaşanan devrim diğer teknolojilerin yayılımını arttırmakla birlikte kapitalist sistemin neo-liberal yeniden yapılanma sürecinde de araçsal bir öneme sahiptir. 1973 Petrol Krizi sonrası küresel çapta ciddi biçimde yeniden yapılandırılan kapitalist sistemde sermayenin küresel bir

[13] Jenerik Teknoloji: Ekonomik faaliyet alanlarını bütünüyle değişime uğratan, daha önce mevcut olamayan yeni ekonomik faaliyet alanları ve sektörler yaratabilen teknolojilerdir.

nitelik kazanması ve mal ve hizmetlerin üretiminin, dağıtımının, yönetiminin uluslararasılaşması yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Yeni enformasyon teknolojileri, küresel araçsal ağlarla dünyayı birleştirerek sermayenin ve üretim ağlarının küreselleşmesine ivme kazandırmıştır (Castells, 2008). Gücünü yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinden alan sermaye, üretim ve ticaret ağları dünyanın neresinde olursa olsun değer yaratan kaynakları tanımlayabilir ve onlara bağlanabilir hale gelmiştir. Bu durum sermayenin mekana bağımlılığını ortadan kaldırmış ve küresel bir nitelik kazanan şirketler için üretim tesislerini işgücünün ucuz olduğu ülkelere kaydırılırken yönetimlerinin küresel metropollerden sürdürülmesi mümkün hale gelmiştir. Böylece merkez ve çevre ülkeler arasındaki ilişkiler sıkılaşmış ve çevre ülkeler küresel ekonomik düzene entegre edilmiştir. Küresel ekonomide coğrafi sınırların ortadan kalktığı, sermaye ve metaların serbest dolaşımı ilkesinin temel diskur olduğu küreselleşme çağında "hareketlilik", gıpta edilen değerler arasında en üst sıralara yükselmiştir (Bauman, 2012: 8). Dahası bu dönemde ulaşım alanında yaşanan teknik gelişmeler hareketliliği kolaylaştırıp, ucuzlaştırmıştır. Küresel ekonomide teknolojik gelişimle desteklenen tüm bu gelişmeler uluslararası göçün kompozisyonunu değiştirmekle birlikte göç akışında genel bir hızlanmanın da yaşanmasına sebep olmuştur.

Küreselleşme çağında biçimlenen yeni ekonomik sistem son derece seçici, dışlayıcı ve dinamiktir (Castells, 2008: 169). Hareket özgürlüğü her ne kadar temel diskur olsa da sermaye ve meta için sınırsız olan bu özgürlük söz konusu işgücü hareketliliğine geldiğinde seçici bir nitelik kazanmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde benimsenmiş olan GATS (General Aggrement on Trade in Services/ Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) kapsamında, ulusötesi şirketler tarafından istihdam edilen nitelikli meslek sahiplerinin serbest dolaşımının, küreselleşme bünyesinde

işgücünün serbest dolaşımına ilişkin yegane düzenleme olması bu durumun en çarpıcı örneğidir (Erdoğdu, 2006: 41)

Bauman'ın da (2012: 91) vurguladığı üzere küresel hareketlilik imkanı günümüzde temel katmanlaştırıcı faktördür. Küresel işgücünün küçük bir kesimini oluşturan uluslararası finans ve IT şirketleri çalışanları, mühendisler, eğlence sektörü çalışanları, akademisyenler ve resmi ve sivil uluslararası kuruluşlar da çalışanlar gibi yüksek nitelikli işgücünü oluşturan "küresel profesyoneller"le birlikte sağlık ve bakım hizmeti sektörleri çalışanları ve girişimciler için hareket serbestliği desteklenmektedir. İnsan sermayesi 21. yüzyılın nihai kaynağı haline gelmiştir ve tüm gelişmiş toplumlar, yerel işgücü ve eğitim sistemi tarafından karşılanamayan artan vasıflı işgücü talebi ile karşı karşıyadır (Zimmermann,2005: 1). Devletler rekabetçi ve verimli bir ekonomi için ihtiyaç duydukları profesyonel meslek gruplarının kendi ülkelerine göçünü cazip kılmak için birbirleriyle yarışmakta ve vize serbestisi, ikamet izni gibi kolaylaştırıcı politikalar ile vasıflı işgücü göçünü arttırmaya çalışmaktadır. Almanya'nın teknoloji alanında çalışan göçmenler için 2000 yılında çıkardığı 5 yıl süreli oturma izni buna bir örnektir (Alba ve Foner, 2015: 33). Yine aynı şekilde Fransa nitelikli istihdam açığını kapatmak için 2006 tarihinde yasalaştırdığı "beceri ve yetenek vizesi" ile vasıflı işgücü göçünü kendi ülkesine çekmeye çalışırken yabancı öğrencilerin eğitimlerinin ardından ilk profesyonel deneyimlerini yaşamaları için Fransa'da kalmalarını teşvik edecek uygulamaları hayata geçirmiştir (Alba ve Foner, 2015: 33). Benzer uygulamaların tüm dünyada yaygınlaşması neticesinde önceki dönemlerden farklı olarak küreselleşmeyle birlikte uluslararası nitelikli işgücü göçünün önemli ölçüde artış kaydetmiş ve uzman işgücü küreselleşmiştir. Dahası yüksek vasıflı göçmenlere olan talep yoğunlaştıkça küresel bir "yetenek yarışı" ortaya çıkmış ve bu durum göç rejimlerinin "en iyi ve en parlakların" kabul edilmesini ve elde tutulmasını kolaylaştıracak şekilde rekabetçi ve seçici bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur (Shachar ve Hirschl, 2013: 73).

Öte yandan küresel ekonomik düzen içerisinde bir ülkede çalışan işçilerle dünyanın geri kalanı arasında küresel bir üretim, para, bilgi ve kültür alışverişi olsa da işgücü hala önemli ölçüde yereldir ve kurumların, sınırların, polisin ve yabancı düşmanlığının kısıtlaması altındadır (Castells, 2008: 314-317). Küreselleşmenin yükselişe geçtiği 1990'lı yıllarda aynı zamanda göç alan gelişmiş ülkelerin kısıtlayıcı göç politikaları uygulamaya konularak küresel işgücünün büyük bir kısmının uluslararası göç akışına katılımı engellenmeye çalışılmıştır. Ancak tüm dışlayıcı ve kısıtlayıcı önlemlere rağmen bu dönemde uluslararası göç akışı artışını sürdürmüştür.

Küresel göçün büyük bir bölümü Güney bölgelerinden Kuzey bölgelerine göç etmek zorunda kalan insanların hareketi sonucu meydana gelmektedir (Okyayuz, 2014: 7). Bunun temel sebebi ise küreselleşmenin vaat ettiğinin aksine bir türdeşleşme olmaması (Bauman, 2006: 32) ve zengin ve fakir ülkeler arasındaki gelir uçurumunu daha da arttırmasıdır (Massey ve Taylor, 2004: 2). Bu bağlamda küreselleşme, adil bir biçimde yapılandırılmış bir küresel ekonomiye, topluma ve yönetim biçimine adil bir katılım sistemi değil, daha ziyade eşitsizliği sürdüren ve şiddetlendiren belirli alanların ve grupların seçici olarak dahil edilmesi ve dışlanması sistemidir (Castles, 2003: 17). Bu eşitisizliğin en belirgin göstergesi Kuzey- Güney ayrımıdır. Mevcut küresel ekonomik düzende dünyanın en yoksul ülkelerinin borç yükü artmışken , en zengin ülkelerindeki sermaye birikimi artmakta ve küresel eşitsizlik yapısal ve kalıcı bir nitelik kazanmaktadır (Okyayuz, 2014: 10).

Küreselleşmenin kazananları ve kaybedenleri sadece Kuzey-Güney ülkeleri arasındaki eşitsizlikte kendini göstermez. Hem Kuzey'de hem de Güney'de toplumsal eşitsizlikler artmakta ve Güney'de metropollerde gelişen teknolojik sektörlerle bağlantılı küresel ağlara entegre büyüme alanları ortaya çıkarken, Kuzey'de kırsal alanda ve eski imalat sektörü gibi alanlarda gerilemeler yaşanmaktadır. Bu durum

uluslararası göç hareketlerindeki destinasyonun sadece Güney'den Kuzey'e sınırlı kalmayarak, Güney ülkelerinin gelişmiş metropollerine ve ya da Kuzey ülkeleri arasında göç akışının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu minvalde küreselleşme ile birlikte ulusalarası göç hareketlerinin küresel bir nitelik kazandığı da ifade edilebilir.

Küreselleşmenin yarattığı eşitsizlikler ve zorlaşan yaşam koşullarının ortaya çıkardığı sorunları göç yoluyla bireysel düzlemde aşmaya çalışanların sayısı hızla artarken, gelişmiş kapitalist ülkelerin göçü ve sığınmayı sınırlayıcı politikalar izlemesi göç akışını durdurmamış olsa da göçün karakterini değiştirmiş ve düzensiz göç hareketlerinin önemli ölçüde artışına neden olmuştur. Bu durum Sungur Savran'ın (2008: 14) küreselleşmeyi yedek sanayi ordusunu dünya çapında genişletme stratejisi olarak tanımlamasına da uygun bir biçimde gelişmiş ülkelerin göç politikaları ile istihdam piyasasının ucuz ve güvencesiz işgücü ihtiyacını karşılamak için düzensiz göçün üstü kapalı şekilde özendirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Nitekim Batılı ülkelerde küreselleşme ile birlikte gelişen ancak esnek istihdam ve düşük ücret vaadi nedeniyle yerleşiklerin çalışmayı tercih etmediği hizmetler ve bakım sektörü, tarım gibi alanlarda göçmen emeği, özellikle de savunmasız ve sömürüye daha açık olması nedeniyle düzensiz göçmen emeği tercih edilmektedir. Öyleki bugün Batılı ülkelerde yeme-içme hizmeti, ev ve bakım işleri, inşaat gibi emek yoğun işler hızlı bir biçimde göçmen işi haline gelmiştir (Calavita, 2005). Claude- Valentin Marie'nin gözlemlemiş olduğu gibi (2000) enformel sektörde yasadışı olarak istihdam edilmiş yabancı işçi pek çok yönden küreselleşmenin güncel dönemdeki simgesi haline gelmiştir (akt. Castles ve Miller, 2008:263).

Küreselleşme sürecinde hizmetler sektöründe özellikle de bakım hizmetlerinde yaşanan hızlı büyüme ve göçmen işine dönüşen bu sektörlerde kadınların yoğun olarak istihdam edilmesi göç hareketlerine katılan kadınların oranını da arttırmıştır.

1990'lardan bu yana, göç hareketindeki kadınların oranı en az yüzde 50 artmıştır (Okyayuz, 2014: 8).

Küreselleşmenin yarattağı gelir adaletsizliği ve eşitsizliğin uluslararası göç bağlamında bir başka sonucu da sığınma başvurularında yaşanan hızlı artıştır. Küresel ekonomik düzen içerisinde borçluluğu ve zengin ülkelere bağımlılığı hızla artan fakir ülkelerde ekonominin kötü yapısı bu ülkelerdeki toplumsal barışı bozmakta, yağmacı yönetici yapılanmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Yükselen politik huzursuzluklar, insan hakları ihlalleri ve çatışmalar ise zorunlu göçe yol açmaktadır (Castles, 2003). Bu minvalde Afrika ülkelerinden Batılı ülkelere sığınmacı akışının sürekliliği en açık örnektir.

Kısıtlayıcı politikalara rağmen uluslararası göçün artışında küreselleşme çağında enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin göçmen ağlarını güçlendirmesi de etkili olmuştur. Küreselleşmenin göç ağları üzerindeki etkisi iki boyutludur. Tezde daha önce bahsedildiği üzere göç kararının alınmasında ve göç edilecek ülkenin seçiminde insani sermayenin belirleyici bir etkisi vardır. Küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler göç edilecek ülke ve göç yolları ile igili bilginin elde edilmesini kolaylaştırmakta dahası daha önce bu ülkelere göç etmiş olan aile bireyleri ya da hemşehriler ile iletişimi yoğunlaştırdığı için sosyal ağlara erişimi daha kolay hale getirmektedir. Küreselleşmenin göç ağları ile ilgili ikinci boyutu ise mevcut göçmenlerle ilgilidir. Göçmenler eski zamanlarda da geldikleri ülkelerle bağlarını yitirmemiş olsalar da mevcut dönemdeki teknolojik gelişmeler, göçmenlerin yaşama biçimlerini etkiler niteliktedir (Vertorec, 2004: 219). İnternet teknolojisindeki gelişim sayesinde göçmenler geldikleri ülkelerde yaşanan politik, ekonomik, kültürel gelişmelerden daha kolay haberdar olarak anavatanları ile bağlarını güçlendirmekte ve geride bıraktıkları aile bireylerinin günlük hayatlarına dahil olabilmektedir (Özkul,

2021: 487). Bu durum Ankara'da yapılan saha çalışması boyunca tüm göçmen gruplarında açık bir biçimde gözlemlenmiştir. Mülakat yapılan tüm göçmenlerde sosyo-ekonomik durumlarından bağımsız olarak akıllı telefonun varlığı tespit edilmiştir. Bu telefonların görüntülü konuşma özelliği sayesinde geride bıraktıkları ülkelerindeki akrabaları ve Türkiye'nin başka şehirlerine dağılmış olan tanıdıkları ile ücretsiz görüşme imkanına sahip olan göçmenler bu sayede ülkeleri ve akrabaları ile bağlarını korumaktadırlar. Vertorec (2004) telekominikasyon teknolojisindeki bu devrimi göçmenlerin ulusaşırılığının "sosyal tutkalı" olarak değerlendirmiştir.

Saha çalışması çerçevesinde bu konuda karşılaşılan en çarpıcı örnek Afgan mülteci Basri olmuştur:

> *"Afganistan'dan Taliban'nın karalistesine girdiğim için kaçtığımda henüz yeni evliydim. İki yıldır Türkiye'de yaşıyorum. Bu sürede çocuğum oldu ama onu sadece telefondan görebildim. Hergün eşimle ve ailemle saatlerce telefonda görüşüyorum." (Basri, Afgan, Düzensiz Göçmen, 25, Bulaşıkçı)*

Görüşme sırasında çocuğunun fotoğraflarını gösteren Basri çocuğu ve ailesinin tüm yaşamından haberdar olsa da onlar için sadece bir ekran görüntüsü olmaktan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, hayatının iş ve telefon görüşmelerinden ibaret olduğunu ifade etmiştir. Saha çalışması sırasında mülakat yapılan çoğu göçmende benzer bir söyleme raslanmıştır. Bu durum telekominikasyonun göçmenler için bıraktıkları ülke, aile bireyleri ve diğer göçmenlerle arasında sosyal tutkal vazifesi görse de Türkiye'deki toplumsal yaşama entegre olmaları bağlamında çeşitli handikaplar yarattığını göstermektedir. Bu konu tezin gelecek bölümünde detaylıca analiz edilecektir.

Küreselleşme çağında akıllı telefonlarla birlikte telekomünikasyon devriminin en önemli bileşeni kuşkusuz sosyal medyadır. Sosyal medya göçmenler için hem kendini ifade etme hem gelinen topluma entegrasyon hem de göçmen topluluğuyla iletişimde büyük bir öneme sahiptir (Görland ve Arnold, 2022: 241). Özellikle Facebook, Youtube, Tiktok gibi sosyal medya uygulamaları üzerinden göç etmesi planlanan ülke hakkında bilgi ve göç ile ilgili prosedürler kolayca öğrenilebilmekte, dahası göçmen ağlarına hızla entegrasyon mümkün olmaktadır. Bu kapsamda sosyal medyanın göç için gerekli olan kültürel sermaye bağlamında telafi edici bir niteliğe sahip olduğu ve göç edilen ülkede sosyal sermayenin inşasını kolaylaştırdığı ifade edilebilir.

Saha çalışması sırasında sosyal medyanın tüm göçmen gruplarının hayatlarının merkezinde konumlandığı gözlemlenmiştir:

> *"Hiç televizyon izlemiyorum. Hayatım tamamen telefondan oluşuyor. Haberleri Youtube'dan ve Facebook gruplarından takip ediyorum." (Abdulrezak, İstisnai Vatandaş, 27, Şoför)*

Saha çalışmasında istisnai olarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuş Abdulrezak de dahil olmak üzere tüm göçmenlerin bilgiye ve haberlere erişimini sosyal medya aracılığıyla sağladığı ve her göçmen grubunun takip ettiği sosyal medya grubunun Türkiye'de parçası olduğu göçmen ağı ile bağlantılı olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin Ankara'da mülakata katılan Suriyeli göçmenlerin hepsi haberler için "Yusuf Muhammet Melle"nin YouTube kanalını takip ettiklerini ifade etmişlerdir.

Küreselleşme döneminde ulaşım alanındaki gelişmelerle birlikte ülkeler arası seyahatin ucuzlayıp kolaylaşması da göçmenlerin geldikleri ülkelerle fiziki bağlarını

devam ettirmesini mümkün kılmaktadır. Tüm bu etkileşim göçmenlerin geride bıraktıkları aileleri ve hemşehrileri ile dayanışma ağlarını geliştirirken, göçmen ağlarını göçe kendi momentumunu kazandıracak şekilde güçlendirmektedir (De Hass vd, 2019: 885). Göçmenlerin anavatanları ile bağlarını güçlendirmesi göçmenlerin aidiyet ve sadakatlarının nereye ait olduğu konusuda bir ikileme yol açmış bu bağlamda gelişen ulus-ötesi göç tartışmaları çerçevesinde küreselleme ile birlikte ulusal sınırların ötesine geçen ulus-ötesi toplumsal alanlar oluştuğu ve göçmenlerin bağlı oldukları yerler gibi aidiyetlerinin da çoklu ve akışkan hale geldiği iddia edilmiştir (Faist, 2003; Vertorec, 2004).

Küreselleşmenin uluslararası göçü etkileyen bir diğer yönü, küreselleşmenin ulus-devlet üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Bauman'ın da ifade ettiği gibi (2012: 65) düzenleyici failler arasında en yüksek mevki bütün modern çağ boyunca devlete ait olmuştur. Küreselleşme ideolojisi çerçevesinde devletler arası işbirliğinin arttığı bu dönemde, ulus-devletler arası sınırların önemsiz hale geldiği iddia edilmiş ve de demokrasi ve insan hakları odaklı küresel bir düzen yaratma amacıyla ulus-devletler bu süreçte yeniden örgütlenmiştir. Sermayenin uluslararasılaştığı küresel ekonomik düzen içerisinde ulusal ekonomi üzerindeki egemenliğini önemli ölçüde yitiren ulus-devletlerin, yasama, yürütme ve yargı güçlerini AB, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) gibi ulusüstü kurum ve kuruluşlarla paylaşması dahası kürselleşme sürecinde güçlenen yönetişim ve yerelleşme anlayışları çerçevesinde iktidarını ülke içinde sivil toplum ve yerel güçler ile paylaşıyor olması ulus-devletin içinin boşaldığı ve de ulusal egemenliğin aşındığı tartışmalarına yol açmıştır (Jessop, 2005; Berger, 2003: 10). Günümüz devletinin modern çağda kurulan ulus-devletle aynı devlet olmadığını vurgulayan Castells (2006) siyasi kurumlar kümesi anlamında ulus-devletin aldığı bu yeni biçimi, ulusların ortak olduğu kurumlar ve ulusüstü kurumlar,

bölgesel ve yerel hükümetler arasındaki karmaşık bir etkileşim ağından oluşan *ağ devleti* olarak tanımlamıştır.

Ulus-devletin özerkliğini kaybederek ulus-üstü ve yerel arasında aracılık yapan bir yapı olarak yeniden örgütlenmesi (Jessop, 2005: 316) ve küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin uluslararası hukuka ve normlara karşı daha fazla sorumlu hale gelmesi yurttaşlık haklarının ikincilleştirilerek[14], vatandaşlık ya da milleyetten ziyade bireye vurgu yapan ve evrensel bir niteliğe sahip olan insan haklarının öncelenmesi sonucunu doğurmuştur (Jacobson, 2001). 1990'lardan itibaren insan hakları hak taleplerinin dünya çapında meşru ve baskın söylemi haline gelirken bu durum evrensel hakların daha geniş ve çeşitli insan topluluklarına ve ötesine taşınmasını da beraberinde getirmiştir (Soysal, 2021: 4). Öyle ki Ranciere'in de ifade ettiği gibi (2009: 53) insan hakları gitgide artan bir şekilde kurbanların, hiçbir hakkını kullanamayan ve kendi adlarına bir talepte bulunamayan insanların hakları olarak anlaşılmaktadır. Bu bağlamda göçmenler insan hakları söyleminin gelişiminden ve ulus-aşırı düzlemde kurumsallaşmasından en çok fayda sağlayan insan topluluklarındandır. Göçmen nüfuslar için insan hakları bulundukları ülkede asimilasyona tabi olmadan devlet üzerinde hak iddia etmenin bir yolunu oluşturmuştur (Jacobson, 2001: 170-171). Bu bağlamda başta milyonlarca göçmene ev sahipliği yapan Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm göç alan ülkelerde çok kültürlülük (Kymlicka, 2015) tartışmaları gündeme gelmiş, uluslararası göçle birlikte din, dil, etnik köken olarak heterojen hale gelen göç ülkelerinde ulusal kültür ve ulusal kimlik üzerinden yürütülen politikalar eleştirilerek etnik topluluk kültürlerinin asimilasyonu yerine çoğul kimliklerin kabul edilmesi, çok kültürlülüğün politika olarak benimsenmesi talebi baskın söylem haline gelmiştir. Çok kültürlülük, farklı olma ve

[14] Bryan Turner (1993) insan hakları yurttaşlıkla kıyaslayarak insan haklarının, BM sözleşmesiyle pek çok devlet tarafından benimsendiği için daha evrensel; ulus-devlete bağlı olmadığı için daha modern; halk karşısında devlet iktidarına vurgu yapmadığı için daha ilerici olduğunu savunmuş ve insan haklarının yurttaş haklarının ardılı daha gelişmiş biçimi olduğunu iddia etmiştir.

kendi kültürünü geliştirme hakkı, temel olarak tüm bireylerin doğal ve vazgeçilmez hakkı olarak savunulmaktadır (Soysal, 1994/2021: 259).

Küreselleşmeyle birlikte insan hakları söyleminin güçlenmesinin göçmenler için bir başka olumlu sonucu ise ulus-devletleri ülkelerinde yaşayan göçmen nüfusları sosyal, ekonomik ve hatta siyasal haklar konusunda yasal olarak hesaba katmak zorunda bırakmasıdır (Jabonson, 2001: 171). Çok kültürlülük politikalarıyla bağlantılı olarak 1990'lardan itibaren göçmenlerin kültürel ve siyasal haklarının geliştirilmesi, göçmenlerin yasal statüleri, bu statülere bağlı olan hak ve sorumlulukların çerçevelerinin belirlenmesi ve göçmenlerin vatandaşlığa kabul kriterleri gibi pek çok alanda insan haklarının ilerici perspektifi ışığında yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Öyleki Yasemin Soysal (1994/2021) özellikle Batı Avrupa'daki misafir işçilerin deneyimlerinden yola çıkarak ve vatandaş olmayanlara yasa önünde eşitlik tanınması, yabancıların yargı ve temyiz süreçleri de dahil olmak üzere her durumda tam yasal hakka sahip olması, ekonomik haklar açısından ise kimlik belgesi ve uygun yasal statüsünün resmi vatandaşlıktan daha önemli olması gibi göçmen hakları konusundaki ilerici gelişmelere dikkat çekerek evrensel insan haklarının ulusal hakların yerini aldığını ve *ulus-sonrası yurttaşlık* modeline geçmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Küreselleşme sürecinde haklar vatandaş statüsüne değil, ikametgaha dayandırıldığı için "vatandaş" ve "yabancı" arasındaki ayrımın aşındığını savunan David Jacobson (1996: 8-9) ve AB yurttaşlığı örneğinden yol çıkarak çok katmanlı bir yapıya bürünen vatandaşlığın gittikçe önemsiz hale geldiğini ve giderek altı oyulan ulusal vatandaşlık kurumundan ulus-sonrası yurttaşlık modeline geçilebileceğini iddia eden Maarten Vink (2005) gibi daha pek çok yazar birey olmanın vatandaşlığın ötesine geçtiği ulus-devlet sonrası küresel bir düzene dair beklentilerini dile getirmiştir.

21. yüzyılda küreselleşmenin yarattığı olumsuz sonuçların yol açtığı hayal kırıklığı (Jordan ve Düvell: 2003) ve AB anayasasının kabul edilmemesi sonucu ulus-üstü bir örgüt olarak AB'nin tamamlanamayan bir ideale dönüşmesi ile ulus-üstü organizasyonların sınırlılıklarının ortaya çıkması gibi sebepler ulus-sonrası perspektifleri güçsüzleştirmiştir. Öte yandan 11 Eylül terör saldırılarının ardından göç politikalarının güvenlikleşmesi, 2008 küresel ekonomik krizi sonrası ulusal egemenliğe yapılan vurgu ve daha güçlü bir ulus-devlet talebinin tüm dünyada yükselişi göçmen hakları bağlamında insan hakları söylemini ve evrenselci bakış açısını geriletmiştir. Ancak tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen küresel bir fenomen haline gelen uluslararası göç hem nicelik olarak artmakta hem de çeşitliğini korumaya devam etmektedir. Bu bağlamda yoksul ve zengin ülkelerin nüfuslarının kendi mantığı ve devinimi içinde *bileşik kaplardaki sıvı* gibi davranacağını öngören Bauman'a göre (2016: 14) küreselleşen gezegenin hem "gelişmiş" hem de "gelişmekte olan" kısımlarının refah düzeyleri eşitlenene kadar, göçmenlerin sayısı bir dengeye doğru artmak zorundadır.

6. ULUSLARARASI GÖÇÜN YÖNETİMİ

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletler küresel arenayı uluslararası örgütler vu ulus-ötesi sosyal ve politik hareketlerle paylaşmak zorunda kalmıştır (Morris, 2002: 2). Dahası bu süreçte ulus-devlet egemenliğinin yukarıdan küresel sermaye ve ulus-üstü kurumlar aşağıdan ise sivil toplum ve yerel örgütlenmeler tarafından aşındırılması nedeniyle devlet iktidarının politika yapım süreçleri üzerindeki kontrolünü kaybettiği iddiaları gündeme gelmiştir. Ancak Brubaker'ın (2009) da vurguladığı gibi ulus-devletin olası dönüşümü hakkındaki tüm spekülasyonlara rağmen toplumlar hâlâ sınırları belli ulusal topraklar üzerinde ulus-devlet egemenliğine tabi olarak yaşamaktadır. Kendi yurttaşları dışında bu sınırlardan kimlerin geçip ülke topraklarında

kimlerin hangi statüde ikamet edebileceğini belirleme konusunda hâlâ tek yetkili olan ulus devletler için uluslararası göç egemenliğin tezahür ettiği alanların başında gelmektedir. Öyle ki Zolberg'e göre (1981) göç hareketlerinin düzenlenmesi, modern ulus-devlet sisteminin varlığının ve ulusal egemenliğin temeli kabul edilmektedir (akt. Soysal, 1994[2021]: 202).

Küreselleşme sürecinde uluslararası göç, devletlerin kontrolüne karşı yeni biçimler oluşturacak şekilde güçlenip direngen hale gelse de ulus-devletler hala göç hareketlerinin şekillenmesinde başat role sahiptir (De Hass vd, 2019). Ulus-devletler tasarladıkları politikalarla göç hareketlerinin ölçeğini, yönünü, kompozisyonunu ve etkilerini belirlerler (Massey ve Taylor, 2004: 8). Öte yandan göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki toplumsal statüsünü ve göçü deneyimleme biçimini de sosyal hak ve çıkar dağılımına erişimi düzenlemekte merkezi yapı olmaya devam eden ulus-devletler şekillendirmektedir. Göçmenlik hukuki bir statüdür ve Benhabib'in vurguladığı gibi (2013: 64) belirli bir toprak parçasıyla sınırlı ulus-devlet sisteminde ya da devlet merkezli bir uluslararası düzlemde, kişinin hukuki statüsü, üzerinde yaşadığı toprak parçasındaki en yüksek otorite olan ve hak sahibi olduğu kimlik belgelerini veren mercinin korumasına bağlıdır. Dolayısıyla göçmenlerin toplumsal konumu üzerinde de birincil etkiye sahip olan hukuki statülerini belirleme yetkisine sahip olan ulus-devlet, göçmen statüsüne bağlı hak ve ayrıcalıkların düzenlenmesi ve somut olarak gerçekleştirilmesi konusunda da yetkilidir. Bu bağlamda ulus-devletler uluslararası insan hakları sözleşmeleri ve ulusüstü kurumlar ile küreselleşme sürecinde ulusaşırı düzlemde kurumsallaşan insan hakları ilkeleri ile sınırlandırılmıştır. İnsan hakları sözleşmeleri normlar belirleyerek, söylemleri çerçeveleyerek, yasal kategoriler ve meşru modeller geliştirerek ulus-devletlere eyleme geçme yükümlülüğü getirirler (Soysal, 1994/2021: 251). Ancak Hammarberg'in ifade ettiği gibi (2012:12) insan haklarının uygulanması geniş ölçüde bir siyasi irade meselesidir. Dolayısıyla insan

haklarının ve bu bağlamda göçmen haklarının yürürlüğe konması ve uygulanmasının asli faili devlettir. Sonuç olarak bu durum göç yönetiminde devletleri başlıca yetkili kılarken, Benhabib'in vurguladığı gibi (2013: 140) günümüz dünyasında göçmenleri devlet egemenliğinin süregiden tezahürünün sembolü haline getirmiştir.

Küreselleşme sürecinde uluslararası göçün hızlanıp çeşitlenmesi dahası göçmen ağlarının güçlenmesinin de etkisiyle göçün ulus-ötesi bir nitelik kazanması nedeniyle göçün hukuki ve idari araçlarla ele almasını yani uluslararası göçün yönetimini ulus-devletler için birincil gündem haline getirmiştir. Göçün toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamı dönüştürücü etkisini de yönetmeye çalışan ulus- devletlerde özellikle de uluslararası göçün hedef ülkeleri olan ve zamanla çok etnili ve çok çeşitli bir toplumsal yapıya kavuşan gelişmiş batılı ülkelerde göç merkezi bir siyasal konuya dönüşmüştür. Göç politikasının çerçevesinin belirlenmesi devlet kurumlarınca yürütülen teknik bir iş olmanın ötesinde ulusal seçimlerin başlıca tartışma konusu olmuş, özellikle de 1990'lardan günümüze uluslararası göçün sınırlandırılmasına yönelik uygulamaların sayısı hızla artmıştır. Bu bağlamda ülkelerce geliştirilen modern göç politikaları uluslararası göç akışını tamamen engellemeye değil göçmenleri beceri, zenginlik ve kökenine göre seçmeye odaklanmaktadır (De Hass vd., 2019: 905).

Göç politikaları, ulus-devletlerin göçün hacmini, kökenini, yönünü, bileşimini etkilemek gibi açık bir amaçla yürürlüğe koyduğu kurallar (yasalar, düzenlemeler, önlemler ve prosedürler) bütünü olarak tanımlanabilir (Czaika ve De Hass, 2013). Sınır politikaları, ülke içindeki göçmenlerin yasal statülerinin ve bu statülere bağlı hak ve sorumlulukların belirlenmesi ve de vatandaşlığa alma uygulamaları da dahil olmak üzere entegrasyon politikalaları modern göç yönetiminin temel unsurlarını oluşturmaktadır (Vink, 2005: 10) Bir ülkenin göç politikalarının şekillenmesinde ülkenin göç tarihi, sosyo-ekonomik yapısı, taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve

örgütler ve de yurttaşlık rejimi başlıca belirleyici etmenlerdir. Tezin bu başlığı altında önce göç politikalarının oluşumunda belirleyici olan etmenler açıklanacak ardındansa göç politikasının unsurları incelenecektir.

6.1. Uluslararası Göç Politikasının İnşasında Belirleyici Olan Temel Etmenler

Bir ülkenin uluslararası göç politikalarının şekillenmesinde küresel göç dinamikleri etkili olduğu kadar, ülkenin "yabancılarla" olan ilişkisinin düzeyi yani kendi göç tarihi, iktisadi dinamikleri, taraf olduğu insan hakları anlaşmaları ve ulus-inşa sürecine bağlı olarak gelişen yurttaşlık tanımları da belirleyicidir. Başka bir ifadeyle ülkelerin kendi tarihsel, siyasal ve sosyolojik bagajı göç politikaların şekillenmesinde başat role sahiptir. Bu durum Birlik düzeyinde ortak göç politikası belirleme ve ülkelerin göç politiklarını uyumlulaştırma kararına rağmen AB üyesi ülkelerin göç politikalarının kendi içinde neden farklılaştığını da açıklamaktadır. Bu başlık altında göç politikasını şekillendiren etmenler, göçte hedef ülkeler olan Batılı devletlerden örnekler üzerinden incelenecek tezin bir sonraki bölümünde ise tamamen Türkiye'ye odaklanılacaktır.

6.1.1. Ülkelerin Göç Tarihleri

Her devlet, genellikle ulus olarak tasavvur edilen belirli bir sınırlandırılmış yurttaş topluluğunun devleti olma iddiasındadır. Bu bağlamda modern devlet içkin olarak ulusçudur (Brubaker, 2009: 18). Uluslararası göç, ulus-devletlerin kültürel olarak homojen olan özerk bir ulus yaratma idealine karşı bir meydan okumadır. Zira uluslararası göç nüfusların sosyal ve kültürel çeşitliliğini arttırarak ve ulusötesi toplulukların çoğalmasına katkıda bulunarak göç alan ülkelerde sosyal dönüşümü beraberinde getirmektedir (Castles, 2003: 17). Bu bağlamda ülkelerin göç tarihi resmi göç politikalarının şekillenmesinde doğrudan etkiye sahiptir.

Tarihsel olarak uluslararası göç akışında hedef ülke olan geleneksel göç ülkeleri büyük bir göçmen nüfusu barındırdığı için çok çeşitli ve çok etnili bir toplum yapısına sahiptir. Farklı kültürlerin bir arada yaşama pratiğine sahip olduğu bu ülkelerde "öteki" olarak konumlanan göçmenlerle etkileşim daha fazla olduğu için göçe yönelik toplumsal kabul imkanı etnik olarak homojen bir toplum olma iddiasını sürdüren diğer ülkelere göre daha yüksektir. Örneğin geleneksel bir göç ülkesi olan Belçika'da homojen bir ulus kültürünün olmaması, halklar arasında diğerlerine karşı hoşgörüye vurgu yapan bir karışım ve harmanlama zihniyetini doğurmuştur (Kaya, 2016: 108). Buna karşın geçmişte uluslararası göçte kaynak ülkelerden biri olan ve homojen bir toplum olma iddiasını önemli ölçüde koruyan Macaristan, AB üyesi olmasını takip eden süreçte ülkesine yönelen göç akımlarına karşı kısıtlayıcı göç politikaları uygulamaya koymakta ve göçmenleri toplumsal dışlamaya maruz bırakan politikalar takip etmektedir.

Bir ülkenin tarihsel olarak uluslararası göç akışındaki konumu sadece göçe yönelik siyasal ve toplumsal kabulü şekillendirmekle kalmaz aynı zamanda ülkenin göç politikalarını inşa edecek ve uygulayacak kurumsal kapasitenin seviyesini de belirler. Bu çerçevede ABD, Canada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi nüfusları büyük ölçüde göçler tarihi sonucu oluşmuş klasik göçmen ülkeleri (Castles ve Miller, 2008: 11) ve daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere İkinci Dünya savaşı sonrasında uluslararası göçte hedef ülkeler haline gelen gelişmiş Avrupa ülkeleri, uzun göç tarihlerinden elde ettikleri deneyimler ve büyük bir göçmen nüfusa ev sahipliği yapmanın dayattığı zorunluluklar nedeniyle göç politikalarını siyasal düzlemde genellikle Bakanlık düzeyinde yürütmektedir. Uluslararası göçün düzenlenmesi ve göçmenlik yasası konusunda yerleşik ve kapsamlı bir prosedüre sahip olan bu ülkeler, göç politikalarının pratikte uygulanmasını saağlamak için de büyük bir kurumsal kapasiteye sahiptir ve çok sayıda insan bu alanda istihdam edilmektedir. Bu bağlamda Almanya ve İtalya'yı

kıyaslayan Morris'e göre (2002: 28) uluslararası göçün önemli hedef ülkelerinden biri olan Almanya'da misafir işçi tarihinin mirası, göçmenlik yasasının ve bununla bağlantılı göçmen hakları sisteminin şekillenmesinde merkezi bir rol oynayarak son derece ayrıntılı ve resmileşmiş göçmen hakları sisteminin ve bu sistemi yürüten büyük ve karmaşık kurumsal yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Almanya'dan farklı olarak göçe kaynaklık eden bir ülkeden göç alan bir ülkeye yeni dönüşmüş olan İtalya'da göçmenlerle ilgili statülerin ve hakların yasal rejimi oldukça yeni kurulmuştur ve daha önemlisi kurumsal düzlemde göç deneyiminin eksikliği resmi olarak oluşturulmuş haklara erişimi engellemekte veya taktir yetkisi temelinde çeşitli gayri-resmi uygulamalara olanak tanımaktadır (Morris, 2002: 53).

6.1.2. Ülkelerin Sosyo-Ekonomik Yapıları

Ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı hem göçmen işgücü ihtiyacının miktarını ve niteliğini hem de göçmenlere sunulan hakları ve bu hakların kullanılabilirliğini etkilediği için göç politikalarını şekillendiren temel etmenlerdendir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde savaşın sebep olduğu yıkım nedeniyle milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ya da çalışamayacak duruma gelmesi sonucu emek piyasasında arzın azalmasına karşın hızlı sanayileşmeyle birlikte özellikle imalat sektöründe işgücüne duyulan talebin artışı gelişmiş Batılı devletlerin ülkelerine yönelik uluslararası göç akışını destekleyici politikalar geliştirmesine sebep olmuştur (Morris, 2002). Bu bağlamda misafir işçi programları ve de 1980'lerde uygulamaya konan yasalaştırma programları en açık örneklerdendir. Bu dönemde imalat ve hizmet sektöründe çalışması için teşvik edilen göçmenlerin önemli bir bölümünü vasıfsız işgücü oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerin emek piyasasındaki ücretleri düşürmek ve hak taleplerini baskılamak için de kullanılan göçmen işgücü bu dönemde sanayileşmiş ülkelerde yedek işgücü ordusu işlevi de görmüştür. Yine de bu dönemde gelişmiş

ülkelerdeki misafir işçiler ve aileleri refah devleti uygulamalarından faydalanmış ve sosyal ve ekonomik hakları geliştirilmiştir (Soysal, 1994/2021).

1980'lerde gelişmiş ülkelerin ekonomilerindeki yapısal dönüşüm sonucu düşük vasıflı ve emek yoğun işler işgücü ve hammaddenin ucuz olduğu bölgelere yönlendirilmiş ve bilgi teknolojileri ve hizmet sektörü odaklı post-endüstriyel bir evreye geçilmiştir. Göç alan ülkelerin ekonomilerinde yaşanan bu dönüşüm sonucunda, göç politikaları imalat sektörleri için gerekli vasıfsız işçilerden, hizmet sektörleri için gerekli vasıflı işçi taleplerine doğru değişmiştir. (Castles ve Miller, 2008). Bu bağlamda ülkelerin göç politikaları daha seçici bir nitelik kazanmıştır. 1990'lardan itibaren yeni küresel göç hareketleri bağlamında göç alan ülkeler göçmenleri ekonomik gereklilikleri temelinde iyi-kötü, üretken-verimsiz, yararlı-yararsız gibi kategorilere ayırarak örneğin beyin göçü ile ülkesine gelmiş nitelikli göçmeni iyi ve üretken olarak kabul ederken, yoksulluktan kaçan bir mülteci kötü ve verimsiz olarak dahası potansiyel bir tehdit olarak nitelendirmektedir(Okyayuz, 2014: 13). Dolayısıyla küreselleşme çağının ideal göçmen tipi, eski dönemlerin aksine, yüksek vasıflı bireysel göçmenlerdir. Başka bir deyişle yeni ideal göçmen tipi, kısa süreli çalışabilecek, edindiği insani sermayesini kullanabilecek, aile üyelerini beraberinde getirmeyecek ve sözleşme süresinin sonunda ülkesine geri dönebilecek olan nitelikli göçmenlerdir.

Ülkelerdeki enformel sektörün boyutu da göç politikalarını etkilemektedir. Küreselleme sürecinde rekabet gücünü korumak adı altında işgücü piyasasındaki regülasyonların kaldırılması ve esnekleşme enformel sektörlerin gelişimini hızlandırmıştır. Düşük ücretli, güvencesiz ve emek yoğun bir yapıya sahip olan enformel sektörlerde genellikle düzensiz göçmenler istihdam edilmektedir. Benzer bir durum tarım sektörü için de geçerlidir. Hem enformel sektörde hem de tarım sektöründe çoğunlukla düşük ücretler karşılığı, işverenin insafına kalmış biçimde güç koşullarda

çalışan düzensiz göçmenler açık biçimde sömürüye maruz kalmaktadır (Castles ve Miller, 262-263). Ancak emek maliyetini düşürme ve piyasa rekabetini koruma amaçları doğrultusunda ülkeler bu sektörlerde yasadışı istihdama göz yummakta, yasal göçü kısıtlayıcı önlemleri arttırarak ve sığınmacı politikasını sertleştirerek düzensiz göçü dolaylı yoldan destekleyecek bir göç politikası ortaya koymaktadırlar.

6.1.3. Taraf olunan Uluslararası Anlaşmalar ve Örgütler

Ülkelerin göçmenlere tanıdığı hukuki statüler ve bu statülere bağlı hak ve sorumlulukların belirlenmesi ve uygulanması, göçmenlerin sınır dışı edilme şartlarının tayin edilmesi gibi göç politikalarının şekillenmesinde taraf oldukları uluslararası insan hakları anlaşmalar ve örgütler etkin bir role sahiptir. Daha önce bahsedildiği üzere küreselleşme sürecinde ulus-devletler uluslararası hukuka ve normlara karşı daha fazla sorumlu hale gelmiştir. Jacobson'a göre (2001, 173-174) içinde bulunduğu bu hâl devletleri uluslararası normların asli bir unsuru olmaktan çıkartıp aracı bir mekanizma haline getirmiştir. Bu durum devlet iktidarında bir zayıflama meydana getirmemiş olsa da göç politikası da dahil olmak üzere politika yapım süreçlerinde taraf olunan uluslararası anlaşmaların ve örgütlerin insan hakları normlarını dikkate alma zorunluluğu doğurmaktadır.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi başta olmak üzere, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) gibi pek çok uluslararası anlaşma insan şahsının haysiyet ve değerine ve kadın ve erkeklerin eşit haklarına olan inançlarını teyit etmektedir (Benhabib, 2013: 37). Dolayısıyla bu sözleşmeler kişilere herhangi bir ulus-devletteki üyeliklerine bakılmaksızın evrensel haklar tahsis etmektedir. Bu sözleşmelere ek olarak BM, Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi çok sayıda örgüt ulus-devletlerin politikalarını insan hakları bağlamında gözetlemekte ve gerekirse yaptırım

uygulamaktadır. Bu durum daha önce bahsedildiği üzere göçmenlerin ve mültecilerin hak ve çıkarları insan hakları normlarına uygun olarak genişletilmesini beraberinde getirlmiştir. Örneğin Avrupa ülkelerinde yasal göç kabulü 1970'lerde resmi olarak sona erdirilse de Tüm AB üyesi ülkelerin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesine ilişkin evrensel hakkı tanıması bu ülkelere aile birleşimi yolu ile yasal göçün devam etmesine imkan tanımıştır (Morris, 2002: 16).

Temel insan hakları sözleşmelerine ek olarak, BM, ILO, AB, Avrupa Konseyi gibi pek çok uluslararası örgütün çatısı altında göçmen statüsünü ve haklarını belirleyen çok sayıda uluslararası sözleşme de imzalanmıştır. Bu örgütlere taraf olan devletlerin anayasalarına ve kanunlarına göçmen hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelerin hükümlerini dahil etmesi, ülkelerin göç politikalarının çerçevesinin belirlenmesinde doğrudan bir etkiye yol açmaktadır. Göçmenlerin adil muamele görmesi ve farklı kategorilerdeki vatandaşlar ve göçmenler arasındaki eşitsizliklerin kaldırılması için belirli standartlar getirilmesini amaçlayan bu sözleşmelerin ulus-devletlere eylem geçme yükümlülüğü dayatması devletlerin zaman içerisinde göçmenlere sosyal ve ekonomik hakların yanı sıra seçme ve seçilme hakkı ve vatandaşlığa geçiş gibi haklar tanımasına sebep olmuştur (Soysal, 1994/2021: 244-246). Dahası bu sözleşmelerin göçmenliği yasal bir kategori olarak ele alması göçmenlerin devletlerin tek taraflı keyfi uygulamalarına karşı korunmasını mümkün kılmaktadır.

İnsan haklarını ve göçmen haklarını koruyan sözleşmelerin yanı sıra Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü günümüzde uluslararası göç hareketleri içerisinde ağırlığı hızla artmakta olan mültecilerin haklarını teminat altına almak için imzalanan en önemli uluslararası belgeler olma özelliklerini devam ettirmektedir. Mülteci olma kriterlerini açıkça belirtildiği bu anlaşmalara taraf olan devletler mültecileri koruyacaklarını ve geri

göndermeme ilkesine uyacaklarını taahüt etmişlerdir (Castles ve Miller, 2008: 144-145). Resmi olarak tanınmış mülteciler açık bir yasal statüye sahip oldukları ve güçlü bir kurum olam BMMYK himayesinden yararlandıkları için devletlerin kendi ülkelerinde yaşayan mültecilerin hakları konusunda kısıtlamalara gitmesi ya da keyfi uygulamalar izlemesi diğer göçmen statülerine göre daha zordur. Dolayısıyla diğer göçmen statülerinden daha geniş haklara ve buna bağlı olarak da daha iyi bir toplumsal statüye sahiplerdir. Nitekim Batı Avrupa ülkelerindeki sığınmacılar, genellikle ikamet statüsü elde etmeden önce başvuru süreleri devam ederken ücretsiz konut, sağlık yardımı, eğitim ve küçük bir miktar nakit yardımı alma haklarına sahiptir ve birçok ülkede mülteciler statüleri onaylandıktan sonra ülke vatandaşlarıyla eşit eğitim ve refah imtiyazları kazanmaktadır (Soysal, 1994/2021: 210).

6.1.4. Ülkelerin Vatandaşlık Anlayışları

Her modern devlet, belli bir insan kümesini kendi yurttaşı olarak belirleyip geri kalan herkesi yurttaşı olmayanlar, yabancılar şeklinde tanımlamaktadır (Brubaker, 2009: 17). Bu minvalde modern uluslar eşzamanlı ve zorunlu olarak yurttaşlıkla ilgili ve etniktirler (Smith, 2002:109). Ulus devlet bağlamında birey, yurttaş hakları ve ödevleri olan, bağımsız ve tarafsız bürokrasi aracılığıyla modernliğin faydallarına erişen bir yurttaştır. Dahası ulus-devletin görev ve sorumluluklarına ilişkin hakim kavramlarımız dahi yurttaşlık kavramından türemiştir (Dummet, 2001: 80).

Modern yurttaşlık, bireyin devletle olan ilişkisinde sahip olması gereken hakları ve getirmesi gereken yükümlülüklerini ifade eden anayasal bir kurumdur (Kaya, 2003: 150). Bu bağlamda bir ulus-devletin yurttaşlığı, bireysel hak ve ayrıcalıklar bahşeden özel bir statüdür (Soysal, 1994/2021: 202). Bu özel statü, içeriye dönük olarak ulus-devlete üyeliği olan herkese ulusal kültüre aidiyetleri temelinde benzerlik ve yasalar önünde eşitlik tanımlayacak biçimde kapsayıcıdır. Ancak Brubaker'ın da vurguladığı

gibi (2009: 43) yurttaşlık kurumu dışarıya dönük olarak dışlayıcıdır ve yurttaşlarla yabancılar arasında kavramsal olarak net, yasal sonuçları olan ve ideolojik değerlerle yüklü bir ayrım barındırır. Günümüzde ulus-devletler bağlamında yurttaşın ötekisi olarak konumlandırılan "göçmen", etnik ve sınıfsal ölçütleri birleştiren, yabancıların karman çorman içine boca edildiği – ama bütün yabancıların değil ve sadece yabancıların da değil- karma bir kategoriye dönüşmüştür (Balibar, 2007: 265). Bu minvalde günümüz dünyasında yurttaşlık, zengin devletleri yoksul göçmenlerden koruyan güçlü bir toplumsal kapanma aracıdır (Brubaker, 2009: 18). Devletler göç politikaları ve yabancılara ilişkin yasalar yoluyla günümüzde bir ayrıcalıklılar klübüne dönüşen yurttaşlık staüsünü korumaya çalışmaktadır. Ancak küresel bir nitelik kazanan göç hareketleri sonucu gelişmiş ülkelere göç akışının hızlanması dahası göç geçmişleri eskiye dayanan bu ülkelerde ikinci ve hatta üçüncü kuşak göçmenlerin ikamet ediyor olması toplumsal kapanma aracı olarak yurttaşlık kurumunun sadece ulusal sınırlar dışında değil bu sınırlar içinde de dışlayıcı bir nitelik kazanması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumu Bonald'ın "bazı kişiler toplumdan olmaksızın toplumdadırlar" cümlesini alıntılayarak ifade eden Balibar (2016:76-77) son yıllarda metropollerdeki "banliyö" ve "getto"larda görülen etnik ayrımcılıkla daha görünür hale gelen yurttaşlığın *içsel dışlama* biçimine dikkat çekmektedir.

Uluslararası göç hareketleri neticesinde pratikte çok etnili ve heterojen bir hale gelen ulus-devletlerin, etnik farklılıklardan kaynaklanan toplumsal sorunlara cevap vermek ve sosyal uyumu sağlamak amacıyla geliştirdiği politikalardan biri de ülkede ikamet eden göçmenlere belirli koşullarla yurttaşlık hakkını verme şeklindedir. Yurttaşlık hakkını elde etme koşulları ise genellikle her ülkenin kendi ulus anlayışını da resmeder (De Wenden, 1998: 39). Bu nedenle de ülkeden ülkeye oldukça farklılık göstermektedir.

Brubaker (2009) yurttaşlık yasasını da belirleyen ulusallık anlayışını temelde vatandaşlığa bağlı ulusallık anlayışı ve etnik ulusallık anlayışı olarak ikiye ayırmaktadır. Ulusu ortak bir ideal olan, eşit haklara sahip vatandaşlardan oluşan siyasal bir topluluk olarak yorumlayan vatandaşlığa bağlı ulusallık anlayışı, devletin temel ilkelerine ve kurumlarına bağlılığı önceler ve ulusa üyeliği bireyin özgür iradesiyle yaptığı bir seçim olarak tanımlar. Bu anlayışa göre vatandaşlık ırk, din, dil, deri rengi gibi ayrımlara bakılmaksızın, ulusun siyasi değerlerini paylaşan herkese açıktır (Ignatieff, 1993). Bu minvalde kapsayıcıdır. Brubaker'ın (2009) Fransa'yı örnek gösterdiği vatandaşlığa bağlı ulusallık anlayışında yurttaşlık yasaları, İngiliz ve Amerikan vatandaşlık yasalarını da belirleyen *jus soli* (toprak esası) ilkesinden izler taşır. *Jus soli* ilkesi ebeveyleri yurttaş olmasa da ülke toprakları içinde doğmuş çocuklara koşulsuz yurttaşık statüsü vermekte onları yurttaşlar topluluğu olan ulusun eşit bir üyesi olarak kabul etmektedir. ABD ve Kanada'da vatandaşlık yasasının esasını oluşturan bu ilke Fransa ve İngiltere'de ebeveylerin ikamet süresi dikkate alınarak şartlı biçimde uygulanmaktadır.

Öte yandan ulusu var edenin din, dil, ortak değerler, örf ve adetler gibi önceden beri varlığını sürdüren nesnel özellikler olduğu savına dayanan etnik ulusallık anlayışı, etnik kökene ve kültürel benzerliğe bağlıdır. Bu anlayışa göre bir ulusa üyelik ancak doğuştan kazanılır.Dolayısıyla bireyin özgür iradesi söz konusu değildir. Dışlayıcı bir niteliğe sahip olan etnik ulusallık anlayışı çerçevesinde Almanya'yı örnek gösteren Brubaker'a göre (2009) Almanya'nın yurttaşlık yasaları *jus sanguinis* (kanbağı esası) ilkesinin takipçisidir. *Jus sanguisis* ilkesine göre bir kanbağı mevcudiyeti yurttaşlar topluluğu olan ulusun bir parçası olmak için esastır. Ebeveynler yurdışında yaşıyor olsa dahi çocuklarının koşulsuz olarak vatandaşlık hakkı vardır. Bu anlayışa dayanarak Almanya anayasasının 116. maddesine istinaden 1989-1991 yılları arasında tüm ekonomik ve kültürel yükleri pahasına Polonya, Macaristan ve Eski Sovyetler Birliği'nden gelen yaklaşık bir milyon Alman kökenli göçmeni dolaysız olarak

vatandaşlığa kabul etmiştir (Brubaker, 2009:13). Öte yandan son 40 yıldır Almanya'nın göçmenlik tartışmasının ana temasını oluşturan "Biz göçmen ülkesi değiliz!" savı, sosyal ve demografik bir olguyu değil, siyasi- kültürel bir normu, ulus anlayışının bir unsurunu dile getirmesi bağlamında anlam kazanmaktadır.

Tablo 4: Ülke Dışında Yaşayan Ancak Yurttaş Olan Ebeveyn(ler)in Doğan Çocukları	
Koşulsuz Yurttaşlık Hakkı Veren Ülkeler	Fransa, Almanya (jus sanguinis)
Koşullu Yurttaşlık Hakkı Veren Ülkeler	ABD, Kanada, Britanya (jus soli)
Tablo 5: Ülke İçinde Yaşayan Ancak Yurttaş Olmayan Ebeveyn(ler)in Doğan Çocukları	
Koşulsuz Yurttaşlık Hakkı Veren Ülkeler	ABD, Kanada (jus soli)
Koşullu Yurttaşlık Hakkı Veren Ülkeler	Britanya, Fransa, Almanya (jus sanguinis)

Jus sanguinis ve jus soli ilkelerinin uygulandığı ülkeler, Kaynak: Brubaker, 1989 : 104 (akt. Kaya, 2003: 151)

Ülkelerin ulusallık anlayışı ve buna bağlı olarak şekilllenen yurttaşlık tanımları sabit ve değişmez değildir. Nitekim jus soli ve jus sanguinis için örnek verilen Fransa ve Almanya'nın vatandaşlık yasaları süreç içinde değişmiştir. Almanya'da 2000 yılında kabul edilen yeni vatandaşlık yasası çok daha liberal ve kapsayıcıdır bir vatandaşlık anlayışı benimsemiştir. Öte yandan 11 Eylül saldırısı ile başlayan güvenlikçi politikaların uluslararası göç akışındaki hızlanmayla daha da sertleştiği ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde vatandaşlık yasaları daha katı bir hale gelmiştir (Kaya, 2003: 150-151).

Ulusun kimlerden oluştuğu sorusu etrafında biçimlenen vatandaşlık tanımları ülkelerin göç politikalarını hem göçmenlerin vatandaşlığa alınma koşullarını şekillendirdiği hem de göçmenlere yönelik toplumsal kabul üzerinde belirleyici olduğu için asli bir etkiye sahiptir.

6.2. Uluslararası Göç Politikasının Temel Unsurları

Göç politikası bir göç sürecinde kabul eden devletle ilgilidir ve göçmenlerin ülke toprağına kabulünün organizasyonu ve yabancıların yasal statüsünün düzenlenmesi konularını kapsamaktadır (Vink, 2005: 8). Uzun süredir yerleşik olan ya da ülke için faydalı olacağı düşünülen göçmelere yönelik vatandaşlığa alma politikaları da göç politikasının unsurlarındandır. Nitekim Benhabib'in (2006: 146) de ifade ettiği gibi dış göç; yabancı bir ülkeye fiili olarak ilk girişi, kısa ya da uzun vadeli sivil, ekonomik ve kültürel içermeyi, temas kurmayı yani belli bir süre boyunca ikameti, son olarak ise vatandaşlığa kabulü içeren bir süreçtir. Ancak ülkelerin Göç yasaları öncelikle göçmen alan ülkelerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaktadır; göçmenlerin ihtiyaç ve talepleri ikincil öneme sahiptir (Okyayuz, 2014: 11). Daha önce ayrıntısıyla anlatıldığı gibi göçmenlere ucuz işgücü talebi ya da nitelikli işgücüne artan gereksinim nedeniyle ihtiyaç duyan ülkeler için göçmenleri istihdam etmenin avantajının kökeninde ise göçmenlerin siyasal ve toplumsal "ötekilik"leri yatmaktadır. Ulus-devlet düzeni içerisinde eşitlik temelinde türdeş bir kimlik oluşturan ve devletten hak talep etmeyi meşru kılan yurttaşlık statüsünün aksine göç yasaları bağlamında yaşamı sürekli izinlere tabi olan ve kırılgan bir statüye sahip olan göçmenliklerin ötekilikleri bu nedenle göç politikaları ile korunmakta ve yeniden üretilmektedir (Calavita, 2005: 12). Bu başlık altında uluslararası göç politikasının temel unsurları Avrupa ülkelerinin politikalarından örnekler verilerek incelenecektir. Türkiye hem Avrupa'ya yönelik göç akışında uzun yıllar kaynak ülke ve transit geçiş ülkesi konumunda olduğu için hem de uluslararası

göç politikalarını AB'ye üyelik süreci kapsamında AB'nin göç politikaları ile uyumlulaştırmakla yükümlü olduğundan, bu örnekler bir sonraki bölümde Türkiye'nin göç politikalarının nasıl şekillendiğinin daha iyi anlaşılması bakımından da önemlidir.

6.2.1. Sınır Politikaları

Sınırlar, ulus-devlet merkezli modern uluslararası sistemde devlet egemenliğinin önemli bir unsurudur. Ulus-devletlerin kendi toprakları içindeki özerklik savı, sınırlarının diğer devletler tarafından tanınmasıyla onaylanır (Giddens, 1994: 70). Öte yandan bir toprağın tümü üzerinde otoritesini eşit biçimde yaymaya, sınırları belli bir alanı otorite belirten mevcudiyeti ile "doldurmaya" kararlı olan modern ulus-devlet, mekansal açıdan kapsayıcı hakimiyet iddiasında bulunur (Brubaker, 2009:47). Bu bağlamda bir devletin egemenlik sınırları içerisinde bulunan her birey yurttaşı olmasa bile devlete kaynak temin eden, devletin yönetimine konu olan bir "özne" olduğundan devletler ülkesine giren, oturan ya da terkeden kişilerin sayısına ve niteliğine karşı kayıtsız kalamaz, denetleyici ve düzenleyici politikalar geliştirirler. Bu nedenle ulus-devlet düzeninde kişilerin hareketleri ülkesel sınırlar çerçevesinde içsel olarak akışkan ama dışsal olarak sınırlandırılmıştır ve ayrıca coğrafi hareketlilik içsel olarak normal hatta arzu edilir olsa da ulus-devletler arası hareketlilik anormal olarak görülür ve denetlenir (Burbaker, 2010: 63). Bir ulus-devletin ülkesine koşulsuz olarak girme ve orada kalma hakkı yalnızca yurttaşına aittir. Buna karşılık yurttaş olmayanların ülke topraklarına girişi, oturma hakları ya da sınırdışı edilmesi tamamen ulus-devletin insiyatifindedir. Devletlerin sınır politikaları, göçmenlik kanunu ve benzeri idari kurallarla düzenlenir; sınır devriyeleri ve giriş kapılarındaki görevliler tarafından olduğu gibi, pasaport, vize, bilgisayar kayıtları türünden özel araçlarla resmi kimlik tespiti rutinlerini gerçekleştiren uzman görevliler tarafından icra edilir. (Brubaker, 2009: 53-54).

Uluslararası göç akışının küresel bir nitelik kazandığı günümüzde ülke sınırlarından girmek isteyen yabancılar ile ulus-devletin sınırlarını güvence altına alma ve denetleme kapasitesi arasında devam eden bir mücadele mevcuttur (Morris, 2002: 4). Sınır politikaları, özellikle kısıtlayıcı göç politikalarının uygulamaya konulduğu gelişmiş ülkelerde göç politikalarının başarıya ulaşmasında hayati bir öneme sahiptir. Daha önce bahsedildiği üzere günümüzde ülkeler göçmenleri beceri, zenginlik ve kökenine göre ayırmakta ve sayıya değil de ülke için ihtiyaç duyulan nitelikte göçmenleri seçmeye odaklanan bir göç politikası takip etmektedir. Bu bağlamda devletlerce "yararlı" olmadıkları için daha az arzu edilir olan sığınmacılar ve vasıfsız işçiler gibi göçmenlerin ülkeye girişleri sınır politikaları ile engellenmeye çalışılmaktadır. Zira sığınmacılar, refakatsiz küçükler ve hamile kadınlar gibi savunmasız göçmenler başta olmak üzere uluslararası göçmenlerin insan haklarından ve belirli uluslararası sözleşmelerden doğan belli sayıda hakka erişimi mümkündür (De Hass vd, 2019: 906). Devletler istemedikleri göçmenler konusunda bu tür sorumlulukları yüklenmemek için düzensiz göçle mücadele söylemi kapsamında sınır politikalarını gün geçtikçe sıkılaştırmakta ve politika araçlarını çeşitlendirmektedir.

Sınır güvenliğinin ve kontrollerinin arttırılması bu bağlamda başvurulan ilk unsurdur. Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasının ardından sınırların olmadığı küresel bir dünya hayali 11 Eylül 2001 tarihinde NewYork'ta ve 2004'te Madrid'te meydana gelen terör saldırılarının ardından yükselen güvenlikçi politikaların göçü bir güvenlik tehdidi olarak kabul etmesiyle birlikte göç tehlikesine karşı gerek ABD'yi gerekse Avrupa'yı adeta girilmesi zor bir "kale" haline getirme politikası kapsamında sınırların tekrar yükselmesiyle son bulmuştur. Shengen Anlaşması ile üye ülkeler arasındaki sınırları kaldıran AB bünyesinde 2004 yılında oluşturulan ve 2005 yılında faaliyete geçen Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansı (FRONTEX) bu bağlamda en çarpıcı örneklerden biridir. AB'nin dış sınırlarını korumak ve Avrupa'nın iç güvenliği

ve refahı için bir tehdit olarak görülen düzensiz göçle mücadele etmek için kurulan FRONTEX operasyonel olarak bağımsız olan ve büyük bir bütçeyi yöneten tüzel bir kuruluş olarak örgütlenmiştir (FRONTEX, 2022). FRONTEX'in dış sınırların güvenliğini korumak için operasyon yürütme yetkisini "tehdit" olarak konumlandırılan düzensiz göçmen ve sığınmacıların Ege ve Akdeniz'deki botlarını geri itme, sahile yaklaştırmama şeklinde kullanması, günümüzde sınır politikalarının katılaşmakla birlikte insan hakları ilkelerinden de uzaklaştığını gözler önüne sermektedir. Bu süreçte insansız hava araçlarının ve biyometrik teknolojilerin[15] sınır kontrollerinde kullanılmaya başlaması da AB'nin göçü güvenlikleştirme politikasına katkı sağlamayan diğer fiziksel önlemlerdir (Leonard, 2010: 243).

Modern pasaport ve vize sistemleri günümüzde devletlerin yasal göçün karakteristiğini ve miktarını kontrol etmek için kullandığı başlıca sınır politikası araçlarındandır. Pasaport sistemi sayesinde ulus-devletlerin sınırlarından geçen göçmenlerle ilgili doğrulanabilir resmi bilgileri elde edip bunları kayıt altına alması mümkün olmaktadır. Gelişen vize sistemleri ise ulus-devletlere göç politikalarına uygun göçmenleri seçme imkanı tanımaktadır (Boyd, 1989: 647). Bu bağlamda ülkeler vize muafiyeti uyguladığı devletlerden uluslararası göç akışını desteklerken, vize şartı getirdiği ülke vatandaşlarından kendi ülkesine göç edeceklerin sayısını ve de vize kriterleri sayesinde niteliğini kontrol altında tutmaktadır. Son 10 yılda devletler, potansiyel sığınmacıların ve vizeyi aşacağı varsayılan kişilerin girişini engellemek için seyahat vizelerine giderek daha fazla başvurmaktadır. Vizenin genellikle kararnameler veya diğer idari tedbirler yoluyla uygulanması, hükümetlerin vize kısıtlamalarını göçü engellemek için hızlı ve etkili bir araç olarak görmesine sebebiyet vermektedir (De Hass vd, 2019: 906). Günümüzde vize rejimleri göç politikalarına paralel olarak kısıtlayıcı bir

[15] Parmak izi tanıma veri tabanı olan EURODAC biyometrik teknoloji uygulamalarına bir örnektir.

niteliğe bürünmüştür. Nitekim dünya çapında tüm ikili koridorların yüzde 73'ü vize gerektirmektedir (De Hass vd, 2019: 913).

Göç alan hedef ülkeler özellikle düzensiz göçü önlemeye yönelik sıkılaştırdıkları sınır politikaları kapsamında uyguladıkları vize kontrollerini dışsallaştırma statejisi ile daha etkin hale getirmişlerdir. Bu kapsamda havayolu ve diğer ulaştırma şirketlerinin vize ve pasaport kontrolü yapmasını öngören "taşımacılık yaptırımları"nın yürürlüğe konularak (Castles ve Miller, 2008: 149) belgesiz göçmenleri ve sığınmacıları sınırlara "ulaştırmama politikası" benimsenmiştir.

Avrupa Birliği'nin sınır politikaları bağlamında kullandığı bir diğer yöntem dışsallaştırmadır. Dışsallaştırma temel olarak, varış ülkesi tarafından bir tür teşvik ya da baskı yoluyla geçiş ve menşe ülkelerinin belirli yasal ve politika önlemlerini benimsemeye zorlanmasıdır (Cuttitta, 2020). Bu bağlamda Avrupa Birliği hem göçü hem de sınır kontrolünü dışsallaştırma stratejisi ile daha ileriye taşıyarak çeşitli politika araçlarıyla üye olmayan üçüncü ülkelere göç politikasını ihraç etmektedir (Morris, 2002: 18). Zira "uzaktan kontrol yaklaşımı"nı benimseyen AB için, kaynak ve transit geçiş yapılan ülkelerin sınır kontrollerinin arttırılması, bu ülkelerde düzensiz göç, göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele edilmesi ve AB ülkelerine yasadışı yollardan giriş yapmış kişilerin kaynak veya transit geçiş ülkesine geri gönderilmesi AB'nin kendi sınır güvenliği ve düzensiz göçle mücadelesinin başarısı için elzemdir (Zolberg, 2003). Bu kapsamda AB'nin kullandığı politika araçlarından ilki AB'nin göçle ilgili mevzuatının, kural ve uygulamalarının üye olmayan üçüncü ülkelere transfer edilmesidir. Avrupa Birliği'nin üyelik başvurusu yapan ülkeler için tam üyelik ya da aday ülke olma statüsünün kazanılmasında AB'nin göçle ilgili mevzuat, kural ve uygulamalarının ulusal politikalara entegre edilmesini zorunlu kılması politika transferini mümkün kılan başlıca yollardan biridir (Morris, 2002: 19). Nitekim AB ile

tam üyelik müzakereleri kapsamında Türkiye de AB'nin göç politikalarını kendi ulusal politikalarına entegre etmiş ve Türkiye'nin uluslararası göç politikasının yasal çerçevesini belirleyen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK), AB'nin göç mevzuatıyla uyumlu olacak şekilde düzenlenmiştir.Öte yandan Avrupa Birliği, üyelik amacı taşımayan ülkelere göç politikalarının transferi için de çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bu kapsamda özellikle asimetrik ilişki içinde bulunduğu üçüncü ülkelere ekonomik ve siyasi teşvikler/imtiyazlar sunarak bu ülkelerdeki ulusal politikaları, kurumları kendi politika hedefleri doğrultusunda dönüştürmektedir (Yıldız, 2020).

AB'nin sınır politikasını dışsallaştırma stratejisi kapsamında kullandığı ikinci önemli politik araç ise Geri Kabul Anlaşmalarıdır. Geri Kabul Anlaşması (GKA) bir ülkede yasadışı olarak bulunan düzensiz göçmenlerin anlaşma yapılan kaynak ülkeye ya da en son transit geçiş yaptıkları ülkeye geri gönderilmesini düzenlemektedir. Avrupa Birliği dış sınırına komşu olan ülkeler başta olmak üzere, Avrupa'ya göçte kaynak ülke ya da transit geçiş ülkesi olan devletlerle GKA'lar imzalayarak düzensiz göçmenleri AB sınırlarından çıkarmaktadır. Bugüne kadar Arnavutluk, Rusya, Sırbistan, Moldova, Ermenistan, Pakistan, Türkiye de dahil olmak üzere 16 ülke ile GKA imzalayan Avrupa Birliği, bu anlaşmaları imzalama konusunda üçüncü ülkeleri ikna etmek için vize kolaylığı ya da ekonomik yardım gibi yan araçlar kullanmıştır (Göçmen, 2014: 24-26). Nitekim Türkiye'nin AB ile 2013 yılında imzalayıp 1 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması'nın müzakere sürecinde Türkiye'ye vize kolaylığı ve düzensiz göçmenlerin yaratacağı maliyetin paylaşılması konusunda ekonomik destek vaat edilmiştir. Dahası Geri Kabul Anlaşması Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin koşullarından biri olarak sunulmuştur. Bu şartlar altında AB ile imzalanan GKA'nın Türkiye'nin uluslararası göç politikalarına etkisi bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.

Güvenli Üçüncü Ülke kuralının benimsenmesi AB'nin sınır politikasını dışsallaştırma stratejisi kapsamında kullandığı üçüncü önemli politik araçtır. Almanya 1993 yılında koşulsuz sığınma hakkını kaldırmış ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden geçtikten sonra Almanya'ya gelerek iltica talebinde bulunanların davalarını doğrudan ele almama ve bu sığınmacıları daha önceki varış ülkesine geri gönderme kararı almıştır (Morris, 2002:18). Bu uygulama 1997'de Dublin Anlaşması kapsamında AB üye devletlerinin tamamı için geçerli olmuştur. Bu Anlaşma kapsamında benimsenen güvenli üçüncü ülke kuralına göre, sığınmacıların ilk güvenli geçiş ülkesine geri gönderilmesi kuralı benimsenmiş bu sayede AB'ye yapılacak iltica başvurularının azaltılması hedeflenmiştir. AB Türkiye ile 18 Mart 2016 tarihinde imzaladığı Göç Mutabakatı ile Türkiye'yi de "güvenli üçüncü ülke" listesine dahil ederek güneydoğu sınırı için Türkiye'ye kritik bir bekçilik rolünü bu anlaşma ile dikte etmektedir (Özçürümez, Hoxha ve İçduygu, 2021). İmzalanan bu mutabakat ve Türkiye'nin göç rejimi üzerine etkileri bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

Kısıtlayıcı göç politikaları kapsamında hedef göç ülkelerinin sınır politikalarını katılaştırarak daha sıkı bir vize rejimi uygulaması uluslararası göçü yasadışı kanallara yönlendirmekte ve düzensiz göçü arttırmaktadır (De Hass, 2019: 909). Dahası düzensiz göçle mücadele adı altında sınır politikalarını dışsallaştırma stratejileri çerçevesinde sığınmacılar ve gönüllü göçmenler arasında bir fark gözetilmemesi, hakları uluslararası anlaşmalarca güvence altına alınmış olan sığınmacılara yönelik hak ihlallerini arttırmakta ve göçe zorlanmış olan bu göçmenlerin iltica haklarını kullanmaları engellenmektedir. Bu durum günümüzde devletlerin göç politikalarında mültecilik ve ekonomik göçün toptancı bir şekilde birlikte ele alındığını ve insan hakları perspektifinin yerini göçün fayda/maliyetine odaklanan piyasa endeksli bir bakış açısına bıraktığını gözler önüne sermektedir (Göktürk, 2006).

6.2.2. Göçmenlerin Yasal Statülerinin Düzenlenmesi

Göçmenlik, etnik ve sınıfsal ölçütleri birleştiren, yabancıların karman çorman şekilde içine boca edildikleri karma bir kategoridir (Balibar, 2007). Ulus-devlet merkezli uluslararası sistemde bu karma kategori içindeki göçmenlerin hukuki statülerinin ne olacağını belirleme yetkisi göç alan ulus-devlete aittir ve bu statülere bağlı hak ve sorumluluklar yine ulus-devletler tarafından düzenlenmektedir. İnsan hakları ile ilgili düzenlemeleri ve uluslararası anlaşmaları dikkate alarak göçmenlere ülkeye giriş biçimlerine, kalış sürelerine ve niteliklerine göre farklı statüler veren ulus-devletler, göç politikalarının dönüşümüne paralel olarak bu statülerde ve statülere bağlı hak ve sorumluklarda değişim yapmaya da yetkilidirler. Statülerinin belirlenmesini bekleyen göçmenlerden geçici izinli sığınmacalara, kısa süreli ikamet izni sahiplerinden süresiz oturum sahibi yerleşimcilere hatta yurttaşlığa kabul edilenlerde dahil olmak üzere birbirinden farklı statülerde bulunan göçmenlerin yaşamı yaratılan göç rejimi ile sürekli izinlere ve prosedürlere tabidir (Kofman, 2006). Göçmenlerin hakları gibi tabi oldukları yasal prosedürler de hukuki statülerine göre çeşitlilik göstermektedir. Bu bağlamda bireyin sahip olduğu göçmenlik statüsünün niteliği toplumsal statüsünü de belirlemektedir. Zira bireyin göçü deneyimleme biçimi, resmi kurumlarla olan ilişkisi, emek piyasasındaki konumu, ev sahibi toplumla ilişkisi göçmenlik statüsü dolayımında biçimlenmektedir. Ancak küreselleşme sürecinde göçmen haklarındaki gelişmeye ve de *denizen* gibi hukuki statülerin sahiplerine yurttaşlık haklarına yakın haklar tanımasına rağmen ikamet ettiği ulus-devletin sürekli gözetimi ve denetimine tabi olan göçmenler, yurttaşlardan farklı olarak yasal statülerini kaybetme ve yasadışı bir konuma düşme riskine sahiptirler. Ulus- devletler sadece yurttaşlarının statüsünü geri alamaz ve onları ülkeden fiziksel olarak çıkartamazlar. Süresiz oturum izni alanlar bile şayet bir suçtan hüküm giymişlerse veya sürekli olarak sosyal yardıma bel bağlamışlarsa zorunlu ayrılmaya maruz kalabilirler (Schwarz, 2020: 70). Göçmenlerin ötekiliği, onlara çeşitli

düzeylerde statüler vererek resmi olarak kodlayan göç yasaları ile desteklenmektedir (Calavita, 2005: 165). Bu nedenle yurttaşlık statüsü ile kıyaslandığında tüm göçmenlik statüleri kırılgan ve belirsizdir. Bu minvalde göç edenlerin sadece yasal konumları değil, sosyal konumları da değişken ve belirsizdir (Künbetoğlu, 2003: 275).

Sömürgeci geçmişleri ve misafir işçi programları nedeniyle büyük bir göçmen nüfusunu miras almış olan gelişmiş Batılı ülkeler, göçmenlere verilen hakların arttırılması ve hukuki statülerinin sistematize edilmesi konusunda öncü olmuşlardır. Zira uzun yıllardır bu ülkelerde ikamet etmelerine hatta ikinci kuşağın bu ülkelerde doğup büyümesine rağmen göçmenlerin ısrarla geçici olduklarının iddia edilerek toplumdan dışlanmaları ve yabancı statüsünde tutulmaları sebebiyle göçmenlerin ev sahibi ülkelere entegrasyonu olumsuz yönde etkilenmiş ve göçmen grupları arasında etno- kültürel ve dinsel yapılanma eğilimleri ortaya çıkmıştır (Kaya, 2009).

Avrupa ülkelerinde vatandaşlık rejimlerinin liberalizasyonu ile birlikte bazı ülkelerde uzun süredir ikamet edenler ya da ebeveynleri göçmen olduğu halde kendisi göç ülkesinde doğmuş olan ikinci kuşak göçmenler belirli koşullarla yurttaşlığa alınmış ya da çifte vatandaşlık verilmiştir. Ulusallık anlayışları neticesinde göçmenlere yurttaşlık statüsü tanımak istemeyen Almanya gibi ülkelerde ise kısmi üyelik statüsü geliştirilmiştir (Brubaker, 2009). Bir ülkede uzun yıllardır yasal oturma hakkına sahip olan göçmenlere tanınan bu özel statü "yarı vatandaşlık"la eş anlamlıdır ve oturma iznini sağlamlaştıran bazı haklar sağlamaktadır: çalışma, iş arama ve iş kurma hakkı; sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinden yararlanma, eğitim alma hakkı; dernek kurma ve toplantı hakkı ve yerel seçimlerde oy kullanma gibi sınırlı siyasal haklar (Castles ve Miller, 2008: 61) bu haklardan bazılarıdır. Tomas Hammar (1990) Avrupa devletlerinde sivil, toplumsal ve kültürel hakları tanınan yalnızca siyasal haklar konusunda kısıtlılığı olan bu ayrıcalıklı statüde bulunan yabancılar için *denizen* kavramını kullanmış ve

gelişmiş göç ülkelerinde yurttaşlar, denizenler ve yabancılar olmak üzere üç toplumsal statünün varlığından bahsetmiştir.

Küreselleşme ile birlikte uluslararası göç akışının hızlanması ve göçün çeşitlenmesi göçmen statülerindeki çeşitlenmeyi de beraberinde getirmiştir. Teknik ve idari profesyonel seçkinler, uluslararası sermaye sahipleri, uluslararası öğrenciler, turistler, savaş sonrası işgücü göçü rezervinin aileleri, iltica başvurunda bulunanlar, mülteciler, ikili anlaşmalarla kısa süreli çalışma izni ile gelen "yeni" misafir göçmenler ve en önemli sayıları hızla artan düzensiz göçmenler için her devlet göç politikaları bağlamında bir dizi hukuki statü oluşturmuştur. Her göçmen statüne dahil olmanın koşulları resmen sıralandığı gibi her göçmen statüsünün sahip olduğu haklar ve yerine getirmesi gereken yükümlülükler de ülkelerin göç yasalarında ve yönetmeliklerinde açıkça anlatılmıştır. Göçmenlerin yasal statülerindeki bu çoğalma yeni bir sosyal ve ekonomik katmanlaşma kaynağı haline gelmiştir (Castles ve Miller, 2008: 264). Zira istihdam haklarının ve sosyal hakların kilit öneme sahip olduğu göçmenlik statülerinde bu hakların verilmesi veya verilmemesi hem göçmenlerin bireysel gelecek beklentilerini hem de toplumsal uyumunu şekillendirmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin değişen haklara sahip statülerde yer alması göçmenlerin ev sahibi ülkedeki toplumsal statülerini ve göç deneyimlerini farklılaştırmakta dahası göçmenler arasında bir statü hiyerarşisinin oluşmasına neden olmaktadır (Morris, 2002: 5-6). Nitekim Yasemin Soysal'ın da ifade ettiği gibi (1994/2021: 239) Avrupa sisteminde, bazı göçmen grupları diğerlerinden daha avantajlıdır: Yasal daimi sakinler, siyasi mülteciler, çifte vatandaşlar ve ortak pazar ülkelerinin vatandaşları.

Vatandaşlar, denizenler ve yabancılar arasındaki geleneksel ayrımın günümüzde yerini daha karmaşık bir sivil tabakalaşma sistemine (Lockwood, 1996) bırakmasına sebebiyet veren bu durum bir taraftan farklı göçmen statülerindeki göçmenlerin ortak

hak talepleri etrafında bir araya gelerek dayanışmasının önüne geçerken öte yandan sosyal eşitsizliği statüler temelinde yasallaştırma yoluyla derinleştirerek toplumsal bütünleşmeyi olanaksız hale getirmektedir. Almanya'daki göçmen hakları sistemini inceleyen Lydia Morris (2002: 28-52) Almanya'da misafir işçi tarihinin mirasıyla şekillenen farklılaştırılmış statüler sistemi ile sosyal haklar, çalışma hakları ve oturma izinleri arasında bir bağ kurularak hangi göçmenlerin hangi koşullarda ilerleyip ilerleyemeceğinin devletce kontrol edildiğini tespit etmiş ve bu bağlamda son derece ayrıntılı ve resmileştirilmiş bir sivil tabakalaşma sisteminin Almanya'da göç yönetiminin kilit bileşeni olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de uluslararası göçmenlere verilen yasal statülerin neler olduğu ve bu statülere bağlı hak ve yükümlülüklerin göçmenler arasında bir tabakalaşmaya yol açıp açmadığı bir sonraki bölümde tartışılacak göçmenlik statülerinin göç deneyimleri, gelecek beklentileri ve toplumsal uyum üzerindeki etkileri ise Ankara'da yaşayan Iraklı, Afgan ve Suriyeli göçmenlerin deneyimleri üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır.

6.2.3. Vatandaşlığa Alma Politikaları

Bütün devletler vatandaşlarını kendilerine hizmet ve sadakat yükümlülükleriyle bağlı sayarlar (Brubaker, 2009: 56). Bu minvalde ulus-devlet anlayışının merkezinde yatan ilke her bireyin bir (ve genellikle tek) ulus-devlete aidiyet bağı ile bağlı olmasıdır. Bu bağa karşılık ulus devletler vatandaşlık kurumuna belli hak ve yükümlülükler tanır ve tüm vatandaşlar için yasal bir eşitlik alanı tanımlarlar. Vatandaşların hukuk önündeki eşitliği sosyo-ekonomik eşitsizliklerin aşılması anlamına gelmese de vatandaşlık aracılığıyla ulus-devletin eşit bir üyesi olan birey, topluma etkin şekilde katılma ve siyasal alanda hak talepleri için mücadele etme imkanına sahip olur. Öyleki yurttaşlık haklarının gelişimi bile böyle bir mücadelenin ürünüdür. Vatandaşlık kurumunu hak temelli bir zeminde tanımlayıp "üyelik"e bağlı medeni, siyasal ve sosyal haklarının

evrimsel gelişimini inceleyen T.H. Marshall'a göre (2000) vatandaşlık siyasal eşitlik ve ekonomik eşitsizlik arasındaki çelişkiye çözmeye yarayacak ideolojik bir kurumdur ve Avrupa toplumlarındaki sosyal refah rejimleri kapsamında ortaya çıkan sosyal yurttaşlık toplumsal bir uzlaşı zemini yaratan özel bir statüdür. Bireylere hak ve ayrıcalıklar bahşeden özel bir statü olması vatandaşlığı bir kapanma konusu yani kendisine erişimin kısıtlandığı bir statü olmasını da beraberinde getirmektedir (Brubaker, 2009:54-55). Nitekim gelişmiş ülkeler uzun göç tarihlerinin mirası olarak büyük bir göçmen kitlesine ev sahipliği yapsa da göçmenlere sosyal ve ekonomik hakları zamanla verirken, siyasal haklar tanıma ve ulus-devlete üyelik hakkı verme yani vatandaşlığa alma konusunda diretmişlerdir. Bu duruma Avrupa'daki misafir işçiler örneği üzerinden değinen Yasemin Soysal'a göre (1994/2021: 222) misafir işçilerin üyelik haklarını edinme süreci Marshall sıralamasını tersine çevirir. Marshall'ın modeline göre, siyasal haklar, sosyal haklardan önce gelir ve sosyal hakların güvence altına alınmasında etkilidir. Ancak gerçekte ise ekonomik ve sosyal haklar Avrupalı ev sahibi ülkelerdeki göçmen işçilere tam olarak tanınan ilk haklar olmuş, siyasi hakların gündeme gelmesi ise daha sonra gerçekleşmiştir.

Modern yurttaşlık kurumunun dışlayıcı yapısı uluslararası göçle birlikte çok etnili ve çok kültürlü bir nitelik kazanan heterojen toplumların ihtiyaçlarına tam olarak karşılık vermemekte (Kaya, 2003: 149), göçmenlerin ve göçmen kökenli azınlıkların göç alan ülkelere entegrasyonu önünde engel teşkil etmektedir (Sirkeci, 2010: 89). Göç alan ülkeler bu durumun yarattığı sorunların üstesinden gelebilmek için çeşitli politikalar üretmişler ve ülkede bir süre yaşamış olan yabancıların vatandaşlığa geçişleri ve böylece ikamet ettikleri devletin hukuki olarak eşit bir üyesi olmaları için bazı politik araçlar geliştirmişlerdir (Dummett, 2001: 82). Bu minvalde doğumla gelen ulusal aidiyetin aksine vatandaşlığa geçiş yasal bir ulusal aidiyet edinme sürecidir, ne

otomatiktir ne de rasgele biçimde gerçekleşir, yaşamın ilerleyen evrelerinde bilinçli olarak bazı şartların yerine getirilmesi sonucu edinilir (Scwarz, 2020: 68-69).

Her devlet kendi vatandaşlığına erişimi kısıtlar ve kimlere doğar doğmaz vatandaşlık atfedileceğinin sınırlarını koyup, yabancıların hangi kayıt ve şartlar altında vatandaşlık almasına izin vereceğini belirler (Brubaker, 2009: 55). Yasal yaş sınırını karşılamak, yasalara uygun biçimde o ülkede bulunmak ve asgari bir ikamet süresine sahip olmak vatandaşlığa geçiş için her devletin talep ettiği mutat gerekliliklerdir. Bu temel gerekliliklere genellikle adli sicil kaydı, oturma izni ve bazen de asgari ekonomik yeterlilik ya da tam tersi üstün bir ekonomik yatırım eşlik etmektedir (Scwarz, 2020:69). Dahası resmi dilde yeterlilik ve ülkeye dair bilgilerin sınandığı vatandaşlık sınavını geçme gibi ilave şartlar da konulabilir. Vatandaşlığa alma kriterlerinin ne olacağı ülkeden ülkeye büyük farklılık göstermektedir. Ayrıca vatandaşlığa alma tamamen devletin takdir kararına kalmıştır yani yabancı birey şartları gerçekleştirse dahi vatandaşlığa alınmayabilir (Brubaker, 2009: 57). Bu bağlamda ulus-devletlerin vatandaşlığa alma politikaları ve belirledikleri geçiş kriterleri ulusallık anlayışlarıyla yakından bağlantılıdır.

Daha önce bahsedildiği üzere jus soli (toprak esası) ilkesine dayalı Fransa modeli vatandaşlığa dayalı ulusalllık anlayışı ve jus sanguinis (kan bağı esası) ilkesine dayalı Almanya modeli etnik ulusallık anlayışı olmak üzere iki temel ulusallık anlayışı mevcuttur. Ulusallık anlayışları sadece bir ulus kimlerden oluşur sorusuna yanıt vererek kimlerin doğumla birlikte yurttaşlık kazanacağını belirlemekle kalmaz aynı zamanda yabancılara vatandaşlık verme politikalarını da şekillendirir.

Vatandaşlığa dayalı ulusallık anlayışında siyasal birlik ulusallığın kurucusudur (Brubaker, 2009). Devlet merkezli ve asimilasyoncu bir nitelik taşıyan bu ulusallık anlayışının göçmenleri ulusal topluluğa içerme eğilimi daha güçlüdür. Bu modelin kıta

Avrupa'sındaki örneği olan Fransa'da vatandaşlığa alma, kalıcı yerleşimin beklenen ve istenen bir sonucu olarak kabul edilegelmiştir. Dolayısıyla vatandaşlığa alma politikaları etnik ulusallık anlayışına dayanan ülkelere göre daha kapsayıcıdır. Fransa'da vatandaşlığa geçiş için ikamet süresi şartı 5 yıldır. Dahası vatandaşlığa alınmak için kökensel vatandaşlıktan feragat etme zorunluluğu yoktur yani çifte vatandaşlık mümkündür (Brubaker, 2009). Göçmenlere çifte vatandaşlık şansının tanınması ulus-devletin tek bir üyeliğe izin verme prensibini aşsa da gelişen ulusaşırı ağlar sayesinde hem yaşadığı ülkeye hem de köken ülkesine aidiyet hisseden göçmenlerin çoklu aidiyetlerinin kabulü anlamına geldiğinden (Castles ve Miller, 2008: 61) bu durum Fransa'da vatandaşlığa geçmek için başvuru yapan göçmenlerin sayısının yüksek olması sonucunu doğurmaktadır. Buna karşılık olarak Fransa'da vatandaşlığa geçiş yapmak için başvuran göçmenlerin kabul oranı da göreceli olarak yüksektir.

Etnik ulusallık anlayışında etno-kültürel birlik ulusallığın kurucusudur. Kan ve kültür bağı merkezli ve farklılıkçı bir nitelik taşıyan bu ulusallık anlayışında yabancıların ulusal topluluktan dışlanması eğilimi güçlüdür. Bu modelin en belirgin örneği olan Almanya'da 2000 yılında yurttaşlık yasası değişip daha kapsayıcı olana kadar Almanya'da doğmuş ve büyümüş olan göçmen çocukları dahi vatandaşlığa hak kazanamamıştır (Kaya, 2016: 52). Yeni yurttaşlık yasası ile Almanya'da vatandaşlığa geçiş başvurusu için ikamet süresi şartı 8 yıla, eşi Alman vatandaşı olanlar için ise bu süre 3 yıla indirilmiştir. Bununla birlikte Alman vatandaşlığına geçiş için köken vatandaşlıktan feragat etmek şarttır. Almanya'da vatandaşlığa geçmek için ikamet süresi şartının yanında yeterli gelirinin olduğunu ispat etme ve kendini ekonomik olarak idame etme koşulu da vardır (Morris, 2000:227). Almanya'da tüm bu kısıtlayıcı şartları yerine getiren göçmenlerin vatandaşlığa kabul oranı ise Fransa'ya göre 5 kat daha düşüktür (Brubaker, 2009).

Almanya'da etnik ulusallık anlayışının vatandaşlığa alma politikası üzerindeki etkisi konusundaki en çarpıcı örnek, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Doğu Avrupa'dan Almanya'ya göç eden yaklaşık iki milyon Alman kökenli göçmenin (Aussiedler) herhangi bir kriter aranmaksızın Alman vatandaşlığına alınmasıdır. Almanca bilgisi vatandaşlığın zorunlu bir koşuluyken etnik Almanlarda bu şart aranmamış dahası ücretsiz Almanca dil ve entegrasyon kursları organize edilmiş, ekonomik olarak kendini idame ettiremeyenlere işsizlik ve engelli yardımları, yaşlılarına ise emeklilik hakkı verilmiştir (Sainsbury, 2006: 236). Öte yandan hem Fransa'da hem de Almanya'da vatandaşlığa alma kriterleri resmiyette herkes için eşit olsa da koşulları yerine getirenlerin vatandaşlığa geçişinin kabulü sadece başvuranın bireysel vasfına değil, demografik, ekonomik, siyasal ve kültürel bağlama da bağlıdır. Bu çerçevede İtalyan, İspanyol ya da Yunan bir göçmenin Türk ya da Faslı bir göçmene göre vatandaşlığa alınma oranı daha yüksektir (Brubaker, 2009: 107-109).

Tüm dünyada neoliberal paradigmanın egemen olması devletlerin vatandaşlığa alma politikalarını dolaylı yoldan etkileyen bir başka etmendir. Küreselleşme sürecinde, dünya çapında giderek şiddetlenen "terörle mücadele" söylem ve pratikleri yurttaşlığın sivil haklar ile ilgili kazanımlarını; gelir adaletsizliğinin artarak "yoksulluğun küreselleşmesi" yurttaşlığın sosyal ve ekonomik haklar ile ilgili kazanımlarını; küresel düzeyde uygulanmak istenen yönetişim modeli ise yurttaşlığın siyasal katılım ve siyasal haklar ile ilgili kazanımlarını aşındırmaktadır (Göktürk, 2006: 15). Neoliberal politikalar çerçevesinde refah devleti uygulamalarının sona erdirilip çalışma ve sosyal güvenlik haklarının bir devletin yurttaşı olmaktan kaynaklanan doğal haklar olmaktan çıkıp bir bedeli olan, satın alınabilecek bir metaya dönüşmesi sosyal yurttaşlık anlayışının zemin kaybettiğini göstermektedir. Zira sosyal yurttaşlık, insanların yurttaş olarak refahını sağlama amacında olan haklar ve yükümlülükleri içerir (Uyan-Semerci, 2010: 61) ve devlete bu kapsamda görevler yükler. Neoliberal

politikalar çerçevesinde devlet ve yurttaş arasındaki ilişkinin yeniden biçimlendirilmesi ile birlikte devlet pasif-sağlayıcı rolünden azad edilirken yurttaşlara aktif yurttaşlık söylemi bağlamında küreselleşen topluma uyum sağlayabilen, yerel, ulusal ve ulus-ötesi düzeylere katılmaya hazır, rekabetçi, sorumlu bireyler olma görevi yüklenmiştir (Soysal, 2012). Yurttaşlığın sosyal ve ekonomik haklarının yurttaşlık hak ve özgürlüklerinin dışında piyasa ilişkilerinin içinde tanımlanması, yurttaşlığın toplumsal uzlaşı zemini yaratma rolünü sekteğe uğratmış ve yurttaşlığı hukuki düzeyde biçimsel eşitlik sağlayan salt siyasal üyeliğe indirgemiştir(Göktürk, 2006). Sosyal uyum ile sosyal adalet arasındaki bağı zayıflatan bu durum farklı yurttaş kategorileri yaratan dışlayıcı mekanizmaların pekişmesi sonucunu doğurmuştur. Bu kapsamda "dışarıdakiler" sadece göçmenler değil kendi yetkinliklerini kanıtlayamamış ya da sosyal yardıma muhtaç "eksik" Avrupalılardır da (Soysal, 2012). Eksik olarak kabul edilen bu kesim formel olarak vatandaşlık statüsüne sahip olsa da pratikte "ikinci sınıf" yurttaş muamelesi görmekte ve yurttaşlık haklarını kullanması engellenmektedir. Lydia Morris'in (2002) sivil tabakalaşma olarak kavramsallaştırdığı bu durum göçmenlerin vatandaşlığa geçseler dahi ulusal topluluktan dışlanmaları sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bu durumun vatandaşlık alan göçmenlerin (yeni) ülkesine entegrasyonunu ve aidiyet bağını nasıl etkilediği tezin ileri safhasında Türk vatandaşlığı kazanmış Suriyeli, Iraklı ve Afgan etnili vatandaşlarla yapılan mülakatlar üzerinden analiz edilecektir.

Neoliberal politikalar çerçevesinde sosyal yurttaşlığın zayıflaması ve yurttaşlık haklarının piyasalaşması, devletlerin vatandaşlık statüsüne fayda odaklı yaklaşmasına ve vatandaşlığı metalaştıran politikaları uygulamaya koymasına neden olmuştur. Bu kapsamda en dikkat çekici düzenleme "istisnai vatandaşlık" uygulamalarıdır. İstisnai vatandaşlık uygulamalarında vatandaş adayları genel yoldan başvurularda talep edilen, başta zorunlu ikamet süresi olmak üzere dil, kültür bilgisi, iyi ahlak gibi pek çok

kriterden muaftırlar (Serdar, 2021: 162). Genel yoldan vatandaşlık kazanma başvurusuna kıyasla daha imtiyazlı ve daha hızlı bir yoldan vatandaşlığa erişimi mümkün kılan istisnai vatandaşlık uygulaması, Shachar ve Hirshcl'ın (2013) *olimpik vatandaşlık* olarak adlandırdıkları yüksek nitelikli göçmenlere vatandaşlık verilmesi yöntemi ve *yatırımcı vatandaşlığı* olarak tanımlanan ülkelere belirlenen miktarda yatırım yapanlara vatandaşlık hakkının tanınması şeklinde iki farklı biçimde düzenlenmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere küreselleşme sürecinde nitelikli insan sermayesine duyulan ihtiyacın artması yüksek nitelikli göçmenlere yönelik talebi arttırmış ve bu durum küresel çapta bir yetenek yarışına sebebiyet vermiştir. Öyleki olağanüstü yeteneklere sahip göçmenler için ülkelerini cazip kılmaya çalışan devletlerin bu çerçevedeki en büyük tekliflerinden biri de stratejik vatandaşlık hibeleridir (Shachar ve Hirschl, 2013: 73). Devletler bilim, spor, sanat, teknoloji gibi liyakatın ön planda olduğu ve ülkeler arasında rekabetin çok güçlü seyrettiği alanlarda ülkeye değerli bir katkı sağlayacağı düşünülen ve istisnai başarılara sahip olan göçmenlere vatandaşlığa geçiş kriterlerini sağlamıyor olsalar dahi idari taktir yetkisi ile vatandaşlık hakkı tanıyan düzenlemeleri yurttaşlık rejimlerine entegre etmişlerdir (Shachar, 2006).

Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin neoliberal yeniden yapılandırılmasının bir sonucu olarak piyasa mantığının yurttaşlık bağlamında da hakimiyet kurmasının bir uzantısı olan yatırımcı vatandaşlığı istisnai yoldan vatandaşlık kazanılmasının bir diğer yoludur. Sayıları hızla artan pek çok ülkede dikkat çeken yatırım yoluyla vatandaşlık kazanılması uygulaması vatandaşlığın varlıklı yabancılara yasal gereklilikleri tam olarak karşılamasalar da ülkeye yatırım yapma, ev alma ya da doğrudan para karşılığı "satılmasıdır" (Schwarz, 2020: 69). Yatırımcı vatandaşlığı düzenlemesi ile vatandaşlığın üzerine fiyat etiketi konularak (Tanasoca, 2016) vatandaş olmanın hak ve

ayrıcalıklarının para karşılığı ticaret yapılabilecek bir metaya dönüştürmesi pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Yatırımcı vatandaşlığı uygulaması sadece varlıklı göçmenlerin başvurabileceği bir yol olması ve dolayısıyla da vatandaşlığa başvuran kişiler arasında ahlaki açıdan keyfi bir ayrıma yol açması, adli sicil şartı talep edilmemesinin ulusal güvenlik bağlamında risk yaratması, ilgili devletin ve o devletin vatandaşlığının itibarını zedelemesi, sağladığı vergi avantajları nedeniyle vergi kaçakçılığına yol açma riski barındırması gibi gerekçelerle sıklıkla eleştirilmektedir (Garnier, 2020; Kayalı, 2023). Nitekim AB Komisyonu'nun baskılarının da etkisiyle yatırım yolu ile vatandaşlık verilmesi uygulamasına Güney Kıbrıs'ta Kasım 2020'den itibaren, Bulgaristan'da ise Nisan 2022'den itibaren son verilmiştir (Kayalı, 2023).

Öte yandan vatandaşlığa alma politikalarının bu şekilde piyasalaşması Brubaker'ın (2009: 225) "vatandaşlık politikalarını şekillendiren maddi olmaktan çok ideal çıkarlardır. Merkezi önem taşıyan soru kimin ne elde ettiği değil, kimin ne olduğudur" ifadelerinin güncelliğini kaybettiğini göstermekte ve vatandaşlık politikalarının şekillenmesinde devletlerin maddi çıkarlarının en az ulusallık politikaları kadar belirleyici bir nitelik kazandığını gözler önüne sermektedir. Bu durumun vatandaşlığın ulusal kimlik niteliğini ve bu kimlik etrafında kurulan toplumsal bütünleşmeyi nasıl etkilediği tezin gelecek bölümlerinde Türkiye'deki istisanai vatandaşlık uygulamaları örnekleri çerçevesinde analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI GÖÇ YÖNETİMİ

Türkiye'nin geleneksel göç rejimi formel olarak uluslararası yabancı göçüne kapalı ve de kuralların ve kurumların daha çok yurdışına çalışmaya giden Türk göçmenler açısından düzenlendiği bir sisteme sahiptir (Erder, 2010: 42; 2020: 34). 1934 tarihli İskan Kanunu, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne ilişkin Cenevre Sözleşmesi ve 1994 tarihli İltica Yönetmeliği Türkiye'nin geleneksel göç ve iltica politikalarının yasal zeminini oluşturan başlıca yasal metinlerdir (Kaiser ve Kaya, 2016: 101). Türkiye'nin ulus-devlet inşa sürecindeki milliyetçi zihin yapısının bir yansıması olan İskan Kanunu çerçevesinde göçmen statüsünün "Türk soyundan ve kültüründen gelen kişiler" ile kısıtlanması Türk soyundan olmayan uluslararası göçmenlerin Türkiye'ye yasal göçünün ve kalıcı yerleşiminin önüne geçerken; Cenevre Sözleşmesine konulan coğrafi kısıtlama ile mültecilik statüsü sadece Avrupa'dan gelen sığınmacılar ile sınırlandırılmıştır. Avrupa dışından gelen sığınmacılarla ilgili 1990'lara kadar herhangi bir ulusal hukuk metni bulunmayan ve Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi sınır gereği bu sığınmacılara mülteci statüsü tanımayan Türkiye, 1994 tarihinde çıkarttığı İltica Yönetmeliği ile Avrupalı olmayan sığınmacılara şartlı mülteci statüsü vererek bu sığınmacıların BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de geçici olarak kalmalarını ikincil bir mevzuatla düzenlemiştir (İçduygu ve Aksel, 2022). Bu durum Türkiye'deki iltica rejiminin ana karakteristiğinin ikili koruma yapısı (mülteci-şartlı mülteci) çerçevesinde oluşmasına neden olurken, Türkiye'ye yönelik sığınmacı hareketinin neredeyse tamamı Avrupa dışı ülkelerden geldiği için pratikte Türkiye'nin iltica politikaları sığınmacıların geçiciliği üzerinden inşa edilmiştir (Biner, 2016). Bu bağlamda geçicilik, mültecilik durumlarına kontrol etmek ve yönetmek için kasıtlı olarak üretilmiş bir yönetim stratejisidir(Şahin-Mengücek vd.,

2023: 3). Türkiye'de uluslararası göçü yönetmek için kullanılan geçicilik stratejisi sadece iltica rejimi ile sığınmacıları hedef almamış aynı zamanda İskan Kanunu ile göçmenliğin Türk soylularla sınırlandırması yabancıların göçmen olarak kalıcı yerleşiminin önüne geçtiği için uluslararası göçmenlerin Türkiye'deki ikameti de geciçililiği merkeze alan çeşitili yasal statüler çerçevesinde düzenlenmiştir.

Türkiye'nin geleneksel göç politikalarının geçicilik stratejisi üzerine inşa edilmesi ve iltica rejiminin ikincil mevzuat üzerinden işleyen ikili yapısı Türkiye'nin göç sistemine hem hukuki olarak hem de kurumsal düzeyde ve uygulamada karmaşık ve belirsiz bir yapı kazandırmıştır (Aras ve Mencütek, 2021). Türkiye'deki göçmen ve sığınmacılara sürekli arada kalma deneyimi ve güvencesizlik hissi yaşatan bu yolla da göçmenlerin ülkedeki gündelik yaşam stratejilerini, gelecek beklentilerini derinden etkileyen Türkiye'nin göç yönetiminin bu belirsiz yapısı Özge Biner'e göre (2014: 389) kamu otoritelerine uluslararası göçün yönetimi için alan açtığı ve takdir yetkilerini arttırdığı için özellikle tercih edilen stratejik bir araçtır.

Küreselleşme sürecine ek olarak Türkiye'nin coğrafi konumu nedeniyle çevre ülkelerinde meydana gelen savaşlar, iç çatışmalar ve yıkımlar dolayısıyla 1990'lardan itibaren büyük bir düzensiz göç ve sığınmacı akımına maruz kalması Türkiye'yi uluslararası göçte hedef ve geçiş ülkelerinden birine dönüştürmüştür. Lakin Türkiye'nin sınır politikaları nedeniyle düzensiz göçe açık ancak yasal uluslararası göçe ve yerleşime kapalı olan dahası 1994 tarihli İltica Yönetmeliği nedeniyle ikircikli ve bulanık bir yapıda işleyen geleneksel göç ve iltica rejimi, Türkiye'deki uluslararası göçün yönetimi için yetersiz kalmıştır. Nitekim bu bağlamda Türkiye'nin geleneksel göç politikası büyük ölçüde değişen günlük siyasi veya ekonomik kaygılardan etkilenen "ad hoc" kurallar ve uygulamalar tarafından şekillendirilmiştir (Erder ve Kaşka, 2012: 115). Türkiye'nin Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerini başlatmasının ardından

AB'nin göç ve iltica politikaları konusundaki müktesebatına uyum çerçevesinde göç ve iltica rejiminde reformlar yapmaya başlayan Türkiye için Suriye İç Savaşı uluslararası göçün yönetimi bağlamında bir kırılma noktası olmuştur. Nitekim Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan bu yana, son doksan yıl içinde, daha çok soydaş göçü bağlamında ve bir anlamda bir sığınma hareketi olarak Türkiye'ye yönelen göç dalgaları sonucu gelen kişi sayısı 2 milyondan azken (İçduygu, 2017: 40), Suriye İç Savaşının ardından Türkiye'ye sığınan mülteci sayısı 3 milyonu aşmış ve Türkiye 2014 yılı itibariyle dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir (Erdoğan, 2020: 73). Bu durum Türkiye'nin göç ve iltica politikalarına bütüncül bir açıdan yaklaşan, taraf olunan uluslararası anlaşmalarla uyumlu ve AB standartlarına uygun çağdaş bir göç ve iltica rejimi için gerekli olan yasal düzenlemelerin hız kazanmasına neden olmuş ve bu bağlamda 2013 yılında 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) yürürlüğe girmiştir. 6458 sayılı YUKK, kural olarak yabancıların Türkiye'ye girişini, vize işlemlerini, sınır dışı edilmeleri ve uluslararası korumayı düzenlemektedir (Ekşi, 2018a: 7). Bu dönemde Türkiye'nin göç ve iltica sistemini kapsamlı ve bütüncül bir biçimde düzenleyen ilk birincil hukuk metni olan YUKK'a ek olarak 2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği adı verilen kitlesel sığınmacı göçüne yönelik daha spesifik düzenleme ve uygulamaları içeren bir yönetmelik ve birçok başka ikincil mevzuat çıkartılmıştır. Dahası uluslararası göçün yönetimi konusunda parçalı kurumsal yapıya son verilmiş YUKK çerçevesinde 2013 yılında Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) ve bu kuruma bağlı taşra teşkilatı olarak İl Göç İdaresi Müdürlükleri (İGİM) kurularak göç ve iltica yönetimi sivil ve bütüncül bir hale getirilmiştir (Aras ve Mencütek, 2021: 6).

Tezin bu bölümünde yasal ve kurumsal çerçevesi YUKK kapsamında şekillenen Türkiye'nin çağdaş göç ve iltica rejimi ayrıntısı ile analiz edilecektir. Bu bağlamda ilk dikkat çekici olgu iltica rejiminde coğrafi sınırlamaya bağlı ikili yapının ve

sığınmacıların "geçici" konumunun yasa ile sabitlenerek devam etmesi dahası Suriyelilere verilen "geçici koruma statüsü" ile iltica rejiminin daha da parçalı ve belirsiz hale gelmesidir. Yıldız ve Sert (2017: 97) Türkiye'nin Avrupalılaşma reformlarına rağmen coğrafi sınırlamayı kaldırmayarak mülteci sistemini ikircikli ve karmaşık bir yapıda tutmaya devam etmesinin sebebini uluslararası göç ve sığınma hareketlerinde geçiş ülkesi konumunu pekiştirme stratejisi çerçevesinde değerlendirmektedir. Dahası bütüncül bir hukuk metni olan YUKK ve göç ve iltica konusunda tek sorumlu olan GİGM sayesinde yasal ve kurumsal belirsizlik önemli ölçüde giderilse de sonraki bölümde incelenecek Ankara'da yapılan saha çalışmasından elde edilen bulguların açıkça ortaya koyduğu gibi Türkiye'nin göç rejiminin yasal çerçevesi ile uygulaması arasında büyük bir boşluk ve tutarsızlık mevcuttur. Hukuki düzeyde göçe ilişkin yasa ve mevzuatların birbiriyle çelişir nitelikte hızla değişmesi dahası mevzuatın kurumsal düzeyde uygulayıcılarca keyfiyete varacak ölçüde farklı yorumlanması Türkiye'nin uluslararası göç politikalarının göçmenler için belirsiz karakterinin de devam etmesine neden olmaktadır.

Türkiye'ye yönelik göçün düzensiz niteliğini teşvik eden geçicilik ve belirsizlik politikalarının Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejimindeki sürekliliğinin nedenleri ve yasal mevzuat ile uygulama arasındaki farklılıkların sebebi bu bölümde Türkiye'nin çağdaş göç ve iltica rejiminin şekillenmesinde belirleyici olan etmenler üzerinden incelenecek daha sonra ise bu yeni rejimin temel unsurları detaylı bir biçimde irdelenecektir.

1. TÜRKİYE'NİN ÇAĞDAŞ GÖÇ VE İLTİCA REJİMİNİN ŞEKİLLENMESİNDE BELİRLEYİCİ OLAN TEMEL ETMENLER

Tezin ikinci bölümünde ifade edildiği üzere bir ülkenin uluslararası göç politikalarının şekillenmesinde küresel göç dinamikleri etkili olduğu kadar ülkenin

göçle ilgili kendi tarihsel, ekonomik, siyasal ve sosyolojik bagajı da göç politikalarını şekillendirmede başat bir role sahiptir. Nitekim Türkiye yeni göç ve iltica rejimini Avrupa Birliğine uyum süreci bağlamında şekillendirirken Juliette Tolay'ın da vurguladığı gibi (2012: 41) Avrupa'nın göç ve iltica ile ilgili değerlerini ve kaygılarını seçici bir şekilde benimsemiştir. Bu kapsamda 2006 yılında yenilediği İskan Kanunu'nda göçmenliğin tanımını "Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı" kişiler ile sınırlandırmaya devam eden Türkiye, sığınmacılara yönelik coğrafi kısıtlamayı da kaldırmamış dahası Suriyelilere geçici koruma statüsü vererek iltica politikalarının geçicilik ve belirsizlik özelliklerini yasalarla sabit hale getirmiştir (Biner, 2016). Bu başlık altında Türkiye'nin çağdaş göç ve iltica rejimini şekillendirirken AB politikalarını seçici olarak benimsemesinin, uluslararası göç politikalarında geçicilik ve belirsizliği bir strateji olarak kullanmasının (İçduygu ve Aksel, 2022; Şahin-Mengücek vd., 2023; Yıldız ve Sert, 2017) ve böylece Türkiye'deki düzensiz göçmenlerin varlığının pratikte desteklenmesinin nedenleri Türkiye'nin göç tarihi, iktisadi dinamikleri, AB ile olan ilişkileri ve ulusallık anlayışı çerçevesinde incelenecektir.

1.1. Türkiye'nin Uluslararası Göç Tarihi

Türkiye uluslararası göç sisteminde Batı ülkeleri tarafından göç veren bir ülke olarak konumlandırılıyor olsa da gerçekte Türkiye'nin, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uluslararası göç akımlarına maruz kaldığı uzun bir göç geçmişi vardır (Danış, Taraghi ve Perouse, 2009). Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan tarihsel bağı ve gelişmiş Batı ülkeleri ile gelişmekte olan Doğu ülkeleri arasında özel bir koridor oluşturan coğrafi konumu neticesinde şekillenmiş olan göç geçmişinde Türkiye'ye yönelen uluslararası göç hareketlerinin niteliği ve miktarı tarihsel olarak çeşitlilik arz etmiştir. Türkiye'deki uluslararası göçün yönetimine ilişkin politikalar, yasal prosedür ve kurumsal yapı da bu minvalde şekillenmiştir. Bu bağlamda tez çerçevesinde

Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin tarihi analiz edilirken İçduygu ve Aksel'in (2015) dönemsel sınıflandırması dikkate alınacak ve Türkiye'nin göç tarihi: ulus-inşası ve devlet güdümlü göç (1923-1950'ler); göç patlaması (1950'ler ve 1980'ler); göçün siyasallaşması (1950'ler ve 2000'ler) ve milliyetçi miras ve küresel yörünge arasında göç (2000'ler sonrası) olarak dönemleştirilecektir.

1.1.1. Ulus-inşası ve Devlet Güdümlü Göç (1923-1950'ler)

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında olan çeşitli bölgelerden Türklerin ve Müslümanların göç akımına maruz kalmıştır (Çağaptay, 2007: 92). Dahası ulus-devlet inşası sürecinde nüfusu homojenleştirmeye yönelik politikaların bir uzantısı olarak Yunanistan ile 1923'te, Bulgaristan ile ise 1925 yılında imzalanan mübadele anlaşmalarıyla Yunanistan ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye devlet güdümünde zorunlu bir göç hareketi yaşanmıştır. Öte yandan bu dönemde önceki heterojen Osmanlı nüfusundan kültürel, dilsel ve dini olarak homojen bir Türk toplumu yaratmak amacıyla Türkiye topraklarında yaşayan Rumlar, Ermeniler, Katolikler ve Yahudilerin ülke dışına göçünü tetikleyecek politikalar uygulamaya konmuştur (İçduygu ve Biehls, 2012: 10).[16]

Cumhuriyetin ilk yıllarında türdeş bir ulus inşası amacı çerçevesinde Anadolu'nun nüfusunu arttırmaya ve Türkleştirmeye yönelik sosyal mühendislik girişimleri çerçevesinde Türk nüfusun göçünü ve yerleşmesini kolaylaştıran idari ve yasal düzenlemeler yapılmıştır (İçduygu ve Aksel, 2015). Bu düzenlemelerden en önemlisi 2000'li yıllara kadar yürürlükte kalmış olan ve Türkiye'nin geleneksel göç politikasını şekillendiren 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskân Kanunu'dur.

[16] 1942 Varlık Vergisi bu uygulamalara bir örnektir.

2510 sayılı İskân Kanunu (1934)

Türkiye'nin geleneksel dış göç politikasının temelini atan ve günümüz Türkiye'sinin modern göç politikasını da etkileyen 2510 sayılı İskân Kanunu 14 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiştir. Dönemin İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya'nın "*bu kanun sayesinde ülke tek bir dilin konuşulduğu ve halkının aynı duygu ve düşünceleri paylaştığı bir ülkeye dönüşecektir*" (aktaran:Soyarık-Şentürk, 2009: 140) sözlerinden anlaşılacağı üzere İskân Kanunu devlet güdümlü ulus inşası sürecinde Türkiye nüfusunu türdeşleştirme politikası çerçevesinde tasarlanmıştır. Nitekim yasanın üçüncü maddesinde *"Türk soyundan ve Türk kültüründen olanlar"* göçmen (muhacir) olarak tanımlanmış dolayısıyla Türkiye'ye dış göçle gelme ve buraya yerleşme hakkı etno-kültürel bir şarta bağlanmıştır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 124). İskan Kanunu'nun uygulanması dikkate alındığında ve ileriki bir başlıkta Türkiye'nin ulus anlayışı incelenirken detaylıca analiz edileceği üzere Müslümanlık Türklüğün kültürel göstergesi olarak kabul edilmiş ve bu çerçevede de etnik olarak Türk olmayan Müslüman halkların Türkiye'ye göç etmesine izin verilirken, Gagavuz Türkleri gibi Hristiyan Türklerin göçü engellenmiştir (Keyman & İçduygu, 1998)

Nüfusun dağılımını ve iskanını da Türk kültürüne bağlılık derecesine göre düzenleyen İskân Kanunu, Türkiye'ye göç eden ve İç İşleri Bakanlığı'nca göçmen olarak kabul edilen kişilerin nereye yerleştirileceğinin kararını da idari makamlara bırakmıştır. Bu yasa çerçevesinde ilgili alanlara yerleşmelerine destek sağlanan göçmenlerin bu alanları terk etmeleri yasaklanmıştır (Soyarık-Şentürk, 2009).

Öte yandan İskân Kanunu'nun altıncı maddesi ile göçmenlerin Türk vatandaşlığına alınmasında kolaylık sağlanması bu kanunu sadece Türkiye'nin uluslararası göç politikası kapsamında değil vatandaşlık rejimi çerçevesinde de önemli kılmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Balkanlar başta olmak üzere eski Osmanlı coğrafyasından ve de Kafkaslar ve Orta Asya'dan göç alan Türkiye, Boşnaklar, Pomaklar, Arnavutlar, Tatarlar, Türkmenler için bir göç ülkesine dönüşmüştür. Bu göçlerin en yoğun yaşandığı dönem olan 1923-1949 yılları arasında 815 bini Balkanlardan olmak üzere 825 bin Türk ve Müslüman kökenli göçmen Türkiye'ye göç etmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 140).

Bu dönemde Türkiye'ye yönelik kalıcı göç hareketi Türk ve Müslüman gruplardan oluşmuş olsa da Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında sığınma amacıyla bir geçici göç hareketine de uğramıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye sığınan ve sonra çoğu Filistin'e yerleşen Yahudilerin yanı sıra Alman işgali altındaki Balkanlardan kaçan çok sayıda kişi Türkiye'ye sığınmış ve bu kişiler savaş bittikten sonra ülkelerine geri dönmüşlerdir (Kirişçi, 2012: 65).

1.1.2. Göç Patlaması (1950'ler -1980'ler)

1950'lerden 1980'lere kadar olan dönemde Türkiye'ye yönelen uluslararası göç hareketi ağırlıklı olarak yine Balkanlardan gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan ülkelerinin komünist rejime geçmesi 1950'li yıllarda bu coğrafyadan Türkiye'ye yönelik yeni bir göç hareketi başlatmıştır. 1950-1959 yılları arasında Bulgaristan'dan 154.473, Yugoslavya'dan 138.585 kişi olmak üzere toplamda 312.072 kişi İskân Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye göç etmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 140).

1960'lı yıllar Türkiye'nin uluslararası göç rejiminde "göç veren ülke" olarak konumlandırılmasına sebebiyet verecek ölçüde büyük bir işgücü göçünün Batı Avrupa ülkelerine göç ettiği dönemdir.[17]

[17] Türk vatandaşları ülkeden serbestçe çıkma ve girme özgürlüğüne ancak 1961 Anayasasının kabulü ile birlikte bir "temel hak" olarak kazanmışlardır (Abadan-Unat, 2017: 80). Bu durum önceki dönemlerde Türkiye'den dışarıya göçü büyük ölçüde sınırlamıştır

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde izlediği liberal politikalar uyarınca kendisini uluslararası siyasi ve ekonomik arenalar ile bütünleştiren Türkiye kurduğu bu uluslararası bağlantılara paralel biçimde ilk olarak 1961 yılında Almanya ile imzaladığı işçi alım anlaşmaları yoluyla emek talebini göçmen istihdamı yoluyla çözmeye çalışan sanayileşmiş Batı ülkelerine işçi göndermiştir (İçduygu, Aksel, 2015).

1960 askeri darbesinden sonra artan ekonomik sıkıntılarla birlikte öne çıkan işsizlik ve döviz darlığını ortadan kaldırmak için emek göçünü demografik bir çözüm olarak kullanan Türkiye'de Batı Avrupa ülkeleri ile imzalanan ikili anlaşmalar kapsamında kimlerin *konuk işçi* olarak gönderileceğini belirleme yetkisi İş ve İşçi Bulma Kurumu'na verilmiştir (Abadan-Unat, 2017: 85-86). Resmi kayıtlara göre 1961-1976 yılları arasında İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla 651.998'i Federal Almanya olmak üzere toplam 825.383 Türk işçi Avrupa'ya göç etmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 188).

Türkiye'den Batı Avrupa'ya ikili anlaşmalar çerçevesinde resmi göç hareketi 1973 Petrol Krizi nedeniyle Avrupa ekonomileri daralmaya başlayıncaya kadar devam etmiştir. Tezin önceki bölümünde bahsedildiği üzere 1973 Petrol Krizi sonrası sınırlayıcı göç politikaları uygulamaya başlayan Avrupa ülkeleri misafir işçi programlarına son vererek uluslararası işgücü göçünü kısıtlamışlardır. Bu nedenle 1970'lerden itibaren Türkiye'den Avrupa'ya göç hareketi aile birleşmeleri, iltica hareketleri ve düzensiz göç akışları şeklinde gerçekleşirken Avustralya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri Türkiye'nin emek göçü için yeni hedef sahalar haline gelmiştir (İçduygu ve Aksel: 2015). Sonuç olarak resmi verilere göre Türkiye'den 1961-1980 yılları arasında 915 binin üzerinde Türk vatandaşı ekonomik sebeplerle göç etmiştir (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 4).

1.1.3. Göçün Siyasallaşması (1980'ler – 2000'ler)

Türkiye kuruluşundan itibaren göç hareketlerinin hedefinde olsa da bahsedildiği üzere bu göçler Osmanlı mirası dolayımında gerçekleşen Türk etnik kökenli ya da Müslüman halklar tarafından gerçekleştirilen göçlerdir. 1980'lerde ise küreselleşme sürecinin ekonomik sonuçlarına ek olarak Türkiye'nin yakın coğrafyasında meydana gelen savaşlar, devrimler ve iç çatışmalar nedeniyle Türkiye, İskân Kanunu çerçevesinde göçmen olarak kabul edilemeyecek grupların uluslararası göç hareketine de maruz kalmıştır. Türkiye'nin uluslararası göç rejimindeki konumunu göç veren ülkeden "göç alan ülke" ve "transit geçiş ülkesi "ne dönüştüren bu göçler, Türkiye'nin İskan Kanunu çerçevesinde düzenlenmiş dolayısıyla Türk soyundan ve kültüründen olmayanların Türkiye'ye yasal göçüne izin vermeyen kapalı göç rejiminde de bazı dönüşümleri zorunlu kılmıştır. Lakin bu süreçte Türkiye'ye göç edenlerin göç etme sebeplerinden öte kimlikleri üzerinden göçmen (muhacir)- yabancı, Türk etnili göçmenler-Türk olmayan göçmenler gibi ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlanmaları Türkiye'de uluslararası göçün siyasallaşmasına neden olmuştur (İçduygu ve Aksel, 2015). Diğer taraftan bu dönemde Türkiye'nin göç politikası 1960'larda Avrupa'ya işgücü ithali ile başlayan ve geçicilik esasına dayanan göçlerin kalıcılığının anlaşılması üzerine yurtdışına göç etmiş olan milyonlarca Türk göçmenin anavatanları ile bağlarını kopartmamaları için izlenecek politikalar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu kapsamdaki en önemli gelişme 1983 yılında yurtdışında yaşayan Türk göçmenler için çifte-vatandaşlık hakkının sağlanmasıdır (İçduygu, 2010: 32).

Türkiye'nin çevre ülkelerinde meydana gelen rejim değişiklikleri, iç çatışmalar ve savaşlar 1980'lerde Türkiye'ye yoğun bir zorunlu göç ve siyasi iltica akımını başlatmıştır. 1979 yılında patlak veren İran İslam Devrimi'nin ardından onbinlerce İranlı Türkiye'ye sığınmış, 1980 yılında Sovyetlerin Afganistan'ı ilhakı sonrası binlerce

Afgan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Yine 1980 yılında başlayan ve tam 8 yıl süren İran-Irak Savaşı nedeniyle bu iki ülkeden yüzbinlerce kişi Türkiye'ye sığınmıştır. Saddam Hüseyin'in 1988 yılında Halepçe katliamı ile zirveye ulaşan Irak'lı Kürtlere yönelik etnik saldırılarına takiben 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı ile birlikte büyük bir kısmı Kürtlerden oluşan yaklaşık yarım milyon Iraklı Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiştir (Özgür, 2021: 209). Kuzey Irak'tan gelen bu kitlesel Kürt göçü dönemin hükümeti tarafından ulusal kimlik ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015: 298). Nitekim bu sığınmacıların başlangıçta sınırı geçmesine izin verilmemiş ancak uluslararası toplumun baskısı nedeniyle sonrasında sınırı yakın bölgelerde geçici kamplar inşa edilerek Iraklı sığınmacılar bu kamplarda ikamet ettirilmiş ve I. Körfez Savaşı'nın sona ermesini takiben Irak'a geri gönderilmişlerdir.

Ülkenin 1980'li yıllar boyunca yaşadığı sığınmacı akımı Türkiye'nin iltica rejiminde büyük bir açmaza sebep olmuştur. Zira mülteci haklarını düzenleyen 1951 Cenevre Sözleşmesi'ni coğrafi kısıtlama koyarak imzalayan Türkiye bu çerçevede yalnızca Avrupa ülkelerinden gelen sığınmacıların iltica talebini değerlendirmeyi taahhüt ederken, Avrupa dışından gelen mülteciler konusunda ise herhangi bir yükümlülük altına girmeyi kabul etmemiştir (Kirişçi, 2012). Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'ye sığınmış İranlı, Iraklı ve Afgan sığınmacıların Türkiye'de resmi olarak mülteci statüsü alma imkânı yoktur. Nitekim Türkiye'nin iltica rejimi uyarınca bu sığınmacılara yasal olarak kalıcı sığınma hakkı tanımaması bu sığınmacı grupları için Türkiye'yi Batı ülkelerine " transit geçiş ülkesi" ya da yasadışı olarak ikamet edebilecekleri bir ülke konumuna getirmiştir.

Türkiye'ye yönelen sığınmacı hareketi Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve iki kutuplu dünya düzeninin son bulmasının ardından yeni bir boyut kazanmıştır. 1989

yılında Bulgaristan'dan 346 bin Türk, Pomak ve Roman Komünist rejimce zorla Türkiye'ye göç ettirilmiştir. Yine aynı yıl Özbekistan'dan kaçan Ahıska Türkleri Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'ye İskân Kanunu çerçevesinde kabul edilen bu iki grup aynı zamanda Türkiye'nin son iskanlı göçmenleridirler (Özgür, 2021: 209). Nitekim Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde 1992 yılında başlayan Bosna Savaşı sırasında Türkiye'ye sığınan 20 bin Bosna'lıya geçici sığınma hakkı verilmiş ve Bosnalı sığınmacıların bir kısmı Bulgaristan sınırındaki mülteci kamplarına yerleştirilirken önemli bir bölümü Bursa ve İstanbul'da ikamet ettirilmiş ve savaşın sona ermesinin ardından büyük bir kısmı ülkelerine geri gönderilmişlerdir (Kirişçi, 2012: 66). Geçmiş dönemlerin aksine 1990'lı yıllarda Müslüman Bosnalılara ve Iraklı Kürtlere ve Araplara Türkiye'ye göç ederek kalıcı yerleşim hakkı tanınmazken aynı dönemde Bulgar Türklerinin ve Ahıska Türklerinin İskân Kanunu çerçevesine alınarak Türkiye'ye göç etmelerinin kolaylaştırılması ve sonrasında vatandaşlığa alınmaları bu dönemde Türkiye'nin göç politikalarının etnik kimlik eksenli olarak siyasallaştığını göstermektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle bölgedeki göç akışlarında yaşanan ani niteliksel ve niceliksel değişim Türkiye'nin İskan Kanunu ve Cenevre Sözleşmesi temelinde yapılandırılmış olan iltica rejimini büyük ölçüde arkaik hale getirerek bu dönemde Türkiye'nin mevcut sığınmacı politikasında ciddi bir krize neden olmuştur (Tolay, 2012: 42). Zira Türkiye'nin Avrupa dışından gelen mülteci hareketlerine yönelik koruyucu ve idari prosedüre ilişkin herhangi bir ulusal mevzuatı yoktur (Okyayuz ve Angliss, 2014: 42). Bu boşluk 1994 yılında yürürlüğe giren İltica Yönetmeliği giderilmeye çalışılmış ve İltica Yönetmeliği ile Türkiye'ye Avrupa dışından gelen sığınmacıların iltica sürecine erişim hakkını düzenlenmiş ve yasal prosedürün uygulanmasından hangi resmi makamların sorumlu olacağı belirlenmiştir.

1994 İltica Yönetmeliği

1994 tarihli İltica Yönetmeliği'nin birinci maddesine göre bu yönetmelik Cenevre Sözleşmesi gereğince Türkiye'ye iltica eden veya başka ülkelere iltica etmek için Türkiye'den izin talep eden yabancılar ile topluca iltica veya sığınma amacıyla Türkiye sınırlarına gelen yabancılara ve olabilecek nüfus hareketlerine uygulanacak usul ve esasların tespiti ile görevli kuruluşların belirlenmesi amacıyla düzenlenmiştir.

Bu yönetmelik ile İran ve Irak gibi Ortadoğu ülkelerinden gelen sığınmacılara Türkiye'de iltica başvurusunda bulunma hakkı verilmiş, iltica prosedürünü yönetmekle sorumlu olan BMMYK'ya statü belirleme sürecinde İç İşleri Bakanlığı'na danışma zorunluluğu getirilerek Türk makamları mülteci statüsü belirleme sürecine dahil edilmiş ve böylece ulus-devletin statü belirlemede tek yetkili merci olduğu sığınmacılar bağlamında da net bir biçimde ortaya konmuştur (Biner, 2016: 91-92). Öte yandan yönetmelik çerçevesinde sığınma başvurularının ülkeye girdikten sonra en geç 5 gün içinde yapılması koşulu getirilmiş ve kural çoğu kez katı biçimde uygulanarak geç kalındığı gerekçesiyle çoğu sığınma başvurusu reddedilmiştir (Kirişçi, 2012: 67). Ahmet İçduygu (2003:57) bu dönemde başvuru zaman sınırı gibi biçimsel gerekliliklere vurgu yapılıp esasa ilişkin değerlendirmelerin ikinci planda kalmasını mülteci belirleme prosedürünün daha önce BMMYK tarafından yürütüldüğü için bu görevi yeni üstlenen Türk makamlarının deneyimsizliklerinden de kaynaklandığını vurgulamıştır. Bu durum tezin ikinci bölümünde vurgulandığı üzere göç politikalarının uygulanmasında kurumsal kapasitenin önemini ve bu kurumsal kapasitenin ülkenin göç tarihi ile ne ölçüde iç içe olduğunu Türkiye üzerinden açıklar niteliktedir.

İltica Yönetmeliği çerçevesinde Türkiye'de iltica başvurusunda bulunma hakkı verilen Avrupalı olmayan sığınmacıların hem Türk hem de BMMYK tarafından mülteci statülerinin tanınması durumunda bu mültecilere üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye

kadar Türkiye'de "şartlı mülteci" statüsü altında ikamet etme hakkı tanınmıştır (Tolay, 2012: 43). İltica başvurusu yetkili makamlarca kabul edilmeyen sığınmacılara ise itirazlarının İç İşleri Bakanlığı tarafından reddedilmesi durumunda belirlenen süre içinde ülkeyi terk etme zorunluluğu getirilmiştir.

1994 İltica Yönetmeliği ile Türkiye'nin uluslararası koruma rejimi ikili bir yapıya sahip olmuştur. Avrupa'dan gelen sığınmacılara mültecilik statüsü ve sürekli korumanın sağlandığı bu ikili yapıda Avrupa dışından gelen sığınmacılar için şartlı mültecilik statüsü tanımlanmış ve bu sığınmacılara yönelik politikalar "geçicilik" çerçevesinde inşa edilmiştir.

Esas olarak ulusal güvenlik kaygılarıyla hazırlanan ve sığınmacıların ve mültecilerin haklarını çok az dikkate alan bu yönetmeliğin sığınma prosedürüne erişimi katı düzenlemelere tabi kılması, sığınma başvurularının ve itirazların değerlendirilme sürecinde idari makamlara çok geniş bir takdir yetkisi tanıması ve de iltica başvurusu reddedilenlere ülkeyi terk etme zorunluluğu getirerek *non-refoulement* (geri gönderilmeme) ilkesinin ihlal edilmesi gerekçesiyle Batılı ülkeler ve uluslararası insan hakları örgütlerince yoğun bir biçimde eleştiriye tabi tutulmuştur (Kirişçi, 2012: 67). Öte yandan Türkiye'nin iltica yönetmeliği ulus-devlet paradigması ve uluslararası göç perspektifinde değerlendirildiğinde, zorunlu göç dahi olsa Türkiye'de göçmenlere yönelik politikaların Türk etnili olmayanların göçünü tanımakta isteksiz ve artan göç akışına rağmen ulus-devlet merkezli göç politikalarını reforme etmeye dirençli olduğunu gözler önüne sermektedir (İçduygu ve Aksel, 2015).

Türkiye bu dönemde sadece uluslararası mülteci akımına maruz kalmamış aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben eski Doğu Bloku ülkelerinden yoğun bir işgücü göçüne uğramıştır. Doğu Bloku ülkelerindeki siyasal rejimlerin çökmesini takip eden siyasal ve sosyo-ekonomik kriz bu ülkelerdeki insanları yeni kazandıkları

seyahat özgürlüklerini iş bulacakları başka ülkelere göç ederek kullanmaya sevk etmiştir (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 86). Tezin önceki bölümünde ayrıntısıyla anlatıldığı üzere bu dönemde AB ülkelerinin göç politikalarını sıkılaştırması nedeniyle bu göç akışının hedefi liberal bir vize politikasına sahip olan ve güçlü bir kayıt dışı ekonominin varlık gösterdiği Türkiye olmuştur. Nitekim 1990'lı yılarda turist vizesine ihtiyaç duymaksızın veya sınırdan aldıkları vizelerle Türkiye'ye gelen yüzbinlerce Doğu Avrupalı göçmen ev işleri, eğlence, tekstil, inşaat ve turizm gibi kayıt dışılığın yoğun olduğu sektörlerdeki geçici işlerde vize şartlarını ve sürelerini ihlal ederek çalışmışlardır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 235). Geçici işlerde para kazandıktan sonra menşe ülkeye geri dönmek ve işe ihtiyaç duyulduğunda tekrar Türkiye'ye gelmek şeklinde gerçekleşen ve literatürde *döngüsel ya da mekik göç* şeklinde tanımlanan bu düzensiz göç hareketi Doğu Avrupa'dan Türkiye'ye yönelen göç hareketinin asli karakterini oluşturmaktadır. Diğer taraftan yine aynı dönemde Eski Sovyet Bloku ülkelerinden binlerce göçmen kayıt dışı ticari faaliyet için de Türkiye'ye gelmeye başlamış ve "bavul ticareti" olarak adlandırılan bu düzensiz göç hareketine Türkiye ekonomisinin dış ticaretinde oldukça önemli bir yer edindiği için yasadışı olmasına rağmen göz yumulmuştur (Erder ve Kaşka, 2012: 127-128). Bu dönemde sayıları yarım milyona yaklaşan eski Sovyet Bloku işgücünün göçü ile Türkiye 1990'larda ilk defa ne Türk ne de Müslüman olan bu minvalde de sosyolojik anlamda da *"yabancı"* olan uluslararası göç hareketine maruz kalmıştır.

Türkiye'nin Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir geçiş bölgesi olması, 1990'larda küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarını hissetmeye başlayan Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa'ya yönelik göçte Türkiye'nin transit göç ülkesi olması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Afganistan'dan Pakistan'dan, İran'dan, Irak'tan Avrupa'ya göç etmek amacıyla insan kaçakçıları yardımı ile Türkiye'ye yasadışı yollardan giren ve bu nedenle Türkiye tarafından düzensiz göçmen olarak tanımlanan bu göçmenler

Avrupa'daki varış ülkelerin ulaşıncaya kadar Türkiye'de ikamet ederek Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanmaktadır (İçduygu, 2015: 283-284). Ancak yine 1990'larda Avrupa ülkelerinin göç ve mülteci rejimini "Avrupa Kalesi" oluşturacak şekilde dönüştürmesinin bir sonucu olarak transit göç amacıyla Türkiye'ye gelen bu göçmenlerin bir kısmı Avrupa'ya göç etmeyi başaramayarak düzensiz göçmen olarak Türkiye'de kalmışlardır. Türkiye'nin düzensiz göçmenlere karşı yasal ve idari çerçevesinin "yok sayma" politikasına dayandığı bu dönemde ülkeye giren yabancılar iç göçmenlerle birlikte büyükşehirlerin çeperlerindeki gecekondulara yerleşerek Türkiye'nin kent yoksullarına dahil olmuşlardır (İçduygu ve Aksel, 2015). Öte yandan bu yabancıların inşa ettikleri göçmen ağları 2000'lerde Türkiye'ye yönelen düzensiz göç hareketinin hızlanması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

1.1.4. Milliyetçi Miras ve Küresel Yörünge Arasında Göç (2000'ler Sonrası)

Türkiye 2000'li yıllarda küreselleşme süreçleri ile tam bir bütünleşme yaşayarak büyük bir dönüşümden geçmiştir. Bu dönemde Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye, Avrupalılaşma reformları çerçevesinde demokratikleşme adımlarına hız vermiş, 2001 krizinin ardından ekonomi alanında gerçekleştirdiği reformlarla küresel ekonomiye entegrasyon sürecini tamamlayarak ekonomisine büyük bir dinamizm kazandırmış, genel refah seviyesini yükseltmiş ve bölgesinde yumuşak güç haline gelmiş bir ülkedir (Kaiser ve Kaya, 2016: 97). Türkiye'nin sosyo-politik ve ekonomik alanlarda yaşadığı bu dönüşüme uluslararası konjonktürde göç ve sığınmacı hareketlerini hızlandıran gelişmelerin eklenmesi ile Türkiye, 2000'li yıllarda küresel göçte hedef ülkelerden birine dönüşmüştür. 20. yüzyılın sonuna doğru küresel göç akışlarının çıkış ve varış coğrafyalarında geleneksel "merkez" ülkelere karşı hem göç alan hem de göç veren ama aynı zamanda transit göçlere de konu olan "yeni merkez" ülkelerin ortaya çıktığına vurgu yapan Kemal Kirişçi (2007) Türkiye'nin küresel göçte

yeni merkez ülkelerden biri olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin uluslararası göç hareketlerinde değişen konumu ulus-devlet inşa sürecindeki milliyetçi zihniyetle İskân Kanunu çerçevesinde inşa edilen göç ve iltica rejiminin dönüşümünü de zorunlu kılmıştır. Nitekim Türkiye'nin göç ve iltica rejimi, yasal çerçevesi 2013 yılında yürürlüğe giren YUKK ile oluşturulan kapsamlı bir yasal ve kurumsal dönüşüm yaşamıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu dönüşümün niteliği ve çağdaş göç rejiminin göçmenlerin Türkiye'deki yaşamları üzerine etkileri incelenmeden önce bu başlık altında 2000'li yıllarda Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin niteliğinden kısaca bahsedilecektir.

İçduygu ve Biehl (2012) 2000'li yıllarda Türkiye'ye yönelen göç hareketlerinin düzenli göç, düzensiz işgücü göçü, düzensiz transit/geçiş göçü ve sığınmacı göçü olarak dört farklı göç kategorisinde meydana geldiğini işaret etmişlerdir.

a. Düzenli Göç

Düzenli göç kategorisi Türkiye'de kalışları yasal düzenlemelere uygun olan kayıtlı göçmenleri içermektedir. Çalışma, eğitim, evlilik veya ebeveynlik gibi nedenlerle oturma izni almış olan düzenli göçmenler Türkiye'deki çok çeşitli göçmen türleri içinde yalnızca küçük bir azınlığı temsil etmektedir (Pusch, 2012 : 169). Türkiye'ye yönelen düzenli göç hareketini profesyoneller, öğrenciler ve emeklilerin göçü olarak üç grupta incelemek mümkündür (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 225).

Türkiye'nin 2000'lerin başında Avrupa Birliği ile üyelik müzakerelerine başlamış olması, demokratikleşme yönünde attığı adımlar ve küresel ekonomiye entegrasyonu gibi sebepler Türkiye'yi uluslararası yatırımlar için cazip bir ülke haline getirmiş ve bu dönemde Türkiye pek çok uluslararası doğrudan yatırım almıştır (Kaiser ve Kaya, 2016: 97). Bu durum prestijli işlerde çalışan pek çok yüksek nitelikli

profesyonelin de Türkiye'deki uluslararası şirketlerde çalışmak üzere oturma ve çalışma izni alarak Türkiye'ye göç etmesine neden olmuştur. Esas olarak Türkiye'deki göçmenlerin ana menşe ülkelerinden değil Amerika, Almanya, Fransa, İngiltere, Çin ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerden gelen bu göçmenler Türkiye'deki ekonomik seçkinleri de temsil etmektedir (Pusch, 2012: 170). Bu göçmenler İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir ve Bursa gibi büyükşehirlerde yoğunlaşmışlardır.

Son yirmi yılda Türkiye'ye göçü artış kaydeden bir diğer düzenli göçmen grubu uluslararası öğrencilerdir. 2008 yılına ait yabancılara verilen oturma izinleri verilerine göre başta Azerbaycan, Türkmenistan, Bulgaristan, İran, Afganistan olmak üzere 28.597 kişi öğrenci vizesi ile Türkiye'de ikamet etmektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 227). Türkiye'nin uluslararası öğrenci göçünde bir merkez ülkeye dönüşmesinin temelinde 1992 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye ve Türki Cumhuriyetler ve Akraba Topluluklar arasında eğitime dayalı bir işbirliği projesi olan "Büyük Öğrenci Projesi" vardır. Bu ülkelerdeki eğitim olanaklarını arttırmayı ve Türk dili ve kültürünü tanıtmayı amaçlayan bu proje kapsamında Türkiye'ye eğitim için gelen Türki Cumhuriyetlerden öğrencilere devlet bursu verilmesi Türkiye'yi eğitim amaçlı göç alan bir ülke haline getirmiştir (İçduygu ve Biehl, 2012: 23). Öte yandan bu öğrencilerin kayda değer bir kısmı eğitimlerini yarıda bırakarak ya da mezuniyet sonrasında ülkelerine geri dönmeyerek Türkiye'deki düzensiz göçmenlerden oluşan işgücüne dahil olmaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye'ye artan bir hızla yönelen düzenli göç hareketlerinden biri de uluslararası emekli göçüdür. Türkiye'nin tatil beldeleri olan Ege ve Akdeniz kıyılarında ev alan ve oturma izni ile Türkiye'de ikamet eden emekli göçmenlerin büyük çoğunluğunun menşe ülkesi Avrupa ülkeleridir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 228).

b. Düzensiz İşgücü Göçü

Türkiye'ye yönelik Balkanlar'dan ve eski Sovyet Bloku ülkelerinden 1990'larda başlayan düzensiz göç hareketi 2000'li yıllarda artarak devam etmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi geçici işlerde para kazandıktan sonra menşe ülkeye dönmek ve sonrasında işe ihtiyaç duyulduğunda Türkiye'ye geri gelmek şeklinde gerçekleşen ve mekik göçü/döngüsel göç olarak tanımlanan bu düzensiz işgücü göçü hareketine katılan göçmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye yasal olarak giriş yapmış ancak vize süresini aşmış veya vizesini yenileyememiş kişilerden oluşmaktadır (İçduygu ve Biehl, 2012: 25-26). AB'nin katı düzenlemelerine kıyasla liberal bir vize politikası benimseyen Türkiye'nin 2000'li yıllarda canlı bir ekonomiye sahip olması dahası ekonomisindeki neoliberal dönüşüm neticesinde taşeronlaşma ve kayıt dışılığın yaygınlığı Eski Sovyet Blok'undan ve Balkanlardan göçmenleri geçici işlerde çalışmak için Türkiye'ye göç etmeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda 2005 yılında sadece Azerbaycan'dan (411.111 kişi), Gürcistan'dan (367.148 kişi) ve Ermenistan'dan (36.633 kişi) toplam 814.892 kişi Türkiye'ye göç etmiştir (Özgür, 2021: 211). Yine bu dönemde Moldova, Rusya, Ukrayna, Romanya gibi ülkelerden gelen göçmenler ağırlıklı olarak ev işleri, fuhuş, eğlence, inşaat, tekstil ve turizm sektörlerinde geçici işgücü olarak istihdam edilmişlerdir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 228). Düzensiz göçmenlerin kayıt dışı istihdam fırsatı bulduğu sektörlerin ağırlıklı olarak tekstil, eğlence/turizm ve ev işleri alanlarında yoğunlaşmış olması Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünü oluşturan göçmenlerin çoğunluğunun kadınlardan meydana gelmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir (İçduygu ve Biehl, 2012: 26).

Düzensiz işgücü göçüne katılanların büyük bir bölümü Türkiye'ye yasal yollardan girip sonrasında vize şartlarını ihlal ettiği için Türkiye'deki düzensiz işgücü sayısını tam olarak ölçmek mümkün değildir (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 11). Ancak

yakalanan düzensiz göçmen sayısına bakılarak ülkedeki düzensiz göçmen miktarı ile ilgili yaklaşık bir sayı verilmektedir. Bu çerçevede 2000'li yılların başında Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü hareketi yıllık ortalama 100.000 kişi civarındayken bu sayı 2010'larda yıllık ortalama 50.000 kişinin altına düşmüştür. Bu düşüşün temel sebebi ise Doğu Avrupalı göçmenlerin AB ülkelerine serbest dolaşım hakkı elde etmesi nedeniyle çalışmak için varış ülkesi olarak Türkiye'yi değil AB ülkelerini tercih etmeleridir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 235). Dahası Türkiye'nin AB'ye uyum süreci kapsamında insan kaçakçılığına ve ticaretine yönelik cezaları arttırması ve sınırların korunması konusunda ciddi adımlar atması da Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünü sınırlandırmıştır.

c. Düzensiz Transit/Geçiş Göçü

1980'li yıllardan itibaren uluslararası göç haritasında transit ülke konumuna gelen Türkiye'ye yönelik düzensiz transit göç hareketi 2000'li yıllarda küreselleşmenin gelir adaletsizliğini arttırıcı etkilerinin billurlaşmasıyla birlikte büyük bir artış kaydetmiştir. Bu dönemde ağırlıklı olarak Ortadoğu'dan (İran ve Irak) olmak üzere Asya ve Afrika ülkelerinden gelen ve AB ülkeleri tarafından yasal olarak göçmen kabul edilme şansları olmayan göçmenler Avrupa'ya düzensiz yollardan geçmek için Türkiye'yi bir geçiş ülkesi olarak kullanmaktadır (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 86). Bu göçmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye'ye insan kaçakçılığı yolu ile getirilmekte ve ülkeden bu yolla çıkartılmaktayken küçük bir azınlık ise ülkeye turist vizesiyle giriş yapmakta, ancak ülkede kalış hakkı süresini aşarak veya gerekli belgeleri olmadan üçüncü bir ülkeye giriş yapmaya çalışırken düzensiz statüye düşmektedir (İçduygu ve Biehl, 2012: 28-29). Türkiye'nin 2000'li yılların ortasından itibaren Ortadoğu ve Afrika açılımı bağlamında pek çok Ortadoğu ve Afrika ülkesi ile vize serbestisi anlaşması imzalaması bu bölgelerden transit göç aracılığıyla Avrupa'ya ulaşmaya çalışan

göçmenler için Türkiye'ye yasal yollardan giriş yapıp sonradan düzensiz statüye düşme yolunu da yaygınlaştırmıştır.

Önceki bölümde detaylıca anlatıldığı gibi 2000'li yıllarda Avrupa devletleri sadece göç ve iltica rejimlerini sıkılaştırmakla kalmayıp sınır güvenliği konusunda da hem Frontex gibi oluşumlarla fiziki önlemlerini arttırmakta hem de Eorodac ve Shengen Bilgi sistemi gibi uygulamalarla vize şartlarını ihlalin önüne geçmeye çalışmakta dahası drone gibi modern gözetim mekanizmaları kullanarak düzensiz göçü caydırmaya çalışmaktadır (Sajjad, 2018: 3-4). Bu durum Türkiye'den düzensiz yollarla Avrupa ülkelerine geçişi gün geçtikçe daha zorlu ve masraflı hale getirmektedir. Bu husus Türkiye'deki düzensiz transit göçmenleri iki biçimde etkilemektedir. Öncelikle Türkiye'den Avrupa'ya geçiş zorlaştıkça göçmenler daha uzun süre Türkiye'ye "sıkışıp kalabilmekte" ve geçiş göçü olarak konumlandırılan bu durum çoğu göçmen ve mülteci için kalıcı göçe dönüşebilmektedir (İçduygu ve Biehl, 2012: 30). Öte yandan Avrupa'ya geçişin zorlaşması hem insan kaçakçılarına bu geçiş için verilen paranın miktarını arttırdığından hem de geçme girişimi başarısızlıkla sonuçlandığında bir sonraki girişim için para biriktirilmesi gerektiğinden transit göçmenleri Türkiye'de kayıt dışı işler aramak zorunda bırakarak düzensiz göçmen olarak Türkiye'nin işgücü piyasasına dahil olmaları sonucunu doğurmaktadır (Pusch, 2012: 172).

d. Sığınmacı Göçü

Asya, Avrupa ve Afrika arasında bir geçiş bölgesi olan Türkiye daha önce bahsedildiği gibi çevre ülkelerinde yaşanan siyasal çalkantılar, savaşlar gibi nedenlerle 1980'lerden itibaren fiili bir ilk sığınma ülkesi haline gelerek yoğun biçimde sığınmacı göçüne hedef olmuştur (Kaya, 2022: 62). 2000'lerin başında ABD'nin Afganistan'ı işgali, II. Körfez Savaşı ve Somali ve Sudan gibi ülkelerde meydana gelen iç karışıklıklar bu bölgelerden Türkiye'ye yeni sığınmacı akımlarını tetiklemiştir. Nitekim

resmi verilere göre 1995-2007 yılları arasında 50.364 kişi iltica başvurusunda bulunmuş ve bunlardan 25.027 kişinin sığınma başvurusu kabul edilmiştir (İçduygu ve Kirişçi, 2009: 18). Ancak daha önce ifade edildiği üzere Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama koyması nedeniyle neredeyse tamamı Avrupa dışından olan bu sığınmacıların Türkiye'de ikametine 1994 Yönetmeliği çerçevesinde üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici olarak izin verilmiştir. Dolayısıyla Türkiye, Avrupalı olmayan sığınmacılar için de aynı transit göçmenlerde olduğu gibi bir ara durak noktasıdır (Pusch, 2012: 173). Sığınma hakkını kazanma prosedürü sırasında ve mültecilikleri BMMYK tarafından tanındıktan sonra Türkiye'nin verdiği "şartlı mülteci" statüsü ile üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de belirlenen uydu şehirlerde ikamet etmek zorunda olan sığınmacılar yeterli sosyal ve ekonomik destek almadan yasakların vesayetinde bir yaşam sürmek zorunda bırakılmaktadırlar (Biner, 2016: 88-97).

Türkiye'nin iltica rejiminin kısıtlayıcı yapısı nedeniyle sığınma göçü ve düzensiz göç çoğu zaman iç içe geçmektedir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 238). Bu bağlamda ilk dikkat çekici durum sığınma başvurusu esnasında kendileri için belirlenen uydu şehirlerde ikamet etmesi gereken sığınmacıların bu şehirlerden İstanbul, Ankara, İzmir gibi iş ve barınma imkanları daha geniş olan büyük şehirlere giderek düzensiz duruma düşmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Nitekim tez çerçevesinde saha çalışmasının yapıldığı Ankara'da bulunan uluslararası koruma başvurusu sahiplerinin büyük bir çoğunluğu Ankara bir uydu şehir olmadığı için bu şehirde düzensiz statüdedir. Öte yandan sığınma başvuruları reddedilen göçmenler de ülkelerine geri dönmek yerine Türkiye'de kalıp kayıt dışı işlerde çalışarak ya da Türkiye'den yasadışı yollarla Avrupa ülkelerine geçmeye çalışarak düzensiz göçmen statüsüne düşmektedirler (İçduygu ve Biehl, 2012: 35-36).

Türkiye'nin göç tarihi incelendiğinde düzenli göçler, düzensiz işgücü göçü, düzensiz geçiş göçü ve sığınmacı göçü olarak dört ana kategoriye ayrılabilecek olan göç tipolojisi derinlemesine incelendiğinde kategoriler arası geçirgenlik dikkat çekmektedir. Düzensiz göçler ve sığınmacı göçünün kaynak ülkelerinin aynı olması ve Türkiye'nin coğrafi sınırlama ilkesi nedeniyle bu bölgelerden gelenlere yasal mülteci statüsü tanımamasına ek olarak Türkiye'ye yönelen göç ve sığınmacı akışına "geçicilik" temelinde yaklaşması bu bölgelerden gelen sığınmacıların ve düzensiz işgücünün iç içe geçmesine sebep olmuştur. Dahası düzenli göçmenler de incelendiği gibi süre aşımı başta olmak üzere çeşitli nedenlerle düzensiz göçmene dönüşebilmektedir (İçduygu ve Biehl, 2012). Türkiye'deki göçmen kategorileri arasındaki bu geçirgenliğin ve belirsizliğin göçmenlerin Türkiye'deki göç deneyimleri ve hayatta kalma stratejileri üzerindeki etkisi tezin bir sonraki bölümünde Ankara'da yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin deneyimleri üzerinden analiz edilecektir.

Türkiye'ye yönelik sığınmacı göçü 2011 yılında Suriye İç Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte büyük bir kırılma yaşamıştır. Nitekim Suriye Krizi'nden önce Türkiye'deki uluslararası koruma altındaki sığınmacıların sayısı sadece 58.000 kişi iken bölgede IŞİD terörünün Irak'ı da içine alacak biçimde yayılmasının ardından 2014 yılı itibariyle Türkiye'deki sığınmacı sayısı 2 milyon kişiye ulaşmıştır (Erdoğan, 2015: 317-318). Başlangıçta AFAD'ın sınır illerine kurduğu çadırlara yerleştirilen sığınmacıların aynı Birinci Körfez Savaşı'nda olduğu gibi Türkiye'de geçici oldukları varsayılırken Suriye İç Savaşının uzaması ve mülteci kamplarının kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle Suriyeli ve ardından IŞİD teröründen kaçan Iraklı sığınmacıların Türkiye'nin dört bir yanındaki büyükşehirlere dağılmaları Türkiye'nin göç ve iltica rejiminde yasal ve kurumsal olarak büyük bir dönüşümü zorunlu kılmıştır (Kirişçi ve Karaca, 2015).

2014 yılından itibaren hem dünyanın en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülkesi haline gelen hem de uluslararası düzensiz göçün hedef ülkesi olan Türkiye'nin (Erdoğan, 2020: 73) yasal ve kurumsal çerçevesi YUKK ile düzenlenen yeni göç ve iltica rejimi bölümün ilerleyen kısımlarında detaylıca analiz edilecektir. Ancak öncelikle yeni göç rejiminin formel inşasında ve pratik uygulamasında etkili olan Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve değişen demografisi incelenecektir.

1.2. Türkiye'nin Demografik Özellikleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

Türkiye, 1934 İskan Kanunu temelinde şekillenen geleneksel göç rejimi kapsamında denetimli göçe kapalı olan ve kendini göç veren bir ülke olarak tanımlayan ve de kurum ve kurallarını daha çok yurtdışına gönderdiği işgücü göçü çerçevesinde düzenleyen bir ülke olmuştur (Erder, 2010: 42). Buna karşın çalışmanın önceki başlığında detaylıca ele alındığı gibi Türkiye'ye yönelik 1980'lerde başlayan ve 2000'lerde hızlanarak ve çeşitlenerek devam eden büyük bir işgücü ve sığınmacı göçü söz konusudur. Küresel göçte yeni merkez ülkelerden birine dönüşen Türkiye bu çerçevede göç ve iltica rejimini dönüştürse de çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylıca ele alınacağı üzere göç ve iltica rejimini geçicilik ve belirsizlik üzerinden tanımlamaya ve yasal işgücü göçünü sınırlandırmaya devam etmektedir. Türkiye'nin mevcut göç ve iltica rejiminin yasal çerçevesi ve pratikteki uygulamaları arasında büyük bir fark oluşmasına neden olan ve Türkiye'de yaşayan milyonlarca göçmeni "düzensiz" statüye dolayısıyla yasadışılıkları üzerinden güvencesizliğe ve sömürüye mahkûm eden göç ve iltica politikalarını şekillendiren temel nedenlerden biri de ülkenin sosyo-ekonomik yapısıdır. Nitekim tezin ikinci bölümünde ifade edildiği gibi ülkelerin sahip olduğu sosyo-ekonomik yapı hem göçmen işgücü ihtiyacının niteliğini ve miktarını hem de göçmenlere verilen hakları ve bu hakların kullanılabilirliğini etkilemektedir.

Bu başlık altında Türkiye'nin 1980'li yıllardan 2000'lere artarak devam eden ve sayıları milyonları aşan göçmen işgücü talebinin sosyo-ekonomik nedenleri ve de bu göçmen ve mültecileri güvencesiz ve belirsiz statüde tutmasının gerekçeleri Türkiye ekonomisinin 1980'lerde başlayan neoliberal dönüşümü ve bu dönüşümün göç politikaları da dahil olmak üzere kamu politikalarını piyasa mantığı çerçevesinde yeniden yapılandırması bağlamında analiz edilecektir. Nitekim Belanger ve Saraçoğlu'nun (2020: 413) da vurguladığı gibi neoliberalizm devletin ekonomideki rolünden geri çekilmesiyle karakterize edilmez; daha ziyade piyasa güçleri varlıklarını devam ettirebilmek için devlet eylemlerine bağımlı hale gelirler bu durum ise kalıcı bir devlet-sermaye bağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla neoliberal yeniden yapılandırma sürecinin ardından Türkiye'de devletin göç ve iltica politikaları iş ve sanayi çevrelerinin arayışları ile uyumlu niteliktedir.

Tezin ikinci bölümünde uluslararası göç kuramları başlığı altında anlatıldığı üzere işgücü göçünün ortaya çıkması için sadece göç veren ülkede itici etkenlerin mevcudiyeti değil aynı zamanda göç alan ülkedeki çekici faktörlerin varlığı da elzemdir. Diğer bir deyişle, bir emek arzının işlevsel olması için ona olan talebin de olması gerekir (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 88). Batı Avrupa ülkelerinin işgücü göçü talebi bir önceki bölümde bu kapsamda incelendiğinde göçmen işgücüne yönelik talebin ekonominin hızla gelişimine paralel olarak artan işgücü açığı ile ilintili olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'ye yönelik 1990'larda belirgin hale gelen ve 2000'lerde hızlanarak devam eden düzensiz işgücü göçüne ve sığınmacı göçüne yönelik işgücü piyasasının talebi ve kamu otoritelerinin "sessiz onayı" incelendiğinde Türkiye'de Avrupa ülkelerine benzer bir işgücü arzı sıkıntısı yoktur. Aksine Türkiye işgücü piyasasının baskın karakteri, yüksek işsizlik oranları ve eksik istihdam ile kendini gösteren işgücü fazlasıdır (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 88). Öyle ki son yıllarda resmi verilere göre ortalama işsizlik oranı %10'ların üzerinde seyreden Türkiye'de

genç işsizliği % 20'leri aşmaktadır. Dolayısıyla göçmen işgücünün yerlilerin de istihdam edilebileceği niteliksiz işlerde yasadışı biçimde çalıştırılması Türkiye ekonomisinin neoliberal yeniden yapılandırılması sonucu artan kayıtdışılaşma ve taşeronlaşma ile yükselen ucuz ve güvencesiz işgücü talebi ile ilgilidir.

1980'lerde kapitalizmin derinleşmesi ve burjuva hegemonyasının gelişmesinde önemli bir atılım yaşayan Türkiye bu dönemde küresel kapitalizmin gelişim dinamikleri ile güçlü bir rezonans haline geçmiş ve kendine has bir neoliberal dönüşüme sahne olmuştur (Özkazanç, 2011: 18). Bu bağlamda işletmelerin uluslararası rekabet yeteneğini yükseltmek için sermayenin hareket serbestisini ve kârını arttırmayı, bu amaçla işgücü maliyetlerini düşürmeyi öneren neoliberal stratejiyi benimseyen Türkiye iktisadi büyüme ve dinamizmi sağlamak için kuralsızlaşma, esneklik, özelleştirme gibi yöntemlere dayalı piyasa özgürlüğü formülünü benimsemiştir (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 162).

Ekonominin neoliberal doğrultuda yeniden yapılandırıldığı bu dönemde Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Gümrük Birliği (GB) gibi yapılara üye olarak küresel ekonomiye entegre olmayı ve küresel değer zinciri içindeki payını arttırmayı hedefleyen Türkiye ithal ikameci sanayileşme modelini terk ederek ihracata dayalı sanayileşme modeline geçmiştir (Erkök, 2020: 637). Bu kapsamda özellikle 1990'lardan itibaren tekstil, konfeksiyon ve otomotiv sektörlerinin ihracata olan katkısında büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Bu dönemde Türkiye ihracatının neredeyse yarısını oluşturan tekstil ve konfeksiyon sektörü düşük teknolojili ve emek yoğun küçük işletmelerin ağırlıkta olduğu bir yapıya sahiptir. İhracat talep yapısı esnek olan bu sektörlerde Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü koruması ancak işgücü maliyetlerini düşürmesi ile mümkün olmuştur (Kaya, 2010: 75). Bu durum 1980'lerin sonundan itibaren Türkiye'de kayıtdışılaşmanın artmasını ve emek yoğun sektörlerde yasadışılıkları

nedeniyle emek sömürüsüne karşı savunmasız olan düzensiz göçmenlerin istihdamına yönelik talep artışını da beraberinde getirmiştir. Dahası bu dönemden itibaren düzensiz göçmen işçiler yerli işgücünün ücret artışı taleplerine karşı yedek işgücü ordusu olarak aşamalı şekilde devreye sokulmuşlardır (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 89). Çalışmanın bir önceki başlığında aktarıldığı üzere 1990'larda Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Bloku ülkelerinden karşılanan ucuz işgücü ihtiyacı 2000'lerde bu göçmenlerin Avrupa ülkelerine yönelmesi ile yerini Orta Doğulu, Afrikalı ve Asyalı düzensiz transit göçmenlere bırakmıştır. 2008 krizinin ardından 2010'lu yıllarda değerli Türk Lirası'nın tekstil sektörü gibi emek yoğun sektörlerin uluslararası rekabet gücüne zarar vermesi bu sektörlerde ucuz işgücü ihtiyacını daha da arttırmıştır (Orhangazi, 2019: 340). Ekonomik kriz ve artan küresel rekabet ortamında varlıklarını devam ettirmekte zorlanan emek yoğun işletmeler için Suriye krizi sonrası Türkiye'ye sığınan milyonlarca göçmen sağladıkları işgücü arzı ile bu işletmeler için adeta can suyu olmuşlardır. Nitekim bu dönemde YUKK çerçevesinde yeniden yapılandırılan göç ve iltica rejiminde Suriyeli sığınmacıların geçici koruma statüsü ile Türkiye'de geçiciliğe ve belirsizliğe mahkûm edilmesi dahası çalışma izni düzenlemesiyle birlikte kayıtdışı sektörlerde yasadışı biçimde çalışmak zorunda bırakılmaları Türkiye'deki göç politikalarının devlet-sermaye bağlantısı çerçevesinde sermayenin ucuz işgücü ihtiyacını karşılayacak biçimde araçsal bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

2000'lerin başında küresel ekonomiye entegrasyonu hız kazanan Türkiye ucuz işgücüne ve jeopolitik konumuna ek olarak 2003 yılında çıkarttığı 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu gibi düzenlemelerle yabancı yatırımcılara büyük avantajlar sağlayarak küresel sermayeyi cezbetmiş ve bu dönemde Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlar hız kazanmıştır. Öyle ki 2000 yılında 19.2 milyar dolar olan doğrudan yabancı yatırım 2005'te 71.1 milyar dolara yükselmiştir (Kaya, 2010: 74). Yabancı yatırımların daha çok özelleştirmeler aracılığıyla kamuya ait sanayi

kuruluşlarını satın alma ve de tekstil, otomotiv gibi yüksek teknoloji olmayan alanlara yatırım şeklinde yapılması Türkiye sanayisinin düşük teknolojili ve dolayısıyla düşük katma değer üreten yapısının 2000'li yıllarda da devam etmesine sebep olmuştur. Nitekim Türkiye ihracatında yüksek teknolojili ürünlerin oranı yalnızca %4 civarında seyretmektedir (Erkök, 2020: 652). Dolayısıyla Türkiye ekonomisi 2000'li yıllarda da ucuz işgücüne dayanarak küresel rekabette var olmaya çalışmakta ve bu bağlamda tüm sanayi kollarında düzensiz göçmen istihdamına duyulan ihtiyaç artarak devam etmektedir. AKP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Özhaseki'nin 2021 yılında *"Suriyeliler giderse Gaziantep sanayisi çöker."* açıklaması hem sanayide düzensiz işgücü istihdamının boyutlarını hem de hükümetin bu düzensiz işgücü istihdamına yönelik örtük desteğini gözler önüne sermektedir.

Türkiye ekonomisinin neoliberal dönüşümünden en çok etkilenen sektörlerin başında tarım sektörü gelmektedir. 1990'ların sonlarından itibaren IMF ve Dünya Bankasının telkinleri doğrultusunda tarım sektörünün tasfiyesi hız kazanmış ve tarımın milli gelir içindeki payı 1998'de %12,5'iken bu oran 2017 yılında %6,1'e düşmüştür (Orhangazi, 2019: 331). Bu düşüş tarımın istihdam içindeki payının azalmasını da beraberinde getirmiş ve 1990'ların başında istihdamdaki payı %45 olan tarım sektörü için bu oran 2017 yılında %19'a kadar düşmüştür. İzlenen politikalarla tarımdan elde edilen gelirlerin düşmesi ve tarımsal üretimin tasfiyesi kır emekçilerinin hızla yoksullaşmasına ve mülksüzleşmesine yol açarak kırdan büyük şehirlere göçü hızlandırmıştır (Mütevellioğlu ve Işık, 2009: 173). Bu durum Türkiye'de düzensiz göçmen istihdamına yönelik talebi de arttıracak bir dizi zincirleme sonuç doğurmuştur. Bunlardan ilki kırsal nüfus içindeki işgücü arzının mevcut üretimi sürdürmeye yetmeyecek kadar az ve yaşlı olmasından kaynaklı olarak dışarıdan işgücüne ihtiyaç duyulmasıdır. Tarım ve hayvancılık sektörü bu ihtiyacı geçmişte Doğu ve Güney illerinden gelen mevsimlik işçilerle karşılasa da 2010'ların ikinci yarısında Türkiye'de

artan dolar kuru ve derinleşen ekonomik krizin tarım girdi maliyetlerini arttırması bu sektörlerde emek maliyetini azaltmak için düzensiz göçmen istihdamına başvurulması yolunu açmıştır. Nitekim bu durum göç politikaları ile de desteklenmiş ve geçici koruma altındaki Suriyelilerin tarım ve hayvancılık sektörlerinde çalışma iznine gerek duyulmaksızın istihdam edilmesi yönetmeliklerle düzenlenmiştir (Özçürümez ve Yıldırım, 2022: 100). Dahası sadece Suriyelilerin değil başta Afganlar olmak üzere düzensiz göçmenlerin tarım ve hayvancılık sektöründe yaygın olarak istihdam edilmesine kamu otoriteleri göz yummakta ve hatta teşvik etmektedir.

Türkiye'de 2000'lerin başında tarım sektörünün tasfiyesiyle hızlanan kırdan kente göçle birlikte inşaat sektöründe de büyük bir atılım gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarda ortaya çıkan dış sermaye girişlerine bağımlı, borç artışına dayanan inşaat odaklı büyüme modeli kapsamında meydana gelen bu atılım çerçevesinde inşaat sektörünün milli gelirdeki payı 2000'lerin başında %5'iken bu oran 2017'de %9'a yükselmiştir (Orhangazi, 2019: 332). Kayıtdışılığın ve taşeronlaşmanın yaygın olduğu inşaat sektörünün düşük teknolojiye dayanan emek yoğun yapısı düzensiz göçmen istihdamını kolaylaştıracak koşullar yaratmaktadır. Nitekim düzensiz erkek göçmenler için inşaat sektörü Türkiye işgücü piyasasına giriş noktasını oluşturmakta ve erkek göçmenler inşaat, yol ve köprü yapım onarımı gibi taşeronluk zincilerinde en düşük vasıfsız işçi statüsünde uzun saatler düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır (Toksöz ve Ulutaş, 2012: 105).

Türkiye ekonomisinin neoliberal dönüşümü ve artan kentleşme çerçevesinde en büyük gelişim hizmetler sektöründe yaşanmıştır. Kayıtdışılığın ve esnek çalışmanın çok yaygın olduğu hizmet sektörünün istihdamdaki payı 2008 yılında %50'iken 2017'de bu oran %58'e yükselmiştir ve bu bağlamda toptan ve perakende sektörü ağırlıkta olmak üzere 15 milyon kişi hizmet sektöründe istihdam edilmektedir (Orhangazi, 2019: 332).

Emek yoğun bir yapıya sahip olan hizmet sektöründeki işlerin büyük ölçüde üretkenliği düşük vasıfsız işlerden oluşması bu sektördeki düzensiz göçmen istihdamına yönelik talebi de arttırmıştır.

Türkiye'nin 2000'li yıllarda yaşadığı demografik dönüşümün de hizmet sektöründeki göçmen istihdamına yönelik artan talepte büyük bir katkısı vardır.Türkiye geleneksel toplumsal yapıdan modern toplumsal yapıya geçiş açısından demografik dönüşümünü 2000'li yılların başında tamamlamıştır (İçduygu ve Karaçay, 2012: 28). Tarımın tasfiyesiyle birlikte kentleşmede yaşanan büyük artış sonucu Türkiye'de 2000 yılında %65 olan kent nüfusu 2018'de %93,3 oranına yükselmiştir (Doğan ve Bostan, 2019). Türkiye'nin kentleşmiş bir ülkeye dönüşümü demografik yapısını da büyük ölçüde dönüştürmüştür. Doğum ve ölüm oranlarının azalması, ortamalama yaşam süresinde artması, okullaşma oranının ve yüksek öğretim oranının yükselmesi, kadınların işgücüne katılım oranının artması, hane halkı büyüklüğünün azalması Türkiye'nin yaşadığı demografik dönüşümün öne çıkan bazı özellikleridir. Demografik yapının dönüşümü neticesinde çekirdek hane yaygınlaşırken yaşlıların toplam nüfus içindeki payı artmasına ve üniversite mezunu kadın sayısının çoğalmasına paralel olarak profesyonel işlerde çalışan kadın sayısının yükselmesi Türkiye'de bakım hizmetlerine olan ihtiyacı arttırmış ancak devlet bu dönemde kurumsal bakım hizmetlerini arttırmak yerine bu alandan geri çekilmiştir (Toksöz ve Ulutaş, 2012:107). Türkiye'de bakım hizmetleri sunan az sayıda özel şirketin sunulan bakım hizmeti için yüksek bedeller talep etmesi Türkiye'deki orta ve üst sınıf ailelerde kadın göçmen emeği talebini arttırmıştır. Bu kapsamda özellikle eski Sovyet Bloku ülkelerinden gelen düzensiz kadın göçmenlerin istihdamı yaygındır (Pusch, 2012).

1.3. Türkiye'nin Taraf Olduğu Uluslararası Anlaşmalar ve AB ile İlişkileri

Ulus-devlet merkezli mevcut uluslararası düzen içerisinde ülkeler göç rejimlerini şekillendirme ve göçmenlere tanıdıkları hukuki statü ve bu statüye bağlı hak ve sorumlulukları düzenleme konusunda tek yetkili olsa da tezin ikinci bölümünde anlatıldığı üzere taraf oldukları uluslararası sözleşmeler ve üye oldukları uluslararası ve veya ulusüstü örgütlerin göç politikalarını şekillendirmede büyük bir etkisi vardır. Bu etki küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin politika yapım süreçlerinde yerel ve ulusüstü örgütlerin katılımının artması ve devletlerin uluslararası normlara karşı daha fazla sorumlu hale gelmesi ile birlikte artmıştır. Küreselleşme sürecinde baskın söylem haline gelen insan hakları söyleminin Yasemin Soysal'ın (2021 [1994]) vurguladığı gibi göçmenlerin ve mültecilerin hak ve çıkarlarını insan hakları kapsamına alarak genişlemesi ve güç kazanması uluslararası göçmen ve mülteci statülerinin standartlaşmasını ve de bunların hak ve sorumluluklarının ulusal mevzuata dahil edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu başlık altında 1980'lerden itibaren küresel düzene entegrasyonu hız kazanan Türkiye'nin mevcut göç ve iltica politikalarının biçimlenmesinde etkili olan başat uluslararası anlaşmalar ve örgütler incelenecektir. 2000 sonrası dönemde Türkiye'nin göç ve iltica rejiminin yasal ve kurumsal yeniden yapılandırılmasında AB ile yürütülen üyelik müzakerelerinin merkezi rolü ve Suriyeli sığınmacı krizi sonrası Türkiye-AB ilişkilerinin büyük ölçüde uluslararası göçün yönetimi ekseninde seyretmesi nedeniyle Türkiye'nin AB ile ilişkileri ve imzalanan anlaşmalar bu başlık altında daha detaylı incelenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, genel ilke olarak "herkes" ve "hiç kimse" gibi ifadelerle yurttaşlık statüsü ile ilişkilendirmeden, insan haklarını yani temel hak ve hürriyetleri yurttaş yabancı ayrımı gütmeksizin herkese tanımaktadır. Dahası Anayasanın 16. maddesinde yabancıların temel hak ve özgürlüklerinin "uluslararası

hukuka uygun biçimde" kanunla sınırlandırılabileceğinin belirtilmesi insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelere göçmen ve sığınmacılara yönelik politikaların şekillenmesinde ve uygulanmasında belirleyici bir rol kazandırmaktadır (Kapar, 2020: 163). Hepsinden önemlisi ise Anayasanın 90. maddesi "*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır*" kuralı ile YUKK da dahil olmak üzere göç ve iltica politikalarını düzenleyen yasa ve yönetmeliklerin Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmelerine aykırı olamayacağı hükmedilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) başta olmak üzere taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri gereğince Türkiye yurttaş yabancı ayrımı yapmaksızın tüm insanların şahsına, haysiyet ve değerine uygun olarak evrensel haklar tahsis etmektedir. Dolayısıyla düzensiz göçmenler de dahil olmak üzere hiçbir göçmen ya da sığınmacıya insan hakları ile uyuşmayacak kötü muamelede bulunulamaz ve hukuki ve idari makamlara itiraz hakları ellerinden alınamaz (Kapar, 2020).

Türkiye sadece bu uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraf değildir aynı zamanda bu anlaşmalar temelinde kurulmuş uluslararası kurum ve örgütlere de üyedir. BM, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) bu bağlamda Türkiye'deki göç ve sığınmacı politikalarını insan hakları çerçevesinde gözeten ve aykırılık durumunda yaptırım uygulama yetkisine sahip olan örgütlerdir. Dolayısıyla Türkiye'nin göç ve iltica rejiminin şekillenmesinde bu örgütlerin aldığı kararlar doğrudan etkilidir. Nitekim YUKK çerçevesinde yabancılara ülkeye girişlerinin yasaklanması, alıkoyma, sınır dışı edilme konularında temyiz hakkı tanınması ve bu konuda sürecin işleyişiyle ilgili teminat verilmiş olmasıyla ilgili düzenlemeler AİHM'in

göçmen ve sığınmacıların temel hakları ile ilgili Türkiye'ye karşı aldığı kararlara cevap niteliğinde düzenlenmiştir (Üstübici, 2017: 114-115). Bu konudaki başka bir örnek ise AİHM'de görüşülen Jabari-Turkiye davasıdır. Daha önce anlatıldığı üzere Türkiye Avrupa ülkeleri dışından gelen sığınmacılarla ilgili iltica rejimini 1994 yönetmeliği çerçevesinde yeniden düzenlemiş ve Avrupa dışından gelen sığınmacılara 5 gün içinde sığınma başvurusu yapma şartı koymuştur. Bu şartı yerine getirmeyen Jabari isimli sığınmacıyla ilgili sınırdışı kararı verilmesi üzerine AİHM'de görülen dava neticesinde Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı davranmaktan suçlu bulunmuştur. Bu dava neticesinde Türkiye 1999 yılında yönetmelikte yaptığı değişik ile sığınma başvurusu süresini 10 güne çıkarmıştır (Kirişçi, 2012: 68).

Türkiye'nin uluslararası göç rejiminin şekillenmesinde uluslararası insan hakları sözleşmeleri kadar göçmen ve mültecilerin haklarını koruyan uluslararası anlaşmalar da belirleyicidir. Nitekim bu kapsamdaki kuşkusuz en önemli anlaşma sığınmacı ve mültecilere ilişkin evrensel nitelikli tek anlaşma olan ve Birleşmiş Milletler nezdinde imzalanan 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ya da bilinen adıyla Cenevre Sözleşmesi'dir (Yıldız, 2017: 42). Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesini ve 1967 Protokolünü coğrafi sınırlama koyarak kabul eden birkaç ülkeden biri olarak Avrupa dışından gelen sığınmacılara mültecilik statüsü vermemekte ve bu sığınmacılara 1994 yönetmeliği çerçevesinde BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar şartlı mülteci statüsü altında geçici koruma sağlamaktadır (Pusch, 2012: 173). Türkiye'nin iltica rejimine ikili bir yapı kazandıran dahası kamu otoritelerinin keyfiyete kaçabilmelerine imkan tanıyacak ölçüde geniş yetkiler tanıyan coğrafi sınırlama esasına göre düzenlenmiş 1994 Yönetmeliği çerçevesinde Türkiye'ye yönelik sığınma hareketinin kaynağı olan Asya, Orta Doğu ve Afrikadan gelen sığınmacılar Türkiye'de geçicilik ve belirsizliğe mahkum olmuşlardır (Yıldız ve Sert, 2017). Bu durum göç ve iltica rejimini yeniden yapılandıran YUKK ile de değişmemiş

aksine Avrupa dışı sığınmacıların geçici özne konumu yasa ile sabitlenmiştir (Biner, 2016: 4). Türkiye coğrafi kısıtlama koyarak mevcut koşullarda pratikte neredeyse hiçbir sığınmacıya mülteci statüsü vermese de Cenevre Sözleşmesi'nin Türkiye'deki sığınmacıların hakları bağlamında etkisi mevcuttur. Cenevre Sözleşmesi uyarınca Türkiye geri göndermeme (non-refoulement) prensibini YUKK ile de yasal olarak kabul etmekte ve geldiği coğrafyadan bağımsız olarak Türkiye'deki sığınmacıları[18] ülkelerine geri göndermemektedir (Üstübici, 2017: 114).

Cenevre Sözleşmesine taraf olmanın Türkiye'nin göç politikaları bağlamında bir diğer diğer etkisi uluslararası toplumdan özellikle de Avrupa Birliği'nden coğrafi sınırlamayı kaldırması yönünde baskılara maruz kalmasıdır. Bu bağlamda coğrafi konumu nedeniyle Avrupa'nın istemediği sığınmacılar ve mülteciler için bir tampon bölgeye dönüşme ihtimali olan Türkiye (Kirişçi, 2012: 75) bu nedenle coğrafi sınırlamayı kaldırmayı reddetse de bu konu AB'ye üyelik müzakerelerinin en önemli parçasıdır.

Türkiye AB üyeliğine ilk olarak 1959 yılında başvurmuştur (Tolay, 2012: 39). 1980'li yıllarda başlayan küresel göç ve sığınma hareketleri içinde siyasi ve ekonomik istikrarsızlık içerisindeki "küresel güney ve doğu" kaynaklı göçlerde Türkiye'nin geçiş ülkesi olması ile AB ülkelerinin varış noktası olmasının eşzamanlı gelişen süreçler olması AB-Türkiye ilişkileri içinde göç ve sığınma konularının herzaman sıcak gündem maddesi olarak kalmasına sebep olmuştur (İçduygu, 2017: 31). Tezin ikinci bölümünde ayrıntısıyla aktarıldığı üzere AB kendisine yönelen düzensiz göç ve mülteci akımını yönetmek için dışsallaştırma politikasını etkin bir biçimde kullanmakta bu çerçevede geçiş ve menşe ülkelerine belirli yasal ve politik önlemleri dayatmakta ve bu ülkelerin göç rejimlerini etkin bir biçimde dönüştürmektedir (Cuttitta, 2020). AB'nin göçü

[18] Bu kapsama uluslararası koruma başvurusu sahipleri ve başvuruları kabul edilen şartlı mülteci statüsündekiler dahildir. Uluslararası koruma başvurusu reddedilenlerin uluslararası sığınmaya gerekçe olacak bir tehdit altında olmadıkları varsayıldığından bu kişilerin ülkelerine geri dönmeleri beklenir.

dışsallaştırmak için üçüncü ülkeler üzerinde kullandığı bu yöntem üçüncü ülke ile arasında ne tür bir güç asimetrisi olduğu ve AB ile sahip olduğu kurumsal bağlantı türüne göre farklılaşmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin AB ile kurumsal bağlantısı Özçürümez ve Şenses'e (2011) göre "katılım öncesi bağ" yani AB'ye uyum olarak kabul edilebilir. Nitekim AB'ye üyelik sürecinde 2001 yılında imzaladığı katılım ortaklığı belgesinde tanımlanan alanlarda mevzuatını AB ile uyumlu hale getirmek zorunda olan Türkiye'nin önce Kopenhang Kriterlerine ardından daha geniş topluluk muktesebatına ve siyasetine uyum sağlamak için yasalarında ve kurumlarında başlattığı hızlı ve kapsamlı reform hareketinin en önemli başlıklarından biri de uluslararası göç politikalarıdır (Tolay, 2012: 40).

Türkiye'nin 2002-2005 yılları arasında Kopenhag Kriterlerine uyum için reform başlattığı AB'ye uyum paketlerinden ilki vize politikası ve sınır yönetimi ile ilgilidir. Bölümün ilerleyen kısmında ayrıca bir başlık altında incelenecek bu alanda Türkiye Schengen olumsuz listesini kabul etmek, insan ticareti ile mücadele kurumlarını geliştirmek, vize polisi ve uygulaması gibi pek çok konuda reform yapmıştır. Dahası Pasaport Kanunu, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun gibi AB muktesebatıyla uyumlu yeni kanunlar çıkartılmış ve de Vatandaşlık Kanunu ve İskan Kanunu gibi bazı kanunlarda da AB muktesebatıyla uyumluluk amacıyla değişiklikler yapılmıştır (Üstübici, 2017: 112).

Türkiye'nin Kopenhag Kriterlerine uyum konusundaki refomları hızla hayata geçirmesi neticesinde Ekim 2005'de AB'ye adaylık süreci resmen başlamıştır (Kaiser, 2010: 58). Devam eden süreçte topluluk muktesebatına ve siyasetine uyum paketleri içerisinde göç politikaları yine önemli bir yer tutmuş AB üyesi ülkelerle birlikte gerçekleştirilen Eşleştirme Planları çerçevesinde önce 2005'te İltica ve Göç Alanındaki

Ulusal Eylem Planı ardından 2007'de Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı kabul edilmiştir. 2005 İltica ve Göç Alanındaki Ulusal Eylem Planı'nda Cenevre Sözleşmesindeki coğrafi sınırlama koşulunun 2012 yılına kadar kaldırılabileceğinden bahsedilirken, aynı zamanda yeni bir Sığınma Kanunu ile yeni bir Yabancılar Kanunu'nun da yine 2012 yılına kadar hazırlanması planlanmıştır (İçduygu, 2010: 33). AB'nin üye ülkelere sağladığı idari, finansal ve teknik desteklerle yürütülen bu planlar ile Türkiye'nin göç ve iltica rejimi bir yönetişim konusu haline gelmiştir (Üstübici, 2017: 110). Nitekim Suriye krizinin ardından 2013 yılında yürürlüğe giren ve Türkiye'nin göç ve iltica rejimini bütüncül bir biçimde ele alan YUKK, 2005 tarihli Ulusal Eylem Planı'nda yapımı öngörülen Yabancılar Kanunu ve Sığınma Kanunu'nun birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmış olan ve uluslararası insan hakları anlaşmalarını ve AB'nin göç ve iltica rejimi standartlarını temel alan bir kanundur. (İçduygu ve Aksel, 2015).

Avrupa'nın uzun göç yazı olarak anılan 2015 yılının yaz aylarından itibaren Avrupa ülkeleri sayıları milyonlarla ifade edilen büyük bir sığınmacı hareketi ile yüzleşmiştir (Dimitriadi, 2022: 79). Suriye Savaşından kaçan milyonlarca Suriyeli sığınmacıya ek olarak Afganistan'dan da Avrupa'ya göçün yeniden başladığı 2015 yılında Avrupa göç alanında dışsallaştırma politikasına büyük bir ivme kazandırarak göç sorununu Avrupa sınırlarından olabildiğince uzağa itmeye yönelik politika araçları geliştirmeye hız vermiştir (Cecorulli ve Fassi, 2022). Bu bağlamda Türkiye ile AB arasında 18 Mart 2016 tarihinde imzalanan AB-Türkiye Mutabakatı AB'nin sığınmacıları AB "kale"sinden uzak tutmaya yönelik çabalarının bir uzantısıdır. Temelde Ege denizi üzerinden gerçekleşen sığınma ve düzensiz göç hareketlerinin kontrol altına alınmasını amaçlayan mutabakata göre Türkiye üzerinden Yunan Adalarına ulaşan düzensiz göçmenler veya uluslararası koruma başvurusu reddedilen sığınmacılar Türkiye'ye geri gönderilecek ve buna karşın iade edilen her bir Suriyeli

için Türkiye'de geçici koruma altında olan bir Suriyeli AB ülkelerine yerleştirilecektir (Yıldız, 2020: 135). AB'nin Türkiye'ye göç yönetişimine katılımı karşılığı 6 milyar Euro taahüt ettiği bu anlaşma Türkiye- AB ilişkileri ve göçmenler için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle bu anlaşma sonrası AB için Türkiye "mülteciler için güvenli üçüncü ülke" olarak listelenmiş olması dolayısıyla sığınmacıların geri gönderilmesi önündeki uluslararası hukuk engeli ortadan kalkmıştır (Cecorulli ve Fassi, 2022: 15). Öte yandan mutabakatta AB ile Türkiye arasındaki vize serbestisi müzakerelerinin geliştirilmesi, Türkiye ile Gümrük Birliğinin modernizasyonu, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinin yeniden canlandırılması gibi Türkiye'nin AB'ye resmi adaylığından kaynaklı olarak halihazırda yürütülmesi gereken üyelik sürecinin Mülteci Mutabakatı'nın konusu haline getirilmesi, "göç diplomasisi"ni AB ile Türkiye arasındaki üyelik müzakereleri sürecinde stratejik bir pazarlık aracı haline dönüştürmüştür (Kaya, 2022: 68-69).

AB-Türkiye Mutabakatı AB ülkelerinin tamamı tarafından benimsenmediği için bir bildiri olarak kalmış olsa da Türkiye'yi fiili olarak güvenli üçüncü ülkeye dönüştürmüş olması ve Türkiye'nin AB'ye üyelik müzakerelerini uyum paketleri üzerinden yürüyen demokratikleşme sürecinden öte sığınmacı pazarlığı için stratejik bir araca indirgemesi nedeniyle Türkiye'nin göç politikaları üzerinde kalıcı bir etki doğurmuştur.

1.4. Türkiye'nin Ulus Anlayışı ve Vatandaşlık Tanımı

Ulus-devletlerin sosyal hak ve çıkar dağılımına erişimi düzenleyen merkezi yapı olmaya devam ettiği günümüz dünyasında ulus-devlet üyeliği olarak tanımlanan modern yurttaşlık, bireysel hak ve ayrıcalıklar bahşeden özel bir statüdür (Soysal 2021 [1994]). Bu bağlamda ülkenin gelişmişliği ölçüsünde değerli bir kaynak olan vatandaşlık Ayelet Shachar (2009) tarafından *doğum piyangosu* olarak tanımlanmıştır. Nitekim günümüz

dünyasında gelişmiş ülkelerde vatandaşlık statüsü bir ayrıcalıklar klübüne dönüşürken aynı zamanda Brubaker'ın (2009: 18) da ifade ettiği gibi vatandaşlık yasaları zengin devletleri yoksul göçmenlerden koruyan bir kapanma aracı haline gelmiştir. Buna karşın uluslararası göçün küresel bir nitelik kazanması ile ulus-devletlerin çok etnili , çok kültürlü bir yapıya dönüşmesi göçmenlerin de belirli koşullarla vatandaşlık hakkına erişimini zorunlu kılmıştır. Tezin ikinci bölümünde detaylıca anlatıldığı üzere her ulus-devlet vatandaşlık hakkını elde etme koşulunu kendi ulus tasavvuru çerçevesinde biçimlendirmektedir. Bu bağlamda vatandaşlık hakkını *jus sanguinis* yani kan bağı ilkesine dayandıran Türkiye'nin (Kaiser, 2010: 66), vatandaşlığa bağlı ulusallık anlayışı ise etnik ulusallık anlayışını temel almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kalıntıları üzerine kurulmuş olan Türkiye, tarihsel olarak çok dinli ve çok etnili bir ülkedir (Kaiser ve Kaya, 2016: 94). Buna karşın Cumhuriyet rejiminin kurucu kadroları Türkiye'yi ulus temelli homojen bir üniter devlet olarak tanımlamışlardır. Bu durum Erken Cumhuriyet döneminde milliyetçi ideoloji çerçevesinde Türk ulusunun yaratılmasını ulus-devlet inşa sürecinin bir parçası haline getirmiştir. Barış Ünlü'nün ifadesiyle *"Türk ulusu, Türk milliyetçiliğinin ve Türk devletinin icat etmiş ve yaratmış olduğu politik ve duygusal bir modern kolektiftir"* (2022: 171) .

Türk milliyetçiliğine göre Türk ulusu dil ve kan bağından oluşan genetik/organik bir topluluğun adıdır (Üstel, 2008: 168). Öte yandan milliyetçi kurucu kadroların dil ve kan esaslı etnik ulusallık anlayışı Anadolu'nun çok dinli ve çok etnili yapısı ile çeliştiğinden Türk ulusuna ait olma kriteri olan Türklüğün "kapsamı" öncelikle din tarafından belirlenmiştir (Saraçoğlu ve Demirkol, 2015). Bu bağlamda (sunni) müslümanlık Türklüğün kültürel bir göstergesi olarak tanımlanmış ve böylece Anadoludaki etnik olarak Türk olmayan müslüman halkların Türk ulusal kimliği içinde

tedricen asimile edilerek etno-dinsel anlamda homojen bir ulus-devlet yaratılması hedeflenmiştir.

Türk ulusunun sınırlarının dil (Türkçe), etnik köken ve din (Sunni-İslam) çerçevesinde çizilmesi Erken Cumhuriyet döneminde Türk ulusal kimliğinin dışlama ve içerme kriterlerini de belirginleştirmiştir. Bu çerçevede Anadoludaki Sunni Müslüman olmayan halklar yani Ermeniler, Süryaniler, Rumlar, Yahudiler gibi etnik azınlıklar Türk ulusal kimliğinden dışlanarak yurtdışına göç etmeye teşvik edilmişler[19]; Aleviler, Kürtler, Lazlar gibi gruplarsa asimile olma şartı ile Türk ulusal kimliğine dahil edilmişlerdir (Kadıoğlu, 2012). Bu bağlamda Türkiye nüfusunu etno-dinsel olarak Türkleştirmeye yönelik politikalar hem vatandaşlık rejimi hem de göç politikaları aracılığıyla hayata geçirilmiştir. YUKK'a kadar Türkiye'nin göç rejiminin esasını belirleyen 1934 tarihli İskan Kanunu ile "Türk soyundan ve Türk kültüründen gelenler" göçmen olarak tanımlanmış böylece Balkan halkları başta olmak üzere geçmişte Osmanlı yönetiminde olan Müslüman sünni grupların göçmen veya mülteci olarak Türkiye'ye göçü teşvik edilmiş, bu kriterleri karşılamayanların ise Türkiye'ye göçü engellenmeye çalışılmıştır (İçduygu ve Aksel, 2022: 149-150). Öte yandan İskân Kanunu ile sadece göçmenlerin ülkeye kabulü düzenlenmemiş aynı zamanda göçmen nüfusunun ülkeye dağılımı ve iskanı üzerinden nasıl asimile edileceklerinin çerçevesi çizilmiş ve de göçmenlerin Türk vatandaşlığına alınmaları düzenlenmiştir. Dahası Türk olmayan müslüman nüfusun Türk ulusal kimliği içinde asimile edilmesi amacıyla İskan Kanunu çerçevesinde ülke içinde dağıtılarak hareket özgürlüklerinin sınırlandırılması, bu kanunu Anadolu nüfusunun Türkleştirilmesi politikasının da önemli bir parçası kılmıştır (Soyarık-Şentürk, 2009: 141).

[19] 1914 yılında bugünkü Türkiye sınırları içinde bulunan nüfusun beşte biri Türk ve Müslüman olmayan etnik azınlıklardan oluşurken, bu oran 1927 yılında %3 'e düşmüştür. Türkiye nüfusunun hızla Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması hem Hristiyan azınlıkların yurtdışına göç ettirilmesi hem de Eski Osmanlı topraklarından Müslümanların Türkiye'ye göçünün teşvik edilmesi ile gerçekleşmiştir (İçduygu, 2010: 25-26).

İkamet süresi şartı başta olmak üzere vatandaşlığa sonradan kabul için gerekli olan hiçbir koşula dayanmaksızın Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı göçmenlere İskan Kanunu çerçevesinde vatandaşlık verilmesi Türkiye'de vatandaşlık hakkının *jus sanguinis* yani kan bağı ilkesine dayandığının en açık kanıtıdır. Nitekim Türkiye'de İskan Kanunu çerçevesinde 1997 yılına kadar Türk vatandaşlığına alınan göçmen sayısı 1.704.032 kişidir (Kirişçi, 2000: 10). Bu sayı Türk Vatandaşlığı Kanunu (TVK) kapsamında Türk vatandaşlığını sonradan kazananların sayısından çok daha yüksektir. Dolayısıyla İskan Kanunu sadece Türkiye'ye göç eden nüfusu belirleme ve düzenleme noktasında değil vatandaşlığın sonradan kazanılması bağlamında da etnik ulusallığın asli önemini göstermesi bakımından değerlidir.

Türk kökenli olmayan göçmenlere yasal göçmen statüsü vermeyen dolayısıyla Türkiye'ye kalıcı yerleşim hakkını sadece Türk soylularla sınırlayan İskân Kanunu (Kaiser, 2010: 66-67), AB'ye uyum sürecinde pratikte küresel bir göç ülkesine dönüşen Türkiye'nin yasal zeminde Türklük temelli homojenlik iddiasını sürdürmesi bağlamında eleştirilmiş ve AB tarafından uyum reformları çerçevesinde İskan Kanunu'nda değişim talep edilmiştir. Bu bağlamda 2006 yılında çıkartılan yeni İskan Kanunu göç politikalarında bir miktar liberalleşme sağlasa da, Türkiye'ye resmi göçü " Türk soyundan ve kültüründen" kişiler ve gruplarla sınırlamaya devam etmesi (İçduygu ve Aksel, 2015), Türkiye'nin Erken Cumhuriyet dönemindeki Türklük temelli etnik ulusallık anlayışının 2000'lerin başında da hâlâ Türkiye'nin göç ve vatandaşlık rejiminde merkezi konumunu koruduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin uluslararası göçü bir yandan "Türklerin" göçü ile sınırlamaya çalışırken diğer taraftan küreselleşmenin getirdiği göç dinamikleri neticesinde yoğun biçimde yabancı göçü ile karşılaşması Türkiye'nin yeni göç koşullarına uyum sağlama çabalarının tutucu bir ulus-devlet anlayışının güvenlikçi refleksi ile karşılaşması

sonucunu doğurmaktadır (İçduygu, 2010: 33). Bu durum Türkiye'nin göç ve iltica rejiminde belirsizliği arttırmakta, siyasal iktidara ve kamu otoritelerine uluslararası göçün yönetimi konusunda takdir yetkisini güçlendirmektedir. Nitekim Suriye Krizi sonrası milyonlarca Suriyeli sığınmacının Türkiye'ye sığınmasına ek olarak bölgede IŞİD terörünün yayılmasıyla birlikte Iraklıların, Taliban'ın güç kazanması neticesinde ise Afganların Türkiye'ye göçünün hızlanması Türkiye'nin göç rejimini ve ulusallık anlayışı çerçevesinde biçimlenen vatandaşlık anlayışını krize sokmuş ve de göç ve iltica rejiminde dönüşümü zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda AKP iktidarının kendi milliyetçilik anlayışı çerçevesinde Türk ulusal kimliğinin kapsamını değiştirmesi Türkiye'de vatandaşlık hakkını sonradan elde etmenin çerçevesini de büyük ölçüde değiştirmiştir.

AKP'nin milliyetçilik anlayışındaki en çarpıcı ve en önemli değişiklik ulusun kimliğini ve kapsamını belirlemede Müslümanlığa atfedilen rolün değişimidir (Saraçoğlu ve Demirkol, 2015: 306). Daha önce ifade edildiği üzere Cumhuriyetin kurucu kadrolarının milliyetçilik anlayışında Müslümanlık Türklüğün asli unsuru değil, kültürel bir göstergesini temsil etmekteyken, AKP döneminde Müslümanlığın ulusun somut içeriği içindeki ağırlığı artmakla kalmamış Müslümanlık ulusun ne olduğunu tanımlayan temel unsur haline gelmiştir (Saraçoğlu ve Demirkol, 2015: 307). AKP döneminde Türkiye'nin etno-dinsel ulusallık anlayışında dinselliğin (Müslümanlığın) ağırlığının artışı Türkiye'de vatandaşlık alma hakkının dönüşümünü de beraberinde getirmiş ve Türkiye'deki Müslüman kökenli göçmenlerin Türkiye toplumuna entegre olma kapasitesi dikkate alınmaksızın vatandaşlığa erişimi kamu otoritelerince kolaylaştırılmıştır. Bu durum bölümün ilerleyen kısımlarında detaylıca ele alınacaktır.

2. TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI GÖÇ POLİTİKALARININ TEMEL UNSURLARI

Uluslararası göç politikaları ülkeden ülkeye değişse de ulus-devletlerin sınırlarını korumak, göçmenlere ve sığınmacılara sunulan barınma, eğitim ve sağlık hizmetlerini düzenleyerek sınırlandırmak ve ulusal kimlikleri ve vatandaşlığı korumak üzerinde yoğunlaşmaktadır (Schuster, 2003). Öte yandan küreselleşmeyle birlikte uluslararası göç hareketlerinin hızlanarak ve çeşitlenerek küresel bir olguya dönüşmesi ulus-devletlerin göç politikalarını kendi ihtiyaçları çerçevesinde şekillendirirken farklılaşmış göç hareketlerini yönetmek için göçmen statülerini çeşitlendirmesine neden olmuş ve göçmenlerin ev sahibi toplum ile uyumunu sağlamak için vatandaşlık rejimlerini liberalleştirerek göçmenlerin vatandaşlığa erişimini düzenlemesini gerekli kılmıştır. Tezin bu bölümünde 2000'lerden itibaren uluslararası göçte geçiş ve hedef ülkesine dönüşen, 2011 yılında Suriye İç Savaşı'nın ardından milyonlarca Suriyelinin ülkeye sığınmasının ardındansa dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelen Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara uygun olmak kaydıyla yasal ve kurumsal çerçevesi YUKK temelinde şekillenen çağdaş göç ve iltica rejimi sınır politikaları, göçmenlerin yasal statüleri ve vatandaşlığa kabul politikaları çerçevesinde incelenecektir.

2.1. Türkiye'nin Sınır Politikaları

Ulus-devletlere bölünmüş uluslararası sistemde ulus-devletleri tanımlayan onların sınırlarıdır; yabancıların sınır geçişlerini ve ülkede kalış koşullarını belirleme yetkisi ulus-devletlerin egemenliğindedir (İçduygu, 2010: 22). Uluslararası göç hareketliliğinin küresel bir nitelik kazanması göçte hedef ülkelerin sınırlarını istemedikleri yabancılara karşı güvence altına almak için politikalar geliştirmesi

sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede ulus-devletlerin izlediği sınır politikaları vize rejimleri ve sınır yönetimi olmak üzere iki başlıkta incelenebilir.

Küreselleşmeyle birlikte göç hareketleri artarken ülkelerin sadece kısıtlayıcı değil aynı zamanda seçici bir niteliğe sahip olan göç politikaları benimsemeleri vize rejimlerinin önemini arttırmıştır. Nitekim tezin ikinci bölümünde anlatıldığı üzere modern vize sistemleri günümüzde ülkelerin yasal göçün karakteristiğini ve miktarını kontrol etmek ve düzenli göçü kendileri için yararlı buldukları göçmenler ile sınırlamak için kullandığı başlıca sınır politikası aracıdır. Bu bağlamda vize muafiyeti uygulanan ülkelerden göç akışı desteklenirken, vize şartı getirilen ülkelerden gelecek göçmenlerin sayısı ile birlikte vize kriterleri aracılığıyla göçmenlerin niteliği kontrol altında tutulmaktadır. Günümüzde AB ülkeleri başta olmak üzere uluslararası göçte varış ülkesi olan devletlerin hepsinin seçici göç politikalarına sıkı vize rejimleri eşlik etmektedir. Lakin 21. yüzyılın başından itibaren uluslararası göçte geçiş ve varış ülkesi konumunda olan Türkiye diğer göç ülkelerinden farklı olarak liberal bir vize rejimine sahiptir.

Tezde daha önce aktarıldığı üzere 1990'lardan itibaren Türkiye'ye işgücü olarak ya da Avrupa ülkelerine geçiş yapmak için yönelen uluslararası göç akışının hacminde büyük bir artış olmuştur. Buna karşın Türkiye'nin vize prosedürlerini kısıtlayıcı kılmak konusunda önlem almak yerine bölge ülkeleri ile ticari, siyasi ilişkilerin geliştirilmesi için vize prosedürlerini kolaylaştırmak ve kaldırmak yönünde bir politika izlenmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye için vize uygulamasının yabancıların Türkiye'ye hareketliliğini sınırlayacak ve düzenleyecek bir sınır katmanı değil, devletin dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı bir politika aracı olduğunu ifade etmek mümkündür (Genç, 2014: 53).

Türkiye'nin serbest vize rejimi AB'ye yönelen düzensiz işgücü göçü ve sığınmacı göçü için transit geçişi teşvik ettiğinden, Türkiye'nin vize politikaları üyelik

müzakereleri çerçevesinde AB'nin en önem verdiği başlıklardan biri olmuştur. Nitekim vize politikası ve sınır yönetimi 2002-2003 uyum paketlerinde yer almış ve Türkiye'den vize rejimini Shengen Anlaşmasının olumsuz listesini benimseyecek ve AB üyesi ülkelerin sıkı vize politikaları ile uyum sağlayacak biçimde kademeli olarak katılaştırması talep edilmiştir (Tolay, 2012: 45). Bu dönemde Avrupalılaşma reformlarına hız vermiş olan Türkiye 2002-2005 yılları arasında vize rejimini hızla dönüştürmüş ve 5 ülke hariç Shengen negatif listesine tam olarak uyum sağlamıştır[20] (Dimitriadi vd., 2018: 16).

Türkiye'nin AB muktesebatına uyum çerçevesinde vize rejimini sıkılaştırmaya yönelik reformları 2005'te hız kesmiştir. 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren başta Orta Doğu ülkeleri olmak üzere Asya ve Afrika ülkelerine yönelik dış politikasını değiştiren Türkiye bu bölgeler ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için vize muafiyeti uygulamasını bir dış politika aracı olarak kullanmıştır (Kaiser ve Kaya, 2016: 104). Bu kapsamda Sahra-altı Afrikadan Türkiye'ye göç akışını tetikleyerek Türkiye ile Afrika arasında yeni bir göç koridoru yaratan Türkiye'nin Afrika açılımı özellikle dikkat çekicidir. 2008 yılında düzenlenen Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi ile ivme kazanan bu açılım ticari ve ekonomik temelli olduğu kadar Müslüman kardeşliği/himayeciliği söylemi üzerinden ideolojik bir arka planda da sahiptir (Nizam, 2020: 347).

2009 yılına gelindiğinde Türkiye, siyasi ya da ekonomik bir antlaşmaya girdiği hemen hemen bütün ülkeler ile vize şartlarını sistematik olarak kaldırmaya çalışmış ve vize rejimini yeniden liberalleştirecek aktif politika adımları atmıştır (Tolay, 2012: 45). Bu çerçevede AB'nin Shengen karalistesinde yer alan Suriye, Libya, Ürdün, Arnavutluk ve Suudi Arabistan ile 2009 yılında; Rusya, Lübnan ve Sırbistan ile 2010

[20] 2002'de bu sayı 22 ülkedir.

yılında; Katar, Malezya, Bahreyn ve Kırgızistanla 2011 yılında Türkiye vize şartını karşılıklı olarak kaldırmıştır (Dimitriadi vd., 2018). 2010'larda bölgesinde yumuşak güç olmayı hedefleyen ve dış politikasında müslüman kardeşiliği/himayeciliği üzerinden Yeni-Osmanlıcı bir anlayış ile hareket eden Türkiye Orta Asya'daki Türki Cumhuriyetler ve Afrika ülkeleri ile karşılıklı vize şartını kaldırma politikasına hız vermiştir. Nitekim Göç İdaresi verilerine göre 2023 yılı itibariyle Türkiye 90 ülkeye vize muafiyeti uygulamaktadır.

Türkiye'nin vize muafiyeti uyguladığı ülkelerin büyük bir bölümünün küresel göçün kaynak ülkeleri olması son yıllarda bu ülkelerden Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünde ve Avrupa'ya geçiş amacıyla yapılan düzensiz transit göç akışında büyük bir artışa neden olmuştur. Bu kapsamda en dikkat çekici artış Afrika ve Asya ülkelerinden Türkiye'ye yönelen uluslararası göç akışı bağlamında yaşanmıştır. 2012-2019 yılları arasında Türkiye'deki Afrikalı göçmen oranı % 1849, Asyalı göçmen oranı ise % 677, 8 artmıştır (Nizam, 2020: 345). Liberal vize rejimi sayesinde Türkiye'ye pasaportları ile yasal yollardan giren bu göçmenlerden bazıları Türkiye'de kayıtdışı çalışarak ya da vize süresini ihlal ederek düzensiz göçmene dönüşürken, kimileri ise Avrupa'ya yasadışı yollardan geçmeye çalışırken yakalanarak düzensiz göçmen konumuna gelmektedir.

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle gelişmiş Batı ülkeleri ile geri kalmış Doğu ülkeleri arasında özel bir koridor oluşturmaktadır. AB ülkeleri göç ve iltica rejimlerini sıkılaştırırken Orta Doğu ve Asya ülkelerinde siyasi çatışmaların ve ekonomik sıkıntıların hergeçen gün daha da tırmanması AB'ye çalışma ya da sığınma amacıyla geçiş için Türkiye'yi bir ara durak olarak kullanmak ya da Türkiye'ye istihdam amacıyla göç etmek için yapılan yasadışı sınır geçişlerini büyük ölçüde arttırmıştır. Bu durum düzensiz göç ile mücadele için fiziki sınırların yönetimini uluslararası göç

politikalarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Nitekim Avrupa'nın güneydoğu sınırları olarak da isimlendirilen Türkiye-AB sınırının bir uzantısı olarak görülen Irak gibi uluslararası göçte kaynak ülke olan Ortadoğu ülkeleriyle Türkiye arasındaki sınırların güvenliği ve geçirmezliği AB'nin düzensiz göçle mücadele programı içindeki temel hedeflerinden biridir (Danış ve Aksel, 2014: 73).

Kara sınırı toplamda 2.753 km olan Türkiye bu sınırların 911 kilometresini Suriye ile, 560 kilometresini İran ile ve 384 kilometresini ise Irak ile paylaşmaktadır. Türkiye'nin sınır komşusu olan bu ülkelerde son 50-60 yıldır savaşlar ve iç çatışmalar durmaksızın devam ettiği halde Türkiye'nin güçlü bir sınır yönetimine sahip olduğundan söz etmek imkansızdır. Fiziksel sınırlarının yönetiminde çok başlı bir yapıya sahip olan Türkiye'nin sınır politikalarının şekillenmesi ve uygulanması büyük ölçüde İçİşleri Bakanlığı'nın uhdesinde olmakla birlikte (Genç, 2014: 54), PKK terörü ile mücadele nedeniyle Milli Savunma Bakanlığı ve TSK, sınır ticareti nedeniyle de Gümrük Bakanlığı sınır yönetiminde söz sahibidir. Türkiye'nin kara sınırlarının topoğrafik özelliklerinin yanı sıra Osmanlı geçmişinin mirası olarak sınırların iki yakasında yaşayan insanlar arasında akrabalık ilişkilerinin mevcut olması dolayısıyla güçlü sınırdışı ağların varlığı da Türkiye sınırlarının geçirgen bir yapıya sahip olmasının bir diğer nedenidir (Danış ve Aksel, 2014: 73-76). Bölgedeki sınır güvenliği anlayışı PKK terör örgütü eksenli olarak şekillenmiş olan Türkiye'nin sınırdan geçen yabancıları filtreleme ve sınırlandırma öncelikleri ulusal güvenlik ve genel ahlak eksenlidir (Genç, 2014: 59). Bu durumun Türkiye üzerinden AB'ye yönelen düzensiz göç akışını her geçen yıl daha da arttırması AB'nin üyelik müzakereleri sırasında Türkiye'den sınır yönetimini düzensiz göçle mücadele edecek biçimde AB muktesebatı ile uyumlu hale getirecek bir dizi reform talep etmesine neden olmuştur. Nitekim Dış Sınırların Korunmasına İlişkin 2003 Strateji Belgesi ile başlayan süreç ile Türkiye'nin sınır yönetiminin dönüşümü AB üyelik müzakerelerinin önemli bir parçası olmuştur

(İçduygu ve Üstübici, 2014). Bu kapsamda Türkiye 2003-2004 yıllarında insan ticareti ile mücadele kurumunun güçlendirilmesi, vize polisi uygulaması, sınır koruma ve kolluk kuvvetleri gibi konularda AB muktesebatına uyum için en az sekiz eşleştirme projesi başlatmıştır (Tolay, 2012: 47).

2007 yılında kabul edilen Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı ile ise Türkiye fiziki sınır yönetimini AB politikaları çerçevesinde dönüştürme noktasında büyük bir adım atmıştır. AB'nin tek bir otorite altında toplanacak profesyonel ve sivil bir sınır güvenliği birimi beklentisi çerçevesinde AB fonlarının desteği ile Türkiye'de asker odaklı bir sınır kontrolü yerine sivil ve profesyonel bir sınır muhafaza birliğinin kurulmasını; TSK'nın sınırdan çekilerek yeni bir sınır yönetimi bürosu örgütlenmesini; özel olarak eğitilecek yeni bir sınır polisi biriminin inşasını öngören bu kapsamlı plan (Danış ve Aksel, 2014: 80-81) önce PKK terör örgütü kaynaklı iç güvenlik kaygıları nedeniyle sekteye uğramış Suriye İç Savaşı'nın ardından ise tamamen rafa kaldırılmıştır.

Suriye İç Savaşı (2011), uluslararası göçün yönetimi kapsamında Türkiye'nin sınır politikalarında yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından "açık kapı politikası" ilan eden Türkiye'ye Suriye'den ilk kitlesel nüfus hareketi 29 Nisan 2011 yılında gerçekleşmiş bölgede IŞİD terörünün yaygınlık kazanmasının ardından 2015 yılına kadar Türkiye'ye sığınanların sayısı 2 milyona yaklaşmıştır (Erdoğan, 2015: 317-318). Nitekim tez kapsamında Ankara'da yapılan saha çalışması çerçevesinde mülakat yapılan Suriyeli mültecilerden 2015 yılı öncesi Türkiye'ye göç edenlerin hepsi açık kapı politikası kapsamında Türkiye sınırlarından geçmiştir. Dahası mülakat yapılan bazı Iraklı sığınmacılar da IŞİD'in Irak'ı işgali nedeniyle Suriye üzerinden Türkiye'ye göç etmişlerdir.

"Biz ilçede Çobanbeyli'de yaşıyorduk ve çok zengindik. Evimiz, arabamız vardı. Kocamın işyeri IŞİD bombaları ile yıkıldı. Çevremizden IŞİD'in çocukları askere aldığını, erkekleri öldürdüğünü ve kadınlara tecavüz ettiğini duyuyorduk. Bu nedenle Türkiye'ye kaçtık. Zaten sınır açıktı." (Zeynep, Suriyeli, 38 yaşında, Tarım İşçisi, Geçici Koruma)

"Suriye'de Tel- Abyad 'da yaşıyorduk…Ben inşaat işinde çalışıyordum Şam'a Halep'e gidip. Savaş başladıktan sonra inşaat işi bitti. Türkiye'de yaşayan akrabalarım Türkiye'de iş var burası iyi deyince Türkiye'ye geldik, sınır açık olduğu için bir zorlukla karşılaşmadık, kimseye para vermemiz de gerekmedi." (Hamza, Suriyeli, 41 yaşında, Bakkal, Geçici Koruma)

"Halep'te hem çalışıyordum hem de üniversiteye (ilahiyat) gidiyordum. Savaş başlayınca hem muhalifler hem de Esat askere almak istiyordu. Ben asker olup başla bir Suriyeli ile savaşmak istemedim, sonuçta biz kardeşiz. Bu yüzden 2013'te 300 dolar vererek kaçak şekilde Türkiye'ye geldim."(Abdulbekir, Suriyeli, 28 yaşında, Bakkal, Geçici Koruma)

"Telafer'de çiftçilik yapıyordum. IŞİD işgale başlayınca 2014'de Suriye üzerinden Türkiye'ye kaçmak zorunda kaldık. Kaçakçılara kişi başı 150 dolar para ödedik geçiş için." (Salim, Iraklı, 50 yaşında, Reklam Dağıtımı, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi)

Yapılan mülakatlarda Çobanbeyli, Tel Abyad, Resulayn gibi Türkiye sınırına yakın bölgelerde yaşayan kişilerin hem sınıra yakın olma hem de Türkiye'de var olan akrabalık bağları nedeniyle savaşın erken evresinde açık kapı politikası ile düzenli yollardan Türkiye'ye girerken Abdülbekir gibi Halep'li sığınmacıların açık kapı politikasına rağmen savaş nedeniyle Suriye içinde oluşmuş defacto sınırlardan geçmek

için insan kaçakçıları ile anlaşması gerektiği görülmüştür. Bu dönemde Salim gibi pek çok Iraklı sığınmacı da kaçakçılar yardımı ile düzensiz yolla Türkiye'ye giriş yapmıştır.

Açık kapı politikasının sığınmacı göçü ile birlikte Türkiye'ye yönelik hem düzensiz göç hareketini hem de insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasadışı faaliyetleri ve PKK terörünü arttırması 2015 yılında bu politikadan vazgeçilmesine neden olmuştur. Açık kapı politikası ile düzensiz göç koridoruna dönüşen Türkiye-Suriye sınırı bu politikadan vazgeçildikten sonra da Suriyeli sığınmacı göçünün ve düzensiz göçün konusu olmaya devam etmiştir.

> *" 2016'da Türkiye'ye Halep'ten geldim. Kaçak giriş için 600 dolar ödedim. Okuma-yazmam yok, Halep'te tarlada çalışıyordum. Burada şoförlük yapıyorum. Ehliyetim yok."(Abdulrezak, Suriyeli, 27 yaşında, Şoför, İstisnai Vatandaşlık)*

> *"İdlip'te hastanede Hemşire olarak çalışıyordum. Savaştan sonra orada artık hayat kalmadı. Esat tarafında olmak istemedim. Ailem olduğu için Muhaliflere de katılmadım. Bu yüzden Türkiye'ye kaçtım 2016'da. Kişi başı 500 dolar verdik." (Abidin, Suriyeli, 38 yaşında, Hemşire, Geçici Koruma)*

Saha araştırması sırasında mülakat yapılan Suriyeli sığınmacıların büyük bölümü 2015 yılından sonra Türkiye'ye sığındığı için sınırdan kaçakçılar aracılığıyla yasadışı bir biçimde geçmiş ve bu geçiş için 500 ile 1000 dolar arasında para ödemiştir. Mülakatlardan elde edilen veriler ışığında kaçakçılara ödenen ücretin sınıra duvar örülmesi ve tampon bölge oluşturulması gibi uygulamalarla sınır güvenliğinin arttırılmasına paralel olarak yükseldiği tespit edilmiştir.

Suriye İç Savaşı'nın Türkiye'deki iktidarın beklentilerinin aksine uzun sürmesi ve bölgede IŞİD terör örgütünün Irak'ı da içine alacak biçimde işgal hareketini

genişletmesi üzerine Türkiye hem Suriye ve Irak'tan sığınmacı geçişini yavaşlatmak hem de terör örgütlerine karşı sınır güvenliğini sağlamak için 2015 yılında açık kapı politikasını terk etmekle kalmamış Suriye sınırına duvar örme kararı almıştır. Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis illerini kapsayacak şekilde bir güvenlik kuşağı oluşturma amacıyla Suriye sınırına duvar örme ve 24 saat termal kameralarla sınırı gözetme projesini 2015 yılında başlatan İç İşleri Bakanlığı'nın Çin Seddi ve ABD-Meksika sınırındaki duvarın ardından dünyadaki en uzun 3. Duvar olmasını planladığı güvenlik duvarının %98'lik kısmı (892 km) 2021 yılı itibariyle tamamlanmıştır (Özbey, 2022: 726).

Türkiye'nin fiziki sınır yönetimi ile ilgili politikasının açık kapıdan duvar örme politikasına dönüşümü sadece Suriye ile sınırlı kalmamıştır. İran sınırı düzensiz göçmenlerin yasadışı sınır geçişleri için en yoğun kullandığı sınırdır (Genç, 2014: 59). 2015 yılından itibaren Türkiye'ye yönelik düzensiz Afgan göçünün büyük bir hız kazanması güvenlik duvarı inşası politikasının İran ile sınır olan Iğdır, Van, Ağrı ve Hakkari illerini de içine alacak şekilde genişletilmesi kararı alınmasına sebep olmuştur. Nitekim 2020 yılında Ağrı ve Iğdır illerindeki sınır duvarı tamamlanmışken Van-İran sınırı için duvar inşası hâlâ devam etmektedir. Türkiye duvar aracılığıyla sınır güvenliğini sağlama politikasını Entegre Sınır Güvenlik Sistemi ile de desteklemektedir. Bu sistem çerçevesinde sınır duvarlarına sadece jilet teller çekilmekle kalmayarak duvarlar termal ve gece görüş kameraları ve İHA'lar ve SİHA'lar desteği ile teknolojik donanımlarla duvarda nöbet tutan devriyeler tarafından yasadışı göçmen geçişini engellemek, kaçakçılıkla mücadele etmek ve terör örgütlerinin sızmasını önlemek için korunmaktadır (Özbey, 2022: 727-728).

Türkiye'nin fiziki sınır yönetimi ile ilgili bu keskin dönüş Türkiye'ye yönelik kitlesel düzensiz göç ve sığınmacı göçü akışını önlemek konusunda başarısız olmuştur.

Nitekim Göç idaresinin resmi verilerine göre açık kapı politikasına son verildiği 2015 yılında yaklaşık 2 milyon olan Suriyeli mülteci sayısı 2022 yılında 3 milyon 600 bin kişiye yakındır. Türkiye'deki en büyük düzensiz göçmen grubunu oluşturan Afganların İran üzerinden Türkiye'ye yasadışı girişi de inşa edilen duvara rağmen hız kesmemiştir. Zira Göç İdaresi verilerine göre 2016 yılında Türkiye'de yakalanan düzensiz Afgan göçmen sayısı 31.360 kişi iken bu sayı 2019 yılında 201.434'ye çıkmıştır.

Ankara'da saha çalışması çerçevesinde düzensiz Afgan göçmenlerle yapılan mülakatlar neticesinde sınır güvenliği konusunda alınan önlemlerin Türkiye'ye yasadışı giriş konusunda caydırıcı olmadığı ve bölgedeki insan kaçakçılığı faaliyetinin yoğun biçimde devam ettiği tespit edilmiştir.

> *"Türkiye'ye 4 ay önce Doğu Beyazıt üzerinden girdim. Abim de iki yıl önce gelmişti. Burada iş bulup çalıştı. Taliban yönetime geri gelince Afganistan'da gelecek kalmadı. Abimi Türkiye'ye getiren kaçakçılarla benim için 900 dolara anlaştık. Pakistan ve İran üzerinden 5 ayda gelebildim. Çoğu yolu yürümemiz gerekti bu nedenle yolda hastalandım ama Türkiye'ye giriş yapmayı başardım." (Mehran, Afgan, 16 yaşında, İşsiz, Düzensiz Göçmen)*

> *"Afganistan'da ailem çiftçi. Taliban bizden zekâtı zorla alıyordu. Verecek para bulamadığımızda pirincimizi ve buğdayımızı alıyordu. Türkiye'ye gelen arkadaşlarım burada iş olduğunu söyleyince ben de 2020 yılında geldim. Doğu Beyazıt'tan giriş yaptık. Kaçakçılara 700 dolar verdim. Sınırda yakalandık ama askerler girmemize izin verdi." (Feyzullah, Afgan, 21 yaşında, Komi, Düzensiz Göçmen)*

Mülakatlardan anlaşılacağı üzere yapımı tamamlanmış olan Ağrı sınır duvarı, entegre sınır güvenlik sistemleri ile teknoloji desteğiyle korunmasına rağmen sınırdan yasadışı

geçişleri önleyememektedir. Mülakata katılan Afgan göçmenler Türkiye sınırında askeri denetimin belirli dönemlerde artıp sıkılaştığını o zamanlarda yakalanmaları durumunda İran sınırına geri itildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumda İran sınırında bekleyen Afganlar kaçakçılar yardımıyla sınırdan geçmeyi yeniden denediklerini aktarmışlardır. Bu bağlamda kaçakçılara 1000 ile 2000 dolar arası değişen miktarlarda para vererek Afganistan'dan göç yolculuğuna başlayan göçmenlerin yaklaşık 3 ayda bir kısmını yürüyerek kat ettikleri 3000 kilometrelik yolun ardından 3 metrelik bir sınır duvarı engelinin Türkiye'ye düzensiz giriş için caydırıcı olmadığı açıktır. Nitekim Göç İdaresi verileri fiziksel sınır güvenliği önlemlerinin sadece Afgan göçmenlerin geçişini engellemekle yetersiz kalmadığını aynı zamanda oluşan göç koridorundan her yıl daha fazla Pakistanlı ve Bangladeşli göçmenin de Türkiye'ye düzensiz yoldan giriş yaptığını göstermektedir:

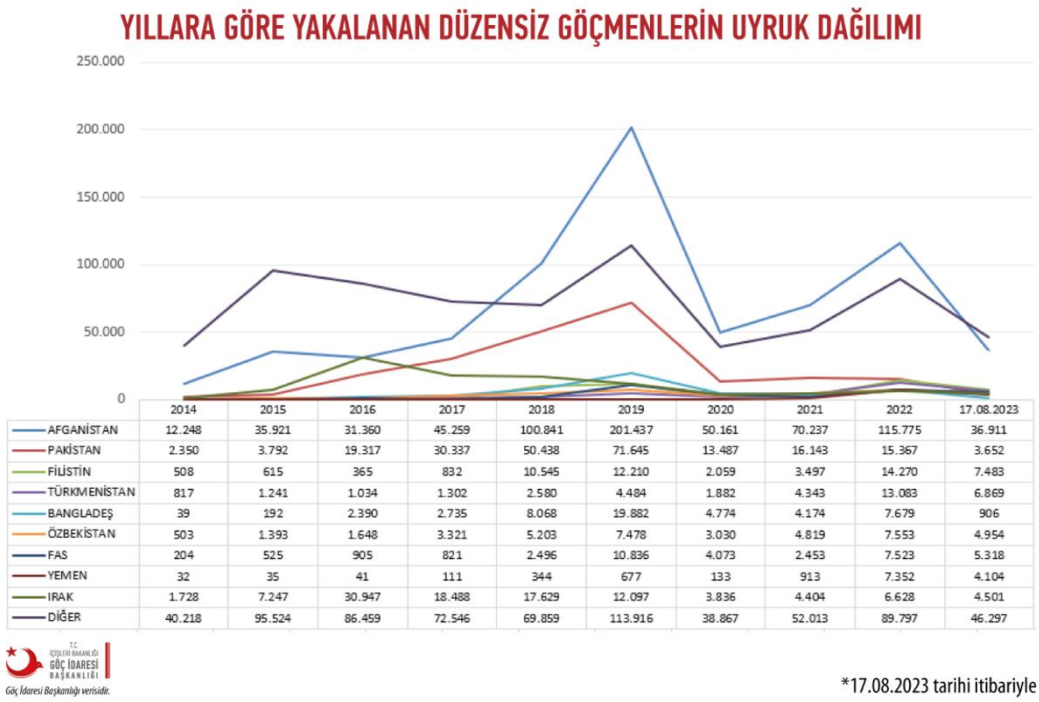

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	17.08.2023
AFGANİSTAN	12.248	35.921	31.360	45.259	100.841	201.437	50.161	70.237	115.775	36.911
PAKİSTAN	2.350	3.792	19.317	30.337	50.438	71.645	13.487	16.143	15.367	3.652
FİLİSTİN	508	615	365	832	10.545	12.210	2.059	3.497	14.270	7.483
TÜRKMENİSTAN	817	1.241	1.034	1.302	2.580	4.484	1.882	4.343	13.083	6.869
BANGLADEŞ	39	192	2.390	2.735	8.068	19.882	4.774	4.174	7.679	906
ÖZBEKİSTAN	503	1.393	1.648	3.321	5.203	7.478	3.030	4.819	7.553	4.954
FAS	204	525	905	821	2.496	10.836	4.073	2.453	7.523	5.318
YEMEN	32	35	41	111	344	677	133	913	7.352	4.104
IRAK	1.728	7.247	30.947	18.488	17.629	12.097	3.836	4.404	6.628	4.501
DİĞER	40.218	95.524	86.459	72.546	69.859	113.916	38.867	52.013	89.797	46.297

Grafik 1: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı

Kaynak: GİB (2023), Düzensiz Göç İstatistikler, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler (Son Erişim Tarihi:20 Ağustos 2023)

Tezin ikinci bölümünde aktarıldığı üzere AB ülkelerinin bu çerçevede geliştirdiği en önemli sınır politikası araçlarından biri de geri kabul anlaşmalarıdır. Geri kabul anlaşmaları aracılığıyla düzensiz göçmen sınırdan geçmeyi başarmış olsa dahi geldiği ülkeye resmi yollarla geri gönderilmektedir. Bu durum düzensiz göçle mücadele politikasını dışsallaştırarak hem menşe ülkeyi ya da transit geçiş ülkesini sınır yönetişiminin bir parçası haline getirmekte hem de geri gönderilme riskinin yüksekliği kaynak ülkedeki bireylerin düzensiz göçe teşvikini azaltmaktadır.

Düzensiz göçmenlerin antlaşmada belirlenen usul ve esaslara göre bir akit devletten diğerine gönderilmesini sağlamak amacıyla yapılan *geri kabul anlaşmaları*, akit devletlerin yalnızca kendi vatandaşlarını kabul etme yükümlülüğüne girdiği dar anlamda geri kabul antlaşmaları ve kendi vatandaşlarının yanı sıra ülkesi üzerinden diğer akit devlete giden vatansızları ve üçüncü ülke vatandaşlarını geri kabul yükümlülüğünü de öngören geniş anlamda geri kabul antlaşmaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Ekşi, 2018a: 2). 2000'li yılların başından itibaren düzensiz işgücü göçü ve transit geçiş göçü için hedef ülke konumuna gelen Türkiye düzensiz göçle mücadele kapsamında sınır politikası aracı olarak ülkelerle geri kabul anlaşması yapılması konusunda adımlar atmıştır. Bu kapsamda Türkiye Suriye (2001), Yunanistan (2001), Kırgızistan (2003), Romanya (2004), Ukrayna (2005), Vietnam (2008), Pakistan (2010), Rusya (2011), Yemen (2011), Nijerya (2011), Moldova (2012), Bosna Hersek (2012), Montenegro (2013), Belarus (2013), AB (2013) ve Kosova (2015) ile geri kabul anlaşmaları imzalamıştır (Yıldız, 2020: 133-134). Bu anlaşmalardan Vietnam ve Kırgızistan ile yapılanların dışındakiler geniş anlamda geri kabul anlaşmasıdır yani sadece menşe ülkelerin vatandaşlarının değil bu ülkelerden transit geçiş yapan vatansızların ve üçüncü ülke vatandaşlarının da geri kabulünü düzenlemektedir (Ekşi, 2018a: 3).

Türkiye'nin imzaladığı geri kabul antlaşmalarından en çok ses getiren ve şüphesiz göç ve iltica rejimi bağlamında etkisi en büyük olan geri kabul anlaşması AB ile 16 Aralık 2013 tarihinde imzalanan *AB-Türkiye Geri Kabul Anlaşması'*dır. Türk medyasında daha çok Vize Serbestisi Diyaloğu Mutabakat Metni ile anlaşmanın yürürlüğe girmesinden üç buçuk yıl sonra Türk vatandaşları için vize muafiyetinin görüşülmeye başlanacağı ön plana çıkartılsa da bu antlaşma gerçekte sınır dışı uygulamaları konusunda yeni bir döneme girildiğini işaret etmektedir (Soysüren ve Danış, 2014: 15). Nitekim antlaşma karşılıklı olsa dahi düzensiz göç hareketinin Türkiye'den Avrupa'ya tek yönlü akışı ve antlaşmanın transit geçiş yapan üçüncü ülke vatandaşlarının da geri kabulünü düzenlemesi bakımından düşünüldüğünde bu anlaşmanın "Türkiye'yi Avrupa Birliği'nin istemediği sığınmacılar ve düzensiz göçmenler için bir tampon bölge ya da çöplük haline getirme riski taşıdığı" (Kirişçi, 2012: 75) açıktır. AB ülkelerini hedef alan düzensiz göçün belkemiği olan Türkiye ile imzalanan anlaşmanın ardından Türkiye'de yeni *Geri Gönderme Merkezleri* inşasının ve geri gönderme süreçlerine ilişkin teknik yardımların doğrudan AB tarafından fonlanması dahi bu antlaşmanın pratikte düzensiz göçmenleri Türkiye'ye geri gönderme çerçevesinde işletileceğinin açık bir kanıtıdır. Dahası tezde Türkiye- AB ilişkileri başlığı altında aktarılmış olan 18 Mart 2016 tarihli *AB-Türkiye Mutabakatı* ile AB tarafından "güvenli üçüncü ülke" olarak konumlandırılan Türkiye'ye sadece düzensiz göçmenlerin değil aynı zamanda Suriyeli sığınmacıların da geri gönderilmesi planlanmıştır.

Türkiye-AB Geri Kabul Antlaşması'nın bir diğer önemli sonucu bu anlaşma ile Avrupa ülkelerine Türk vatandaşlarının vizesiz seyahat etmesi Türkiye'nin AB'ye düzensiz göçü durdurmak için göstereceği çabaya bağlanmış olmasıdır (Üstübici, 2017: 110). Bu durum tam üyelik müzakereleri tıkanan Türkiye – AB ilişkilerinin göç diplomasisini merkeze alan stratejik ortaklık sürecine doğru evrildiğini de

göstermektedir. Türkiye-AB Geri Kabul Antlaşması (GKA), AB'nin vize muafiyeti kapsamında adım atmaması ve Türkiye'nin Kıbrıs sularında gaz sondajı faaliyetlerine yönelik yaptırımları nedeniyle Temmuz 2019'da askıya alınmıştır (Kaya, 2022: 71).

Türkiye'nin imzaladığı diğer geri kabul anlaşmaları düzensiz göçle mücadele bağlamında düşünüldüğünde bu antlaşmaların pratikte etkilerinin olmadığı görülmektedir. Nitekim antlaşma imzalanan ülkelerin Suriye ve Pakistan hariç büyük çoğunluğu Türkiye'ye düzensiz göçün kaynak sahası olan ülkeler değildir. Dahası Suriye'de 12 yıldır süren iç savaş bu ülke ile yapılan geri kabul anlaşmasının uygulanmasını imkansız kılmaktadır. Türkiye'ye düzensiz göçte en önemli koridor olan İran ve sık sık kitlesel düzensiz göç akışlarının yaşandığı Irak ile geri kabul antlaşması imzalanmamış olması Türkiye'nin düzensiz göçmenleri sınır dışı etme ve de düzensiz göçle mücadeleyi dışsallaştırarak düzensiz göçün kaynak sahası olan ülkeleri sürece dahil etme kapasitesini azaltmaktadır.

Denetimli Geçirgen Sınır Yönetimi ve Düzensiz Göçün "Örtülü" Teşviki

Küreselleşme sürecinde düzensiz göç hareketlerinde ve sığınmacı göçünde yaşanan büyük artış, göç politikaları sadece kısıtlayıcı değil aynı zamanda seçici bir nitelik de kazanmış olan göçte hedef ülkeler için sınır politikalarını uluslararası göçün yönetimi için temel unsurlardan biri haline getirmiştir. Türkiye'nin sınır politikaları incelendiğinde 2000'li yılların başından itibaren uluslararası göçte hedef ülkeye ve transit geçiş ülkesine dönüşmesine rağmen sınır politikalarının diğer göç alan ülkelerden önemli ölçüde ayrıştığı tez çerçevesinde yukarıda açıkça ortaya konmuştur. Nitekim göç alan gelişmiş ülkelerin vize rejimlerini sıkılaştırarak sadece ekonomik ve kültürel sermayeye sahip göçmenlerin yani "yararlı" kabul edilen göçmenlerin ülkeye girişlerine izin verilirken Türkiye büyük çoğunluğu işgücü göçünün ve sığınma göçünün kaynak ülkeleri olan 90 ülkeye vize muafiyeti uygulayarak hem seçici bir göç

politikası uygulamadığını gözler önüne sermekte hem de düzensiz göçle mücadelenin öncelikli gündemi olmadığını ortaya koymaktadır. Öyle ki Türkiye'ye yönelik düzensiz göçün ve sığınmacı göçünün uzun yıllardır kaynak ülkeleri olan İran ve Irak dahi turizm politikası ve ticaret ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla vize muafiyeti uygulanan ülkelerdendir. Bu bağlamda liberal bir vize rejimine sahip olan Türkiye'nin sınır politikalarının dış politika çıkarları ve ekonomi politikaları çerçevesinde sınırları geçirgen kılacak biçimde şekillendirdiğini iddia etmek mümkündür. Dahası sadece vize rejimi değil yukarıda detaylıca aktarıldığı gibi Türkiye'nin fiziki sınır yönetimi politikası da liberal bir niteliğe sahiptir. Fiziki sınırların güvenliğine yönelik politikaların PKK terör örgütüyle mücadele çerçevesinde şekillendiği Türkiye'de yabancıların ülkeye girişini filtreleme ve sınırlandırma öncelikleri ulusal güvenlik ve genel ahlak eksenlidir (Genç, 2014: 59). Bu bağlamda Türkiye fiziki sınır yönetiminde denetimli geçirgenliği bir politika olarak benimsemektedir (Danış ve Aksel, 2014). Nitekim 2022 yılında İçİşleri Bakanı Süleyman Soylu'nun: *"Devlet dağlardaki teröristin ayakkabı numarası dahil herşeyi bilmektedir"* açıklamasında görüldüğü gibi teröristlerin ülkeye girişine izin vermeme noktasında mutlak bir kararlılıkla her türlü denetim yapılırken her yıl ülkeye yasadışı giriş yapan yüzbinlerce düzensiz göçmen için sınırlar geçirgen niteliktedir.

Türkiye'nin düzensiz göçle mücadele bağlamında geliştirdiği sınır politikalarının büyük bölümü AB'ye üyelik müzakereleri kapsamında AB'nin düzensiz göçle mücadele politikalarına uyum çerçevesinde geliştirilmiştir (Tolay, 2012). Daha önce aktarıldığı üzere AB'ye üyelik sürecinin yavaşlaması ile birlikte kısıtlayıcı sınır politikalarından da hızla geri adım atılmıştır. Dahası önce Türkiye- AB Geri Kabul Anlaşması (2013) ile sonra da Göç Mutabakatı (2016) ile düzensiz göçmenler ve sığınmacılar AB ile ilişkilerde dış politika aracı olarak kullanılmıştır. Zira Türkiye'de düzensiz göçle mücadeleyi kendisinin değil AB'nin önceliği olarak gören bir yaklaşım

hakimdir. Kamu otoritelerinin bu yaklaşımı benimsemesinin temel sebeplerinden biri Türkiye'nin göç tarihinde düzensiz göçmenlerin yeri ile ilgilidir. Tez çerçevesinde daha önce ayrıntısıyla incelendiği üzere Türkiye'nin göç tarihi içinde 1990'larda hız kazanan düzensiz göç hareketleri döngüsel göç ya da transit göç niteliğindedir. 2000 öncesi Türkiye'nin Avrupa'ya göçte bir "ara durak", "köprü" niteliği taşıması ya da kayıtdışı işlerde mevsimlik iş ya da bavul ticareti için gelen düzensiz göçmenlerin döngüsel karakteri Türkiye'deki otoritelerin düzensiz göçü "geçicilik" temelinde değerlendirmesine yol açmıştır (Yakar, 2020: 45-46). "Geçici" kabul edilen düzensiz göçün "yasadışı" niteliği nedeniyle düzensiz göçmenlere insani yardım yükümlülüğünün olmaması kamu otoritelerinde düzensiz göçün ülke için maliyet yaratmadığına dair bir anlayışın da ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Dahası küresel rekabet ortamında ekonomisi ucuz işgücüne dayanan Türkiye'de düzensiz göçmenlerin kayıtdışı sektörlerde istihdamının ülke ekonomisi için yarattığı değer ve de düzensiz göçmenler aracılığıyla komşu ülkelerle gerçekleştirilen bavul ve/ veya sınır ticaretinin ülkenin ticaret hacminde sahip olduğu yer düzensiz göçün idare tarafından hoş görülmesine neden olmaktadır (Bélanger ve Saraçoğlu, 2020). Düzensiz işgücü göçünü ve transit göçü piyasa odaklı bir bakışla maliyet ve kâr ekseninden değerlendiren kamu otoritelerinin Türkiye'ye yönelen uluslararası düzensiz göç akışlarını Türkiye ekonomisi için faydalı olarak değerlendirmeleri düzensiz göçün liberal sınır politikalarıyla örtülü teşvikini de beraberinde getirmektedir. Nitekim Özçürümez ve Yetkin'in (2014: 443) vurguladığı gibi devletler uluslararası göçü teşvik yapıları yani özel politikalar yardımıyla kontrol etmektedir. Türkiye'deki kayıtdışı ekonominin varlığının yanında sınır politikalarının serbestliği bu bağlamda düzensiz göçün Türkiye'ye akışını teşvik etmektedir.

Asya, Afrika ve Orta Doğu ülkelerindeki savaşlardan, iç çatışmalardan, iklim felaketlerinden ya da küreselleşmenin yarattığı ekonomik yıkımdan kaçan milyonlarca

insan için Avrupa ülkeleri uluslararası göçte varış noktası konumunu korumaktadır. Bu çerçevede her yıl daha fazla göçmen Türkiye'yi vize serbestisi nedeniyle Avrupa'ya düzensiz yollardan geçişin ara durağı olarak değerlendirmektedir (Dimitriadi vd., 2018: 17). Ancak tezin ikinci bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere AB ülkeleri düzensiz göçe ve sığınmacı göçüne karşı güvenlikleştirme politikaları çerçevesinde katı sınır politikaları uygulamakta ve polisiye önlemlerini hızla arttırmaktadır. Bu durum Türkiye'nin düzensiz göçte konumunu "köprü" olmaktan çıkartıp hızla "baraj" olma şeklinde değiştirmektedir (Yakar, 2020: 43). Tezde daha önce ifade edildiği gibi Avrupa'ya yasadışı yollardan gidecek parayı biriktirmek ya da geçiş sırasında yakalandıktan sonra Avrupa'ya gidiş için şansını tekrar deneyecek parayı toplamak için Türkiye'deki kayıtdışı ekonomide güvencesiz ve düşük ücretli işlerde ağır çalışma koşullarında çalışan bu göçmenler Avrupa'ya giriş zorlaştıkça uzun yıllar Türkiye'de "sıkışıp kalabilmekte" (İçduygu ve Biehl, 2012: 30) ve büyük bir kısmı Avrupa'ya geçemedikleri taktirde de ülkelerine dönmek yerine düzensiz göçmen olarak Türkiye'de kalmayı tercih etmektedir. Nitekim düzensiz göçün doğası gereği tam rakamlara ulaşmak imkansız olmakla birlikte Türkiye'de yakalanan düzensiz göçmen sayılarından yola çıkılarak elde edilen hesaplamalara göre 2015 yılına kadar 100.000'in altında olan düzensiz göçmen sayısının 2019'da 450.000 kişiyi aşmış olduğu düşünülmektedir (Yakar, 2020: 45).

Türkiye'de düzensiz göçmenlerin sayısını ve kalıcılığını arttıran faktör sadece AB'nin katı sınır politikalarının Avrupa'ya transit geçişi zorlaştırması değildir. Sirkeci ve Cohen'in (2016: 387) vurguladığı üzere uzun süreli nüfus hareketleri belirli sosyal ağların inşasına böylece hem menşe ülkede hem de varış ülkelerinde bir göç kültürünün ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Bu durum ülkeler arasında bir göç koridorunun oluşmasını sağlayarak göç akışını hızlandırmakta dahası varış ülkesinde göçmenler tarafından oluşturulan sosyal ağlar göçün maliyetini azaltmakta dolayısıyla

göçmenlerin kalıcılığını arttırmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin son 40 yıllık göç tarihine bakıldığında Irak, İran, Afganistan gibi ülkelerden Türkiye'ye bir göç kültürünün oluştuğu ve bu göçmen grupların Türkiye'deki inşa ettikleri sosyal ağların düzensiz göçmenlerin Türkiye'de barınması ve istihdamı konusunda destek sağlayarak bu göçmenlerin Türkiye'de kalıcılığını kolaylaştırdığı görülmektedir. Bu durum düzensiz göçle ilgili politikasını düzensiz göçmenlerin "geçiciliği" ve Türkiye'de bulundukları sürede ülke ekonomisine sağladıkları yarar üzerinden şekillendiren Türkiye'nin, "kalıcı" hale gelen düzensiz göçmenlerin ekonomik, toplumsal ve siyasal maliyetleriyle yüzleşmesi zorunluluğunu da ortaya çıkartmıştır. Tezin gelecek bölümünde bu konu Ankara'da yaşayan Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerle yapılan mülakatlar çerçevesinde elde edilen bulgular üzerinden detaylıca tartışılacaktır.

2.2. Türkiye'deki Uluslararası Göçmenlerin Yasal Statüleri

Türkiye'nin çağdaş göç ve iltica rejiminin yasal ve kurumsal çerçevesini oluşturan YUKK'un üçüncü maddesine göre Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olmayan herkes "yabancı"dır (Ekşi, 2020: 175). Ulus-devletin sınırları içerisinde bireylere haklara sahip olma hakkı tanıyan yurttaşlık statüsü (Benhabib, 2013) dışındakileri ifade eden yabancılık bu bağlamda hem zorunlu göçmenleri hem de ikamet izni ile ülkede kalan gönüllü göçmenleri kapsamaktadır. Ulus-devletlerin sınır politikaları hareketi kontrol etme ve vatandaşları yabancılardan ayırma işlevi görürken, ulusal sınırların içine girdikten sonra da göçmenlere yasal statüler aracılığıyla kısıtlamalar ve engellemeler tanımlanarak uluslararası göçmenler vatandaştan farklılaştırılmaktadır (Şahin-Mengücek vd., 2023: 12). Tezin ikinci bölümünde anlatıldığı üzere uluslararası göçmenlerin hukuki statülerinin ne olacağını belirleme ve bu statülere bağlı hak ve yükümlülükleri düzenleme yetkisi göç alan ulus-devlete aittir (Kofman, 2006). Bu bağlamda Türkiye egemen bir devlet olarak ülkesine yapılan

sığınma başvurularını değerlendirme ve yasal statülerini belirleme hakkına ve de ülkesine girecek yabancıların kalış sürelerini ve şartlarını düzenleme yetkisine sahiptir. Uluslararası göçte hedef ülke olan diğer ülkeler gibi Türkiye'de de uluslararası göçmenlerin yasal statüleri ve bu statülere bağlı hak ve sorumluluklar çeşitlilik göstermektedir. Nitekim uluslararası göçü yönetebilmek için devletler göçmenleri belirli şekillerde kategorize etmekte ve uluslararası koruma kapsamındaki sığınmacılar da dahil olmak üzere bazı göçmen grupları kendilerini diğerlerinden daha az korumalı veya daha yabancı bulabilmektedir (Könönen, 2018). Başka bir ifade ile göçmenler ev sahibi toplumdaki haklar alanına seçici olarak dahil edilmekte yani ulus-devlet her göçmeni verdiği statüye göre topluma farklı içermektedir.

Göçmen statülerine bağlı olarak göçmenlerin sahip olduğu çalışma, barınma ve sosyal hizmetlere erişim gibi haklarının da farklılık göstermesi göçmenlerin yasal statülerinin gündelik yaşama tutunmalarını ve dolayısıyla da uzun vadede göç ettikleri ülkedeki ekonomik ve sosyal statülerini belirlemektedir. Bu bağlamda ulus-devletlerin farklılaştırılmış statüler aracılığıyla göçmenlerin toplumsal statülerini, göçmenlik deneyimlerini ve gelecek beklentilerini yönettiğini vurgulayan Lydia Morris (2002) bu farklılaşmaya bağlı olarak ortaya çıkan statü tabakalaşmasının ülkelerin uluslararası göç yönetiminin kilit bileşeni olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'de hem uluslararası koruma hem de yabancıların statü ve hakları YUKK ve YUKK'a ilişkin ikicil mevzuat ile düzenlenmektedir. Farklılaştırılmış yasal statüler ve katmanlaşmalar özellikle Türkiye'nin iltica rejiminde çok belirgindir (Şahin-Mencütek vd., 2023: 13).Bu başlık altında Türkiye'deki uluslararası korumaya tabi olan sığınmacılara ve göçmenlere YUKK çerçevesinde verilen yasal statüler ve bu statülere bağlı hak ve yükümlülükler incelenerek farklılaştırılmış yasal statüler çerçevesinde oluşan tabakalaşmanın niteliği çözümlenecektir. Bu kapsamda önce uluslarası koruma rejimi çerçevesindeki statüler ardından ise ikamet rejimi bağlamındaki yasal statüler incelenecektir.

2.2.1. Türkiye'de Uluslararası Korumaya İlişkin Statüler

Uluslararası koruma, BMMYK tarafından "insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve mülteci hukukunun lafzına ve ruhuna uygun olarak bireyin haklarına tam saygıyı sağlamayı amaçlayan tüm faaliyetler" şeklinde tanımlanmaktadır (UNHCR; 2011: 7). Bu kapsamda 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi mültecilerin haklarının korunmasına ilişkin özel hükümler barındırdığı için Türkiye dahil olmak üzere taraf olan tüm ulus-devletlerin iltica politikalarını şekilendiren birincil hukuk metni niteliği taşımaktadır. Lakin tez çerçevesinde daha önce ifade edildiği üzere Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama şerhi koyan birkaç devletten biri olması Türkiye'deki uluslararası koruma rejiminde Avrupa'dan gelen sığınmacılar ve Avrupa dışından gelenler için farklı statülerin ve bu statülere bağlı hakların tanımlandığı ikili bir yapının oluşmasına neden olmuştur. Türkiye AB'ye üyelik için uyum reformları çerçevesinde göç ve iltica politikalarını dönüştürürken Suriye krizi sonrası milyonlarca mültecinin Türkiye'ye sığınması politika yapıcıların yeni göç ve iltica rejimini inşa ederken sahadaki insani krize de yanıt vermesi gerekliliğini doğurmuş ve bu bağlamda "geçici koruma" kitlesel sığınma durumuna binaen acil bir müdahale olarak YUKK kapsamına dahil edilmiştir (İçduygu ve Aksel, 2022).

Türkiye'nin uluslararası koruma konusunda birincil hukuk metni olan ve hem uluslararası korumanın hem de geçici korumanın yasal çerçevesini çizen YUKK'ta sığınmacılara yönelik statüler: mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma olarak düzenlenmiştir. Bu statüler ayrıntısıyla incelenmeden önce uluslararası koruma başvurusuna ilişkin prosedürü kısaca irdelemek bölümün ileri aşamalarında tartışılacak olan statülerin uyruğa dayalı etiketlenmesi sürecinin anlaşılabilmesi için önemlidir.

Uluslararası Koruma Başvurusuna İlişkin Prosedür ve 10 Eylül 2018 tarihli Değişikliğin Önemi

Türkiye'nin iltica rejiminin ikili yapısının temelini oluşturan 1994 Yönetmeliği daha önce aktarıldığı üzere mülteci statüsünün belirlenmesi ile ilgili prosedürde uluslararası koruma başvurusu BMMYK'ya yapılıyor ardından BMMYK ve İç İşleri Bakanlığı tarafından yürütülen paralel prosedür ile sığınma talebinin ilgili yasaya uygun olup olmadığı karara bağlanıyor ve başvuru sahibinin sığınma talebi haklı bulunursa BMMYK'ca mülteci, Türkiye tarafında ise şartlı mülteci statüsü verilerek üçüncü ülkeye yerleştirme işlemleri BMMYK tarafından yürütülüyordu (Biner, 2016: 87-97). Bu prosedür 10 Eylül 2018 tarihinde kökten değişime uğramış BMMYK'nın başvuru ve değerlendirme sürecindeki rollerine son verilerek mülteci statüsünün belirlenmesi süreci tamamen GİGM[21]'nin yetkisine geçmiştir (Aras ve Mengücek, 2021: 12). Yeni prosedürde BMMYK'nın rolü mültecilere ve sığınmacılara danışmanlık hizmeti sağlamak ve mülteci statüsü kabul edildikten sonra üçüncü bir ülkeye yerleştirme işlemlerini yürütmek ile sınırlandırılmıştır.

10 Eylül 2018 değişikliğinden itibaren sığınmacılar Türkiye'ye girdikten sonra 81 ildeki İGİM'ye [22] uluslararası koruma başvurusu yapabileceği gibi idari gözaltında, sınır bölgesinde kolluk kuvvetlerine ve sınır kapılarında da uluslararası korumaya başvurabilmektedir. Kişinin kaydının tamamlanmasının ardından, başvuru sahibine ve varsa aile fertlerine uluslararası koruma başvurusunu gösteren ve yabancı kimlik numarası tanıyan altı ay süreyle geçerli bir Uluslararası Koruma Başvurucu Kimlik Belgesi verilmektedir [23](Aras ve Mengücek, 2021: 12). İltica hakkı bir insan hakkı olduğu için tüm sığınmacıların mülteci başvurusunda bulunma hakkı vardır. Ancak

[21] Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) 2023 yılı itibariyle Göç İdaresi Başkanlığı'na (GİB) dönüştürülmüştür.
[22] YUKK madde 65(1)
[23] YUKK madde 76(1)

Ankara'da yapılan mülakatlar sırasında pek çok Afgan ve Iraklı düzensiz göçmen sığınma başvurusunda bulunmak istediklerini ancak başvuru kayıtlarının yapılmadığını dile getirmişlerdir. Uygulamada uluslararası başvuru kaydını yaptırmanın kendisi başlı başına zorlu bir süreç olduğu için Uluslararası Koruma Başvurucu'luğunun kendisi bir statüye dönüşmüştür. Nitekim tezin gelecek bölümünde yasal statülerin göç deneyinlerine etkileri incelenirken uluslararası koruma başvurusu sahipleri de ayrı bir statü olarak incelenecektir.

2018'de başvuru kaydı Göç İdaresi'ne yapılmaya başlandıktan sonra şehirlerdeki İGİM'lerin zaman zaman şehirleri sığınma başvurularına kapatmaları ya da bazı başvuru kayıtlarını yasal bir gerekçeye dayanmaksızın almamaları şeklindeki *de facto* uygulamalarla gerçekleştirilen uluslararası koruma başvurusunun kısıtlanması neticesinde Türkiye'ye yapılan mülteci başvuru sayısının 2018'den sonra hızla azaldığı resmi verilerde de açıkça görülmektedir.

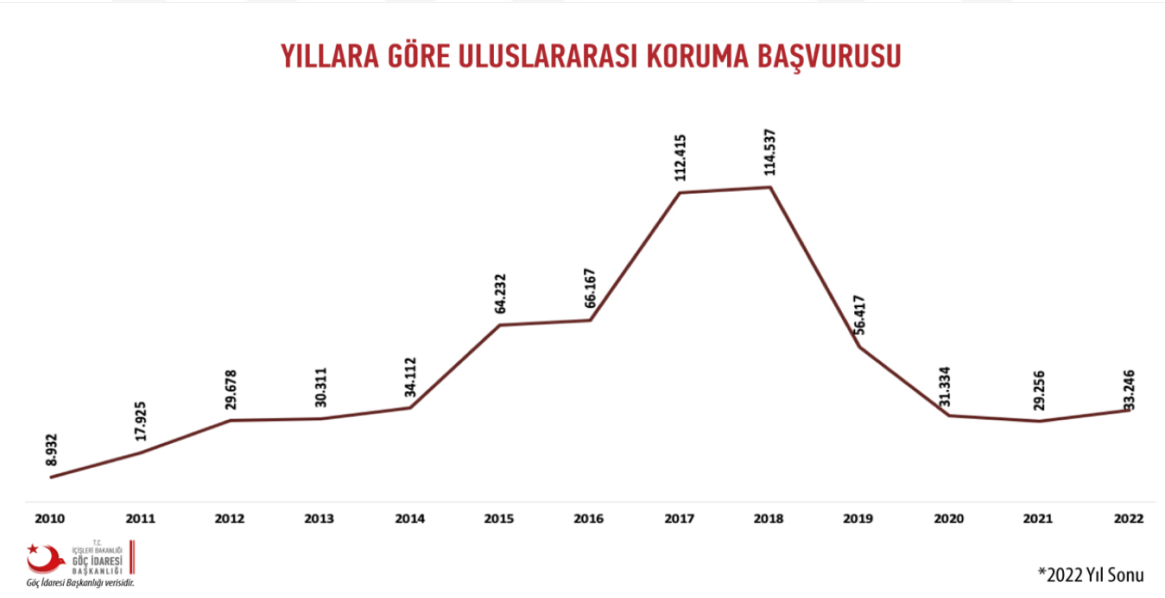

Grafik 2: Yıllara Göre Uluslararası Koruma Başvurusu

Kaynak: GİB (2023). "Uluslararası Koruma": https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2023)

Uluslararası koruma başvurusunda meydana gelen bu azalmaya rağmen bulunduğu coğrafi konum gereği savaş ve çatışmalardan kaçarak Türkiye'ye sığınanların sayısı her geçen yıl artmaktadır. Nitekim BMMYK'ın 2020 verilerine göre Türkiye'de 173.250'si Iraklı, 116.400'ü Afgan olmak üzere toplamda 330.000 uluslararası koruma başvuru sahibi vardır.[24] Yasal mevzuat gereği Uluslararası Koruma Başvurucusu'nun başvuru kaydını yaptığı süreyi takiben bir ay içinde İGİM tarafından mülakata çağrılması ve altı ay içinde başvurusunun sonuçlanması gerekmektedir. Ancak uluslararası koruma başvurusu sahiplerinin yüzbinleri aşan sayısı ve İGİM'lerin kurumsal kapasitesi düşünüldüğünde bu süre kısıtı uygulamada imkansız hale gelmekte ve sığınma başvurusu sahipleri saha çalışmasında da gözlemlendiği üzere uzun yıllar başvuru sahibi statüsünde kalabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'de *de facto* bir statü olan uluslararası koruma başvurusu sahipleri kişilerin hak ve yükümlülükleri ayrı bir başlık altında incelenecektir.

2.2.1.1. Uluslararası Koruma Başvurusu Sahiplerinin Hakları ve Yükümlülükleri

Uluslararası Koruma Başvurusu sahiplerinin hak ve yükümlülükleri AB Kabul Yönetmeliği kapsamında YUKK çerçevesinde AB müktesebatına uygun biçimde düzenlenmeye çalışılsa da Türkiye'deki sığınmacı sayısının fazlalığına ek olarak ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durum, Türkiye'de mülteci başvurusunda bulunanların haklarını AB ülkeleri ile kıyaslandığında önemli ölçüde sınırlamaktadır (Kaya, 2021).

YUKK çerçevesinde uluslararası koruma başvurusu sahiplerine tanınan haklar ve yükümlülükler:

a. Barınma Hakkı: Uluslararası koruma başvuruculari İGİM'in belirleyeceği uydu şehirlerde başvuruları neticeleninceye kadar ikamet etmek zorunda olmalarına

[24] https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri

rağmen devlet gönderildikleri uydu kentlerde bu kişilere barınma sağlamayı taahüt etmemektedir. YUKK'un 95. Maddesine göre: "Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişinin, barınma ihtiyaçlarını kendisinin karşılaması esas"tır.

2000'lerden itibaren kitlesel sığınma akımına maruz kalan Türkiye'de sığınmacıların büyük şehirlere yığılmasını engellemek ve ülke içinde düzenli dağılımını sağlamak için yaygınlaştırılan *Uydu Kent* uygulaması çerçevesinde 2008 yılında 20 olan uydu kent sayısı sığınma başvurusunda bulunanların sayısının artışına paralel olarak arttırılmış ve 2017 itibariyle Türkiye'deki uydu kent sayısı 62'ye yükseltilmiştir. Sığınmacıların yasal süreç boyunca ikamet etmeleri için devlet tarafından belirlenen uydu kentler, fiziki koşulları sığınmacılar için düzenlenen mülteci yerleşim alanları olarak değil, kamu otoriteleri tarafından tamamen geçicilik ve kendini idame ettirme ilkeleri etrafında organize edilmiş, sığınmacılara finansal, sosyal ya da hukuki herhangi bir desteğin sağlanmadığı şehirlerdir (Biner, 2016: 29). Türkiye'nin iş ve barınma imkanlarının sınırlı olduğu küçük şehirlerin uydu kent olarak belirlenmesi sığınmacı başvurularının neticelenmesinin uzun yıllar aldığı göz önünde bulundurulduğunda mülteci başvurusunda bulunan kişilerin ikamet ettikleri uydu şehirlerden başvuru koşullarını ihlal ederek iş bulma amacıyla büyük şehirlere göç etmesi çok yaygın olan bir pratiktir. Nitekim bir uydu kent olmayan Ankara'da tez çerçevesinde yapılan saha çalışması sırasında çok sayıda Afgan ve Iraklı sığınmacının bu biçimde Ankara'da bulunduğu saptanmıştır.

b. Eğitim ve Öğretime Erişim Hakkı: Eğitim hakkı, Türk vatandaşı ve yabancı ayrımı yapılmaksızın Anayasa ile teminat altına alınmış temel bir haktır. Bu nedenle uluslararası koruma başvurusu sahibi ve aile fertleri eğitimden ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir (Ekşi, 2018a: 189).

c. Sosyal Yardım ve Hizmetlere Erişim Hakkı: Uluslararası koruma başvuru sahibi kişilerden ihtiyaç sahibi olanlar YUKK'un 90. Maddesi gereği sosyal yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. YUKK'daki bu düzenleme 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Kanunu ile paraleldir.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma Kanunu'na göre fakrü zaruret içinde olan ve muhtaç durumda bulunan kişiler vatandaş ya da yabancı ayrımı gözetilmeksizin sosyal yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir (Ekşi, 2018a: 189-190). Bu bağlamda Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenler hariç tüm göçmen gruplarının sosyal yardımlardan yararlanma hakkı vardır. Valilikler, yabancı uyruklular da dahil olmak üzere şehrin "yoksul ve muhtaç" sakinlerine ısınma amaçlı kömür ve odun, gıda ve hijyen malzemeleri gibi ayni yardımlar ve mali yardım sağlamakla görevli birimlerdir (Kaya, 2021: 148). Uygulamada bu hakka erişimin sınırları tezin gelecek bölümünde Ankara'daki göçmenlerin deneyimleri üzerinden incelenecektir.

d. Sağlık Hizmetlerine Erişim Hakkı: YUKK'un 89. Maddesine göre herhangi bir sağlık sigortası kapsamında olmayan ve sağlık hizmetlerinin ücretini karşılayacak maddi gücü bulunmayan uluslararası koruma başvurusu sahipleri tıbbi tedavi görme ve ilaca ücretsiz erişim hakkına sahiptir.

e. Çalışma Hakkı: Uluslararası koruma başvurusu sahibi olma doğrudan çalışma hakkını doğurmaz (Danış, Taraghi ve Perouse, 2009: 550). Sığınma başvurusu yapan kişi, başvuru yaptıktan 6 ay sonra çalışma izni veya çalışma izni muafiyeti almak için başvurabilmektedir (Ekşi, 2018a: 191)

Türkiye'de Yabancılara Yasaklanan Meslek ve Sanatlar

Çalışma izni almış olsa dahi Türkiye'de sadece Türk vatandaşlarının çalışmasına izin verilen ve sığınmacıların ya da göçmenlerin statülerinin niteliği farketmeksizin tüm

yabancılara yasaklı olan meslek ve sanatlar mevcuttur. Bu alanlar Uluslararası İşgücü Müdürlüğü'nün sitesinde aşağıdaki şekilde listelenmiştir:

1. **Özel Güvenlik Şirketleri İçin Kurucu, Yönetici, Eğitici ile Şirket Tüzel Kişi Ortağının Yetkilendirdiği Temsilciler** (Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun 5. madde)
2. **Özel Güvenlik Görevlileri** (Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun 10. madde)
3. **Çarşı ve Mahalle Bekçiliği** (Çarşı ve Mahalle Bekçileri Hakkında Kanun 3. madde)
4. **Mali Müşavirlik** (Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu 4. madde)
5. **Kooperatif Yönetim Kurulu Üyeleri** (Kooperatifler Kanunu 56. madde)
6. **Gümrük Müşavir Yardımcısı** (Gümrük Kanunu 227. madde)
7. **Türkçeden Başka Dille Öğretim Yapan ve Yabancılar Tarafından Açılmış Bulunan Okulların Kurucuları** (Özel Öğretim Kanunu 8. madde)
8. **Özel Hastanelerde Mesul Müdür** (Hususi Hastaneler Kanunu 9. madde)
9. **Diş Hekimliği, Hastabakıcı** (Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun 6. ve 63. madde)
10. **Eczacılık** (Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun 2. madde)
11. **Veterinerlik** (Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Türk Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun 2. madde)
12. **Uzmanlık Eğitimi Dışında Çalışacak Yabancı Asistanlar** (Tıpta Uzmanlık Tüzüğü 20. madde)
13. **Noter** (Noterlik Kanunu 7. madde)
14. **Hakim ve Savcı** (Hakimler ve Savcılar Kanunu 7. madde)
15. **Avukat** (Avukatlar Kanunu 3. madde)
16. **Arabulucu** (Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu 20.madde)
17. **Bilirkişi** (Bilirkişilik Kanunu 12. madde)
18. **Konkordato Komiseri** (Konkordato Komiserliği ve Alacaklılar Kuruluna Dair Yönetmeliği 4. madde)
19. **Stajyer Havacılık Bilgi Yönetimi Memuru** (Havacılık Bilgi Yönetimi Personeli Lisans ve Derecelendirme Yönetmeliği 16. madde)
20. **Fahri Trafik Müfettişi** (Karayolları Trafik Kanun Ek 6. madde)
21. **Taşıma İşleri Organizatörlüğü** (Taşıma İşleri Organizatörlüğü Yönetmeliği 7. madde)
22. **Acente Sorumlusu, Seyahat Acentesi Sorumlusu** (Seyahat Acenteleri ve Seyahat Acenteleri Birliği Kanunu 3. madde)
23. **Turist Rehberi** (Turist Rehberliği Meslek Kanunu 3. madde)
24. **Kara Suları Dahilinde Balık, İstiridye, Midye, Sünger, İnci, Mercan İhracı, Dalgıçlık, Arayıcılık, Kılavuzluk, Kaptanlık, Çarkçılık ,Katiplik, Tayfalık vb.** (Kabotaj Kanunu 3. madde)
25. **Spor Müşavirleri** (Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Spor Müşavirleri Atanma ve Çalıştırma Yönetmeliği 5. madde)
26. **Tarım Alanında İş Aracısı** (Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği 6. madde)
27. **Gemi Acente Yetkilisi ve Gemi Acente Personeli** (Gemi Acenteleri Yönetmeliği 7. ve 8. madde)
28. **Daimî Nezaretçi, Teknik Eleman** (Maden Yönetmeliği 124. ve 130. madde)

Kaynak: CSBG, "Kanunlarla Türk Vatandaşlarına Hasredilen ve Yabancıların Çalışmalarının Yasak Olduğu Meslek ve Görevler": https://www.csgb.gov.tr/uigm/calisma-izni/turk-vatandaslarina-hasredilen-meslekler/ (Erişim: 27.07.2023)

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu da memurluğa alınmak için Türk vatandaşı olma şartı aramaktadır ancak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçtikten sonra çıkartılan kararnamelerde özel bilgi ve uzmanlık gerektiren alanlarda yerli ve yabancı personelin sözleşmelerle istihdam edilebileceği düzenlenerek kamudaki memuriyet kadroları yabancılara yasaklı olmaktan çıkartılmıştır (Ekşi, 2018a: 251-252).

f. Mali Yardım: YUKK'un 89/5 maddesinde muhtaç olduğu tespit edilen uluslararası koruma başvuru sahiplerine harçlık verilmesi düzenlenmiştir. Bu bağlamda başvuru sahiplerinin mevcut çalışma durumları, gelirleri, her türlü gayrimenkulleri veya ellerindeki diğer değerli eşyaları İGİGM'lere bildirmeleri gerekmektedir (Kaya, 2021: 144).

Uluslararası koruma başvurusu sahibi kişilere yapılan bir başka mali yardım AB tarafından finanse edilen ve Türk Kızılayı, GİGM, Aile, ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) ve bir kamu olan Halk Bank tarafından yürütülen Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY) ve Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardım Programı (ŞEY) kapsamında yapılmaktadır.

Kriterleri sağlayan yardıma muhtaç uluslararası koruma başvuruşu sahiplerine, şartlı mültecilere ve geçici koruma altındakilere bu mali yardımlar Türk Kızılayı tarafından verilen "Kızılay Kart" ile aracılığıyla yapılmaktadır.

Yabancılara Yönelik Sosyal Uyum Yardımı Programı (SUY): 2016 yılında başlatılan SUY programının hedefi Türkiye'de geçici koruma ve uluslararası koruma statüsü altında bulunan ve kamp dışında yaşamakta olan kişiler arasında yardıma en çok ihtiyaç duyanlara temel gereksinimlerini karşılayabilmeleri için nakit yardımında bulunmaktır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 89). Resmi verilere göre 1.5 milyon

üzerinde sığınmacının her ay düzenli nakit yardım aldığı bu program kapsamında kişi başı verilen miktar aylık 230 TL'dir.[25]

Resmi çalışma izni olan göçmenlerin ve Türk vatandaşlığı verilenlerin yararlanamadığı SUY programı kapsamında mali yardım kazanmak için aşağıdaki kriterlerden birine sahip olmak gerekmektedir:

1. Yalnız kadınlar;

2. Ailede başka yetişkin olmayan ve 18 yaşının altında en az bir çocuğu olan tek ebeveynler;

3. Ailede başka yetişkin olmayan (18-59 yaş) yaşlı insanlar (60 yaş üstü);

4. Dört veya daha fazla çocuğu olan aileler;

5. Bir veya daha fazla engelli üyesi olan aileler (engelliliğin yetkili bir devlet hastanesinden sağlık kurulu raporu ile yüzde 40 ve daha üstü olduğunun kanıtlanması gerekir) ve

6. Yüksek sayıda bakmakla (çocuklar, engelliler ve yaşlılar) yükümlü kişi bulunan aileler. (Kaya, 2021: 146).

Yabancılara Yönelik Şartlı Eğitim Yardımı Programı (ŞEY): ASHB, MEB, UNİCEF ve Kızılay işbirliğinde Türkiye'de bulunan uluslararası koruma başvurusu sahibi dahil olmak üzere uluslararası koruma ve geçici koruma altında olan öğrencilerin eğitimde devamlılığını teşvik etmeyi amaçlayan ŞEY programı kapsamında ayda 4 günden fazla devamsızlık yapmamaları koşuluyla iki ayda bir öğrenci başına ailelerin Kızılay Kart'ına para yatırılmak suretiyle sığınmacılara mali yardım yapılmaktadır. Program çerçevesinde kız öğrencilerin eğitime devamını teşvik etmek ve okul terklerinin önüne geçmek amacıyla kız çocukları için daha fazla ödeme yapılarak kız çocuklarına aylık 90 lira, erkek çocuklarına ise 70 lira verilmektedir

[25] https://platform.kizilaykart.org/tr/suy.html

(Erdoğan, 2022: 76). Resmi verilere göre 500 binin üzerinde sığınmacı çocuk bu program kapsamındaki yardımdan en az bir kez faydalanmıştır.[26]

Uluslararası Koruma Başvurusu Sahiplerinin Yükümlülükleri: Uluslararası koruma başvurusu sahibi bireylerin yükümlülükleri YUKK madde 90 /1 maddesinde şu şekilde sıralanmıştır:

1) Çalışma durumuna ait güncel bilgileri otuz gün içinde bildirmekle,

2) Gelirlerini, taşınır ve taşınmazlarını otuz gün içinde bildirmekle,

3) Adres, kimlik ve medeni hâl değişikliklerini yirmi iş günü içinde bildirmekle,

4) Kendisine sağlanan hizmet, yardım ve diğer imkânlardan haksız olarak yararlandığının tespit edilmesi hâlinde, bedellerini tamamen veya kısmen geri ödemekle,

5) GİGM'in kendisinden YUKK çerçevesinde istenilenleri yerine getirmekle, yükümlüdür.

Bu yükümlülüklere uymayanlar veya başvuruları ve uluslararası koruma statüleri ile ilgili olumsuz karar verilenlerin eğitim ve temel sağlık hakları hariç diğer haklardan yararlanmalarına dair sınırlandırılma getirilebilmektedir (Ekşi, 2018a: 193).

2.2.1.2. Mülteci Statüsüne Sahip Kişilerin Hak ve Yükümlülükleri

Mültecilik statüsünün YUKK'a göre tanımı 61. madde kapsamında şu şekilde yapılmıştır:

> "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu

[26] https://platform.kizilaykart.org/tr/sey.html

korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir."[27]

Tez çerçevesinde daha önce ifade edildiği gibi Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi sınırlama koyduğu için YUKK kapsamında mülteci statüsü sadece Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle Türkiye'ye sığınanlarla kısıtlanmıştır. Nitekim Türkiye'de yasal statüsü "mülteci" olanların sayısı 2019 itibariyle sadece 28 kişidir (Erdoğan, 2022: 28).

Mülteci statüsüne sahip olan kişiler Türkiye'de eğitime, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkına, ayni yapılan sosyal yardımlardan ve mali yardımlardan yararlanma hakkına sahipken barınma ücretlerini kendilerinin karşılamaları gerekmektedir. Uluslararası koruma başvurusu sahiplerinden farklı olarak mülteci statüsüne sahip kişiler yabancıların çalışamayacağı mesleklerle ilişkin mevzuattaki hükümler saklı olmak kaydıyla Türkiye'de yasal istihdam hakkına sahiptir (Ekşi, 2018a: 192). Mülteci statüsüne sahip kişiye verilecek kimlik belgesi çalışma izni yerine de geçmektedir. Mülteci statüsüne sahip kişiler uluslararası koruma başvurusu yapanlarla aynı kanuni yükümlülüklere sahiptirler.

2.2.1.3. Şartlı Mülteci Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama koyması nedeniyle 1994 İltica Yönetmeliği ile temeli atılan uluslararası koruma rejiminin ikili yapısı YUKK ile yasa çerçevesinde düzenlenerek güçlendirilmiş ve 63. Maddede şartlı mülteci statüsü şöyle tanımlanmıştır:

[27] Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK, 2013) tam metin için: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6458.pdf (Erişim: 2 Haziran 2023)

"Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir."

Türkiye'nin hem coğrafi konumunun savaşların ve çatışmaların yaygın bir biçimde yaşandığı sığınma hareketlerinin kaynak ülkelerine yakınlığı hem de 40 yılı aşkın süredir Avrupa'ya yönelik sığınma ve göç hareketlerinde geçiş ülkesi olarak konumlanması nedeniyle Türkiye'ye Avrupa dışından yapılan uluslararası başvurusu sayısını her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle mevzuatta belirtilen süre olan 6 ayken uluslararası koruma başvurusunun sonuçlandırılması süreci uzun yıllar sürebilmektedir. Başvuru taleplerinin haklılığı kabul edilip Türkiye'de şartlı mülteci statüsü verilen bireyler eğitime, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkına, ayni yapılan sosyal yardımlardan ve mali yardımlardan yararlanma hakkına sahipken barınma ücretlerini kendilerinin karşılamaları gerekmektedir. Öte yandan mülteci statüsüne sahip bireylerden farklı olarak şartlı mültecilik statüsü Türkiye'de istihdam piyasasına doğrudan erişim hakkı tanımaz. Çalışma izni için uluslararası koruma başvurusu sahibi bireyler gibi çalışma iznine başvurmaları gereklidir (Ekşi, 2018a: 192). Şartlı mülteci statüleri uluslararası koruma başvurusu sahipleri ile benzer yükümlülüklere sahiptir.

Uluslararası koruma başvurusunun ardından şartlı mülteci statüsüne kavuşmak bu sığınmacıların Türkiye'deki geçici özne konumlarını değiştirmemektedir (Biner,

2016: 4). Şartlı mülteci statüsü sahiplerinin Türkiye'de kalmalarına BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar geçici olarak izin verilmekle birlikte dünya genelinde mültecilere yönelik her geçen yıl daha kısıtlayıcı politikalar benimseniyor olması BMMYK'nın Türkiye'den üçüncü ülkeye şartlı mülteci yerleştirme sayısını da her geçen yıl azaltmaktadır (Erdoğan, 2022: 29). Bu durum Türkiye'de geçiciliği YUKK ile sabitlenmiş olan ancak üçüncü bir ülkeye de yerleştirilemeyen on binlerce şartlı mülteciyi güvencesizliğin ve belirsizliğin ortasında bırakmaktadır. Özge Biner (2016: 179) Türkiye'deki şartlı mülteci statüsünde olan sığınmacıların durumunu Turner'ın "statüsüzlüğün arafında" (1967: 97) deyimiyle açıklayarak bu kişilerin birden fazla yapı içinde var olmaya çalışıp hiçbirinde olamadıklarını ifade etmiştir.

2.2.1.4. İkincil Koruma Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

Mülteci veya şartlı mülteci statüsü kapsamında olmayan ancak yine de uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişiler için YUKK'un 63. Maddesinde ikincil koruma statüsü tanımlanmıştır:

> "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen, ancak menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde;
>
> a) Ölüm cezasına mahkûm olacak veya ölüm cezası infaz edilecek, b) İşkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, c) Uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayrım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir."

İkincil koruma statüsüne sahip kişiler mülteci statüsüne sahip kişilerle benzer hak ve yükümlülüklere sahiptir. İkincil koruma kimlik belgesi aynı zamanda çalışma izni yerine de geçmektedir (Ekşi, 2018a: 192).

2.2.1.5. Geçici Koruma Statüsü Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

Geçici koruma statüsü kitlesel göç durumuna istinaden acil bir müdahale olarak YUKK kapsamında 91. Madde ile düzenlenmiştir:

> "(1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir.
>
> (2) Bu kişilerin Türkiye'ye kabulü, Türkiye'de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye'den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir."

Daha önce aktarıldığı üzere Türkiye'nin Avrupalılaşma reformları kapsamında göç ve iltica ile ilgili yeni bir yasa hazırlığındayken Suriye İç Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye'ye sığınmış olan milyonlarca sığınmacının statüsünü düzenlemek amacıyla geçici koruma statüsü ilk olarak YUKK kapsamında düzenlenmiş olsa da geçici koruma statüsündeki kişilerin haklarına dair detaylı düzenlemeler Ekim 2014 tarihinde çıkartılan Geçici Koruma Yönetmeliği (GYK) ile yapılmıştır (Aras ve Mencütek, 2021:11-12). Geçici Koruma statüsü halen Suriyelilere tanınan bir statü olduğu ve bu statüye bağlı hak ve yükümlülüklerin gelişimi Suriyelilerin Türkiye'deki süreçlerinin gelişimi ile yakından ilişkili olduğundan çalışmanın bu bölümünde geçici

koruma statüsüne bağlı hak ve yükümlülüklerden genel olarak bahsedilecek, gelecek bölümde ise Suriyeli sığınmacılar başlığında bu konu detaylıca irdelenecektir.

Geçici koruma statüsüne sahip olan kişiler Türkiye'de eğitime ve sağlık hizmetlerine ücretsiz erişim hakkına, ayni yapılan sosyal yardımlardan ve mali yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. Ancak Geçici Barınma Merkezleri (Kamplar) dışında kalan geçici koruma statüsü sahiplerine barınmalarını finanse etmeleriyle ilgili herhangi bir destek sağlanmaz (Kaya, 2021: 152). Dahası geçici koruma statüsü istihdam piyasasına doğrudan erişim hakkı da sağlamaz. Geçici korumaya başvuran bireyler başvurularının onaylanıp geçici koruma kimlik belgeleri düzenlendikten 6 ay sonra çalışma izni veya çalışma izni muafiyetine başvurma hakkına sahiptir (Ekşi, 2018a: 192). 2016 yılında çıkarılan Uluslararası İşgücü Kanunu ile geçici koruma altındaki Suriyelilerin çalışma izni alabileceği alanlar ve koşullar detaylıca belirtilirken tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan Suriyeliler için çalışma izni gerekliliği ortadan kaldırılmıştır (Özçürümez ve Yıldırım, 2022).

Geçici koruma statüsüne sahip kişilerin yasal ikamet hakkı uluslararası koruma çerçevesinde statü verilenlerin aksine sadece uydu kentlerle sınırlı değildir. Suriye'den Türkiye'ye kitlesel sığınmacı akışının ardından AFAD tarafından kurulan Geçici Barınma Merkezleri'nin kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle[28] Suriyeli sığınmacılar istihdam ve barınma olanaklarının daha fazla olduğu büyük şehirler başta olmak üzere Türkiye'nin tüm şehirlerine göç ederek bulundukları şehrin İGİM'lerine kayıt yaptırarak bu şehirlerde ikamet hakkı kazanmışlardır (Aras ve Mencütek, 2021). Öte yandan geçici koruma statüsü seyahat serbestisine izin veren bir statü değildir. Nitekim GKY'nin 43. maddesine göre kamp dışında yaşayan geçici koruma statüsü altındaki sığınmacıların il dışına çıkabilmek için bağlı oldukları ilin İGİM'inden seyahat izni alması

[28] 7 ildeki 9 Geçici Barınma Merkezinde toplamda 65.155 Suriyeli barınmaktadır. Kaynak: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638

gerekmektedir. Seyahat izinleri belirli bir süre için geçerlidir ve bazı illerde sığınmacının gittiği illerde ilgili makamlara parmak izi/imza vererek ilgili makamlara düzenli olarak beyanda bulunmaları talep edilmektedir (Kaya, 2021: 173). Kampta yaşayan geçici koruma statüsüne sahip sığınmacıların seyahat özgürlüklerine ilişkin kısıtlar daha katıdır. Zira kamp dışına çıkmak ve kampın bulunduğu şehir içinde seyahat etmek için bu sığınmacıların kamp yönetimlerinden izin alması gerekmektedir.

Seyahat kısıtlamasını ihlal eden geçici koruma statüsü sahipleri statü şartlarını ihlal ettikleri için izinsiz gittikleri şehirlerde düzensiz statüye düşmektedir. Türkiye'de 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin ardından sosyo-politik kutuplaşmanın yaygınlaştığı bir ortamda ekonomik krizin de derinleşmesiyle birlikte özellikle büyük şehirlerde Geçici Koruma statüsüne sahip Suriyelilerin yüksek işsizlik ve artan kira fiyatlarından sorumlu tutulması ile Türkiye'de göçmen karşıtlığı tetiklenmiştir (Kaya, 2022: 62). Kamuoyunda yükselen tepkiler İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerin geçici koruma statüsüne sahip Suriyelilerin yeni ikamet başvurusuna kapatılması ile sonuçlanmıştır. Buna karşın iş ve barınma imkanları nedeniyle geçici koruma statüsüne sahip Suriyelilerin büyük şehirlere göçü devam etmektedir. Bu durum da geçici koruma statüsüne sahip sığınmacıları düzensiz statüye düşüren faktörlerden biridir. Nitekim Ankara'da tez kapsamında mülakat yapılan düzensiz Suriyeli sığınmacıların düzensizlik nedeni de ikametleri başka bir şehirdeyken Ankara'da yaşamaları ile ilgilidir. Bu durumun göç deneyimlerine etkileri tezin gelecek bölümünde incelenecektir.

Seyahat özgürlüklerinin izne tabi olmasına ek olarak geçici koruma statüsüne sahip sığınmacılar uluslararası koruma başvuru sahipleri ile aynı yasal yükümlülükleri paylaşmaktadır.

2.2.2. Türkiye'de Düzenli Göçmenlere İlişkin İkamet İzni Temelli Statüler

Türkiye'nin geleneksel göç rejimi daha önce ifade edildiği üzere yabancıların Türkiye'de düzenli göçmen olarak ikametini kısıtlayan ancak liberal vize ve sınır politikaları ile turizm ve ticaret amacıyla yapılan kısa süreli girişlere ve düzensiz göçe açık bir nitelikteydi. Öyle ki YUKK'tan önce ikamet izni türleri yasalarla düzenlenmemişti (Ekşi, 2018a: 86). Uluslararası göç haritasındaki konumunun değişimiyle birlikte Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde göç ve iltica rejimini dönüştüren Türkiye'nin yasal zemini YUKK çerçevesinde şekillenen göç rejiminde gönüllü göç esasına dayanan düzenli göçmenlere yönelik ikamet rejimi daha liberal ve esnek bir hale gelmiştir (Kaya, 2021: 121). Bu durum Göç İdaresinin resmi internet sitesinden alınan tabloda da görüldüğü üzere ikamet izni ile Türkiye'de yaşayan düzenli göçmenlerin sayısında YUKK öncesi dönemle kıyaslandığında büyük bir artışa neden olmuştur.

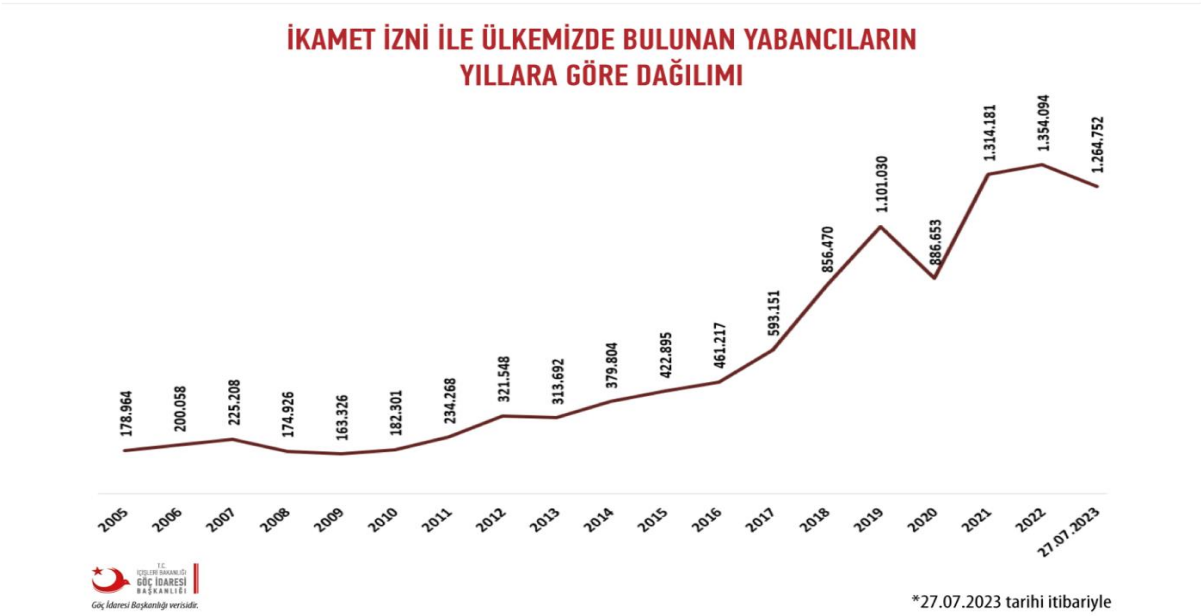

Grafik 3: İkamet izni İle Ülkemizde Bulunan Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

Kaynak: GİB (2023). "Uluslararası Koruma": https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler (Erişim : 30 Temmuz 2023)

YUKK'un 19. Maddesine göre, Türkiye'de vize veya vize muafiyet süresi sona eren ya da Türkiye'de 90 günden fazla kalmak isteyen yabancıların ikamet izni alması zorunludur.[29] Türkiye'de ikamet izni türleri: kısa dönem ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni, insan ticareti mağduru ikamet izni olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Her bir ikamet iznine sahip olmanın şartları ve de ikamet izinlerinin göçmenlere Türkiye'de sağladığı haklar ve yükümlülükler farklı olduğu için bu ikamet türlerinin her birinin düzenli göçmenlik statüsü olarak değerlendirilmesi mümkündür. Çalışmanın bu başlığı altında ikamete bağlı statülerdeki göçmenlerin hakları ve yükümlülükleri incelenecektir.

2.2.2.1. Kısa Süreli İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

YUKK'un 31. Maddesine göre aşağıdaki niteliklere sahip olan düzenli göçmenlere her defasında en fazla ikişer yıl süre ile ikamet izni verilmektedir:

> "a) Bilimsel araştırma amacıyla gelecekler b) Türkiye'de taşınmaz malı bulunanlar c) Ticari bağlantı veya iş kuracaklar ç) Hizmet içi eğitim programlarına katılacaklar d) Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalar ya da öğrenci değişim programları çerçevesinde eğitim veya benzeri amaçlarla gelecekler e) Turizm amaçlı kalacaklar f) Kamu sağlığına tehdit olarak nitelendirilen hastalıklardan birini taşımamak kaydıyla tedavi görecekler g) Adli veya idari makamların talep veya kararına bağlı olarak Türkiye'de kalması gerekenler ğ) Aile ikamet izninden kısa dönem ikamet iznine geçenler h) Türkçe öğrenme kurslarına katılacaklar ı) Kamu kurumları aracılığıyla Türkiye'de eğitim, araştırma, staj ve kurslara katılacaklar i) Türkiye'de yükseköğrenimini tamamlayanlardan mezuniyet tarihinden itibaren altı ay içinde müracaat edenler"

[29] YUKK'un 20. Maddesinde ikamet izninden muaf tutulan yabancılar şöyle sıralanmıştır: Aşağıda sayılan yabancılar ikamet izninden muaf tutulurlar: a) Doksan güne kadar vizeyle veya vizeden muaf olarak gelenler, vize süresi veya vize muafiyeti süresince b) Vatansız Kişi Kimlik Belgesi sahibi olanlar c) Türkiye'de görevli diplomasi ve konsolosluk memurları ç) Türkiye'de görevli diplomasi ve konsolosluk memurlarının ailelerinden Dışişleri Bakanlığınca bildirilenler d) Uluslararası kuruluşların Türkiye'deki temsilciliklerinde çalışan ve statüleri anlaşmalarla belirlenmiş olanlar e) Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu anlaşmalarla ikamet izninden muaf tutulanlar f) Mavi Kart sahipleri e) Uluslararası koruma başvurusunda bulunan ya da uluslararası korumaya sahip olanlar. Dahası çalışma izni sahipleri de ikamet izninden muaf tutulmuşlardır (Ekşi,2018: 84).

Göç İdaresinin resmi verilerine göre 2023 yılı itibariyle 798.814 düzenli göçmen kısa süreli ikamet izni ile Türkiye'de ikamet etmektedir.

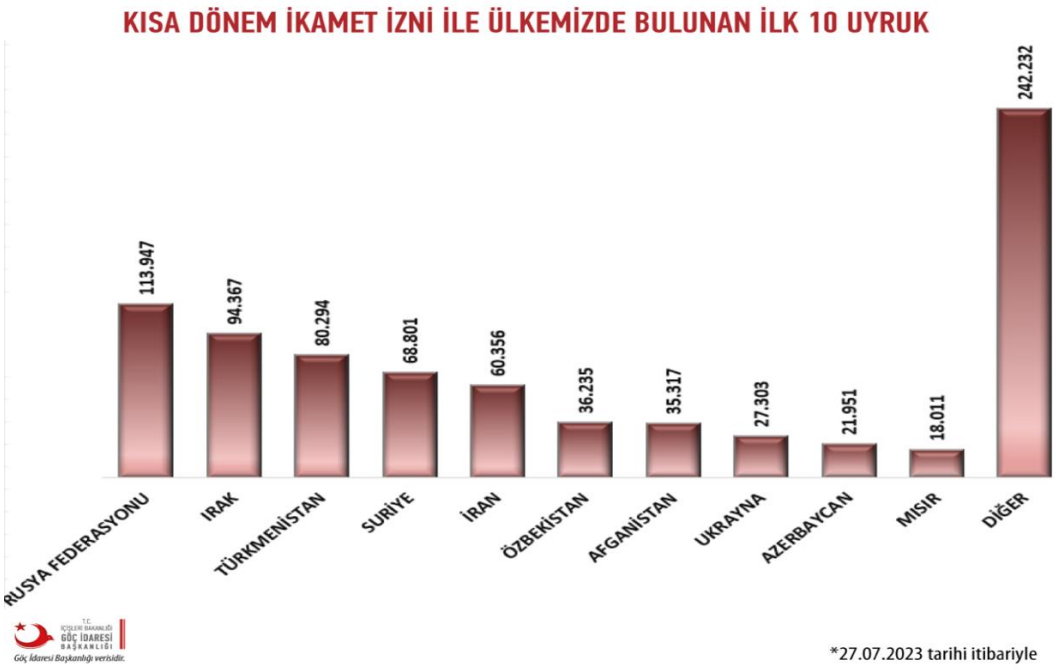

Grafik 4: Kısa Dönem İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunan İlk 10 Uyruk

Kaynak: GİB (2023). "İkamet İzinleri" https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri (Erişim : 30 Temmuz 2023)

2023 yılı itibariyle Türkiye'de kısa süreli ikamet eden en büyük göçmen grubunun Ruslar olduğu görülmektedir. 2022 yılında başlayan Rusya- Ukrayna savaşının ardından Rusya'nın seferberlik ilanı Rusya'dan Türkiye'ye kitlesel olarak göçe sebep olmuştur. Yaklaşık 40 yıldır Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünün ve turizm amaçlı kısa süreli göçün kaynak ülkeleri olan Rusya ve Ukrayna arasındaki krizin tetiklediği göç hareketinin hedeflerinden birisinin de Türkiye olması Sirkeci ve Cohen'in (2016) göç kültürünün inşasının uluslararası göç hareketlerinin yönünü ve miktarını tayin edici bir özelliği olduğuna dair analizlerini doğrulamaktadır. Nitekim Türkiye'de kısa süreli ikamet izni ile bulunan diğer uyruklar da incelendiğinde Rusya'ya benzer şekilde Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünün ve sığınmacı

hareketlerinin kaynak ülkeleri olmaları dikkate değerdir. Tezin gelecek bölümünde bu durumun göçmen ağları ile ilişkisi Suriyeli, Afgan ve Iraklı göçmenlerle yapılan saha çalışması verileri üzerinden analiz edilecektir.

Türkiye'de eğitim hakkı Türk vatandaşı ve yabancı ayrımı yapılmaksızın Anayasa ile teminat altına alındığı için kısa süreli ikamet izni sahipleri ve aile fertleri ilkokul, ortaokul ve lise eğitiminden ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir. Öte yandan kısa süreli ikamet iznine sahip olan bireylerin finansal olarak kendilerine yetebilmeleri Türkiye'de ikametleri için temel bir koşul olduğu için ücretsiz sağlık hizmeti alamayan bu bireylerin kişisel sağlık sigortalarına sahip olması beklenmektedir (Ekşi, 2018a: 88). Dahası bu göçmenlerin ikamet sürelerine bağlı olarak 492 sayılı Harçlar Kanunu gereğince ikamet izni harcı ödemeleri gerekmektedir. Kısa süreli ikamet izni sahipleri barınma yardımı alamadıkları gibi sosyal ve mali yardımlardan da faydalanamazlar. Kısa süreli ikamet izni sahiplerinin Türkiye'de gayrimenkul satın alması mütekabiliyet ilkesi saklı olmak kaydıyla serbesttir. Kısa süreli ikamet izni sahiplerinin istihdam piyasasına doğrudan erişim hakkı yoktur.

Kısa süreli ikamet izni şartlarını ihlal eden kişilerin vizesi iptal edilir, vize süresini aşacak şekilde Türkiye'de kalan kişiler ise yine vize şartlarını ihlal etmiş sayılarak düzensiz göçmen statüsüne düşmektedirler.

2.2.2.2. Aile İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

YUKK'un 34. Maddesine göre Türk vatandaşlarının, mavi kart hamillerinin veya ikamet izinlerinden birine sahip olan yabancıların ile mültecilerin ve ikincil koruma sahiplerinin; yabancı eşine, kendisinin veya eşinin ergin olmayan çocuğuna, kendisinin veya eşinin bağımlı yabancı çocuğuna her defasında üç yılı aşmayacak

şekilde aile ikamet izni verilebilmekle beraber, bu ikamet izni hiçbir şekilde destekleyicinin ikamet süresini aşamaz.

Türkiye'de Göç İdaresi verilerine göre 2023 yılı itibariyle 109.500 aile ikamet izni sahibi bulunmaktadır.

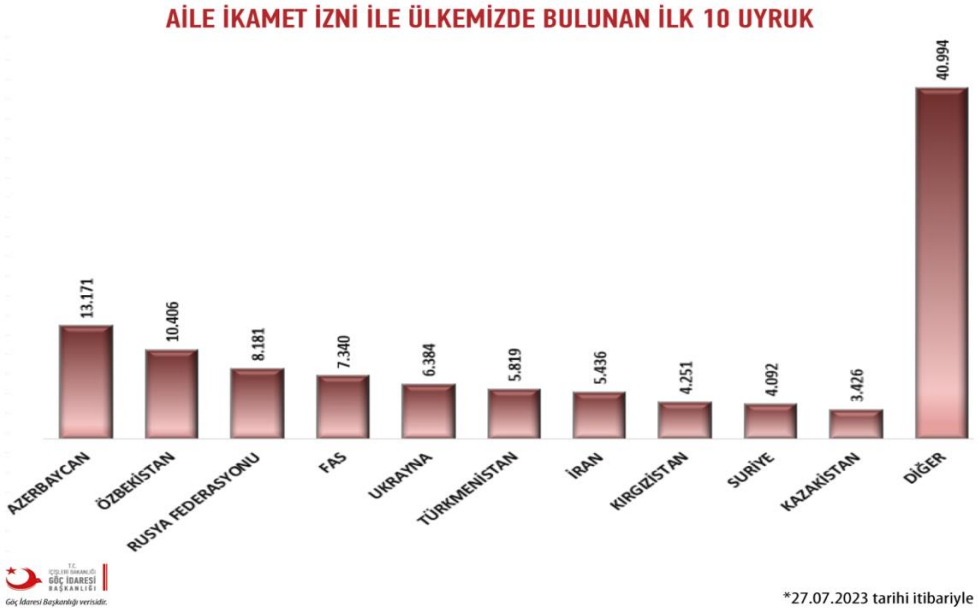

Grafik 5: Aile İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunun İlk 10 Uyruk

Kaynak: GİB (2023). "İkamet İzinleri" https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri (Erişim : 30 Temmuz 2023)

Tez çerçevesinde daha önce aktarıldığı üzere eski Sovyet Bloku ülkelerinden 1990'larda hız kazanan Türkiye'ye yönelik düzensiz işgücü göçünün ve düzensiz mekik göçünün ana aktörleri kadınlardır. Dahası Türkiye bu ülkelerin ana turizm destinasyonudur. Bu durum özellikle kadın göçmenler ve/veya turistler ile Türk erkekleri arasındaki evlilikleri arttırmıştır. Öyle ki evlilik yolu ile göç eski Sovyet Bloku ülkelerinden kadın göçmenler için Türkiye'yi gelenekselleşen bir göç destinasyonu haline getirmiştir (Deniz, 2020: 280). Türk Vatandaşlık Kanunu'na göre

evlilik yolu ile sonradan vatandaş olunabilmesi için en az 3 yıl evli olma şartı aranmaktadır. Bu nedenle evlilik nedeniyle Türkiye'ye göç eden kişiler vatandaşlık alıncaya kadar aile ikamet izni ile Türkiye'de ikamet etme hakkına sahip olabilmektedir. Aile ikamet izninin alınabilmesi için ikamet harcının ödenmesi zorunludur.

YUKK'un 36. Maddesine göre aile ikamet izninin verilebilmesi için destekleyicinin de sahip olması gereken şartlar mevcuttur. Bu şartlar:

> "yasada toplam geliri asgari ücretten az olmamak üzere, ailedeki fert başına asgari ücretin üçte birinden az olmayan aylık geliri bulunması; genel sağlık ve güvenlik standartlarına uygun barınma şartlarına sahip olması ve tüm aile fertlerini kapsayan sağlık sigortası yaptırmış olması; başvuru tarihi itibariyle, beş yıl içinde aile düzenine karşı suçlardan herhangi birinden hüküm giymemiş olduğunu adli sicil kaydıyla belgelemesi; Türkiye'de en az bir yıldır ikamet izniyle kalıyor olması; adres kayıt sisteminde kaydı bulunması şeklinde sıralanmıştır."

Aile ikamet izni verildikten sonra veya uzatılmadan önce İl Göç İdaresi'nin evliliğin anlaşmalı olup olmadığına dair denetim yapma hakkı mevcuttur ve de evliliğin ikamet izni amacıyla anlaşmalı olarak yapıldığı tespit edilirse aile ikamet izni İl Göç İdaresi tarafından iptal edilebilmektedir (Ekşi, 2018a: 89).

2.2.2.3. Öğrenci İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

YUKK'un 38. Maddesine göre, Türkiye'de bir yükseköğretim kurumunda ön lisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora öğrenimi görecek yabancılara öğrenci ikamet izni bir yıllık sürelerle verilmekte ve öğrenciliği boyunca uzatılmaktadır. Göç İdaresinin

resmi verilerine göre 2023 yılı itibariyle 157.427 yabancı öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de ikamet etmektedir.

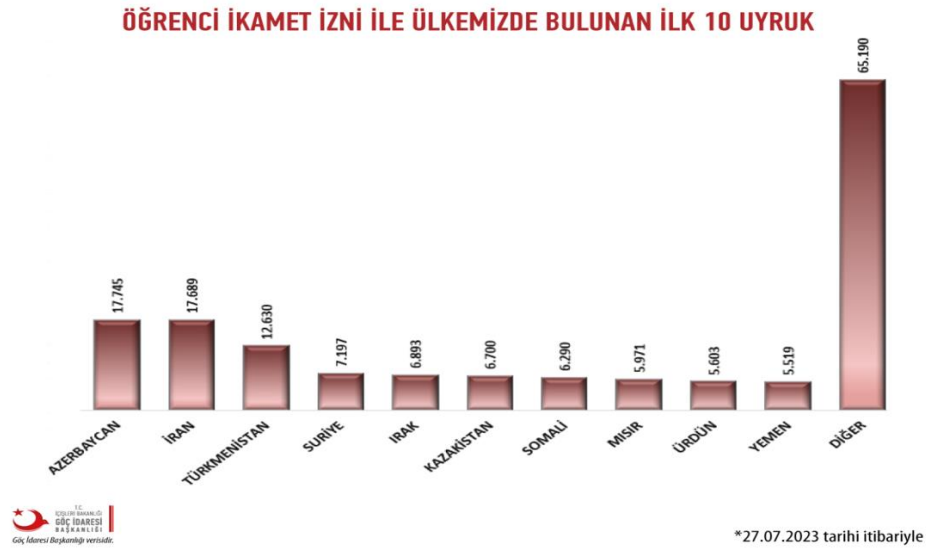

Grafik 6: Öğrenci İkamet İzni İle Ülkemizde Bulunun İlk 10 Uyruk

Kaynak: GİB (2023). "İkamet İzinleri" https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri (Erişim : 31 Temmuz 2023)

2000'lerin başından itibaren Türkiye'ye yönelik öğrenci göçünde büyük bir artış olmuş ve Türkiye uluslararası öğrenci göçünde merkez ülkelerden biri haline gelmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya: 2014: 227). Türkiye'nin AB'ye resmi üyelik sürecinin başlamasının ardından Erasmus gibi uluslararası öğrenci değişim programlarına dahil olması Türkiye'ye yönelik uluslararası öğrenci göçünü ve dolayısıyla da öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de ikamet edenlerin sayısını arttırmıştır (Güner, 2016). Dahası 2012 yılında Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) koordinatörlüğünde YÖK, Yurt-Kur, Göç İdaresi Genel Başkanlığı'nın işbirliği ile başlatılan "Türkiye Bursları" çerçevesinde Türki Cumhuriyetlerden ve Afrika ülkelerinden bursa hak kazanan öğrencilerin eğitim, sağlık ve barınma masraflarının devletce karşılanması (TB, 2022), Türkiye'ye yönelik uluslararası öğrenci göçünü ciddi

miktarda arttıran bir diğer faktördür. Öte yandan öğrenci ikamet izni sahiplerinin eğer bursa tabi değillerse sağlık sigortalarını kendilerinin yaptırmaları, barınma ve yaşam masraflarını kendilerinin finanse etmeleri gerekmektedir. Öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de bulunanlar yükseköğrenimlerinde birinci yıllarını tamamlamış olmak kaydıyla çalışma iznine başvurarak çalışma hakkı kazanabilmektedir (Ekşi, 2018a: 227). Harçlar Kanunu'na tabi olan öğrenci ikamet izninin alınabilmesi için ikamet harcının ödenmesi zorunludur.

Öğrenci ikamet izni ile ilgili bir diğer önemli husus Türk vatandaşlığının kazanılması ile ilgilidir. 5901 sayılı TVK'nın 11. Maddesine göre Türk vatandaşlığının yetkili makam kararıyla genel yoldan sonradan kazanılması için yerleşim amacında olan yabancının Türkiye'de 5 yıl kesintisiz ikamet etmiş olması şartı vardır. TVK'nın uygulamasına ilişkin Yönetmelik çerçevesinde eğitim için öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de bulunulan süreyi yerleşim niyetiyle değil de eğitim için geçici bir süre Türkiye'de bulunma şeklinde değerlendirildiği için öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de bulunulan süreyi genel yoldan vatandaşlık kazanma başvurusunda dikkate almamaktadır (Güner, 2016: 293). Lakin YUKK'un 28. Maddesinde kesintisiz ikamet sürelerinin hesaplanmasında öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de geçirilen sürenin yarısının hesaplamada dikkate alınacağına hükmedilmiştir. Türkiye'ye öğrenim amacıyla gelen yabancı öğrencilerin Türkiye'de kalmalarını teşvik etmek ve böylece göç alan diğer ülkeler gibi nitelikli göçmenleri ülkede tutmak amacıyla YUKK çerçevesinde yapılan bu düzenleme (Koca, 2016: 57), Türkiye'nin yeni göç rejiminin nitelikli göçmenlere yönelik seçicilik politikalarının da somut göstergelerinden biridir. Hukuki düzlemde yasaların yönetmeliklere karşı hiyerarşik olarak üstünlüğü olsa da Türkiye'de vatandaşlığın sonradan kazanılmasında idarenin takdir yetkisi öne çıktığı için mevzuattaki bu durum karışıklığa neden olmakta ve uygulamada tutarsızlıklara sebebiyet verebilmektedir.

Öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de yaşayan öğrencilerin öğrenimlerini sürdüremeyeceği konusunda kanıtların ortaya çıkması ya da ikamet şartlarının ihlali tespit edildiğinde ikamet izinleri Göç İdaresince iptal edilebilmektedir (YUKK, 2013: madde.40).

2.2.2.4. Uzun Dönem İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

YUKK'un 43. Maddesine göre Türkiye'de kesintisiz olarak en az 8 yıl ikamet etmiş olan yabancılar şu şartları sağlaması durumunda uzun dönem ikamet izni almaya hak kazanmaktadır: "1) Son üç yıl içinde sosyal yardım almamış olmak 2) Kendisi veya varsa ailesinin geçimini sağlayacak yeterli ve düzenli gelir kaynağına sahip olmak 3) Geçerli sağlık sigortasına sahip olmak 4) Kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından tehdit oluşturmamak."

Uzun dönem ikamet izni sahipleri seçme ve seçilme hakkı, askerlik yükümlülüğü, kamu görevlerine girme, muaf olarak araç ithal etme hakları dışında Türk vatandaşlarının sahip olduğu tüm haklara sahiptir (Ekşi, 2018a: 90). Uzun dönem ikamet izni sahiplerine tanınan bu haklar Mavi Kart sahipleri[30] ile benzerlik gösterse de uzun dönem ikamet izni sahipleri özel kanunlarla getirilen sınırlamalara tabi olduğu için hakları Mavi Kart sahiplerine kıyasla daha sınırlıdır (Koca, 2016: 69). Bu sınırlamaların başında ise çalışma hakkı gelmektedir. Uzun süreli ikamet izni sahipleri süresiz çalışma hakkına sahip olsa da özel kanunlarla düzenlenen yabancıların çalışamayacağı meslekler sınırlandırmasına tabidirler. Öte yandan bu kişilerin, Türkiye'deki ikamet, seyahat, yatırım, ticari faaliyet, miras, taşınır ve taşınmaz iktisabı ile ferağı gibi konulara yönelik işlemleri, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından Türk vatandaşlarına uygulanmakta olan mevzuata göre yürütülmektedir (Koca, 2016 :71).

[30] Mavi Kart Sahipliği: Doğumla Türk vatandaşı olup çıkmak için izin almak suretiyle Türk vatandaşlığını kaybedenlere verilen karttır. 5901 sayılı TVK'nın 28. Maddesinde düzenlenen Mavi Kart uygulaması çifte vatandaşlık kabul etmeyen ülkelerde bulunan gurbetçilerin göç ettikleri ülke vatandaşı haline gelirken Türkiye ile bağını koparmamasını sağlamaktır.

YUKK'un 42. Maddesine göre uluslararası koruma sahiplerine, geçici koruma altındaki sığınmacılara ve de insani ikamet izni sahiplerine uzun süreli ikamet iznine geçiş hakkı tanınmamaktadır.

Uzun süreli ikamet izni ikamet izinleri için talep edilen harçtan da muaftır. Uzun süreli ikamet izni sahipleri bu statünün sağladığı haklar nedeniyle Türkiye'de adeta "imtiyazlı yabancılar" konumundadır (Ekşi, 2018b: 248). Uzun süreli ikamet izni Türkiye'de yabancılar için kalıcı yerleşimi mümkün kılan hukuki bir statü olsa da YUKK'un 45. Maddesinde yabancının kamu düzeni veya kamu güvenliği açısından ciddi tehdit oluşturması ve sağlık, eğitim ve ülkesindeki zorunlu kamu hizmeti dışında bir nedenle kesintisiz bir yıldan fazla süreyle Türkiye dışında bulunması gibi hâllerin uzun süreli ikamet izninin iptali için gerekçe kabul edilmesi, özellikle de "kamu düzeni ve güvenliği" sebebinin sübjektif değerlendirmeye açıklığı bu göçmen statüsünü de geçiciliğin ve belirsizliğin sınırlarında tutmaktadır.

2.2.2.5. İnsani İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

YUKK'un 46. Maddesinde düzenlenen insani ikamet izni:

"a) Çocuğun yüksek yararı söz konusu olduğunda b) Haklarında sınır dışı etme veya Türkiye'ye giriş yasağı kararı alındığı hâlde, yabancıların Türkiye'den çıkışları yaptırılamadığında ya da Türkiye'den ayrılmaları makul veya mümkün görülmediğinde c) yabancı hakkında sınır dışı etme kararı alınmadığında d) uluslararası koruma başvurusunun kabul edilemez nitelikte olması ya da geri çekilmesi veya geri çekilmiş sayılması işlemlerine karşı yargı yoluna başvurulduğunda e) Başvuru sahibinin ilk iltica ülkesi veya güvenli üçüncü ülkeye geri gönderilmesi işlemlerinin devamı süresince e) Acil nedenlerden dolayı veya ülke menfaatlerinin korunması ile kamu düzeni ve kamu güvenliği açısından Türkiye'ye girişine ve Türkiye'de kalmasına izin

verilmesi gereken yabancıların, ikamet izni verilmesine engel teşkil eden durumları sebebiyle diğer ikamet izinlerinden birini alma imkânı bulunmadığında f) Olağanüstü durumlarda"

İl Göç İdareleri Müdürlükleri'nin değerlendirmesi sonucunda en fazla birer yıllık verilen ve uzatılabilen bir ikamet türüdür. İnsani ikamet izni yabancılara verilen istisnai nitelikte bir yasal statüdür (Ekşi, 2018b). Nitekim YUKK'tan önce Türkiye'de bu hususta düzenlenmiş herhangi bir ikamet türü de yoktur.

İnsani ikamet izni sahipleri koşulları gereği uluslararası korumaya ihtiyaç duyan ancak bu korumadan yararlanamayan yabancılar için düzenlenmiş bir ikamet izni olmakla birlikte bu yasal statünün sahiplerine sağladığı haklar uluslararası koruma başvurusu sahipleri ya da uluslararası koruma altındaki kişilerden çok daha sınırlıdır. İnsani ikamet izni sahipleri ücretsiz eğitim hakkına sahip olsalar da ücretsiz sağlık hizmeti hakkına ve mali yardımlardan yararlanma hakkına sahip değillerdir(Bülbül, 2022: 588). Öte yandan çalışma hakkı için izin almaları gereken insani ikamet izni sahiplerine süreli çalışma izni verilmektedir (Ekşi, 2018a: 230). Dahası insani ikamet iznine başvuran yabancıların ikamet harcı da ödemesi zorunludur. Ancak Harçlar Kanunu'nun 88. Maddesinde ikamet harcından muaf tutulacaklar arasında mali durumu bozuk olan yabancıların ve Türk aslından olup Türk kültüre bağlı yabancı ülke vatandaşlarının sayılması insani ikametin doğası gereği bu ikamete başvuru yapan kişilerin çoğunun harçtan muaf olmasını sağlamaktadır. Öte yandan uluslararası koruma statülerinin aksine belirli bir şehirde kayıtlı olmaları gerekmeyen insani ikamet izni sahipleri göç idaresinin iznine gerek olmaksızın seyahat özgürlüğüne sahiptir (Bülbül, 2022: 588).

Türkiye'de kaç kişinin insani ikamet iznine sahip olduğu resmi olarak açıklanmamakla birlikte Nuray Ekşi (2018b: 281), 2018 yılına kadar 56.000 yabancı

için insani ikamet izni düzenlendiğini ve uygulamada idare tarafından yasadışı göçün yasal hale getirilmesi için bir araca dönüşen insani ikamet izninin özellikle Iraklı Türkmenlere verildiğini saptamıştır.

2.2.2.6. İnsan Ticareti Mağduru İkamet İzni Sahiplerinin Hak ve Yükümlülükleri

İnsan ticareti, meşru olmayan çeşitli faaliyetlere atfen kullanılan; cinsel sömürü, zorla çalıştırma, borç batağı, esaret ve benzeri uygulamalar, organ ticareti, mecburi evlilik gibi formları kapsayan bir kavramdır (Çelik, 2020: 675). Küreselleşme sürecinde düzensiz göç hareketlerinin artışına paralel olarak insan ticaretinde de büyük bir artış yaşanmıştır (Atasü-Topcuoğlu, 2021). Avrupa Birliği muktesebatına uyum sürecinde insan ticareti ile mücadeleye yönelik reformlar yapan Türkiye bu bağlamda YUKK'un 48. Maddesinde insan ticareti mağduru olduğu veya olabileceği yönünde kuvvetli şüphe duyulan yabancılara, yaşadıklarının etkisinden kurtulabilmeleri ve yetkililerle işbirliği yapıp yapmayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla İl Göç İdaresi Müdürlüklerince 30 gün süreli ikamet izni vermektedir (Ekşi, 2018a: 91). İnsan ticareti mağduru ikamet izni altı aylı sürelerle en fazla 3 yıla kadar uzatılabilmektedir. Bu izin hiçbir harca tabi tutulmaksızın verilmektedir.

İnsan ticareti mağduru ikamet izni istisnai bir statüdür ve bu izne sahip olan yabancıların rızalaları dahilinde bir sığınma evinde ya da destek merkezinde kalarak destek programına katılması esastır (Çelik, 2020: 696). Bu destek programı barınma, psiko-sosyal destek, eğitim, tercüman desteği, ücretsiz sağlık hizmeti gibi hususları barındırmaktadır.

İnsan ticareti mağduru ikamet izninin bu statüye sahip yabancının kendi girişimleri ile suçun failleri ile yeniden bağ kurduğunun belirlenmesi durumunda iptal edilebileceği YUKK'un 49. Maddesince düzenlenmiştir.

2.3. Türkiye'nin Vatandaşlığa Kabul Politikaları

Bir ulus-devletin üyelerine yasal eşitlik zemininde haklara sahip olma hakkı tanıyan yurttaşlık statüsü tez kapsamında daha önce ifade edildiği gibi ulus-devlet sınırları içinde yurttaşları göçmenlerden ayıran özel bir statüdür. Nitekim bir ulus-devletin sınırlarından geçme ve ülkesi içinde engelsiz dolaşım hakkı; sınırdışı edilmeye karşı tam koruma; kamu hizmetlerine ve istihdam piyasasına sınırsız erişim hakkı; seçme ve seçilme hakkı ile ülkenin siyasal yönetiminde söz sahibi olma yetkisi sadece yurttaşlık statüsüne sahip olan bireylere aittir (Brubaker, 1990). Göçmenlik ve yurttaşlık statüleri arasındaki bu keskin ayrım ve ulusal sınırlar içinde yurttaşlığın tüm göçmen statülerinden hiyerarşik olarak daha üstün olması tez çerçevesinde Ankara'da yapılan saha çalışmalarının sonuçlarına da yansımıştır. Nitekim mülakata katılan 75 sığınmacı ve göçmenden sadece şartlı mülteci statüsünde olup Batı ülkelerine yerleştirilmeyi bekleyen şartlı mülteciler ve öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de öğrenim gören iki yabancı öğrenci dışında tüm katılımcılar Türk vatandaşı olmak istediklerini beyan etmiş, bunlardan Türk vatandaşlığını halihazırda kazanan 15 kişi ise Türkiye'deki hayatlarının eskisine göre daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir.

Kendisini ulus olarak nitelendirdiği homojen bir nüfusun devleti olarak tanımlayan ulus-devletler bu bağlamda vatandaşlık kurumunu ulus olgusu ile iç içe tanımlamış olsalar da uluslararası göç hareketliliğinin yadsınamaz bir olgu olması vatandaşlığın sonradan kazanılmasını düzenleyen politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Aynı zamanda ülkenin ulus anlayışının sınırlarının da bekçiliğini üstlenen vatandaşlığa sonradan alma politikaları kimlerin arzulanan "iyi vatandaş" olabileceğini ve hangi niteliklere sahip yabancıların ulusal bütünlüğe yani "biz" e katılabileceğini yansıtmaktadır (Orgad, 2017). Bu bağlamda vatandaşlığa kabul biçimleri ülkelerin ulusu tasavvur ediş biçimlerine göre şekillenerek toprak esası (Jus soli) ilkesi ya da kan

bağı esası (Jus sanguinis) ilkesi etrafında biçimlenmiştir. Tezin önceki bölümlerinde aktarıldığı üzere Türkiye'de dahil olmak üzere pek çok ülkenin ulus tasavvuru dolayısıyla da vatandaşlığa kabul anlayışı kanbağı ilkesi çerçevesinde biçimlendiği için vatandaşlık rejimleri kısıtlayıcı bir özelliğe sahiptir. Nitekim Türkiye İskan Kanunu çerçevesinde 1997 yılına kadar 1.704.032 göçmeni "Türk soylu" olduğu için vatandaşlığa alırken aynı dönemde TVK kapsamında Türk vatandaşlığına sonradan alınan kişi sayısı hem çok daha azdır hem de bu kişilerin büyük çoğunluğu "Türk soylu" olan ama İskan Kanunu'ndan yararlanmayan göçmenlerden oluşmaktadır(Kirişçi, 2000).

Ancak gelişmiş Avrupa ülkelerinde işçi göçü ile 1980'lerden itibaren Türkiye'de ise küreselleşme süreci sonucu 2000'li yıllardan itibaren belirgin hale gelen uluslararası göçmenlerden kaynaklı çok etnili heterojen nüfus yapısı vatandaşlığa alma politikalarında liberalleşme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Zira göçmenlerin vatandaşlığa kabülü her ne kadar ulus-devletlerin kültürel homojenite mitini sarsacak olsa da onları yurttaşlıktan dışlamak şiddetli eşitsizlik ve çelişki ile belirlenen bölünmüş toplumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Toksöz, 2006). Bu bağlamda uluslararası göçmenlerin vatandaşlığa erişiminin düzenlenmesi ülkelerin uluslararası göçü yönetme ve göçmen kökenli azınlıklara yönelik entegrasyon politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir (Yıldız, 2017). Dahası küreselleşmeyle birlikte neoliberal ekonomi politikaların ülkeler arası rekabeti arttırmasına ek olarak ulus-devletlerin neoliberal politikalar çerçevesinde dönüşümü ile kamu kurumlarında ve politikalarında piyasa mantığının egemen hale gelmesi vatandaşlığa sonradan alma politikalarının istisnai vatandaşlık uygulamalarının yaygınlaştırılması ile siyasal ve ekonomik olarak araçsallaştırılmasını da beraberinde getirmiştir. Tezin bu başlığı altında küresel bir göç ve sığınmacı ülkesi haline gelen Türkiye'nin uluslararası göç

yönetiminin temel unsurlarından birine dönüşen vatandaşlığa alma politikaları 5901 sayılı TVK merkeze alınarak incelenecektir.

Türkiye'de özellikle mültecilerin Türk vatandaşlığına geçişini düzenleyen özel bir yasa ya da bu süreci tanımlayan özel şartlar yoktur ancak göçmenlerin Türk vatandaşlığını genel ya da istisnai yoldan kazanabilmelerine ilişkin yasal zemin mevcuttur (Yıldız, 2017: 38). Türk vatandaşlığının doğum yoluyla (esastan) veya sonradan kazanılabildiği Türkiye'nin vatandaşlık rejiminin günümüzdeki birincil hukuk metni olan 2009 tarihli ve 5901 sayılı yeni TVK'ya göre vatandaşlığın esastan kazanımında soy bağı ilkesi temel alınırken, vatandaşlığın sonradan kazanılması Türkiye'de yetkili makamın kararı ile, evlenme yolu ile, evlat edinilme veya seçme hakkı ile mümkündür. Türk vatandaşlığının genel yolla sonradan kazanılmasına ilişkin şartlar TVK madde 11'e göre kısaca, Türkiye'de kesintisiz 5 yıl ikamet etmiş olmak, yerleşmeye kararlı olmak, sağlıklı olmak, iyi ahlâka sahip olmak, yeteri kadar Türkçe konuşabilmek, gelir sağlayabilecek bir mesleğe sahip olmak ve güvenlik tehdidi oluşturacak bir hâlin bulunmaması şeklinde sıralanmıştır (Gölcüklü, 2020: 130-131).

Vatandaşlığa genel yoldan başvuru için dünya ortalaması ile kıyaslandığında makul bir ikamet süresi talep eden Türkiye, ikinci bölümde aktarıldığı üzere çoğu gelişmiş Avrupa ülkesinin talep ettiği kültürel uyumu ve/veya devlete bağlılığı ölçmeyi hedefleyen kültür ve dil testleri, yemin töreni ya da yüksek başvuru ücreti gibi kriterlere vatandaşlığa kabul uygulamasında yer vermemiştir (Goodman, 2010). Bu durum ilk bakışta Türkiye'nin göçmenleri vatandaşlığa kabul uygulamasının liberal bir niteliğe sahip olduğu izlenimi yaratsa da kabul kriterlerinin "yeterince" Türkçe konuşmak, Türkiye'ye yerleşme "niyeti" olmak, "iyi ahlaka" sahip olmak ya da "yeterince" gelire sahip olmak gibi subjektif kriterlerden oluşması göçmenlerin vatandaşlığa kabulünde kamu otoritelerine geniş bir taktir yetkisi tanımaktadır. Dahası bütün koşullar

sağlanmasına rağmen itiraz yolu açık olmakla birlikte vatandaşlığa kabulün reddi mümkündür ve Danıştay kararlarınca vatandaşını belirleme hakkı devletin egemenlik yetkilerinden biri olarak kabul edildiği için kamu otoritelerinin bu konuda verdiği karar kesindir (Serdar, 2021: 168). Dolayısıyla Türk vatandaşlığına genel yoldan bireysel başvuru hem kriterlerin subjektif yoruma açık belirsiz bir niteliğe sahip olması hem de kriterler yerine getirilse dahi karar yetkisinin tamamen kamu otoritelerinde olması nedeniyle Türkiye'nin vatandaşlık rejiminde siyasal iktidarlara vatandaşlığa alma uygulamasını siyasi ve/veya ekonomik programları çerçevesinde dönüştürmek için geniş bir alan açmakta ve takdir yetkisi sunmaktadır. Dahası genel yoldan vatandaşlığa başvuran kişi sayısı ya da başvuru kabul oranları ile ilgili bilgi kamuoyuna açık değildir.

Hem vatandaşlığa başvuran adayların haklarından hem de yönetimde şeffaflık ve hesapverilebilirlik ilkesinden öte siyasal iktidarın ajandasını uygulama amacı etrafında şekillenen vatandaşlığa alım uygulaması Türkiye'de uzun yıllar etno-dinsel ulus anlayışı yani Türk soylu Sunni-Müslüman kişilerin vatandaşlığa kabulü çerçevesinde yürütülmüştür. Ancak çalışmada daha önce ifade edildiği gibi AKP iktidarı döneminde ulusun kimliğini ve kapsamını belirlemede Müslümanlığa atfedilen rol Türklüğün kültürel bir bileşeni olmaktan öteye geçmiştir. Saraçoğlu ve Demirkol'un da (2015: 307) vurguladığı gibi AKP iktidarı İslamı ve Müslümanlığı ulusal kimliğin çekirdeği ve ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendirmektedir. Bu anlayış değişimi vatandaşlığa alma politikalarında en büyük etkisini istisnai yoldan vatandaşlığa alma uygulamalarında göstermiş olsa da genel yoldan vatandaşlığa alınan Müslüman kökenli göçmen sayısının artışı da dikkat çekicidir. Nitekim Ankara'da yapılan saha çalışmasında Türk vatandaşlığına geçmiş olan 5 göçmen kökenli vatandaş genel yolla vatandaşlığa alınmıştır ve kısa süreli ikamet ve öğrenci ikamet izni ile Türkiye'de bulunan göçmenlerin de ikamet süresi şartını tamamladıktan sonra nihai amacının Türk vatandaşlığına geçmek olduğu tespit edilmiştir. Türkiye'ye yönelik göç akışının kaynak

ülkelerinin Müslüman ülkeler olduğu dikkate alındığında esnek bir vize rejimine sahip olan Türkiye'de kısa süreli ikamet izni ve öğrenci ikamet izni alarak Türkiye'de 5 yıl ikamet etmenin kolaylığı Türkiye'ye genel yoldan vatandaşlık başvurusunda bulunanların sayısının artma eğiliminde olduğunu açıkça göstermektedir. AKP İktidarının ümmetçilikle harmanlanmış bu yeni din eksenli ulus anlayışının Cumhuriyetin 80 yılllık etnik ulus anlayışı ile çelişmesi kamuoyunda Uygur Türkleri ya da başka Türk soylu gruplara vatandaşlık verilmezken "Arap"lara vatandaşlık verilmesi tartışmalarına neden olmakta ve bu durum Suriye, Irak, Afgan kökenli Türk vatandaşlarının hukuki olarak vatandaş olsalar dahi ulusal bütünlüğe dahil edilmemelerine ve toplumsal dışlanmaya maruz kalmasına sebebiyet vermektedir.

Türkiye'nin vatandaşlık rejiminde göç politikaları bağlamında en büyük dönüşüm istisnai vatandaşlık uygulaması çerçevesinde gerçekleşmiştir. Türk vatandaşlığının istisnai yoldan kazanılması hem Cumhuriyet döneminin ilk vatandaşlık kanunu olan 1928 tarihli ve 1312 sayılı TVK kapsamında hem de onu yürürlükten kaldıran 1964 tarihli ve 403 sayılı TVK kapsamında genel yoldan vatandaşlığa alınmanın bir istisnası olarak düzenlenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de 5 yıl ikamet etme ve yerleşme niyetinin bulunması şartları aranmaksızın ancak vatandaşlığın sonradan kazanılması için gerekli olan diğer kriterlere bağlı kalınarak idarenin kararı ile yabancıların Türk vatandaşlığına alınmasına imkân tanınmıştır (Şit-Köşgeroğlu, 2017).

2009 tarihli yeni TVK'da ise istisnai yoldan vatandaşlığa alınma 12. Madde ile bağımsız bir vatandaşlığa alınma yolu olarak düzenlenmiş ve bu hükümden yararlanabilecek kişiler şöyle sıralanmıştır:

> a)Türkiye'ye sanayi tesisleri getiren veya bilimsel, teknolojik, ekonomik, sosyal, sportif, kültürel, sanatsal alanlarda olağanüstü hizmeti geçen ya da geçeceği düşünülen ve ilgili bakanlıklarca haklarında gerekçeli teklifte bulunulan kişiler.

b)(Ek: 28.7.2016-6735/27 md.) 4.4.2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 31 inci maddesinin birinci fıkrasının (j) bendi uyarınca ikamet izni alanlar ile Turkuaz Kart sahibi yabancılar ve bunların yabancı eşi, kendisinin ve eşinin ergin olmayan veya bağımlı yabancı çocuğu.

c) Vatandaşlığa alınması zaruri görülen kişiler.

Ç) Göçmen olarak kabul edilen kişiler.

TVK 12. Madde kapsamında istisnai yolla vatandaşlığın kazanılmasına ilişkin tek şart "milli güvenlik ve kamu düzeni bakımından engel teşkil edecek bir halin bulunmaması"dır. Dolayısıyla yeni TVK'daki istisnai vatandaşlık kazanma yolu madde 11'de öngörülen ve yeterince Türkçe konuşmak, iyi ahlaka sahip olmak gibi vatandaşlık kazanacak kişinin toplumsal uyumu için gerekli olan asgari şartları dahi aramadan vatandaşlık kazanabilmesini mümkün kılmaktadır.

Yeni TVK ile vatandaşlığın sonradan kazanılması kuralının istisnası olmak yerine bağımsız bir kural haline gelen istisnai vatandaşlık yolu çerçevesinde hem düzenlemeye tabi kişilerin niteliğinin hem de talep edilen tek kriterin muğlak ölçütlere dayanması idarenin vatandaşlığa alma rejiminde zaten geniş olan takdir yetkisini aşkın kullanıma açık hale getirmiştir (Serdar, 2021). Nitekim 2009-2017 yılları arasında istisnai yoldan vatandaşlığa alınan göçmen sayısı 11.776 kişiyken bunların 10.330'u 12/c maddesindeki "vatandaşlığa alınması zaruri kişiler"den oluşmaktadır (Şit-Köşgerlioğlu, 2017: 178). Bu kişilerin Türk vatandaşlığına alınmasının "zaruriyet" ölçütünün belirsizliği ve bu konudaki takdir yetkisinin tamamen siyasal iktidarda olması Baran-Çelik'e göre (2017: 367) "kanunilik" ilkesine aykırı olup istisnai vatandaşlık uygulamasında yargı denetimini imkansız hale getirmektedir. Öte yandan 2009-2017 yılları arasında 12/ç maddesine dayandırılarak Türk vatandaşlığına alınan Türk soylu

göçmen sayısı sadece 220'dir (Şit-Köşgerlioğlu, 2017: 178). Bu durum vatandaşlığa alım uygulamasında Türk ulusunun sınırlarını belirleyen etno-kültürel öğenin geçerliliğini hızla yitirdiğini göstermektedir.

Türkiye'nin vatandaşlık rejiminde istisnai vatandaşlık uygulamasının müstakil bir kural haline gelerek yaygınlaşması ve bu yolla vatandaşlığa alınacak kişilerin niteliği, Türkiye'nin küreselleşme sürecinde uluslararası piyasalara eklemlenmesi ve buna paralel olarak neoliberal politikalar ekseninde devletin bürokratik aygıtının ve politika yapım süreçlerinin piyasa mantığına uygun biçimde şekillenmesinin de bir sonucudur. Nitekim daha önce aktarıldığı üzere küresel değer zincirindeki yerini geliştirmeyi ve uluslararası ticaretteki rekabet gücünü arttırmayı hedefleyen Türkiye özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinde yüksek nitelikli göçmenlerin ya da uluslararası arenada Türkiye'yi öne çıkartacak sanat, spor ve bilim gibi alanlarda üstün yetenekli göçmenlerin Türkiye'ye göçünü teşvik etmek amacıyla gelişmiş ülkeler arasındaki "küresel yetenek yarışı"na (Shachar, 2006) dahil olmuş ve Turkuaz Kart[31] uygulaması ile istisnai vatandaşlık uygulamasını nitelikli göçmenler için Türkiye'yi cazip kılacak bir politika aracı haline getirmiştir.

Türkiye'nin vatandaşlık rejiminde istisnai yolla vatandaşlığa alım sürecinde piyasa mantığının dolayısıyla vatandaşlığa ekonomi politikaları odaklı yaklaşımın merkezi niteliği istisnai vatandaşlık uygulamasının bir parçası olan yatırımcı vatandaşlığının genişletilmesi ile daha da billurlaşmıştır. 2008 küresel ekonomik

[31] 2016 tarihli 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'nda ilk kez düzenlenen Turkuaz Kart'ın verilebileceği yabancılar Turkuaz Kart Yönetmeliği ile düzenlenmiştir. Madde 5'e göre: "Turkuaz Kart, a) Eğitim düzeyi, ücreti, mesleki bilgisi ve deneyimi, bilim ve teknoloji- ye katkısı ve benzeri nitelikleri itibarıyla yüksek nitelikli işgücü olarak değerlendirilen, b) Yatırım veya ihracat düzeyi, sağlayacağı istihdamın büyüklüğü, bilimsel ve teknolojik gelişmeye yaptığı katkı ve benzeri özellikleri itibarıyla yüksek nitelikli yatırımcı olarak değerlendirilen, c) Bilimsel ve teknolojik gelişmeye katkı sağlayan veya bilim, sanayi ve teknoloji alanlarında uluslararası düzeyde ülke menfaatleri acısından stratejik kabul edilen çalışmalar ve araştırmalar yapan bilim insanı veya araştırmacı, ç) Kültürel, sanatsal veya sportif faaliyetler acısından uluslararası düzeyde başarılı olan, d) Türkiye'nin veya Türk kültürünün uluslararası tanınırlığına veya tanıtımına katkı sağlayan, Türkiye'nin milli menfaatlerine ilişkin hususlarda uluslararası düzeyde faaliyette bulunan, yabancılara verilebilir."

krizinin etkilerini bertaraf etmek için Türkiye'nin aldığı ekonomik önlemlere ek olarak 2010'ların ilk yarısında yaşamış olduğu siyasal ve toplumsal çalkantıların 15 Temmuz 2016 tarihindeki başarısız darbe girişimi ile zirve yapması Türkiye'ye yönelik yabancı sermaye girişini önemli ölçüde azaltmıştır (Güngen, 2022: 230-231). Bu bağlamda Türk vatandaşlığı ekonomik bir enstrüman olarak değerlendirilmiş ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalımı aşmak için gerekli olan yabancı sermaye akışı istisnai yoldan vatandaşlık alma düzenlemesine 28.07.2016 tarihinde 6735 sayılı kanunda yapılan değişiklikle YUKK uyarınca yatırım yoluyla Türkiye'de ikamet izni alanlar da dahil edilerek aşılmaya çalışılmıştır. Bu kanun değişikliğinin uygulamasına yönelik olarak önce 12.12.2016 tarihli ve ardından 13.03. 2017 tarihinde çıkartılan yönetmeliklerle ise Türk vatandaşlığını istisnai yoldan kazanmak için geçerli olan yatırım biçimleri ve asgari yatırım miktarları açık bir biçimde sıralanmış ve bu bağlamda Türk vatandaşlığının "etiket fiyatı" (Tanasoca, 2016) da netleştirilmiştir. Devleti ekonomik bir kulüp, vatandaşlığı da bu kulübe üyelik olarak anlamlandıran anlayışı Türkiye'nin vatandaşlık rejimine adapte eden yasal değişimle birlikte içine girdiği ekonomik buhranı metalaştırdığı Türk vatandaşlığını satarak çözmeye çalışan AKP iktidarı uluslararası piyasadan bu çerçevede beklediği talebi göremeyince 19.09.2018 tarihinde 106 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile birlikte istisnai yoldan yatırım karşılığı vatandaşlık elde etmek için gerekli asgari yatırım miktarlarında indirim uygulamıştır:

Tablo 6: İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Yatırım Kalemleri ve Ücretleri

Yatırım Kalemleri	Önceki Eşik (2017)	Güncel Eşik(2018)
Sabit sermaye yatırımı	2 milyon dolar	500 bin dolar
İstihdam oluşturma	100 kişi	50 kişi
Mevduat Yatırma	3 milyon dolar	500 bin dolar
Devlet borçlanma araçları alımı	3 milyon dolar	500 bin dolar
Taşınmaz alımı	1 milyon dolar	250 bin dolar[32]
Gayrimenkul yatırım fonu katılma payı veya girişim sermayesi yatırım fonu katılma payı alımı	1,5 milyon dolar	500 bin dolar

Tabloda da açık bir biçimde görüleceği üzere Cumhurbaşkanlığı Karanameleri ile 2017 ve 2018 yılında yapılan değişiklikler sonucu istisnai yoldan vatandaşlık düzenlemesinin kapsamına önceden doğrudan yabancı yatırım sayılamayacak yatırımlar dahi alınmış daha sonra ise yatırım tutarında indirim uygulanarak yatırım yoluyla istisnai vatandaşlığın kapsamı genişletilmiş ve istisnai yoldan Türk vatandaşlığına erişim kolaylaştırılmıştır (Gölcüklü, 2020). Dahası Türkiye'de ikamet etme, dil, toplumsal uyum gibi şartlar aranmaksızın sadece milli güvenliği ve düzeni tehdit etmemek önkoşulu ile ilgili tutarlarda yatırım yapan herkese Türk vatandaşlığına erişimi mümkün kılan bu değişikliklere takiben gerekli bürokratik süreçleri hızlandırmak ve yatırımcıları çekmek üzere Ankara ve İstanbul'da İç İşleri Bakanlığı'na bağlı *Yabancı Yatırımcı Ofisleri* açılmıştır (Serdar, 2021: 171).

Türk vatandaşlığının kazanılmasını daha kolay ve hızlı hale getiren düzenlemeler sonuç vermiş özellikle taşınmaz satın alınarak kazanılan vatandaşlık sayısı hızla artmıştır. Türkiye'ye bu kapsamda özellikle iç çatışma ve güvenlik sorunlarının sıkça yaşandığı ve pasaportları Türkiye'nin pasaportuna göre daha az ülkeye vizesiz seyahat imkanı sağlayan Ortadoğu ülkelerinden talep yaşanmaktadır

[32] 13.06.2022 tarihi itibariyle bu rakam 400 bin dolara çıkartılmıştır.

(Karaman, 2019). Müslüman bir ülke olarak tanımladıkları Türkiye ile var olan din bağının Türkiye'de yaşamayı kolaylaştıracağını varsayan Ortadoğulu zenginler için Türkiye vatandaşlık için gerekli meblağ dışında ikamet dahil neredeyse hiçbir şart aramayarak 'uzak mesafe yuttaşlığı'nı mümkün kıldığı için güvenli bir ikinci ülke seçeneği haline dönüşmüştür. Avrupa Parlamentosu Araştırma Servisi'nin yatırım yolu ile vatandaşlık uygulamaları hakkında hazırladığı 2021 tarihli rapora göre Türkiye'de yatırım yoluyla vatandaşlık kapsamında 2020 yılında aylık ortalama bin kişiye Türk vatandaşlığı verilmiştir (Kayalı, 2023: 29). Yine aynı rapora göre bu kapsamda verilen Türk vatandaşlığı sayısı tüm dünyada yatırım yoluyla kazanılan vatandaşlık sayısının yarısını oluşturmaktadır (Kayalı, 2023: 29). Vatandaşlık ve Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2023 yılı itibariyle 30 bin 901 yabancı yatırım yoluyla vatandaşlık kazanmıştır (Kızılarslan, 2023).

Türkiye'de istisnai vatandaşlık uygulamasını genişleten ve Türkiye'deki en kalabalık mülteci grubu olan Suriyelilere yönelik entegrasyon politikalarında önemli bir mihenk taşı olan düzenleme, 2016 yılının ortalarında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suriyeli mültecilere vatandaşlık verilebileceğini duyurmasıyla gündeme gelmiştir. Nitekim daha önce belirtildiği üzere bu karardan önce Türkiye'de mültecilerin ya da sığınmacıların vatandaşlığa alınmasına ilişkin herhangi bir yasal düzenleme mevcut değildir. 2017 yılının başından itibaren Türkiye'ye katkı sağlayabilecek "nitelikli" Suriyelilerin vatandaşlığa alınmasına ilişkin politika hayata geçirilmiştir (İçduygu ve Aksel, 2022: 149). Bu bağlamda Suriyelilerin vatandaşlığa kabul süreci geçici koruma altındaki mültecilerin bireysel başvurusu ile değil, devletin seçtiği Suriyelilere davetiye usülüyle yapılmaktadır (Cantürk, 2020: 1071). Kamu otoritelerinin "kriterlerini" kendilerine göre belirlediği nitelikli Suriyeli mültecilerin vatandaşlığı bu yolla hızla resmiyet ve kalıcılık sağlamaktadır. Ankara'daki saha çalışmasından elde edilen bulgular iktidarın "nitelik" kriterinin belirsizliğini ortaya koymaktadır. Nitekim gelecek

bölümde detaylıca ele alınacağı üzere istisnai yoldan Türk vatandaşlığına alınan Suriyeliler arasında doktor, öğretmen gibi kültürel sermayesi yüksek nitelikli milteciler de okuma-yazma bilmeyen, Türkçe konuşamayan mülteciler de mevcuttur. Bu durum İçduygu ve Aksel'in (2022: 149) geçici koruma altındaki Suriyelilerin vatandaşlığa kabulüne yönelik politikaların Türk yetkililerin Suriyeli mültecilerin önemli bir kısmının Türkiye'de uzun vadeli kalacağı hatta kalıcı yerleşimciye dönüşeceğinin dolambaçlı şekilde kabülünün göstergesi olduğu şeklindeki değerlendirmeleri çerçevesinde anlamlandırılabilir. Zira Suriyelilerin kalış sürelerinin uzamasıyla birlikte 2016 yılında ekonomik ve kültürel sermayeye sahip göçmenlerin istisnai vatandaşlık yolu ile ülke ekonomisine katkı sağlaması mantığı çerçevesinde başlatılan Suriyelileri vatandaşlığa alma süreci sonraki dönemde 'Suriyelilerin Türkiye'ye entegrasyonuna yönelik bir politika aracına dönüşmüş' (Yıldız, 2017) ve Suriyelilerin eğitim, kültür, maddi durum gibi kriterler olmaksızın istisnai yolla vatandaşlığa alınmasına hız verilmiştir. Nitekim Vatandaşlık ve Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2023 yılı itibariyle 221.671 Suriyeli istisna yoluyla vatandaşlık kazanmıştır (Kızılarslan, 2023). Türk vatandaşlığına alınmanın Suriyeli mültecilerin gündelik hayat pratiklerini, Ankaralı yerleşiklerle ilişkilerini, gelecek beklentilerini ve Suriyeli mültecilerle ilişkilerini nasıl etkilediği gelecek bölümde mülakat bulguları çerçevesinde analiz edilecektir.

3. TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI GÖÇMEN STATÜLERİNDE TABAKALAŞMA VE UYRUK TEMELLİ YOĞUNLAŞMA

2000'li yılların başından itibaren uluslararası göç rejiminde transit geçiş ülkesi ve hedef ülkeye dönüşen Türkiye'nin Suriye İç Savaşı ve bölgesinde yaşanan siyasi çatışmaların yaygınlaşmasıyla birlikte maruz kaldığı kitlesel sığınmacı akımının ardından dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmesi

uluslararası göçü yönetmek için göç ve iltica rejimini AB muktesabatına ve göç hareketliliğinin çeşitliliğine uygun biçimde yeniden düzenlemesini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda bir önceki başlıkta detaylıca ele alındığı üzere 2013 yılında çıkartılan YUKK ile yeni göç ve iltica rejimini sistematik ve bütüncül bir yasa temelinde şekillendiren Türkiye hem uluslararası koruma statülerini hem de ikamet izni temelli gönüllü göçmen statülerini atomize ederek alt kategorilere ayırmıştır. Nitekim günümüzde uluslararası göçün yönetimi konusunda ulus-devletlerin başlıca stratejisi göçmenlerin farklı kategorilere dağıtılması ve bu kategorilere bağlı farklılaştırılmış hakların tanınmasıdır (Güllüpınar, 2014: 177).

Göçmenlere farklılaştırılmış statüler temelinde devlet tarafından farklı haklar verilmesi göçmenlerin istihdam piyasasındaki konumlarını, kamu hizmetlerine erişimini, yurttaşlık statüsüne geçiş imkanlarını düzenleyerek göçmenlerin topluma farklı düzeylerde eklemlenmesini sağladığından bu durum göçmenler arasında statü temelli bir tabakalaşmanın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Nitekim Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejimi de tabakalaşmış bir göçmen statüleri sistemine dayanmaktadır. Bir önceki başlıkta ele alındığı üzere YUKK çerçevesinde düzenlenmiş olan uluslararası koruma statüleri mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, geçici koruma olmak üzere dört alt kategoriye ayrılarak her bir statüye farklı haklar tanımlanmıştır. Öte yandan yeni yasada Türkiye'deki ikamet izinleri; kısa süreli ikamet izni, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, uzun dönem ikamet izni, insani ikamet izni ve insan ticareti ikamet izni olmak üzere altı alt kategoriye ayrılmıştır (Okyayuz ve Angliss, 2014: 50).

Farklılaştırılmış yasal statüler temelli tabakalaşma Türkiye'nin özellikle iltica rejiminde çok belirgindir (Şahin-Mengücek vd. 2023: 13). Bu bağlamda mülteci ve ikicil koruma statüleri hem çerçevesi BMMYK tarafından güvenceye alınan haklar tanıdığı hem de Türkiye'de kalıcı bir statü sağladığı için hiyerarşik olarak en üstte

konumlanan uluslararası koruma statüleridir. Ancak zorunlu göç hareketlerinin kaynak ülkeleri dikkate alındığında Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama koyduğu ve sadece Avrupa Konseyi üyesi ülkelerden gelecek olan sığınmacılara mülteci statüsü tanındığı için pratikte bu statünün bir karşılığı yoktur. Nitekim yaklaşık 4 milyon zorunlu göçmene ev sahipliği yapan Türkiye'de mülteci statüsünde bulunan kişi sayısı 2019 yılı itibariyle sadece 28 kişidir (Erdoğan, 2022: 28). İkincil koruma statüsü ise mülteci ya da şartlı mülteci olarak nitelendirilemeyen ancak uluslararası korumaya ihtiyaç duyan kişiler için düzenlenmiş bir yasal statü olarak mevzuatta mülteciler ile benzer haklara sahip kılınsalar da ikincil koruma statü tanınacak kişiler konusundaki kriterlerin muğlaklığı bu statünün tanınmasını karar verici bürokratik aktörlerin takdir yetkisine teslim etmektedir. Dahası Türkiye'de kaç kişinin ikincil koruma statüsünde olduğu dahi resmi makamlarca açıklanmamaktadır. Bu bağlamda dünyada en fazla mülteci barındıran ülke konumundaki Türkiye'nin iltica rejiminin uygulamada şartlı mülteci statüsü ve geçici koruma statüsü olmak üzere iki uluslararası koruma statüsü çerçevesinde şekillendiğini dahası uluslararası koruma başvurusunda bulunmanın ve başvuru sürecini tamamlamanın karmaşık ve zorlu bir bürokratik süreç olması nedeniyle uluslararası koruma başvurusu sahipliğinin de Türkiye'de *de facto* bir statü olduğunu iddia etmek mümkündür. Daha önce detaylıca incelendiği üzere şartlı mülteci statüsü ve geçici koruma statüsü bu statülere tanınan haklar bağlamında birbirlerine denk durumdadırlar. Ancak Avrupa dışındaki ülkelerden Türkiye'ye sığınan mültecilere tanınan şartlı mülteci statüsü, üçüncü ülkeye yerleştirme tamamlanıncaya kadar bu kişilere Türkiye'de ikamet etme hakkı tanıyarak ülkelerine geri gönderilmeyeceklerini garanti etmektedir. (Okyayuz ve Angliss, 2014: 48). Öte yandan geçici koruma statüsü sahibi mültecilerin Türkiye'deki varlıkları geçicidir ve statülerinin ne zaman sonlandırılarak ülkelerine geri gönderileceklerine karar verme yetkisi Cumhurbaşkanı'na aittir. Zorunlu olarak göç ettikleri ülkelerine geri

gönderilmemeleri YUKK ile güvence altına alınmış olan şartlı mülteci statüsü sahipleri bu bağlamda tabakalaşmış iltica sisteminde geçici koruma statüsü sahiplerinden hiyerarşik olarak daha üstte konumlanmaktadır (Baban, Ilcan ve Nigel, 2016:9).

BMMYK verilerine göre 2020 yılı itibariyle sayıları 330 bin olan uluslararası koruma başvurusu sahibi ise tabakalaşmış iltica sisteminde hiyerarşik olarak en altta konumlanan statüdür. Zira kamu hizmetlerine erişim konusunda şartlı mülteci ve geçici koruma sahipleri ile benzer haklara sahip olan uluslararası koruma başvurucuları Türkiye'nin son 10 yılda kitlesel sığınmacı akımına uğraması nedeniyle başvuru sahibi kişi sayısının yüksekliğinin statü belirleme süresini 5-6 yıla kadar uzatması, uluslararası koruma başvurusu kabul edilmeyenlerin ülkelerine geri dönüşlerinin talep edilmesi ve de Türkiye'de kalmaya devam etmeleri durumunda ise düzensiz statüye düşecek olmalarından dolayı iltica sistemi içindeki en kırılgan gruptur.

Türkiye YUKK ile birlikte tabakalaşmış statülere dayanan bütüncül bir iltica sistemi inşa etmiş olmakla birlikte iltica rejiminin temel niteliği hâlâ mülteci ve sığınmacıların Türkiye'deki geçiciliğine ve güvencesizliğine dayanmaktadır (Danış ve Dikmen, 2022). Uluslararası koruma statülerinin geçiciliğinin Türkiye'nin yeni iltica rejiminde de süreklilik arz etmesinin nedeni ise merkezi devlet aktörlerine düzenlemeler, taktikler ve söylemler dahil olmak üzere sığınma hareketlerinin yönetimi ile ilgili uygulamalar konusunda yeniden ayarlamalar için politika alanı açmaktır (Aras-Mengücek vd. 2023: 8). Bu bağlamda mülteci durumunu kontrol etmek ve yönetmek için kasıtlı olarak üretilmiş bir yönetim stratejisi olan geçicilik stratejisi uluslararası koruma statülerinin belirlenmesinde belirsizlik ve bürokratik süreçlerin karmaşıklığı ile desteklenmektedir.

YUKK çerçevesinde uluslararası anlaşmalarca güvence altına alınmış olan mülteci statülerine kimlerin başvurabileceği maddeler halinde sıralanmış olmasına ve başvuru

talebinin incelenme sürecinin açıkça düzenlenmesine rağmen Türkiye'de devlet kurumları ve aktörleri statü belirleme sürecinde ve statü derecelerinin oluşumunda aktif rol oynamaktadır (Baban, Ilcan, Rygiel, 2016: 2). Bu durum 2018 yılında uluslararası koruma başvurusunu alma ve statü belirleme yetkisinin tamamen Göç İdaresi Başkanlığı'na geçmesi ile daha da belirginleşmiştir. Ankara'da yapılan mülakatlar ve gözlemler neticesinde uluslararası koruma statüleri bağlamında iki saptama ön plana çıkmaktadır. İlk konu Türkiye'ye sığınan mültecilerin yasallıkları ve yasadışılıkları ile ilgilidir. İltica durumunda ülke sınırlarından yasadışı giriş sığınmacıyı doğrudan düzensiz hale getirmez (Kaiser ve Kaya, 2016: 105). Ancak ülkeye giriş yapan sığınmacıların makul bir süre içersinde İl Göç İdarelerine iltica başvurusunda bulunmaları gerekmektedir. Lakin bürokratik süreçlerin uzunluğuna ek olarak başvuru süreçlerinin karmaşıklığı ve sığınmacıların yeterince bilgi sahibi olmaması çoğu sığınmacının iltica başvursunda bulunamamasına dolayısıyla Türkiye'de düzensiz göçmen olarak yasadışı ve güvencesiz bir konumda kalmasına neden olmaktadır. Dahası önceden aktarıldığı üzere İl Göç İdareleri bazı dönemlerde keyfi bir biçimde illerini sığınma başvurusuna kapatması da sığınmacıları düzensiz göçmen statüsüne hapsolmasına neden olmaktadır. Ankara'da yapılan saha çalışmasında bu konudaki en çarpıcı örnek Afganistan'da bir kamu kurumunda çalışırken o dönemde iktidarda olmayan Taliban'nın kendisinden istediği yasadışı işlemi yapmadığı için Taliban'ın kara listesine (ölüm listesine) giren bu nedenle de Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Basri'dir.

> *"Afganistan'dan Türkiye'ye binlerce kişi çalışmak için geliyor ve hiçbir zorluk yaşamıyor. Ben Batı ile yakın ilişkileri olduğu için Taliban'ı Türkiye'nin de terör örgütü olarak kabul ettiğini bu nedenle de bana sığınma hakkı tanıyacağını umut ederek Türkiye'ye kaçtım. Ama başvuru bile yapamadım. Ne Van'da ne de Nevşehir'de başvurumu aldılar. Başvuru kapalı sonra gel dediler. Ankara'da*

arkadaşlarımın yanında çalışmaya geldim. Burada da başvurum kabul olsa dahi Ankara'da yaşamam yasakmış.Bu nedenle sığınma başvurusunda bulunmaktan vazgeçtim. Zaten Afganları reddediyorlarmış hep."(Basri, 25, Afgan, Düzensiz Göçmen, Bulaşıkçı,2019)

Basri ve sahada mülakat yapılan çoğu düzensiz göçmenin durumu Türkiye'de düzensiz göçmen statüsünde olan pek çok kişinin aslında hayatta kalmak için ülkesindeki terör ve savaştan kaçarak Türkiye'ye sığınan kişilerden oluştuğu çıkarımını mümkün kılmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin hem büroktatik süreçleri karmaşık ve zorlu kılarak hem de uygulamada sığınma başvurularına kısıtlamalar getirerek ülkedeki iltica başvurusunu azaltma stratejisi sığınma hareketlerini gizli bir ekonomik göç hareketi olarak gören güvenlikleştirmeci göç anlayışının da bir parçasıdır. Dahası tezin önceki bölümlerinde aktarıldığı üzere küreselleşme çağında ülkelerde savaş ve iç çatışmalar siyasi karmaşa ve ekonomik yıkımı da beraberinde getirdiği için özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada sığınmacı göçü ve ekonomik göç sebepleri iç içe geçmiştir. Mevcut sosyo-ekonomik yapısı nedeniyle bu ülkelerden gelen sığınmacı akımının maliyetini yüklenmesi mümkün olmayan Türkiye öte yandan bu sığınmacıların ülkede düzensiz göçmenler olarak geçici ve güvencesiz bir statüde bulunmalarını sermayenin ucuz işgücü talebini karşılamak ve yerli işgücünün ücretlerini baskılamak için kasten görmezden gelmekte ve hatta liberal sınır politikaları ile teşvik etmektedir. Sadece Türkiye'nin değil uluslararası göçte hedef ülke olan tüm ülkelerin göçmen statülerini alt kategorilere ayırıp atomize ederek ve bürokratik süreçleri karmaşıklaştırıp uzatarak sığınmacılıkla düzensiz göçmenlik arasındaki geçişkenliği arttıran bu durumu De Genova (2002) "yasalarla göçmen yasadışılığına zemin hazırlanması" olarak nitelendirmiştir.

Türkiye'de uluslararası koruma statüsünün belirlenmesi ile ilgili saha gözlem ve mülakatlarından elde edilen ikinci saptama kamu otoritelerinin statü belirleme sürecinde mevzuat ile uyuşmayan ve bazen keyfiyete varacak ölçüde tutarsız kararlar aldıkları yönündedir. Geçici koruma statüsü dışındaki Uluslararası koruma statülerine yapılan başvuru ülkesinde gördüğü zulüm ve tehlike nedeniyle kişilerin biyografik hikayelerine dayanarak yaptıkları kişisel bir başvuruyken ve her bir başvurunun tikel olarak incelenmesi gerekirken Ankara'da yapılan saha çalışmasında çok sayıda görüşmecinin Türkiye'ye göç sebebi ile yasal statüsü arasında uyuşmazlıklar tespit edilmiştir. Afgan göçmenler Hayrullah ve Lütfü'nün karşılaştırması bu çerçevede iyi bir örnektir. Lütfü Afganistan'da ailesinin bakkal dükkanını işletirken ücretsiz biçimde kendisinden ürün almaya çalışan Taliban militanlarını polise şikayet ettiği için Taliban tarafından kaçırılıp tutsak edilmiştir. Talibanın hapishanesinden kaçmayı başaran Lütfü Afganistan'da kalırsa öldürüleceği için Türkiye'ye sığınmış ancak sığınma başvurusunda bulunamadığı için Ankara'da düzensiz göçmen olarak hayata tutunmak zorunda kalmıştır. Öte yandan Hayrullah mülakat sırasında Taliban sempatizanı olduğunu açıkça dile getirmiş ancak ailesinin ekonomik koşullarını güçlendirmek için Türkiye'ye göç ettiğini çalıştığı fabrika sahibi kendisinden çok memnun olunca da Ankara'dan uluslararası koruma başvurusu sahibi kimliği çıkartmasına yardımcı olduğunu anlatmıştır.

Türkiye'de uluslararası koruma statülerinin belirlenmesi süreciyle ilgili elde edilen tek bulgu statünün niteliği ile statü sahiplerinin kişisel hikayeleri arasındaki uyuşmazlık değildir. Ankara'daki Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenler üzerine yapılan saha çalışmasında bu uyrukların her birinin farklı bir göçmen statüsünde yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Türkiye'ye göç etme sebepleri ve biyografik hikayelerinden bağımsız olarak Ankara'da yaşayan Suriyeli mültecilerin geçici koruma statüsünde, Iraklıların insani

ikamet izninde, Afganların ise düzensiz statü de yoğunlaştığı ve özellikle Afganların sığınmacı başvurularının İl Göç İdareleri tarafından alınmadığı bulgulanmıştır.

Türkiye'de göç ve iltica yönetiminin kolluk kuvvetlerinin sorumluluğundan alınarak bütüncül ve sistematik bir biçimde YUKK'a ve ikincil mevzuata dayanılarak Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yönetilmesinin geçmişi 2013 yılına dayanmaktadır(Okyayuz ve Agnliss, 2014). Türkiye'de göçü yönetmekten ve göçmen statülerini belirlemekten sorumlu olan kurumun yeniliği ve karar verici kurum bürokratlarının uluslararası göç konusunda yeterince deneyime sahip olmaması standartlaşmamış uygulama sorunlarını da beraberinde getirmektedir (Aras ve Mengücek, 2021: 59-60). Tez çalışmasının saha araştırmasının alanı sadece Ankara olduğu için göçmen statülerindeki uyruk yoğunlaşmasının Ankara'daki varlığı açık bir biçimde tespit edilmiş olmakla birlikte bu durumun tüm Türkiye'de geçerli olan bir uygulama olduğu düşünülmektedir. Nitekim uluslararası göçün yönetimi çerçevesinde uluslararası koruma statülerinin tabakalaştırılması statü belirleme süreçlerinin parçalanmasına neden olmakta ve sığınmacıları baştan kategorize etme ihtiyacı doğurmaktadır (Şahin-Mengücek, 2023: 12). Tezin ikinci bölümünde detaylıca aktarıldığı gibi bu durumu Dmitriadi (2022) "etiketleme" kavramı üzerinden ele almış ve sığınmacı grupların henüz ülkeye ayak dahi basmadan milliyetlerine göre etiketlenerek statülendirildiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Afgan sığınmacıları örnek veren Dimitriadi'ye göre (2022: 82) Afganlar geçmişte Avrupa ülkeleri tarafından mülteci muamelesi görürken günümüzde ekonomik göçmen olarak etiketlendikleri için Afganların başvuruları biyografik hikayeleri dikkate alınmaksızın büyük ölçüde reddedilmektedir.

Sınıflandırıcı ve düzenleyici işlevi ile bürokratik faaliyetin çok önemli bir bileşeni olan etiketleme sürecinin ürettiği uygunluk belirli bir nesnellik taşıdığı için genellikle

sorgulanmamaktadır (Wood, 1985). Özellikle göçmenleri kategorileri ayırmanın zorlaştığı günümüz dünyasında zorunlu göç ile ekonomik göçün iç içe yapısı, sığınma göçünün ve düzensiz ekonomik göçün kaynak sahalarının aynı olması göçmen statülerini belirleme sürecinde hem etiketlemeyi kabul edilebilir kılmakta hem de Agier'in (2011) dikkat çektiği üzere etiketler aracılığıyla göçmenler ile ilgili kamu politikalarına uygun biçimde belirli bir gerçeklik inşası yaratımı mümkün olmaktadır. Zira geçmişte bir mülteci ülkesi olarak kabul edilen Afganistan'da 2015 yılından itibaren sadece Taliban'ın değil IŞİD'in de etkinlik kazanması ve bu terör örgütlerinin hem birbirleriyle hem de devletle olan çatışmaları nedeniyle Afganistan geçmiştekinden daha büyük bir şiddet sarmalında olmasına rağmen Batı ülkelerinin Afgan sığınmacıları ekonomik göçmen olarak etiketlemiş olması nedeniyle komşuları İran ve Pakistan da dahil olmak üzere hiçbir ülke Afganları mülteci olarak kabul etmemektedir. Bu durumun Türkiye'deki yansıması ise Göç İdaresinin Afgan sığınmacıların büyük bir çoğunluğunun uluslararası koruma başvurusunu mevzuata aykırı bir biçimde kabul etmemesi şeklinde cereyan etmektedir.

Bölümde ayrıntısı ile aktarıldığı üzere 2000'li yılların başından itibaren farklı ülkelerden çok farklı nitelikteki kitlesel göç akımına maruz kalan Türkiye'nin özellikle 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı ve yakın coğrafyasındaki diğer çatışmalar nedeniyle dünyada en fazla mülteciye ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmesi bu çerçevede karar verici otoritelerin göçmen statüsü belirleme sürecinde etiketlemeye başvurması sonucunu doğurmuştur. Öte yandan bu etiketlemenin uyruk temelli olması ise Türkiye'nin geleneksel göç ve itica rejiminin yarattığı bürokratik hafızanın günümüze yansımasıdır.

1951 Cenevre Sözleşmesine coğrafi sınırlama koyan Türkiye uluslararası koruma rejimini inşa ettiği ilk anda nesnel şartları dikkate almaksızın sığınmacıları Avrupalı

olan ve olmayan şeklinde etiketleyerek ikiye ayırmıştır. Dahası İskan Kanunu çerçevesinde yine sadece "Türk soylu ve Türk kültürüne bağlı kişileri" göçmen olarak nitelendirilerek Türkiye'ye yerleşme hakkı belirli bir etnik grup ile sınırlandırılmıştır. Tezin ikinci bölümünde aktarıldığı üzere ülkelerin göç tarihi göç politikalarının ve uygulamalarının şekillenmesindeki temel etmenlerden biridir. Türkiye'nin geleneksel göç ve iltica rejiminde göçmen statülerinin başvuru sahiplerinin kişisel koşullarından öte ilk olarak uyruklarının ve etnik kökenlerinin dikkate alınması, bürokratik hafızada belirli bir yer edinmiş ve bu uygulamalar yasal zemini YUKK ile oluşturulmuş olan yeni göç ve iltica rejimine de hem ikincil mevzuat hem de Göç İdaresinin uygulamaları yoluyla sirayet etmiştir. Nitekim YUKK'ta kitlesel göç hareketleri için düzenlenmiş olan geçici koruma statüsü 2014 yılında çıkartılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile sadece Suriye uyruklu mültecilere tanınmıştır. Bu durum Şam'da yaşadığı için Suriye iç savaşından etkilenmemiş dahası muhaliflerin tarafında olmadığı için Esat yönetiminin baskısına maruz kalmayan ancak ekonomik gerekçelerle Türkiye'ye göç eden Suriyelilere dahi geçici koruma statüsü verilmesine neden olmuştur. Saha çalışması çerçevesinde mülakat yapılan Suriyeli Ali bu durumun örneklerinden biridir:

> *"Suriye'de Şam'da baharat dükkanımız var. Ben üniversiteyi zaten Türkiye'de okumuştum. Mardinde Uluslararası İlişkiler bölümünü bitirdim. Öğrenciyken SGDD'de staj yapmıştım. Savaş çıktıktan sonra belki Türkiye'de insani yardım ile ilgili STK'larda iş bulurum diye Türkiye'ye geldim. Zaten sınır açıktı. İlk başlarda kamplarda tercümanlık yaptım ama proje bazlı olduğu için hem geçici işti hem de parası çok azdı. Bu mahallede çok fazla Suriyeli yaşadığı için baharatçı dükkanımızın bir şubesini de buraya açma kararı verdik… Savaş Şam'a kadar ulaşırsa ailem burada kurulu bir düzene gelmiş olacak böylece." (Ali, 33, Suriyeli, Geçici Koruma, Baharatçı, 2013).*

Öte yandan 2014'te IŞİD terörü nedeniyle kitlesel olarak Türkiye'ye sığınan Iraklı mültecilere geçici koruma statüsü tanınmamış ve 2015 yılında çıkartılan bir genelge ile Iraklı sığınmacılara "gönüllü geri dönüş", "insani ikamet izni" ve "uluslararası korumaya başvuru" seçenekleri sunulmuştur (Manap, 2020: 385). Türkiye'nin göç rejimi içinde kategorilendirilen insani ikamet izni ile iltica rejiminin bir parçası olan uluslararası koruma başvurusu yeni göç ve iltica rejiminde hem yasal düzlemde hem de uygulayıcı kurum bağlamında birlikte düzenlendiği için saha çalışmasında bu yasal statülere bağlı haklar ve yükümlülükler konusunda yeterince bilgiye sahip olmayan Iraklı sığınmacıların büyük bir bölümünün İl Göç İdaresine kayıt amacıyla gittiği ve statü seçimi konusunda bir tercih haklarının varlığından dahi haberlerinin olmadığı saptanmıştır. Başvuru sırasında özellikle bir tercih belirtilmemesi ise etiketleme sürecini devreye sokmuş ve Iraklı sığınmacıların büyük bir bölümü ilk olarak YUKK çerçevesinde oluşturulmuş olan insani ikamet izni statüsüne atanmıştır.

Saha çalışmasında ülkelerinde benzer terör olaylarının yaşandığı Suriyeli, Afgan ve Iraklıların Türkiye'ye göç etmelerinin ardından farklı yasal statülerde yoğunlaşması dahası bu statüler arasında hiyerarşik bir tabakalaşmanın varlığının Ankara'daki göç deneyimleri büyük ölçüde yasal statüleri çerçevesinde şekillenen bu gruplar arasında statü temelli bir uyruk tabakalaşmasına da yol açtığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Ankara'da haklar ve kamu hizmetlerine erişim konusunda geçici koruma statüsündeki Suriyeliler en üst tabakadayken düzensiz göçmen statüsündeki Afganların hiyerarşik olarak en altta konumlandığı için en güvencesiz ve kırılgan grup olduğunu iddia etmek mümkündür.

Saha çalışmasında elde edilen bir diğer bulgu Ankara'daki tabakalaşmış statü sistemi içinde Suriyelilerden hiyerarşik olarak daha aşağıda yer alan Iraklı ve Afgan göçmenlerde Türkiye'de uyrukları nedeniyle ayrımcılığa ve dışlamaya maruz kaldıkları

fikri pekişmekte ve bu durum göçmen gruplarında marjinalleşmeyi arttırarak Türkiye'ye uyum beklentilerini ve isteklerini azaltmaktadır. Bu marjinalleşme süreci uzun vadede Türkiye'deki bu göçmen grupların etnik azınlıklara dönüşümü (Castles ve Miller, 2008: 45-50) riskini ortaya çıkartmaktadır. Kısa vadede ise bu durumun en büyük yansıması içe kapanan göçmen gruplarının kendi aralarındaki sosyal ağları güçlendirmesi ve diğer göçmen gruplarıyla çatışma yaşama riskinin ortaya çıkmasıdır. Saha çalışmasında Suriyelilerin kendilerinden üstün tutulduğuna inanan Afgan ve Iraklıların bu nedenle Suriyelilere karşı büyük bir öfke beslediği saptanmış ve istihdam piyasasında birbirleri ile rekabet içinde olan ve Ankara'da benzer mekanları paylaşan bu gruplar arası fiziksel şiddete varan bazı tartışmaların yaşandığı tespit edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
GÜVENCESİZLİK VE BELİRSİZLİĞİN KISKACINDA HAYATTA KALMAK: SURİYELİ, IRAKLI VE AFGAN GÖÇMENLERİN ANKARA'DA GÖÇÜ DENEYİMLEME BİÇİMLERİ

Sığınmacı göçünün yönetimi için dünyadaki yaygın eğilim sığınmacıların uluslararası koruma başvurusu süreci tamamlanıncaya ya da geçici koruma altındaki mülteciler ülkelerine geri gönderilinceye kadar kamplarda ve/veya gözaltı merkezleri gibi barınma merkezlerinde konaklatılmalarıdır. 1951 Cenevre Sözleşmesine koyduğu coğrafi sınırlama ile Avrupa dışından gelenlere mülteci statüsü tanımayarak, Avrupa dışından gelenlerin geçici süre için korunmalarına izin veren Türkiye, bu çerçevede Avrupa dışından gelen sığınmacıların geçici ikametlerine mekânsal bir çözüm bulma arayışının sonucu olarak uydu şehir uygulamasını hayata geçirmiştir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2020: 314-315). Türkiye'de uluslararası koruma dahilindeki tüm yasal statü sahiplerini kapsayan uydu şehir uygulaması bu bağlamda Türkiye'ye özgü bir yerleştirme politikasıdır (Sert ve Yıldız, 2013: 135). Türkiye'nin 2013 yılında yasal zemini YUKK ve bağlı mevzuat çerçevesinde oluşmuş yeni göç ve iltica rejiminde sığınmacıların Türkiye'deki geçici konumunun yasayla sabitlenmesi dahası Suriye krizinin ardından geçici koruma statüsü verilen milyonlarca Suriyeli için ilk olarak YUKK ardından da Geçici Koruma Yönetmeliği aracılığıyla Türkiye'nin mevzuatında yine geçicilik temelli yeni bir uluslararası koruma statüsünün yaratılıp düzenlenmesi sonucu olarak uydu şehir uygulaması yaygınlaştırılarak devam etmektedir. Dolayısıyla tezin de konusunu oluşturan Suriyeli, Iraklı ve Afgan sığınmacılar için yasal düzlemde belirlenen asli yerleşim yerleri 2020 itibariyle sayıları 62 olan uydu şehirlerdir (Gül, Türkmen ve Nizam, 2020: 316).

Sınır kentlerinin ve Anadolu'nun iç kesimlerinde kalan küçük şehirlerin uydu şehir olarak belirlendiği Türkiye'de sığınmacıların bu şehirlerin dışına seyahat etmesi ya da hastalık ve ve/veya zorunlu sebeplerle uydu şehir olmayan bir kente yerleşmesi Göç İdaresinin iznine tabidir. Yasal mevzuattaki bu kati düzenlemeye rağmen Suriye İç Savaşı ve takip eden süreçte bölgede IŞİD terörünün yayılması üzerine milyonlarca Suriyelinin ve yüzbinlerce Iraklının Türkiye'ye sığınmasının ardından sınır bölgelerine kurulan kampların kapasitesinin yetersiz kalması üzerine 2013 yılından itibaren milyonlarca Suriyeli ve onbinlerce Iraklı iş, barınma, eğitim ve sağlık imkanlarının daha iyi olduğu büyük şehirlere göç etmiştir. Bazı kısmi ve süreli kısıtlamalar yapılmış olsa da sığınmacıların yaşamak istedikleri yerlere göç etmesi ve bu şehirlerde kayıt altına alınması süreci 2019 yılına kadar devam etmiştir (Erdoğan, Şener ve Ağca, 2021: 55). Bu durum uydu şehir statüsünde olmayan Ankara'da resmi verilere göre 2021 yılı itibariyle 101 binin üzerinde geçici koruma statüsü sahibi Suriyelinin ve uluslararası koruma başvurusu sahibi binlerce Iraklının yasal olarak ikamet etmelerine de sebep olmuştur (GİB, 2021). Öte yandan Ankara 2010'lardan itibaren başta Afganlar ve Iraklılar olmak üzere uluslararası düzensiz işgücü için de hedef şehirlerden biridir. Dahası TUİK (2022) verilerine göre 2022 yılında Türkiye'ye ikamet izni ile gelen uluslararası düzenli göçmenlerin %5,4'ü Ankara'ya yerleşmeyi tercih etmiştir.[33] Bu bağlamda Ankara'da farklı statülere sahip yüzbinlerce uluslararası göçmenin ikamet ettiği tahmin edilmektedir. Bu göçmenlerin önemli bir kısmı için Ankara'nın Türkiye'de göç edilen ilk şehir olmadığı saha bulguları ile de desteklenmektedir. Özellikle can güvenliği endişesiyle savaştan ve çatışmadan kaçan sığınmacılar için Türkiye'deki ilk yerleşim yerleri genellikle uydu kent statüsünde de olan sınır şehirleridir (Biner, 2016). Türkiye'nin Batı sınırındaki iller ve İstanbul'un aksine Avrupa'ya transit göç için oluşmuş insan ticareti ağlarının ya da mekik göçüne elverişli turizm sektörü gibi

[33] Bu kapsamda İstanbul ve Antalya'nın ardından üçüncü sırada gelmektedir. Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Uluslararasi-Goc-Istatistikleri-2022-49457

sektörlerin etkin olmadığı Ankara'ya yapılan göçler bu bağlamda transit ya da geçici göç niteliği de taşımayarak büyük ölçüde kalıcı yerleşim amacıyla yapılmaktadır. Nitekim mülakata katılan 75 görüşmeciden sadece 4'ü Ankara'da geçici olarak kalmak istediklerini beyan etmişlerdir.

Tezin bu bölümünde öncelikle hem uluslararası göçmenleri Ankara'ya çeken hem de Ankara'da farklı statülerde ikamet eden göçmenlerin barınma, istihdam, sağlık, kurumlarla ve yerleşiklerle ilişkiler gibi konularda göç deneyimlerinin şekillenmesinde etkili olan Ankara'nın sosyo-ekonomik yapısı incelenecektir. Ardından Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejimi kapsamında sürekli geçiciliğe yani savunmasız kalıcılığa hapsolan (İçduygu ve Aksel, 2022: 135) bu bağlamda Ankara'daki yaşamları güvencesizlik ve belirsizlik çerçevesinde şekillenen Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin yasal düzlemde statülerine bağlı haklardan uygulamada ne ölçüde yararlandıkları ve bu minvalde hayatta kalma stratejilerinin, kurumlarla ve yerleşiklerle ilişkilerinin ve de diğer uyruklardan ve statülerden göçmenlerle bağlarının nasıl biçimlendiği mülakatlara dayandırılarak analiz edilecektir.

1. ANKARA'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

Türkiye'nin başkenti olan Ankara'nın sosyo-ekonomik yapısı şehrin başkent kimliğinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde küçük bir kasaba olan Ankara'nın başkent olmadan önceki nüfusu sadece 25 bindir (Keleş ve Ünsal, 1982: 73). Cumhuriyet döneminde başkent olmasının ardından ekonomik, sosyal ve kültürel alanda hızlı bir atılım yapmış olan Ankara Türkiye'nin nüfus ve gelişmişlik bakımından İstanbul'un ardından en gelişmiş ikinci şehri olmuştur (Özaslan, 2011:337). Öte yandan tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere Türkiye ekonomisinde 1980'lerde başlayan neoliberal dönüşüm Ankara'nın ekonomisinde değişimi ve

durgunlaşmayı beraberinde getirmiş bu duruma paralel olarak toplumsal yapı da dönüşmüştür.

Bereketli tarım arazilerine sahip olan Ankara'nın yüksek bir tarımsal üretim potansiyeli mevcuttur. Özellikle Ayaş, Kalecik , Çubuk gibi ilçelerde coğrafi işaretli tarım ürünleri ve hayvancılık yapılırken Türkiye'nin havuç ihtiyacının %60'ını karşılayan Beypazarı ilçesi yılın 12 ayında farklı tarım ürünleri yetiştirilebilen özel bir bölgedir (Zararsız ve Kargiglioğlu, 2022: 5-9). Ancak Türkiye'de tarımsal üretimin tasfiye edilmesine paralel olarak Ankara'nın tarım sektörü de 1980'lerden itibaren hızla gerilemiştir. Öyle ki 1987-2001 yılları arasında Türkiye'nin tarımsal üretimi yıllık %0,8 artarken, Ankara'da tarım aynı dönemde -%2,8 daralmıştır (Özaslan, 2011:351). Bu durum tarımın Ankara için GSMH'dan aldığı payı da hızla azaltmış, halihazırda parçalı toprak yapısı nedeniyle aile ölçeğinde sürdürülen tarım ve hayvancılık faaliyetinden elde edilen değer Türkiye ortalamasının dahi altına düşmüştür.

Tablo 7: Tarımsal Üretim Değerleri (Kişi Başı TL Değeri, 2008)

Ölçek	Hayvansal Ürün	Canlı Hayvan	Bitkisel Ürün	Toplam
Ankara	135	106	379	620 TL
Türkiye	333	357	923	1613TL

Kaynak: TUİK (Özaslan, 2011:352).

Ankara'da tarımsal üretimde verimin ve elde edilen gelirin düşmesi özellikle genç nüfusun kırdan kente göç etmesine neden olmuştur. Nitekim TUİK'in 2022 yılı verilerine göre Ankara'da nüfusun %95,9'u kentte yaşamaktadır. Kırsal nüfusun azalması ve katma değeri düşük olan tarım ve hayvancılıkla ilgilenen nüfusun yaşlılığı bu alanlarda çalışacak ucuz işgücü ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ankara kırsalında ucuz işgücüne duyulan talep geçmişte Doğu illerinden gelen mevsimlik tarım işçileri ile

karşılanırken 2013'ten itibaren Suriyeli mültecilerin büyük kentlere kitlesel olarak göç ederek kent mültecilerine dönüşmesinin ardından (Erdoğan, Şener ve Ağca, 2021) resmi çalışma izinleri olmayan ve geçici statüleri nedeniyle emek sömürüsüne daha açık olan mülteciler Ankara'daki tarımsal üretimin asli işgücü kaynağı haline gelmişlerdir.

Ankara'da sanayi sektörü diğer sektörlerle kıyaslandığında geleneksel olarak çok güçlü değildir. Nitekim 2003 yılı resmi verilerine göre Ankara genel gelişmişlik ortalamasında Türkiye'de 2. sıradayken sanayi sektöründe 6. sıradadır (Özaslan, 2011: 341). Daha çok ayakkabı, çanta gibi ürünler imal eden küçük ölçekli firmaların yoğunlaştığı bir tekstil sektörüne sahip olan Ankara'da güçlü bir mobilya endüstrisi mevcuttur. Türkiye'nin toplam mobilya üretiminde ilk altı şehir arasında olan Ankara'da Siteler, Akyurt ve Yenimahalle mobilya imalatının yoğunlaştığı semtlerdir (Altınöz, vd, 2016: 176). Ankara'daki mobilya sektöründe emek yoğun küçük işletmeler hakimdir. Öyle ki Siteler'de büyük bir bölümü aile işletmesi olan mobilya atölyelerinin %91'inin çalışan sayısı 1-9 arası değişmekte olup Siteler genelinde üretim yapan firmaların çalışan sayısı ortalama olarak 5 kişidir (Altınöz, vd, 2016: 177). Atölyelerin genellikle bodrum ya da üst katı imalathaneyken giriş katının dükkân olduğu Sitelerde doğrudan fiziksel koşullar hammadde taşıma maliyetini ve verimliliğini azaltırken sektörün rekabet gücünün düşük olması sektörün esnek ve ucuz işgücü talebini arttırmaktadır. Nitekim günümüzde bu talep Suriyeli mültecilerin kayıtdışı ve sigortasız istihdamı ile karşılanmaktadır.

Ankara'nın başkentlik fonksiyonlarından dolayı ana sektörü hizmetler sektörüdür. Öyle ki 2001 yılı itibariyle Türkiye ekonomisinde hizmetler sektörünün payı % 62'yken, Ankara ekonomisinde hizmetler sektörünün % 83,3 gibi yüksek bir payı vardır (Özaslan, 2011: 341). Ankara'da hizmetler sektörünün en önemli bileşeni şehrin başkent kimliğinden kaynaklı kamu hizmetlerinin dolayımında gelişen alanlardır.

Nitekim memur kenti olarak adlandırılan Ankara'da devletin neoliberal dönüşümüne paralel olarak kamu hizmetleri daralırken, İstanbul finans merkezi projesi ile kamu bankaları ve ekonomi ile ilgili bağımsız kuruluşların İstanbul'a taşınması sonucunda küreselleşme sürecinde hizmetler sektöründe payını hızla arttıran finans ve bankacılık sektörü gibi nitelikli istihdam yaratan sektörlerde de gerilemenin yaşanması Ankara'nın hizmetler sektöründe daralma eğilimini ortaya çıkarmıştır (Özaslan, 2011: 337-338).

Ankara'nın hizmetler sektörünün bir diğer önemli bileşeni eğitim ve sağlık sektörüdür. Çok sayıda kamu ve özel üniversiteye ev sahipliği yapan Ankara'da, üniversite hastanelerinin yanı sıra pek çok nitelikli kamu hastanesi vardır. Bu bağlamda geleneksel olarak üniversite için yoğun bir biçimde iç göç alan Ankara son yıllarda Türkiye'ye yönelik uluslararası öğrenci akışının artması ile birlikte yabancı öğrenciler için de bir çekim merkezine dönüşmüştür. Öte yandan Ankara'daki hastaneler de geçmişte sadece Ankaralı yerleşiklere ve Anadolu'nun pek çok farklı şehrinden tedavi olmak amacıyla gelen yurttaşlara hizmet verirken savaş ve çatışmalardan kaçarken bedenen ve/veya ruhen travmatize olmuş sığınmacıları Ankara'ya çeken faktörler arasındadır.

2000'li yıllardan itibaren ekonomideki neoliberal dönüşümle birlikte Ankara'da hizmetler sektöründeki en büyük atılımlardan biri restoran ve AVM bağımlı olarak gelişen perakende ticaret sektöründe yaşanmıştır (Özaslan, 2011: 345). Üretimden öte tüketimi önceleyen bu bağlamda da bağımlı sektörler olan yeme-içme sektörü ve perakende ticaret sektörü gibi kayıt dışılığın çok yaygın olduğu sektörlerin esnek ve ucuz işgücü talebi tarımdan koparak Ankara'nın çeperlerinde oluşan gecekondu mahallelerine yerleşen Ankara kırsalından gelen ya da özellikle İç Anadolu'dan Ankara'ya göç eden niteliksiz işgücü ile karşılanmaktadır. Bu sektörlerde kayıt dışılığın yaygınlığı ve ucuz işgücü talebi düzensiz göçmenlere ve sığınmacılara

istihdam imkânı sunduğundan özellikle düzensiz göçmenleri Ankara'ya çeken faktörlerdendir.

Ankara'da 2000'lerden itibaren en büyük gelişme inşaat sektöründe yaşanmıştır. Türkiye'de kırdan kente iç göçlerin ilk yaşandığı yerlerden olan Ankara'da merkeze yakın alanlarda kaçak yapılaşma yani gecekondulaşma 1930'larda başlamıştır (Doğan ve Bostan, 65). Nitekim yeni Cumhuriyetin başkentinin kurulmasının kenti bir çekim noktasına dönüştürmesidir (Uzun, 2006: 199). Ankara'nın ekonomik ve sosyal gelişimi özellikle geri kalmış İç Anadolu şehirlerinden kente yoğun bir göç akımına neden olurken hızlı büyüme sağlıksız kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir (Keleş ve Ünsal, 1982: 74). Bunun temel sebebi ise imalat ve hizmetler sektörünün ucuz işgücü kaynağı bireylerin kentin çeperlerinde oluşturduğu gecekondu mahallerini kamu otoritelerinin görmezden gelmesi ve hatta çıkartılan imar aflarıyla gecekondulaşmayı teşvik etmesidir. Öyle ki 1994 yılına gelindiğinde Ankara nüfusunun %64'ü gecekonduda yaşamaktadır (Özgür, 1995). Dolayısıyla Gürsel Korat'ın (2017: 247) ifade ettiği üzere Ankara bir "kondu" şehridir. Küçük imalat atölyelerinin yoğunlaştığı Altındağ ve Mamak ilçeleri bu bağlamda Ankara'ya göç etmiş insanların dolayısıyla gecekondu mahallelerinin odaklandığı ilçelerdir. Nitekim 2000'ler öncesinde Altındağ ilçesinin %85'i, Mamak ilçesinin ise %90'ı gecekondulardan oluşmaktadır (Ahsan ve Helvacıoğlu, 2022: 124).

Kamu hizmetleri arzının ve gelir düzeyinin çok düşük olduğu bu gecekondu semtlerinin sakinleri için kentsel yaşam, kente tutunmayı başarma-başaramama şeklinde bıçak sırtı bir hayat mücadelesi biçiminde gerçekleştiği için kamudan yeterince destek alamayan gecekondu sakinleri iş bulma ve barınma konusunda akrabalık ya da hemşerilik ilişkileri kaynaklı dayanışma ağları ve güçlü enformel ağlar inşa etmişlerdir (Erder, 2001: 18). Kent yoksulluğuna karşı bir hayatta kalma stratejisi olarak gelişen bu

ağlar sayesinde kente tutunan yerleşimciler sahip oldukları sosyal sermaye sayesinde bu bölgelere yeni gelen yerleşimcilere karşı üstünlük elde etmekte ve yoksulluğu sonra gelenlere devretmektedir. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıklıoğlu (2003) bu durumu İstanbul'un Sultanbeyli ilçesi örneği üzerinden inceleyerek "nöbetleşe yoksulluk" kavramı ile açıklamışlar ve gecekondu mahallelerinde yoksulluktan kurtulmak için sahip olunan sosyal ağların bir avantaja çevrilerek kente sonradan gelenlerin yoksulluktan çıkış stratejisi için bir basamak olarak kullanıldığını tespit etmişlerdir. Kentteki sosyal ayrışma ve dışlama dinamiklerinin de temellerinden biri olan bu durumun yabancı göçmenlerin Ankara'daki yerleşiklerle ilişkilerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu bölümün ilerleyen kısımlarında saha verileri çerçevesinde analiz edilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde anlatıldığı üzere AKP'nin iktidara gelmesinin ardından ekonomide inşaata dayalı bir büyüme stratejisinin uygulamaya koyulması Ankara'da inşaat sektörünün özellikle kentsel dönüşüm planları çerçevesinde kamu desteği ile hızla gelişmesinin yolunu açmıştır. Ankara'da kentsel dönüşüm projelerinin uzun bir geçmişi olsa da AKP iktidarı dönemindeki kentsel dönüşüm projeleri ranta dayalı olması ile önceki kentsel dönüşüm hamlelerinden farklılaşmış ve kentsel dönüşüm rantından gecekondu sakinlerinin de pay alması dönüşüm projelerinin toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmesine olanak tanımıştır (Penpecioğlu, Bayırbağ ve Schidler, 2022: 178). Kentsel dönüşümün hem yurttaşlar tarafından hem de kamu otoritelerince rant yaratıcı ekonomik bir araç olarak görülmesinin başlıca sonucu kentsel dönüşüm projelerinin gayrimenkul rantını tetikleyecek biçimde planlanmasıdır. Bu bağlamda kentlerin imar planlarını hazırlayan belediyelerin spekülatif biçimde fazla imarlı arazi üretmesi[34] ve kamunun toplu konut üretiminden sorumlu olan Toplu Konut

[34] Ankara'nın mevcut imar planına göre 18 milyon nüfusunun ikamet edeceği miktarda imarlı arazi mevcuttur.

İdaresi'nin kentlerin çeperlerinde çok sayıda toplu konut projesini ve kentsel dönüşüm projesini aynı anda başlatması yatırımcıların da bu bölgelerdeki inşaat projelerini bir fırsat olarak değerlendirmelerine yol açmıştır (Penpecioğlu, Bayırbağ ve Schidler, 2022). Ankara'da 2000'lerin ardından gerçekleşen kentsel dönüşüm ve inşaat projeleri atılımlarının da temelini oluşturan bu yaklaşım TOKİ'nin bitiremediği kentsel dönüşüm projeleri ve müteahhitlerin tamamlayamadıkları konutlar nedeniyle Ankara'nın eski gecekondu semtlerini yıkılmamış gecekondular ile moloz yığınlarının iç içe olduğu alanlara dönüştürmüş ve büyük ölçüde terkedilmiş olan bu bölgeler ucuz barınma imkânı arayan Suriyeli mültecilerin yerleşim mekanları haline gelmiştir.

TOKİ tarafından belediyelerin iştirakiyle gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projelerinin yoğunlaştığı bölge doğal olarak Ankara'da gecekondulaşmanın en yaygın olduğu Altındağ ve Mamak ilçeleridir. Dahası Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'da siyasetin ve ticaretin merkezi iken ilerleyen dönemde bu vasfı Kızılay semti lehine yitiren ve kentsel çöküntü alanlarından birine dönüşen Ulus semtindeki Ankara Kalesi çevresini ve Hamamönü'nü kapsayan tarihi kent merkezini iyileştirme ve dönüştürme projesi de 2000'lerin ikinci yarısında uygulamaya konmuştur (Kurtar ve Somuncu, 2013). Bu bölgelerde kamunun yarattığı kentsel dönüşüm rantından faydalanmak isteyen özel sektör müteahhitlerinin iştirak ettiği kentsel dönüşüm merkezli inşaat sektörü atılımları neticesinde bir taraftan Ankara'nın gecekondu semtleri ev sahiplerince hızla terkedilirken öte yandan koca bir şantiyeye dönüşen Ankara'da inşaat sektörünün işgücü talebi hızla artmıştır. Ankara'daki gecekondu semtlerinde kentsel dönüşüm kaynaklı bu gelişmeler kentteki göçmen varlığını iki şekilde etkilemiştir. Bunlardan ilki kayıtdışı ve esnek istihdam odaklı inşaat sektörünün işgücü talebi sığınmacılar ve düzensiz göçmenler için iş imkânı yarattığından Ankara'ya yönelik uluslararası göç akışı hızlanmıştır. İkinci olarak ise yaratılan rant odaklı düzen içerisinde dar gelirliler için yaşamsal bir taktik haline gelen rantın bölüşümünden daha fazla pay alma

beklentisi (Penpecioğlu, Bayırbağ ve Schidler, 2022: 179) TOKİ ile gecekondu sahipleri arasındaki anlaşmazlıkların mahkemeye taşınmasına yol açarak uzun dava süreçleri nedeniyle yeniden yapılaşmanın başlayamadığı mahallelerde boş kalan gecekondular sığınmacı ve düzensiz göçmenler için ucuz barınma imkânı sunmuştur. Dahası sadece TOKİ projeleri değil müteahhitler tarafından başlatılan inşaat projelerinin büyük kısmı da gecekondu sahipleri ile anlaşmaların tamamlanmış olmasına rağmen önce artan inşaat maliyetleri ardındansa bölgeye yerleşen Suriyeli sığınmacıların bölgedeki yeni konutlara yönelik piyasa talebini düşürmesi nedeniyle yarım kalmıştır.

Nitekim bölümün ilerleyen kısımlarında göçmenlerin deneyimleri üzerinden aktarılacağı üzere 2014 yılından itibaren Ankara'ya göç eden Suriyeli mülteciler, Iraklı ve Afgan göçmenler aynı zamanda Ankara'nın imalat sektörünün çevresinde kümelenmiş olan bu gecekondu mahallelerindeki evlere çok düşük kiralar ödeyerek yerleşmişler ve Ankara'daki gecekondu semtlerinin yeni sakinleri haline gelmişlerdir. Bu durum tezin ikinci bölümünde detaylandırıldığı üzere göç alan ülkelerde göçmenlerin düşük gelirlilerin yaşadığı mahallelerde yoğunlaşması ve zamanla yerlilerin bu bölgelerden taşınması sonucu meydana gelen mekânsal yoğunlaşma ya da gettolaşma olarak tanımlanan olgunun (Alba ve Foner, 2015: 70-95) Ankara'da özellikle Suriyeli mülteciler bağlamında hızla ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Öte yandan Ankara'da sığınmacıların yoğunlaştığı semtlerden taşınacak ölçüde maddi gücü olmayan ve iş piyasasında sığınmacılar ve düzensiz göçmenlerle rekabet etmek zorunda kalan kent yoksulları ile göçmenlerin ilişkisi aynı yoksulluğu paylaşma ve hayatta kalmak için rekabet etme çelişkisi çerçevesinde şekillenmektedir. Yerleşiklerle işgücü piyasasında rekabet ve sosyal dışlanma örüntüsü Ankara'da yaşayan göçmen grupların dayanışma ve yardımlaşma için inşa ettikleri sosyal ağlara bağlılığını arttırırken yerleşikler ve göçmenler arasındaki sınırları da kalınlaştırmaktadır. Bu durum özellikle

Ankara'nın Altındağ ve Mamak ilçelerinde bazı "etnik kentsel adacıklar"ın (Savran ve Sat, 2019) oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Göçmen gettolarının ortaya çıkmasının göç alan gelişmiş ülkelere benzer bir biçimde Türkiye'de sosyal ayrışma ve göçmenlerin yerleşiklerden ayrı ve izole yaşadığı "paralel toplumlar" (Alba ve Foner, 2015: 68) oluşturma riskini dikkate alan Göç İdaresi Ankara'da Altındağ'ın ve Mamak'ın tüm mahallelerini Eylül 2021'den itibaren yeni uluslararası göçmen ikametine kapatmıştır. 2022 yılında bir mahalledeki göçmen nüfusunun %20'den fazla olmaması kararını alarak gettolaşmayı engellemeye çalışan Göç İdaresi bu bağlamda Ankara'da Çankaya'nın Devlet ve Cumhuriyet Mahallelerini; Beypazarı'nın Beytepe, Rüstempaşa, Zafer, Cumhuriyet, İstiklal Mahallelerini; Keçiören'in Yeşilöz Mahallesini; Polatlı'nın Esentepe, Gülveren ve Yeni Mahallelerini; Yenimahalle'nin Karşıyaka, İvedikköy, Anadolu Mahallelerini; Sincan'ın Başkent Maliköy Osb Mahallesini yeni uluslararası göçmen ikametine kapatmıştır.

Göç İdaresinin yayınladığı bu karar Ankara'da göçmenlerin yoğunlaştığı mahallelerin Ankara'daki eski gecekondu mahalleleri olduğuna ışık tutmaktadır. Öte yandan saha araştırması sırasında vatandaşlık statüsünde ya da kısa süreli ikamet izni ile Ankara'da yaşayan göçmenlerin büyük bir bölümünün Ankara'nın gelir seviyesi yüksek mahallelerinde yaşadığı tespit edilmiş olup bu durum yasal statünün toplumsal ve/veya sınıfsal statü ile karşılıklı ilişkisini de göstermesi bakımından da önemlidir.

2. ANKARA'DAKİ SURİYELİLERİN DURUMU: MİSAFİRLİK VE EV SAHİPLİĞİ ARASINDA SALINAN STATÜLER VE BELİRSİZLİĞİN SÜREKLİLİĞİNDE AĞLARA TUTUNMAK

Arap Baharı sürecinde 2011 yılı Nisan ayında Suriye'de yaşanan protesto gösterilerinin iç savaşa dönüşmesinin ardından 22 milyondan fazla nüfusa sahip olan

Suriye'de 12 milyona yakın insan çatışmalar nedeniyle zorunlu olarak yerinden edilmiş ve bu kişilerin yaklaşık 6 milyonu ülkelerine terk ederek komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır (Tümtaş, 2020: 97). Suriye ile sahip olduğu 911 km uzunlundaki sınırın çatışma bölgesine yakınlığına ek olarak Türkiye'nin Osmanlı geçimişinden miras olan ülkeler arasında güçlü akrabalık ve ilişki ağlarının varlığını sürdürmesi iç savaşın ardından Suriyelilerin Türkiye'ye sınırına kitlesel olarak akın etmesine neden olmuştur. Türk hükümeti iç savaşın kısa sürede nihayete ereceğini ve savaş bittiğinde Suriyelilerin ülkelerine döneceğini varsayarak insani koruma odaklı bir yaklaşımla "açık kapı politikası" ilan ederek sınır kapılarını açmış ve 29 Nisan 2011 yılında Hatay Civegözü sınır kapısından giriş yapan 252 kişilik sığınmacı grubuyla başlayan Suriye'den Türkiye'ye kitlesel sığınmacı akışı hızlanarak devam etmiş (Kirişçi ve Karaca, 2015: 306-307) ve bugün sayıları 3.5 milyonu aşan Suriyeli sığınmacı Türkiye'nin 81 iline yayılmıştır.

BMMYK'ya göre Türkiye'deki Suriyelileri sınıfsal olarak girişimciler, mikro-girişimciler, profesyoneller, çiftçiler ve işsizler olmak üzere 5 farklı gruba ayırmak mümkündür. Ancak Türkiye'nin Suriye'de Esad rejiminin uzun süre ihmal ettiği kırsal bölge ile komşu olmasından kaynaklı olarak Türkiye'ye kitlesel sığınmacı akışının daha çok Suriye kırsalından kaynaklı olması ülkedeki Suriyeli sığınmacı nüfusunun büyük oranda okuma-yazma bilmeyen ya da ilkokul mezunu olan çiftçi ya da işsiz Suriyeli sığınmacılardan oluşmasına neden olmuştur (İçduygu ve Diker, 2017: 24).

Tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere, 2011 yılında Avrupa dışından gelen sığınmacılar için iltica rejiminde yasal bir düzenleme bulunmayan Türkiye, Suriyeli sığınmacıları "misafir" olarak konumlandırarak onları sınıra yakın illerdeki mülteci kamplarına yerleştirmiş ve sığınmacı krizine geçici koruma, geri göndermeme ve temel insani yardım prensipleri çerçevesinde yaklaşmıştır (Baban,

Ilcan ve Rygiel, 2016). 2013 yılında Türkiye'nin yeni uluslararası koruma ve göç rejimine ilişkin yasal ve kurumsal çerçeveyi bütünsel olarak kapsamlı bir biçimde düzenleyen YUKK'un yürürlüğe girmesi ve kitlesel göç durumlarında acil müdahale gerekliliğine istinaden düzenlenen 91. Madde ile "geçici koruma"nın ilk defa Türk hukukunda düzenlenmesinin ardından Suriyelilerin Türkiye'deki *de facto* "misafirlik" adı altındaki geçici konumu yasa ile sabitlenerek "geçici koruma statüsü"ne dönüşmüştür.

Grafik 7: Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Geliş ve Hukuksal/İdari Süreçler (2011-2017)

Kaynak: İçduygu (2017: 30)

2013 yılında Türkiye'deki kayıtlı Suriyelilerin sayısının 224 bine ulaşması sonucu kamp kapasitelerinin yetersiz kalması nedeniyle kent merkezlerinde yaşamaya başlayan Suriyelilerin 2014 yılından itibaren barınma ve iş imkanlarının daha fazla olduğu büyük şehirlere göç etme süreci başlamıştır (İçduygu, 2017: 29). Bu bağlamda misafirlik söylemi ve YUKK'ta geçici korumayü düzenleyen 91. maddenin yetersizliği nedeniyle Türkiye'deki hakları belirsiz olan Suriyelilerin geçici koruma statüsündeki

haklarını netleştirmek ve sağlık, eğitim, istihdama erişim, mali ve sosyal yardım gibi kamu hizmetlerine erişimlerinin çervesini belirlemek amacıyla Bakanlar Kurulu (BK) tarafından 22 Ekim 2014 tarihinde Geçici Koruma Yönetmeliği (GKY) yayınlanmıştır (Aras ve Mengücek, 2021: 11-12).

GKY'de geçici koruma altındaki yabancılara yasal ve sosyal işlerini yürütmesi için geçici koruma kimlik belgesi verilmesine hükmedilirken, kimlik sahibi sığınmacıların Bakanlar Kurulu'nca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi bölgelerde çalışma izni almak için Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na başvurabilmeleri de düzenlenmiştir (Şimşek, 2017: 19). Ancak 2013'ten itibaren kent mültecileri haline gelen ve 2015'te sayıları 1.5 milyonu aşarken hükümetce kısa sürede geri dönmeyecekleri kabul edilen Suriyeli sığınmacıların kayıtdışı sektörlerde büyük bir emek sömürüsüne maruz kalması ve Suriyeli profesyonellerin büyük bir bölümünün bu nedenle düzensiz yollarla Avrupa'ya göç etmesi nedeniyle Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine İlişkin Yönetmelik çıkartılarak yasal istihdamları teşvik edilmiş (İçduygu ve Aksel, 2022) ardındansa 27 Temmuz 2016 tarihli 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu ile tüm yabancıların çalışma izni alma koşulları esnetilmiştir.

2016 yılı esasında Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yönelik politikalarında bir dönemece işaret etmektedir. Tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere 18 Mart 2016 tarihinde imzalanan AB -Türkiye Göç Mutabakatı ile Suriyelilerin Türkiye'de uzun süreli ikameti hükümetçe kabul edilip Suriyeli sığınmacılara yönelik vatandaşlığa geçiş de dahil olmak üzere entegrasyon politikaları planlanmaya başlanmıştır. Nitekim Temmuz 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan Suriyelilerin vatandaşlığa alınabileceği ile ilgili açıklamada bulunmuş ve 2017 yılından itibaren nitelikli Suriyeli sığınmacılara istisnai yolla Türk vatandaşlığı verilmeye başlanmıştır

(Şimşek, 2017). Sonraki yıllarda Suriyeli sığınmacılara istisnai vatandaşlık verilme uygulamasının kapsamı genişletilmiş bireysel niteliklerle ilgili kriterler ortadan kaldırılarak süreç belirsizleştirilmiş ve vatandaşlık statüsü Suriyeliler için geçicilikten kurtulup kalıcı bir statü kazanacakları bir piyangoya dönüşmüştür. Öte yandan yine 2016 yılında 15 Temmuz başarısız darbe girişiminin ardından Türkiye'de sosyo-politik kutuplaşmanın artması ve ekonomik krizin derinleşmesi kamuoyunda Suriyeli sığınmacılara yönelik tepkinin artmasına neden olmuştur. Bu durum hükümetin bir taraftan entegrasyon politikaları ile Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı yerleşimci olmaları ile ilgili uzun vadeli planları hayata geçirirken diğer taraftan kamuoyunun tepkisine paralel olarak resmi devlet söyleminin Suriyelilerin geri dönüşünü hedefleyen ifadelere kayması ve insan hakları odaklı yürütülmesi gereken iltica rejiminin iç politika malzemesi haline gelerek siyasallaşması ile sonuçlanmıştır (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). Dolayısıyla Suriyelilerin yasal statülerinden bağımsız olarak Türkiye'deki yaşamlarının belirsizliği sürekli hale gelmiştir.

Günümüzde sayıları 3.5 milyonu aşan Suriyeli sığınmacıların sadece %1,36'sı kamplarda ikamet etmekte olup %98,74'ü Türkiye'nin neredeyse tamamına yayılmış biçimde 2013 yılından beri kent mültecileri olarak yaşamaktadır (Erdoğan, 2022). Barınma ve istihdam olanakları daha fazla olduğu için özellikle büyük kentlere göç eden Suriyelilerin tercih ettiği şehirlerden biri de Ankara'dır. 2021 yılı itibariyle resmi rakamlara göre 101.858 kayıtlı Suriyelinin ikamet ettiği Ankara'yı barınma ve iş olanakları dışında Suriyeli sığınmacılar için çekici kılan diğer faktörler göçün tarihine ve göçmenin sahip olduğu kültürel ve beşeri sermayenin ölçüsüne göre değişmektedir. Bu bağlamda mülakata katılan görüşmecilerde Ankara'ya göç etme kararı verirken öne çıkan faktörlerden ilki güvenliktir. İç savaşa ek olarak bölgede IŞİD terörünün yükselişi ve Türkiye'ye zaman zaman atılan roketler nedeniyle sınır kentlerinde kendilerini güvende hissetmediklerini ifade eden görüşmeciler Ankara başkent olduğu için güvenlik

ve kamu kurumlarına yakınlık isteği ile Ankara'ya yerleşmeye karar verdiklerini ifade etmişlerdir.

"Kilis'te akrabalarımız olduğu için 2013 yılında biz ilk Kilis'e geldik. Önce herşey iyiydi ama sonra IŞİD'in Türkiye'ye de geleceği söylentileri çıktı. Şehre bombalar atıldı. Sanki Suriye'deki savaş burayada gelmişti. Ankara'da hiç tanıdığım yoktu ama başkent olduğu için en güvenli yerin Ankara olduğuna karar verip buraya taşındık."(Hafza,39, Suriyeli, Geçici Koruma Statüsü, Hasta Bakıcı, 2013)

"Ben de eşim de doktoruz. Savaş çıkınca Esad'ın tarafında olmak, ona hizmet etmek istemedik. Bu savaşta kardeş kardeşi öldürüyor bu yüzden çocuklarımız da ne muhaliflere ne de Esad'a katılmadı. 2013 yılında Türkiye'ye geçtikten sonra burada doktorluk yapmak istedik. Tüm diploma işleri Ankara'da yapılıyordu. Hem burada çok fazla da hastane var. Bu yüzden Ankara'ya yerleşmeye karar verdik"(Zehra, 60,Suriyeli, Vatandaş, Doktor, 2013)

"Savaş çıkınca okullar kapandı. Öğretmenlik yapamaz oldum ama korkmama rağmen ülkemden ayrılmayı hiç istemedim. IŞİD'in bombalamaları başlayıca diğer yerlerde neler yaptığını duyduğumuzdan daha fazla kalamadık 2014'de Türkiye'de Hatay'a geldik ama sonra orada sürekli savaş korkusu vardı arasıra bomba atılıyordu. Çocuklarım çığlıklarla uyanıyorlardı. İstanbul'un çok pahalı olduğunu duyuyorduk. Bu yüzden hem güvenli hem de daha ucuz diye Ankara'ya taşındık. Diploma işlerime de hep burada baktılar zaten. Şimdi proje kapsamında öğretmenlik yapıyorum."(Ayşe, 35, Suriyeli, Vatandaş, 2014).

Ankara'da herhangi bir tanıdığı ya da akrabası olmaksızın kitlesel göç akımının ilk yıllarında Ankara'ya yerleşmeyi tercih eden görüşmecilerin büyük bölümünün eğitim seviyesi yüksek profesyoneller olduğu ve Ankara'nın başkent olarak hem savaştan

uzakta güvenli bir şehir olması hem de Suriye'deki işlerini Türkiye'de yapmak için denklik işlemleri konusunda yetkili kurumların Ankara'da bulunması nedeniyle süreci yakından takip etmek amacıyla Ankara'yı tercih ettikleri saptanmıştır.

2011 yılından önce Suriye'den Türkiye'ye herhangi bir kitlesel göç akımının yaşanmamış olması nedeniyle özellikle Ankara gibi Orta Anadolu şehirlerinde Suriyelilere ait göçmen ağları mevcut değildir. Tezin ikinci bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere göçmen ağları barınma, iş bulma ve hayata tutunma konusunda destek sağladığı için göçün zorluklarını ve maliyetlerini azaltmakta bu bağlamda hem göç edilecek yerin seçiminde etkili olmakta hem de göç ettikten sonra göçmenlik deneyimini büyük ölçüde şekillendirmektedir (Boyd, 1989; Tilly, 1990). Mülakata katılan Suriyeli sığınmacılardan 2015 yılı öncesi Ankara'ya göç edenlerin ortak söylemi yerleşim için Ankara'nın seçilmesinde göçmen dayanışma ağlarının bir etkisi olmadığı yönündedir. Yukarıda değinildiği üzere Suriyeli profesyoneller ya da Suriyeli orta sınıf Ankara'yı göç için tercih ederken kendi kültürel ve ekonomik sermayelerine dayanmaktayken Suriye'nin alt sınıflarından gelen ve kültürel sermayeye sahip olmayan sığınmacılar Türkiye'de ilk göç ettikleri şehirlerde Ankara'daki iş potansiyeli duyarak genelde ailelerini ilk sığındıkları şehirde akraba ağlarının içinde bırakıp Ankara'ya iş aramaya gelmiş burada iş ve barınma ortamı yarattıktan sonra önce ailelerini kısa vadede ise akrabalarını Ankara'ya taşımışlardır.

> *"Biz ilk 2013'te Adana'ya göç ettik orada önce inşaatlarda çalıştım. Türkçe bilmediğim için çok zordu. Zaten Türklerden daha az para veriyorlardı hatta bazı patronların paramı vermediği de oldu… Biz Suriye'de çiftçiydik zaten. Bu yüzden inşaatta çalışarak geçim çok zor olduğundan tüm aile Adana'da yazın tarlada çalıştık ama oradaki iş de sadece 6 ay sürüyor. Adana'da Beypazarı'nı duymuştum 12 ay tarla işi oluyor diye. Bu yüzden Ankara'ya gelip*

Beypazarı'nda iş var mı diye bakmaya geldim. İş de boş ev de çoktu. Sonra ailemi de taşıdım. Zaten zamanla bir sürü Suriyeli geldi. Burada kalabalığız şimdi." (Abdulbekir, 28, Suriyeli, Geçici Koruma, Bakkal, 2013)

"Bizim Suriye'de 600 dönüm tarlamız, evlerimiz arabalarımız vardı. Savaş çıkınca bir kısmını satıp Mardin'e göç etmek zorunda kaldık. Dedem Kızıltepeli zaten. Ama Mardin'de iş yoktu. Oradaki arkadaşlardan Beypazara'ında tarla işinin olduğu duyduk. Ankara Beypazara'na geldim… O zaman burada neredeyse hiç Suriyeli yoktu. Türkçe de bilmiyordum. Evi, işi işaret dili ile buldum neredeyse. Bazen de tarlada çalışan Kürtler çeviri yaptılar patronla anlaşmam için. Önce tarlada sadece işçiydim ama bu işi iyi bildiğimden 6 yıl önce çavuş oldum. Patrona işçiyi ben buluyorum. Zaten çalışmak isteyen Suriyeli çok." (Hacı, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Çavuş, 2013).

"Ben Suriye'de zabıta olarak çalışıyordum. Babam da kaymakamdı. Çok zengindik biz. Savaş çıkınca Esad herkesin malına el koydu. Güvenlik kalmadı zaten. Bu yüzden Reyhanlı'ya geçtik pasaportla 2013'te para vermeden. Reyhanlıda iş yoktu, savaş oraya da gelecek gibiydi zaten. İstanbul'a gitmeye korktum çok kalabalık ve pahalı olduğunu duyuyordum. Başkent olduğu için daha güvenli olduğundan Ankara'ya iş aramaya geldim ilk tek başıma. Gece bekçiliği işi buldum Siteler'de. Zaten ucuza ev çoktu. Ailemi de taşıdım sonra… İş ve ev olunca bizimkilerden çok taşınan oldu sonra. Şimdi kendimi Suriye'de gibi hissediyorum burada." (Hüseyin, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Gıda Toptancısı, 2013).

Türkiye'deki Suriyelilerin pratikte ülke içindeki hareketliliğinin kamu otoritelerince serbest bırakıldığı bu ilk dönemlerde Ankara'ya göç etme kararı verme ve sonrasında burada iş ve ev bularak yaşama tutunma süreci saha bulgularından

anlaşılacağı üzere Suriyeli sığınmacıların kendi bireysel nitelikleri ve çabaları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Öte yandan Ankara'da olmasa dahi Türkiye'nin doğu ve güney illerindeki Suriyeliler arasında akrabalık ilişkileri ve uyruk temelli kader ortaklığından kaynaklanan güçlü göçmen ağlarının varlığı mevcuttur. Ankara'ya yerleşip burada hayata tutunan Suriyeliler Tilly'in "bireyler değil ağlar göç eder" (1990: 84) ifadesini doğrulayacak biçimde Türkiye'nin doğu illerindeki akrabalık ve etnik dayanışma temelli sosyal ağların Ankara'ya göç etmesine sebep olarak Ankara'ya yönelik kitlesel bir göç akışı tetiklemişlerdir. Sosyal ağların ev ve iş arama sürecinde doğrudan etkiye sahip olması (Sert, 2021: 40) Ankara'daki gecekondulaşmanın yoğun olduğu Altındağ ve Mamak gibi ilçelerde dahi Suriyelilerin mekansal yoğunlaşmasının bu ilçelerin belirli mahallelerinde gerçekleşmesine ve Suriyelilerin Ankara'daki belirli iş kollarında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede saha çalışmasında elde edilen ilk bulgu Suriyelilerin Ankara'da işgücü piyasasında Siteler'de mobilyacılık sektöründe ve bağlı hizmetler sektörü kollarında yoğunlaştığı yönündedir. Öyleki geçmişte sadece çırak olarak ya da bu sektördeki niteliksiz işlerde istihdam edilen Suriyeliler günümüzde usta ve kalfalık gibi kalifiye işleri de yapmakta dahası Siteler'deki küçük mobilya atölyelerinde patron hariç tüm çalışanlar Suriyeli emekçilerden oluşmaktadır. Suriyelilerin yerleşimi de yine Siteler çevresinde kentsel dönüşüm planı kapsamına alınmış ancak yıkım ve yeniden yapılaşma işlerinin henüz gerçekleşmediği gecekondu mahallelerinde yoğunlaşmaktadır. Saha çalışmasından elde edilen bir diğer bulgu ise Beypazarı ilçesinde tarım sektöründe neredeyse tamamen Suriyelileri mültecilerin istihdam edildiği ve buna bağlı olarak ilçenin belirli mahallelerinde yoğunlaşan Suriyelilerin Beypazarında küçük bir getto oluşturdukları yönündedir.

Türkiye'ye sığınan Suriyeli'lerin GKY kapsamında hızla geçici koruma statüsüne alınması nedeniyle sonradan vatandaşlık verilen Suriyeliler dışında Suriyeli

mülteciler arasında yasal statü farklılaşması yoktur. Ancak bu durum Suriyelilerin Türkiye'ye farklı biçimde eklemlenmelerinin ve göç deneyimlerinin farklılaşmasının önüne geçmez. Ankara özelinde Suriye'lilerin farklı içerme süreçlerinden geçmesi ve Suriyeliler arasında toplumsal statü tabakalaşmasını oluşturan temel etmen mültecilerin sosyal sermayeleridir. Putnam (2000) göçmenlerin yeni geldikleri toplumlara eklemlenmek için kullandıkları sosyal sermayeleri, göçmenlerin dışarıdakilerle ilişkilenmesini sağlayan ağlar olarak "köprü kurucu sosyal sermaye" ve göçmenlerin birbirleriyle olan iletişimini güçlendirici ve toplumsal dayanışmayı arttırıcı ağlar olarak "bağlayıcı sosyal sermaye" olarak ikiye ayırmıştır. Ankara'ya ilk geldiklerinde tamamen yabancı olan Suriyeliler için beşeri sermayeleri ve din noktasında yerleşiklerle ortaklıkları önemli bir köprü kurucu sermaye olmuştur. Nitekim profesyonel meslek sahibi Suriyeliler bireysel niteliklerini sosyal sermayeye dönüştürerek Ankara'da göçmen dayanışma ağları mevcut değilken dahi kentte yerleşiklerle ilişki kurarak topluma bir ölçüde eklemlenmeyi başarmışlardır. Öyleki saha verilerinden elde edilen bulgular bu kişilerin Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı mahallelerde bilinçli olarak ev tutmamayı tercih ettiklerini ve daha çok Ankaralı yerleşiklerle ilişki ağları inşa etmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Niteliksiz işlerde çalışan ve eğitim seviyesi yüksek olmayan Suriyeli mülteciler içinse Ankara'ya ilk yerleştikleri dönemde başlıca köprü kurucu sermayeleri Müslümanlık inancı ve sığınmacı "misafir" konumlarıdır. Yukarıda Abdulbekir, Hacı ve Hüseyin'in mülakatlarından anlaşılabileceği gibi vasıfsız ve eğitim seviyesi düşük Suriyeli mültecilerin Ankara'ya ilk geldikleri dönemde hem Ankara'daki istihdam piyasasının ucuz işgücü talebi hem de "dinkardeşi" mülteci konumları Ankaralı yerleşiklerle dil bariyerine rağmen ilişki kurmalarını mümkün kılmıştır. Ancak saha bulguları bu ilişkinin beşeri sermayesi yüksek profesyonel Suriyelilere göre daha araçsal ve sınırlı olduğunu göstermektedir. Nitekim Ankara'da Suriyeli mülteci nüfus

yoğunlaşıp Suriyeliler arasındaki dayanışma ağları güçlendikten sonra bu mülteciler için "bağlayıcı sosyal sermaye" daha ön plana çıkmıştır. Dahası Ankara'ya göç ederek burada ilk göçmen ağını da inşa etmiş olan Suriyeli mülteciler bu durumu "köprü kurucu sosyal sermayeye" de dönüştürmüş ve Ankara'daki mevcut Suriyeli göçmen ağı içinde güçlü bir konum kazanarak Ankara'ya yeni gelen Suriyeli sığınmacılar için kanaat önderi haline gelmiş ve de Ankara'daki yerleşikler ve kamu kurumları ile Suriyeli göçmen ağları arasındaki bağa dönüşmüşlerdir. Öyle ki hem polis teşkilatı hem de Göç İdaresi gibi kamu kurumları Ankara'daki Suriyelilerin sorunları ve talepleri ile ilgili öncelikle bu kanaat önderleri ile görüşmektedir.

Yapılan mülakatlarda göçmen ağları içerisindeki güçlü konumlarıyla elde ettikleri sosyal sermayenin görüşmeciler tarafından ekonomik sermayeye de dönüştürüldüğü tespit edilmiştir. Nitekim Suriyelelerin Ankara'da sayısal olarak artması ve gettolaşmayla birlikte Suriye'de çiftçi olan Abdulbekir Ankara'da bakkal dükkanı açmış, Hüseyin Suriye'de zabıta iken önce bakkal dükkanı açıp sonra işleri büyüterek Suriyeli bakkallara ürün tedarik eden bir gıda toptancısına dönüşmüş, Hacı ise tarım işçisiyken onlarca Suriyeli işçi çalıştıran bir çavuş haline gelmiştir. Bu bağlamda Suriyelilerin geçici koruma statülerinden bağımsız olarak toplumsal statülerinin Suriyeli göçmen ağı içindeki konumlarına göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Nitekim Ankara'ya yerleşen her Suriyeli mülteci hayatta kalma stratejisi gereği dayanışma ağına angaje olurken Işık ve Pınarcıklıoğlu'nun (2003) nöbetleşe yoksulluk kavramıyla açıkladığı gibi ağa daha önce dahil olanların sosyal sermayesi daha güçlü olduğu için onlar ağ içinde yükselerek yoksullukları azalırken yeni gelenler etnik işletmeler aracılığıyla bazen doğrudan ağ içinde sömürülerek ağ içindeki en yoksul kitleyi oluşturmaktadır.

Ankara'da Suriyeli nüfusun yoğunlaştığı Altındağ ilçesinin hem Suriyeliler hem de yerleşikler tarafından "küçük Halep" olarak anılan Ulubey, Önder ve Battalgazi

mahalleleri bölgesinde 10 Ağustos 2021 tarihinde 17 yaşındaki bir gencin Suriyeliler tarafından bıçaklanması ve gencin ölümünün ardından 11 Ağustos gecesinde bölgedeki Suriyelere yönelik bir pogrom girişimi meydana gelmiştir (Utar, 2021). Onlarca Suriyelinin yaralandığı, evlerinin yakıldığı ve işyerlerinin yağmalandığı olaylar ertesinde Göç İdaresi'nin Altındağ ve Mamak ilçelerini yeni Suriyeli ikametine kapattığı gibi bölgede gecekondu yıkımlarına hız verilmesi ve düzensiz şekilde bu mahallelerde yaşayan Suriyeli sığınmacıların otobüslere bindirilerek topluca şehir dışına tahliye edilmesi Ankara'daki Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki konumlarının güvencesizliği ve belirsizliği ile bir kez daha yüzleşmelerine neden olmuştur. Sahadan elde edilen bulgular bu durumun Türkiye'ye entegrasyon ve toplum ile bütünleşme yönündeki inancı ve çabayı ortadan kaldırırken Suriyeliler arası dayanışma ağlarını güçlendirdiği ve Suriyelilerin Ankara'daki yaşamlarının kendi sosyal ağları odağında sürmesine sebep olduğu tespit edilmiştir. Öyleki bölümün ilerleyen kısımlarında saha bulguları ile aktarılacağı üzere Türk vatandaşlığına geçmiş olan Suriyeliler dahi Türkiye'deki konumlarını güvencesiz ve belirsiz olarak görmekte bu nedenle Türk vatandaşı olmalarına rağmen kendi etnik sosyal ağlarının içinde varlıklarını sürdürerek yeni statülerinin sağlamış olduğu avantajı bu ağın içindeki konumlarını güçlendirmek amacıyla kullanmaktadır. Tez çerçevesinde bu konu incelenmeden önce ilk olarak Ankara'da geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilere yasal olarak tanınan haklara uygulamada ne boyutta erişildiği, bu statünün Suriyelilerin gündelik hayat deneyimlerini, başta güvenlik güçleri olmak üzere kamu otoriteleriyle ilişkilerini ve de yerleşiklerle ve diğer göçmen gruplarla bağlarını nasıl şekillendirdiği analiz edilecektir. Daha sonra ise düzensiz statüdeki Suriyelilerin Ankara'daki göç deneyimine odaklanılacaktır.

2.1. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Durumu

Türkiye'nin göç ve iltica rejiminin yasal zeminin oluşturan YUKK ve bağlı mevzuat çerçevesinde Türkiye'deki göçmenlik statülerinün sahip olduğu hak ve sorumluluklar tezin üçüncü bölümünde ayrıntısı ile incelenirken geçici koruma statüsüne bağlı hak ve yükümlülükler de ele alınmıştır. Bu nedenle bu başlık altında 2014 yılında çıkartılan GKY ile çerçevesi netleştirilen haklara Ankara'daki Suriyeli mültecilerin uygulamada ne ölçüde ulaştıkları ve statülerinin hayatta kalma stratejilerini nasıl şekillendirdiği saha çalışmasındaki mülakat bulgularından hareketle incelenecektir.

2.1.1. Barınmaya Erişim

Geçici koruma statüsü sadece kampta kalan Suriyeli mültecilerin barınma ihtiyaçlarının devlet tarafından üstlenileceğini düzenlediği için Ankara'ya yerleşen Suriyeli mültecilere barınma masrafları ile ilgili herhangi bir destekte bulunulmamaktadır. Bu durum ülkelerindeki savaş koşullarından kaçıp varlıklarının çoğunu Suriye'de bırakan mülteciler için barınma gibi en temel ihtiyacın karşılanması için şehirde kiraların en ucuz olduğu gecekondu mahallelerinden ev tutmayı zorunlu hale getirmiştir. Ancak bu mahalleler genellikle yerli çoğunluğun yaşadığı mahallelerden daha fazla harap olmuş konut, daha fazla işsiz yetişkin ve daha fazla suç mağduriyeti riskinin olduğu mahallelerdir (Alba ve Foner, 2015: 95). Öte yandan daha önce bahsedildiği üzere Suriyelilerin Ankara'ya göç ettiği 2013 sonrası dönem kentsel dönüşüm projeleri nedeniyle Ankara'nın gecekondu mahallelerinin büyük ölçüde boşaltıldığı yıllardır. Bu durum Suriyelilerin aynı zamanda iş bulabilecekleri Siteler çevresindeki eski gecekondu mahallelerinde yoğunlaşmalarına neden olmuştur.

"İlk geldiğimizde burada boş ev çoktu. Hatta ev sahipleri savaştan geldik diye bizden kira bile almıyorlardı ya da 100-200 lira gibi bir kira veriyorduk. Evler çok eski ve bazı yerleri yıkılmış olsa da ucuz olduğu için bu mahalleye taşındık. Şimdi kiralar 500 liraya kadar çıktı ama başka yerlerde ya Suriyeliyiz diye ev vermiyorlar ya da çok yüksek kira istiyorlar" (Ali, 33, Suriyeli, Geçici Koruma, Baharatçı, 2013).

"Suriyedeyken bahçeli havuzlu evim vardı. Şimdi şu eve bak her yeri dökülüyor. Ama burada yaşamaktan başka çaremiz yok"(Mustafa, 48, Suriyeli, Geçici Koruma, Tarım İşçisi, 2014).

Gecekondu mahallelerinde kentsel dönüşüm sürerken boşaltılmış evlere yerleşmek barınma sorununu ilk bakışta çözmüş gibi görünse de bu mahallerden taşınamayacak ölçüde yoksul olan yerleşiklerle paylaşılan bu yerleşim bölgelerinde toplu ulaşım[35] gibi kamu hizmetlerinde dahi büyük aksaklık yaşanmakta, yıkılmış evlerin molozları su ve kanalizasyon sistemini ve de elektirik ve internet altyapısını olumsuz etkilemektedir. Başka bir ifadeyle Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgeler Ankara'dan büyük ölçüde mekansal olarak ayrıştırılmış, dışlanmış alanlardır. Oysaki barınma hakkı insan onuruna yakışır sağlıklı konutlarda yaşama hakkıdır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 205). Öte yandan yıkım faaliyetinin devam ediyor olması barınma imkanının sürekliliği konusundada belirsizlik yaratmakta sığınmacılar sürekli olarak evsiz kalma korkusu yaşamaktadır.[36] Bu nedenle görüşmecilerden bir kısmı Kızılaykart bağlandıktan ve bir iş bulduktan sonra yine Suriyelilerin yoğunlaştığı mahallerde olmak kaydıyla apartman dairelerine taşındıklarını ifade etmişlerdir.

[35] Bu bölgeden Kızılay'a hala otobüs yok.

[36] 2021 yazında meydana gelen olaylar sonrasında bölgede yıkım faaliyeti hızlanmış ve kentsel dönüşüm projeleri tamamlanmaya başlamıştır. 2023 yılına geldiğimizde bölge rezidansların, gecekonduların ve moloz yığınlarının yan yana olduğu kaotik bir görüntü sergilemektedir. Dahası lüks konutların varlığı bölgede Suriyelileri çıkarmaya yönelik çabaları da arttırmıştır.

"Eski evimiz ucuzdu ama herşeyi dertti, kışın sular donunca borular patlıyordu.Zaten soba ile ısınmak imkansızdı. Çocuklar hasta oldu hep. Düzenli iş bulunca apartman dairesine taşındık. 900 lira kira veriyorum. Çok zor bulduk evi… Bu eve taşınınca ilk kez savaşı geride bıraktığımı hissettim…" (Ahmet, 27, Suriyeli, Geçici Koruma, Mobilya İşçisi, 2017).

Ancak yıkık gecekondular yerine daha iyi durumdaki evlerde yaşam barınma maliyetlerini de arttırmaktadır. Yüksek barınma maliyetleri ise yiyeceğe erişimi dahi sınırlandırmaktadır (Baban, Ilcan, Rygiel, 2016: 10). Nitekim zaten çok çocuklu oldukları ya da geniş aile biçimde yaşadıkları için ev kiralarken zorluklar yaşayan Suriyeliler için kiraladıkları evi kaybetmemek öncelikleri olduğundan saha çalışması sırasında tüm yaşam masraflarından kısıp kiranın ödenmesi konusunda hassasiyet gösterdikleri tespit edilmiştir.

Öte yandan geçici koruma statünde olsalarda profesyonel meslek sahibi Suriyelilerin ya da orta sınıf Suriyelilerin yine Altındağ ve Mamak ilçelerinde olsa da Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaşmadığı semtlerde yaşadıkları tespit edilmiştir.

"Evim Altınpark'ın yakınında. Doktor olduğum için kiralık ev bulmakta zorlanmadım. Komşularım hep Türk. Çocuklarımın Türkçe öğrenebilmesi için özellikle diğer Suriyelilerin yaşadığı semtten ev tutmadım. O semtte çalışıyorum ve hiç güvenli değil. Sürekli sorunlar çıkıyor." (Mehmed, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Doktor, 2015)

"Ankara'da önce bu mahallede yaşadım. Hatta burada Bakkal dükkanı da açtım. İşleri büyüttükten sonra Pursaklar'a taşındım. Orada daha az Suriyeli var. Komşularım çok iyi bu yüzden." (Hüseyin, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Gıda Toptancısı, 2013).

Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgeler büyük ölçüde yerel halktan ayrışmanın yaşandığı marjinalleşmiş alanlar olduğu için bu bölgelerde yaşayan Suriyelilerin topluma eklemlenmesi güç olduğundan eğitim ve gelir seviyesi yüksek Suriyelilerin Türkiye'ye entegre olma istekleri onları Suriyelilerin sosyal ağlarının yoğunlaştığı bu semtlerden uzakta yaşamaya sevk etmektedir. Nitekim konut alanlarının niteliği o alanlarda yaşayanların günlük yaşam kalitesini, iş olanaklarını, çevre koşullarını, eğitim olanaklarını ve çocukların geleceğini doğrudan etkilemektedir (Erder, 1997: 36)

2.1.2. Eğitime Erişim

GKY'nin 28. maddesine göre MEB'in düzenleme ve denetlemesine bırakılan eğitim, tüm geçici koruma statüsü altındaki mülteciler için bir haktır. Bu çerçevede MEB'in 2014 tarihinde çıkardığı bir genelge[37] ile Milli Eğitime bağlı okullarda ve Geçici Eğitim Merkezlerinde[38] geçici koruma altındaki Suriyelilerin eğitime erişimi düzenlenmiştir. Dahası daha önce aktarıldığı üzere Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) ile özellikle kız çocuklarının okullaşması teşvik edilmektedir. Eğitim ekosistemi zorunlu göç ile Türkiye'ye gelen çocukların ve ergenlerin hem Türkçeyi dil öğrenmelerini kolaylaştırarak hem de Türk kültürünün unsurlarını da öğrenebilmeleri için uygun ortam sağlayarak sosyal uyum süreçlerine destek vermektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 110). Ancak saha çalışmasında Suriyeli çocukların eğitime erişimde büyük zorluklar yaşadığı tespit edilmiştir. Bunun ilk sebebi fiziksel koşullardır. Barınma başlığında incelendiği üzere Ankara'daki Suriyelilerin yoğunlaştığı gecekondu mahallelerinde kentsel dönüşüm kapsamında sadece evler değil çok sayıda okul da yıkılmıştır. Bu nedenle buradaki yerleşikler ve Suriyeli çocukların eğitim göreceği okul sayısı sınırlı

[37] 2014/21 sayılı Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi, 23 Eylül, 2014 bkz: http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html (Son erişim tarihi: 20 Mart 2023)

[38] Geçici Eğitim Merkezleri Suriye müfredatına uygun olarak Arapça eğitim verilen merkezlerdir. Bu merkezlerin 2017 yılından itibaren kademeli olarak kapatılmasına karar verilmiştir.

olduğu için bölgedeki çoğu ilk ve ortaokul birleştirilmiş sınıf mevcudiyetleri 60-70 kişiye yükselmiştir. Eğitim için fiziksel ortamın sağlıksızlığına dil problemi nedeniyle Suriyeli çocukların okuldan yeterince verim alamaması ve mülakata katılan Suriyeli velilerin iddiasına göre öğretmenlerin ayrıştırıcı ve dışlayıcı tavırları da eşlik ettiği için çocuklar okuma-yazma öğrenmekte dahi sorun yaşamakta ve eğitimden uzaklaşmaktadır.

> *"Okuldan nefret ediyorum. Ailem daha iyi bir geleceğim, bir mesleğim olması için okula gitmem gerektiğini söylüyorlar ama sınıftakiler sürekli babalarımızın işini çaldınız, sizin yüzünüzden fakiriz gidin artık diyorlar. Sınıfta sadece Suriyeli arkadaşlarım benimle konuşuyor. Öğretmenlere şikayet etsek de hiçbirşey yapmıyorlar çünkü onlarda bizi istemiyorlar. Annem hep düzelecek diyor ama heryıl herşey daha kötüye gidiyor" (Zeynep, 17, Suriyeli, Geçici Koruma, Öğrenci, 2013).*

Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları ekonomik güçlükler eğitime erişimdeki bir diğer engeldir (Coşkun ve Uçar, 2018). Bu engelin aşılması için 2016 yılında Avrupa Birliği tarafından finanse edilen ve yürütücülüğünü MEB'in üstlendiği "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi" (PIKTES) başlatılmış ve bu proje kapsamında geçici koruma statüsündeki Suriyeli çocuklara eğitim materyali desteğinin yanında Türkçe dil eğitimi, Arapça dil eğitimi ve telafi eğitim programları da düzenlenmektedir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 125). Öte yandan pandemi sürecinde eğitim uzaktan olması teknolojik imkanları çok sınırlı olan Suriyeli çocukları eğitimden daha da kopartmıştır. Bu noktada sahada dikkat çeken olgu çocukların bilgi seviyelerine göre notlanmadığı yani okuma yazma bilmeyen çocukların dahi üst sınıfa geçirildiğidir. Öyle ki 4 Suriyeli görüşmecinin çocuklarının ortaokula gitmelerine rağmen okuma-yazma dahi bilmedikleri tespit edilmiştir. Oysaki Türkçe

okuma- yazma yeterliliği olmayan Suriyeli ebeveynler için çocuklarının Türkçe öğrenmesi sadece çocukların eğitimi ile ilgili bir konu değildir.

Geçici koruma statüsündeki bireylerin tercüman desteği hakkı ve yazılı bilgilendirmelerin kendi dillerinde yapılması mevzuatla düzenlenmişken saha araştırmasında Suriyeli mültecilere mesajların Türkçe gönderildiği tespit edilmiştir. Bu durumda çocuklarının Türkçeyi bilmesi Göç İdaresinden gelen bildirimlerin mültecilerce anlaşılması için hayati bir öneme sahiptir. Aksi takdirde ailelerin bu mesajları okutabilecekleri ve yasal süreçlerden haberdar olabilecekleri tek bilgi kaynağı göçmen ağı ve özellikle ağ içindeki kanaat önderleri olmakta bu ise Suriyeli mültecileri sosyal ağa daha bağlı/bağımlı hale getirirken kanaat önderlerinin Suriyeliler arasındaki tabakalaşmış yapı içindeki hiyerarşik konumlarını yükseltmektedir.

Öte yandan Suriyeli çocukların eğitim şartlarıyla ilgili tüm bu olumsuzluklar ekonomik durumu daha iyi olan Suriyelilerin çocuklarını Ankara'da açılan özel Arap okullarına göndermelerine neden olmuştur.

> *"Oğlumun sınıfı çok kalabalıktı, öğretmeni de sürekli değişiyordu. Son olaylardan sonra okulda bazı çocuklar Suriyeli olduğu için dövmüşler. Ne müdür ne de öğretmen bir şey yapmadı. Bu yüzden ben de çocuğu Özel Arap Okuluna verdim. Yıllık 500 dolar…Benim için çok para ama başka çarem yoktu Türkiye'de çocuk büyütmek çok zor." (Abidin,38 Suriyeli, Geçici Koruma, Hemşire, 2014).*

Suriyeli sığınmacıların eğitimi sadece çocukların zorunlu eğitime erişimi değil aynı zamanda üniversite eğitimini de kapsamaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de üniversite eğitimine devam etmek isteyen geçici koruma altındaki Suriyelilerin üniversiteler tarafından düzenlenen Yabancı Öğrenci Sınavı'nı (YÖS) geçmeleri

gerekmektedir (Şimşek, 2017: 19). Saha çalışmasındaki görüşmecilerden olan ve bir kamu üniversitesinde mühendislik son sınıf öğrencisi olan Abdullah geçici koruma statüsünde üniversite öğrencisi olmayı şöyle ifade etmektedir:

> *"Üniversitede bir sorunum yok hem Türk arkadaşlarım var hem de bir sürü yabancı var okulda onlarla iletişimim çok iyi. Okuldayken kendimi herhangi bir öğrenci gibi hissetsem de mesela arkadaşlarım şehir dışına gezi planlıyor ben gidemiyorum. Bizim bu kimlikle şehir dışına izinsiz çıkmamız yasak. Bursa'da veya Kocaeli'nde staja başvurmak istiyorum ama Göç İdaresi izin vermez diye korkuyorum. Mezun olduktan sonra İstanbul'da çalışmak istiyorum ama orası da kapalı bize. Ankara'ya hapsedilmiş gibi hissediyorum bazen."(Abdullah, 25, Suriyeli, Geçici Koruma, Öğrenci, 2013).*

Abdullah'ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere geçici koruma kimlik belgesi düzenlendiği şehir için geçerli olup şehir dışına ancak Göç İdaresinin izni ile sınırlı bir süre gitmek mümkündür. Sahada mülakatlardan edinilen bulgu bu iznin verilmesi ile ilgili açık bir düzenleme olmaması nedeniyle bu konuda karar vericilerin mutlak bir takdir yetkisine sahip olduğu ve yetkililerin bazen keyfiyet ölçüsünde tutarsız kararların verdiği yönündedir.

Suriyelilerin eğitime erişimleri ile ilgili bir başka konu yetişkinlere yönelik Türkçe dil eğitimi ve meslek edindirme kurslarıdır. Bu kapsamda MEB Halk Eğitim Merkezleri başta olmak üzere proje temelli yürütülen STK kursları da mevcuttur (Erdoğan, 2022:78-79). Ancak sahadan edinilen izlenim özellikle Suriyeli kadınlar arasında bu kurslara katılımın oldukça sınırlı olduğu yönündedir. Dahası kurslara katılan Suriyelilerin devamlılığı da çok düşüktür. Nitekim saha çalışmasında profesyonel meslek sahibi Suriyeli kadınlar dışındaki görüşmeci kadınların Türkçeyi

anlamadığı ve konuşamadığı tespit edilmiş ve bu görüşmecilerle yapılan mülakatlar tamamen tercüman desteği ile gerçekleşmiştir.

2.1.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim

GKY'ye göre geçici koruma altındaki tüm Suriyeliler kayıtlı oldukları illerde ulusal sağlık sigortası kapsamındaki Türk vatandaşları ile aynı sağlık hizmetlerini alma hakkına sahiptir. Bu bağlamda geçici koruma statüsündeki Suriyeliler hem birinci hem de ikinci basamak sağlık hizmetleri için kamu sağlık kurumlarından ücretsiz yararlanmakta, ilaç giderlerinin ise yalnızca %20'sini[39] ödemektedir (Kaya, 2021: 164). Öte yandan Suriyeli mülteci nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde kurulan Göçmen Sağlık Merkezlerinden (GSM) de sağlık hizmeti alınması mümkündür. Avrupa Birliği'nin finanse ettiği ve Sağlık Bakanlığı'nın yürüttüğü "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi" (SIHHAT) Projesi çerçevesinde kurulan Göçmen Sağlığı Merkezlerinde Arapça bilen Türk sağlık personelinin yanı sıra Suriyeli doktor ve hemşireler de sağlık hizmeti sunmaktadır.[40]

Ankara İl sağlık Müdürlüğü verilerine göre Ankara'da 8 adet GSM vardır.[41] Saha çalışması çerçevesinde Altındağ, Mamak ve Beypazarı ilçelerindeki GSM'ler ziyaret edilerek gözlem yapılmış ve hem kendileri de geçici koruma statüsünde olan doktor ve diğer sağlık çalışanlarıyla hem de sağlık hizmeti almak için GSM'ye gelen Suriyeli sığınmacılarla mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlardaki ortak vurgu GSM'lerden duyulan memnuniyet üzerine olmuştur. GSM'lerde Suriyeli sağlık çalışanlarının hizmet vermesi ve Türk çalışanların da Arapça bilmesinin dil bariyerini ortadan kaldırması Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerinden duyduğu memnuniyetin başlıca gerekçesini

[39] İlaç giderlerinin %80'lik kısmı 2018'e kadar AFAD, 2018'den itibaren ise GİGM tarafından sübvanse edilmektedir.
[40] SIHHAT : http://www.sihhatproject.org/hakkimizda.html (Son erişim tarihi: 27 Haziran 2023)
[41] https://ankaraism.saglik.gov.tr/TR-278313/gocmen-sagligi-merkezleri.html

oluşturmaktadır. Öyleki yapılan mülakatlar çerçevesinde Suriyeli mültecilerin Türkiye'de en memnun olduğu kamu hizmeti sağlık alanıdır.

> *"Hastaneler iyi ama çok kalabalık. Türkçe bilmediğimiz için derdimizi anlatmak çok zor oluyor. Bu nedenle çok ciddi bir hastalık olmadıkça Göçmen Sağlığı Merkezine gidiyoruz artık. Burada Suriyeli doktorlar olduğu için Türkçeye gerek yok. Hâlimizi kolayca anlıyorlar. Devlet ilaç da veriyor zaten. Türkiye'de sağlıktan çok memnunum."(Muhammed, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Telefon Tamircisi, 2014)*

Öte yandan Ankara'da yapılan saha araştırmasında bazı Suriyeli görüşmeciler ciddi durumlarda sağlık hizmetine erişimde sıkıntı yaşadıklarını ve kendilerinden tedavi için para talep edildiğini ifade etmişlerdir.

> *"Suriye'de atılan bombalar yüzünden oğlum bacağını kaybetti ve yürüyemiyor. Protez bacak istedik ama para ile almamız gerektiğini söylediler. Zaten evimizi, hayatımızı savaş yüzünden bırakıp geldik. Kocam bizi yük olarak görüp beni boşadı. Burada hiçbir şeyim yok. Bacak için nasıl para bulabilirim ki" (Hatice, 49, Suriyeli, Geçici Koruma, Çalışmıyor, 2018).*

Görüşmecinin ifadelerinden anlaşılacağı üzere geçici koruma statüsü sahibi Suriyelilerin sağlık hizmetlerine erişimi ücretsiz olsa da bu hakkın belirli kısıtları vardır. Nitekim GKY'ye göre organ nakli, protez, ortez, hemodiyaliz veya uzun süreli tedaviyi gerektiren kronik hastalıkların tedavisinde mültecilerin tedavi ücretlerini kendilerinin karşılaması gerekmektedir (Şimşek, 2017: 19). Öte yandan Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin iç savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalmış olmaları dolayısıyla bu mülteciler arasında patlayıcılar yüzünden uzuvlarını kaybetmiş ya da uzun süreli tedaviye ihtiyaç duyan kişi sayısının yüksek olma ihtimali oldukça kuvvetlidir.

Dolayısıyla geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler için sağlık hizmetlerine tam erişimden bahsedilemez. Ancak bu durum devletin haklar bağlamında yurttaş ve göçmen statülerini ayırmasından ziyade neoliberal dönüşümle birlikte kamunun Türkiye'de sağlık hizmetlerinden kademeli olarak çekilmesi ve Türkiye'nin genel ekonomik durumu ile ilgilidir.

2.1.4. Çalışma İznine Erişim ve Ankara Emek Piyasasındaki Koşulları

Geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin barınma masrafları dahil her türlü giderlerinin finansmanını kendilerinin karşılamak zorunda olması mültecilerin yaşamlarını sürdürmek için istihdam piyasasına katılımını zaruri kılmaktadır. Ancak tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere Suriyelerin kitlesel göçü 2011 yılında başlamasına rağmen 2016 yılına kadar geçici koruma altındaki Suriyelilerin çalışma iznine erişimini kolaylaştıracak herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu durum profesyonel meslek sahibi Suriyeli mültecilerin önemli bir bölümünün düzensiz yollarla Avrupa'ya göç etmesine neden olurken, vasıfsız Suriyeli emekçiler ise Türkiye'deki yaygın kayıtdışı sektörde uzun çalışma saatleri ile sağlıksız ve güvencesiz koşullarda istihdam imkânı bulmuşlardır (İçduygu ve Diker, 2017: 24). Saha araştırmasında yapılan mülakatlar geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Türkiye'ye/Ankara'ya göç ettikleri ilk dönemlerde yaygın bir emek sömürüsüne ve hak gaspına maruz kaldıklarını göstermektedir. Öyle ki görüşmecilerden her biri göç deneyiminin ilk yıllarında ücret gaspına ve Türk çalışanlardan daha fazla çalıştırılıp daha az ücretler alarak emek gaspına maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir.

"Ankara'ya geldiğimiz ilk yıllar çok zordu. Zaten hiç Türkçe anlamıyordum. İnşaatlarda çalıştım ama çok paramı yediler. O dönemde devletten gelen ve komşuların yaptığı yardımlar olmasa hayatta kalamazdık. Şimdi mobilyacı da daha düzenli bir işim var. Zaten diğer tüm çalışanlarda benim gibi Suriyeli. Yardımlar

azalsa da işten paramızı düzenli alıyoruz. Eğer bir patron paramızı vermezse orada hiçbir Suriyeli çalışmaz artık." (Sait, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Mobilya İşçisi, 2016)

15 Ocak 2016 tarihinde "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" yürürlüğe girmiş ve yönetmelik çerçevesinde Türkiye'de en az 6 ay geçici koruma statüsünde olan Suriyeli mültecilerin kayıtlı oldukları şehirlerde yalnızca Türk vatandaşlarının icrasına izin verilen işler haricinde sayıları bir işyerinde Türk vatandaşlarının sayısının %10'unu geçememek kaydıyla işverenlerin başvurusu aracılığıyla çalışma izni almaya hak kazanmaları düzenlenmiştir (Erdoğan, 2022: 80-81). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın resmi verilerine göre Türkiye'deki çalışma iznine sahip Suriyeli sayısı 2018 yılında 34.573 kişi iken, 2021 yılında bu sayı 91.500 kişiye yükselmiştir (CSGB, 2021).[42] Türkiye'de 3.5 milyon geçici koruma statüsüne sahip Suriyelinin yaşadığı dikkate alındığında Suriyelilerin kayıtlı istihdam oranının düşüklüğü önemlidir. Nitekim Türkiye'de bir milyonun üstünde Suriyeli mültecinin kayıtdışı olarak çalıştığı tahmin edilmektedir (Özçürümez ve Yıldırım, 2022: 101).

Ankara'da yapılan saha çalışmasında geçici koruma statüsüne sahip olan Suriyeli mültecilerin Siteler'deki mobilya sektöründe, tarım sektöründe ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Dahası çoğunlukla proje bazlı kamu hizmetlerinde istihdam edilen profesyonel meslek sahibi Suriyeliler dışındaki tüm görüşmeciler kayıtdışı olarak çalışmaktadır.

Tez çerçevesinde mülakat yapılan Suriyeli profesyonel meslek sahibi mülteciler SIHHAT programı, PIKTES programı gibi AB tarafından finanse edilip Türkiye'de bakanlıklar aracılığıyla sağlık ve eğitim gibi alanlarda yürütülen projeler

[42] https://www.csgb.gov.tr/media/90062/yabanciizin2021.pdf

çerçevesinde istihdam edilen kişilerden oluşmaktadır. Saha çalışmasından elde edilen bulgular çalışma iznine sahip bu mültecilerin proje kapsamında birlikte çalıştıkları Türk çalışanlardan daha düşük bir ücrete tabi oldukları yönündedir. Bu minvalde ücret gaspına uğrayan Suriyeli profesyoneller aynı zamanda uyruklu bağı ve Arapça bilmeleri nedeniyle aynı işte çalıştıkları Türk meslektaşlarından daha fazla çalışmak zorunda kaldıklarını dile getirmişlerdir.

"Ben 2014 yılında Suriye'de Dahiliye uzmanlığımı aldım. 2015 yılında Esat'ın taraftarı olmadığım için Türkiye'ye geldim. 2017 yılından beri SIHHAT projesi çerçevesinde çeşitli sağlık merkezlerinde çalışıyorum. Son 2 yıldır bu göçmen sağlığı merkezindeyim. Türkiye'deki doktorlarla aynı işi yaptığım halde daha az maaş alıyorum. Vatandaşlığa başvuru yaptım hala kabul gelmedi. Avrupa'ya gitmek istiyorum Göç İdaresi izin vermiyor. Burada hakkımın yenildiğini hissediyorum." (Mehmet, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Doktor, 2015)

"2013 yılında IŞİD yüzünden Türkiye'ye kaçıp Malatya'ya yerleştik ilk. Kocamın Ankara'ya gelen arkadaşları burada iş olduğunu söyleyince buraya geldik sonra. Ben Suriye'de hemşireydim. Bir çocuğum çok hasta olduğu için kocamın maaşı yetmedi bize mecbur ben de çalışmak zorunda kaldım. Bu geçici koruma merkezinde resmiyette hastabakıcı olarak görünüyorum ama gerçekte asgari ücrete hemşire olarak çalışıyorum. Hatta geçen hafta çağırdılar proje bütçesinde kısıntıya gitmeleri gerektiği için maaşımdan 500 lira daha keseceklermiş. Kabul etmiyorsan sözleşmeni feshederiz dediler… Türk hemşirelere böyle bir şey söylememişler ama. Suriyeli olduğumuz için burada ikinci sınıf muamele görüyoruz bu haksızlık ama boyun eğmekten başka çarem yok".(Hafza, 39, Suriyeli, Geçici Koruma, Hemşire, 2013)

Mehmet ve Hafza'nın durumundan anlaşılacağı üzere Ankara'daki geçici koruma statündeki mültecilerin maruz kaldığı emek sömürüsü ve işyerinde dışlanma dinamikleri sahip olunan eğitim ya da kültürel sermaye fark etmeksizin tüm Suriyelileri yatay kesen bir olgudur. Geçici koruma statüsünün sebep olduğu belirsizlik ve güvencesizlik hissi çalışma izni sahibi eğitimli Suriyelilerin dahi ücret gaspına ya da emek sömürüsüne karşı itiraz yollarını tıkamaktadır. Ancak kayıtdışı sektörlerde niteliksiz çalışanların maruz kaldığı sömürü ve dışlama pratikleri bu sektörlerde işgücü fazlasının yarattığı rekabet nedeniyle çok daha vahşidir.

Ankara'da mobilya ve hizmetler sektöründe yoğunlaşan Suriyeli çalışanların büyük bir çoğunluğu kayıt dışıdır. 2016 yılında çıkan Yönetmeliğe rağmen kayıtdışı istihdamdaki yaygınlığın bazı temel sebepleri vardır. Öncelikle Türkiye'de devlet-sermaye bağlantısı nedeniyle kamu otoritelerinin Suriyeli mültecileri yönetmede yasal ve cezai araçları kullanma biçimleri sermaye ve işletme sahiplerinin arayışları ve çıkarları ile yakından ilişkilidir (Belanger ve Saraçoğlu, 2020: 414). Bu bağlamda rekabet gücünün ve verimliliğin düşük, kayıt dışılığın ise yüksek olduğu Ankara ekonomisinde Sitelerdeki mobilya sektörü gibi küçük aile işletmelerine dayalı işyerlerinin karlılığını devam ettirebilmesi ve/veya hizmetler sektöründeki küçük işletmelerin artan girdi maliyetlerine rağmen yüksek rekabet nedeniyle fiyatlarını arttıramazken bilançolarını denkleştirebilmeleri ancak emek maliyetlerini daha da düşürmeleri ile mümkündür. Bu noktada varlıklarının büyük bir kısmını savaş nedeniyle Suriye'de bırakıp Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan ve emeklerinden başka satacak hiçbir şeyleri yokken yasal statülerinden kaynaklı olarak güvencesiz ve belirsiz koşullarda hayatta kalma mücadelesi veren Suriyelilerin Ankara'daki mobilya ve hizmetler sektörüne yoğun emek arzı Ankaralı işyeri sahiplerinin emek maliyetlerini azaltacak bir çözüm işlevi görmüştür.

Kamu otoritelerinin izleme eksikliği, devlet yetkilerinin işyeri suiistimallerine karşı kayıtsızlığı ve ekonomik kriz bağlamında savunmasız durumda olan Türk işçilerinin desteğinin olamaması bu kapsamda Suriyeli işçilere yönelik emek sömürüsünü ve ücret hırsızlığını yaygınlaştırmıştır (Belanger ve Saraçoğlu, 2022). Uzun çalışma saatleri ile sağlıksız ve güvenli olmayan koşullar Suriyelilerin kayıtdışı sektörde karşılaştığı en yaygın zorluklardır (İçduygu ve Diker, 2017. Saha çalışmasında Sitelerde özellikle mobilya imalatında çalışan Suriyeli işçilerin bazen ölümle sonuçlanan iş kazalarına sık sık maruz kalırlarken bu durumun hem işyeri sahipleri hem de işçiler tarafından kanıksandığı gözlemlenmiştir.

Öte yandan istihdam piyasasında emek fazlası olan Türkiye'de Türk işçiler için de kayıt dışılık ve emek sömürüsü yaygınken, Suriyeli sığınmacıların çalışma iznini düzenlemek için çıkartılan yönetmelikte Suriyelilerin kayıtlı istihdamının görece yüksek maliyetinin tüm yükünün işverene yüklenmesi ve Suriyelilerin yasal istihdamını teşvik edecek uygulamaların hayata geçirilmemesi işverenlerin kayıtlı Suriyeli işçi çalıştırma isteğini azaltan bir diğer etkendir (Özçürümez ve Yıldırım, 2022).

Saha çalışmasında Suriyeli işçilerin de çalışma izni almak konusunda çok talepkar olmadığı saptanmıştır. Bunun en büyük sebebi kayıtlı istihdamın Suriyeli çalışanların Türk vatandaşlarına karşı istihdam piyasasında kazandıkları rekabet avantajını kaybetmekten korkmalarıdır (İçduygu ve Diker, 2017: 23). Nitekim Ankara'da Suriyelilerin çalıştığı işler büyük ölçüde yerli işgücünün de çalışabileceği niteliksiz işlerdir. Bu bağlamda istihdam için yerli işgücü ile rekabet etmesi gereken Suriyeli sığınmacıların işverenlerce tercih edilmelerinin en büyük nedeni sigorta talep etmeyip Türk emekçilerden daha ucuza çalışmalarıdır.

"Çalışma iznine ihtiyacım yok. Eğer patrondan sigorta istersem beni çıkartır yerime bir Türkü çalıştırır. Zaten Türkler sigorta istediği için bizi

çalıştırıyorlar… Emekli olmam imkânsız olduğu için sigortayı ne yapayım ki, hastanede bakıyorlar ilaç veriyorlar zaten. Hem eğer sigortam olursa para yardımı kesiliyormuş. O yüzden sigorta istemem."(Mahfi, 26, Suriyeli Geçici Koruma, Bulaşıkçı, 2016)

Ankara'da geçici koruma altındaki Suriyelilerin kayıtdışı istihdamı sadece mobilya ve hizmetler sektörü ile sınırlı değildir. 2016 tarihli yönetmelikle çalışma izninden muaf tutulan ve Valiliklere başvurularak alınacak çalışma izni muafiyet belgesi ile kayıtlı şekilde istihdamın mümkün olduğu tarım ve hayvancılık sektöründe dahi kayıt dışılık hakimdir (Erdoğan, 2022). Daha önce detaylıca aktarıldığı üzere Ankara'nın kırsalındaki nüfusun azlığı ve yaş grubunun yüksekliği Beypazarı ve Ayaş gibi tarımın hala güçlü olduğu ilçelerdeki işgücü ihtiyacının ucuz emek talebi Suriyeli sığınmacıların istihdamı ile karşılanmaktadır. Beypazarı'nda yapılan mülakatlarda sabah 5'de başlayıp akşam 5'e kadar süren tarla işinde günlük kazancın 2021 yılının Ekim ayında 85 lira olduğu tespit edilmiştir. Görüşmeciler ağır çalışma koşullarında bu ücretin yetersizliğini dile getirmiş ve az sayıdaki Türk tarla işçisinin onlardan daha fazla ücret aldığını vurgulamışlardır. TUİK verilerine göre 2021 yılında mevsimlik tarım işçilerinin ortalama günlük ücreti 127 liradır[43]. Bu veri Ankara'da tarım sektöründe çalışan Suriyeli tarım işçilerinin yoğun bir emek sömürüsüne ve tarımsal istihdamda ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir.

Ankara'daki geçici koruma statüsündeki Suriyeli sığınmacılar tek gelir kaynakları olan işlerini yitirmekten korktukları için güvencesiz istihdama ve maruz kaldıkları emek sömürüsüne boyun eğerken Belanger ve Saraçoğlu'nun (2020: 425) tespit ettiği üzere ücret hırsızlıklarına ve hak suiistimallerine karşı gayri-resmi kanallar ve ağlar aracılığıyla çözüme yönelik stratejiler üretmeye çalışmaktadırlar. Saha

[43] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Isletme-Isgucu-Ucret-Yapisi-2020-2021-45783#:~:text=S%C3%BCrekli%20tar%C4%B1m%20i%C5%9F%C3%A7ilerine%20%C3%B6denen%20ayl%C4%B1k,i%C3%A7in%202%20863%20TL%20oldu.

çalışmasında Ankara'da Suriyeli göçmen ağının güçlenmesine paralel olarak Suriyeli işçilerin birbirleri ile dayanışma geliştirdikleri ve belirli bir ücret altında çalışmanın reddedilmesinin göçmen ağı içinde örgütlendiği dahası ücret gaspı yapan işverenlerden diğer Suriyeliler haberdar edilerek Suriyeli çalışanların o işyerinde çalışmasının önüne geçildiği tespit edilmiştir.

> *"Ankara'da ilk yıllar çok zordu. Patronun parasını yemediği kimse bulamazsın burada. Zaten herkes tutunma derdiyle ne ücret verilse çalışmayı kabul ediyordu. Ama şimdi birbirimize destek oluyoruz. Ortak whatsapp gruplarında para vermeyen patronların ismi yazıyor. Kimse gidip orada çalışmıyor böylece. Yıllardır buradayız, işi öğrendik. Sigorta da istemiyoruz zaten. Bu yüzden asgari ücrette anlaşmaya çalışıyoruz ama ustalara verseler de diğer herkes asgari ücretin biraz altında çalışıyor. (Sait, 37, Suriyeli, Geçici Koruma, Mobilya İşçisi, 2016).*

İstihdam piyasasındaki emek sömürüsüne ve ayrımcılığa karşı geliştirilen çözüm stratejilerinden biri de esnaflaşmaktır. Nitekim günümüzde Türkiye'deki en büyük yabancı girişimci grubunu Suriyeliler oluşturmaktadır (İçduygu ve Diker, 2017: 27). Tezin ikinci bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere başlangıçta göçmenleri birbirine bağlayan ağ yapısı göçmen gruplar standartlaşmış ekonomik kaynaklardan dışlanarak marjinalleştirildikçe etnik alt ekonomilere dönüşmektedir (Yans- McLaughlin, 1990: 12). Gaziantep, Mersin, İstanbul gibi Suriyeli büyük girişimcilerin yerleştikleri şehirlerin aksine daha çok Suriye kırsalından göç alan Ankara'da gelişen Suriyeli girişimciliği Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgelerde Suriyelilerin tüketim ihityaçlarına cevap verecek küçük işletmeler açarak esnafa dönüşme şeklindedir. Göçmenlerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgelerde meydana gelen bu ekonomik faaliyeti *etnik kümelenme ekonomisi* olarak tanımlayan Portes ve Manning'e göre

(1986: 330) etnik kümelenme ekonomisi yapılaşma sürecini tamamladıktan sonra yeni gelen bir göçmenin bölge sınırları dışına çıkmadan tüm ihtiyaçlarını karşılamasını ve yaşamını sürdürmesini mümkün kılacak tüm faaliyetlere bu ekonomik yapı içinde ulaşması mümkündür. Saha çalışmasında Ankara Altındağ'da Suriyelilerin ve yerleşiklerin Küçük Halep olarak adlandırdıkları bölgede böyle bir etnik kümelenme ekonomisinin yapılanma sürecinde olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır. Bölgede Suriyeli sığınmacıların her türlü tüketim ihtiyaçlarına cevap verecek Suriyeli işletmeler mevcut olup bu işletmelerin çalışanlarının da tamamen Suriyelilerden oluştuğu gözlemlenmiştir. Altındağ bölgesi bu kapsamda Ankara'daki tüm Suriyeli sığınmacılar için çekim merkezi haline gelmiş ve de Beypazarı ve Ayaş'tan dahi Suriyeli sığınmacıların alışveriş yapmak için bu bölgeye geldikleri saptanmıştır.

Saha çalışmasında küçük işletme sahibi Suriyeli görüşmecilerden sadece Ali, ailesi Suriye'de baharatçılık yaptığı için işletmecilik deneyimine sahiptir. Diğer görüşmecilerin hiçbirinin Suriye'de işletme sahibi olmadığı saptanmıştır. Ancak Ankara'daki emek piyasasında ücretlerin düşüklüğü ve çalışma şartlarının zorluğu yaşadıkları mahallelere ilk yerleşenlerden oldukları için hem Türkçeyi öğrenmiş olan hem de göçmen ağının içinde güçlü bir sosyal sermayeye sahip olmaları nedeniyle kanaat önderine dönüşen bu görüşmeciler sosyal sermayelerini Suriyelilerin ihtiyaçlarına cevap verecek küçük işletmeler açmak amacıyla kullanmışlardır.

> *"Tarlada tüm aile çalışıyorduk ama hep geçim zorluğu yaşıyorduk. Marketler de bizim için çok pahalı. Hem bizim yediğimiz zahter gibi bazı şeyler sizde hiç yok. Bu yüzden babamın desteği ile bu bakkalı açmaya karar verdim. Buradaki tüm Suriyeliler birbirini tanır. Veresiye defteri de tutuyorum bu nedenle. Şimdi Suriyeli komşularım benden alışveriş yapıyor hep." (Abdulbekir, 28, Suriyeli, Geçici Koruma, Bakkal, 2013*).

Geçici koruma statüsü altındaki Suriyeliler yasal olarak Türk vatandaşları gibi kendi iş yerlerini açma hakkına sahiptir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 73). Ancak saha çalışmasında Ankara'daki ilçeler arasında belediyelerin farklı uygulamalara sahip olduğu tespit edilmiştir. Görüşmecilerin beyanına göre Beypazarı Belediyesi yasal hakları olmasına rağmen Suriyelilere işyeri ruhsatı vermemekte ve görüşmecilerin "emanetçi" ismini verdikleri Türk vatandaşları onlar adına işyeri açarken, bu kişiler sadece ruhsatta isimleri olduğu için Suriyeli işyeri sahiplerinden her ay 500-800 lira arası değişen ücretler almaktadır. Öte yandan işyeri kirası ve vergiler tamamen Suriyeli işletmecilerin yükümlülüğündedir. Suriyeli göçmen ağının en güçlü olduğu bölge olan Altındağ ilçesinde ise yasa ile uygulama arasında bir farklılık yoktur. Ancak bu bölgede de yapılan mülakatlar neticesinde Suriyeli küçük işletmelerin önemli bir bölümünün Türk vatandaşlığı kazanmış Suriyeliler üzerine ruhsatlandığı tespit edilmiştir. Daha sonra aktarılacağı üzere istisnai yolla Türk vatandaşlığına geçen Suriyeliler için bir gelir alanına dönüşen bu durum geçici koruma altındaki Suriyelilerin konumlarının belirsizliği nedeniyle her an değişme riskine sahip olan uygulamalara karşı işyerlerini koruma isteğinin bir sonucu olduğu tespit edilmiştir.

> *"Türkiye'de ne olacağımız belirsiz. Erdoğan başta olduğu sürece bir şey olmaz o bize sahip çıkıyor ama muhalefet sürekli bizi kovmanın derdinde. İlerde belki bir şey olur Suriyelilerin işyerlerine el koyma kararı çıkartırlar. Bu yüzden Türk vatandaşlığına geçmiş olan bizden birinin üzerine dükkanı yapmak mantıklı daha mantıklı. Dükkana el koyarlarsa o mahkemeye gidebilir, artık hakları var sonuçta." (Ali, 33, Suriyeli, Geçici Koruma, Baharatçı, 2013).*

Ali geçmişte Mardin'de Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun olmuş ve savaşla birlikte Türkiye'ye göç etmiş eğitimli bir birey olmasına rağmen geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin kırılganlığını ve sürekli değişen yasal mevzuat ve de tutarsız

uygulamaların Ankara'da yaşayan Suriyeli mültecilerde nasıl bir güvensizlik hissi yarattığının açık bir kanıtıdır. Türkiye'de haklara sahip olmanın ve hak gaspında yetkili mercilere başvurunun sadece Türk vatandaşlarına tanınan bir ayrıcalık olduğunu düşünen Suriyeli işletme sahipleri bu nedenle ya işyerlerini Türk vatandaşı olan birinin üstüne yapmayı ya da sermayenin büyük bir bölümü kendisine ait olsa da Türk bir ortak ile işyeri açmayı tercih ettikleri saha çalışmasında tespit edilen bulgulardandır. Nitekim Belanger ve Saraçoğlu da (2020) bazı Suriyelilerin Türk sahibi adına işyeri kurarken anlaşmanın koşullarına göre sahibine kârdan pay verdiklerini veya aylık sabit bir miktar ödediklerini çalışmalarında dile getirmişlerdir.

> *"Suriye'de telefon tamir işi yapıyordum. Savaş yüzünden Türkiye'ye göç edip Ankara'da bir süre mobilyacıda çalıştım. O zamanda yine mahalledeki Suriyelilerin telefonunu tamir ediyordum. Bir süre sonra kendime bir telefon tamir dükkânı açtım işlerim de iyi gidiyordu ama yazın çıkan olaylarda dükkanıma saldırıp her şeyi kırdılar. Şimdi mahalleden bir Türk ile ortak olarak bu yeni yeri açtım…O tamirden anlamıyor… Ama bir Türkün dükkânı olduğu için saldırmazlar artık." (Muhammed, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Telefon Tamircisi, 2014).*

Muhammet'in ifadelerinden anlaşılacağı üzere işyerlerinin Türk vatandaşları üzerine yapılması yönelimi sadece kamu otoritelerinin değişken kararlarından kaynaklanan güvensizliğin değil aynı zamanda Ankara'da da yükselen göçmen karşıtlığının bir sonucu olarak Suriyelilere yönelik artan saldırılardan işyerlerini koruma kaygılarının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.

Öte yandan sahada yapılan gözlemler sosyal yardımları ve Kızılaykart ile verilen nakdi desteği kaybetmeme isteğinin işyeri ruhsatlarının Türk vatandaşlarının üzerine yapılmasının bir diğer gerekçesi olduğunu ortaya çıkartmıştır. Nitekim işyeri

sahibi tüm Suriyeli sığınmacılar Kızılaykart ile yapılan yardımlardan faydalanmaya devam ettiklerini ifade etmişlerdir. Dahası saha çalışması sırasında alışverişte sadece nakit paranın kullanıldığı bu işletmelerin hiç fiş kesmediği dolayısıyla Türkiye'de zaten yaygın olan kayıtdışı ekonomiye eklemlendikleri tespit edilmiştir.

2.1.5. Sosyal ve Mali Yardımlara Erişim

Geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin kayıtdışı sektörlerde ağır çalışma koşulları altında ucuz ve güvencesiz istihdamı Suriyeli mültecilerin emekleri karşılığında aldıkları ücretlerin temel ihtiyaçlarına dahi yetmemesine sebep olmaktadır. Nitekim Dünya Bankası'nın 2019'da yayınladığı rapora göre Türkiye'deki Suriyelilerin %79'u yoksulluk sınırının altında %28'i ise açlık sınırının altında yaşamaktadır (Erdoğan, Şener ve Ağca, 2021: 65). Bu durum geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin büyük bir kısmının hayata tutunmak, barınma ve beslenme gibi en temel ihtiyaçlarını karşılamak için bile ayni ve mali yardıma gereksinim duyduğunu göstermektedir. Ankara'da yapılan saha çalışmasında STK'lar tarafından düzensiz ve belirsiz aralıklarla yapılan yardımlar dışında geçici koruma altındaki Suriyelilerin yararlandığı en önemli nakit temelli yardımın SUY programı kapsamında yürütülen Kızılaykart uygulaması olduğu tespit edilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarılan koşullara sahip olanlara başka bir deyişle dezavantajlı gruplara ve mali yardıma ihtiyaç duyan tüm sığınmacılara 2023 yılı itibariyle kişi başı aylık 300 lira nakdi yardım yapılmaktadır.

> *"Kızılaykart olmasa hayatta kalamayız. Türkiye'de geçim zor. Bazen iş olmuyor. Ama karta her ay yatan para ile ev kiramı ödeyebiliyorum. Başımızın üzerinde çatı olsun da karnımız doyar bir şekilde…" (Hamza, 41, Suriyeli, Geçici Koruma, 2014, Bakkal)*

Saha çalışmasında geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin Türkiye'de belirsizlik ve güvencesizliğin kıskacındaki hayatlarında Kızılaykart ile kişi başı 300 liralık sabit bir gelirin varlığının göçmenlerin karar alma süreçlerinde, hayatta kalma stratejilerinde merkezi bir role sahip olduğu gözlemlenmiştir. Öyle ki kadının doğurganlığına kültürel olarak büyük bir önem atfeden Suriyeliler için doğan her çocuğun haneye 300 lira ek gelir anlamına da gelmesi Türkiye'deki Suriyeli mülteci kadınların ortalama doğum sayısını arttırıcı bir etkene dönüşmüştür. Zira Suriye'de kadınların ortalama doğum sayısı 2,4 iken, resmi verilere göre 2018 yılında Türkiye'deki Suriyeli mülteci bir kadın ortalama 5,3 çocuk doğurmaktadır (Özlem ve Gökler, 2021).

Öte yandan Kızılaykart yardımını almak için kayıtlı bir iş de çalışmıyor olma şartı Suriyeli mültecilerin programdan faydalanabilmek için kayıt dışı sektörde çalışarak yardımlardan yararlanma yoluna başvurmaları olasılığını arttırmaktadır (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 91). Nitekim daha önce bahsedildiği üzere saha çalışmasındaki görüşmecilerden projeler kapsamında kamu kurumlarında çalışan profesyonel meslek sahibi Suriyeli mülteciler dışındaki tüm Suriyeliler çalışma izni olmadan kayıtdışı olarak çalışmaktadır. İşletme sahibi olan görüşmeciler de dahil olmak üzere geçici koruma statüsü altındaki hiçbir Suriyeli mülteci çalışma izni talebinin olmadığını ifade etmiştir. Bunun en büyük gerekçesi ise Kızılaykart sayesinde sahip oldukları düzenli geliri kaybetme korkusudur.

> *"Kayıtlı çalışmak istemiyorum. Çünkü ilerde Türkiye'de emekli olmam imkânsız. Kızılaykart da kesiliyormuş resmi işe girince… Faydası yok zararı var yani çalışma izninin"(Sait, 37, Suriyeli, Geçici Koruma, Mobilya İşçisi, 2016)*

Geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli mültecilerin mali yardıma olan bağımlılıklarının çalışma yaşamında kayıt dışılıklarını arttırma eğilimi 2018 yılında SUY Programın'ndan Çıkış Strateji Belgesi'nin yayınlanmasına neden olmuş ve 2020

yılına kadar programın kademeli olarak sonlandırılması hedeflenmiştir (Özçürümez ve İçduygu, 2020: 90-91). Ancak Türkiye'de özellikle niteliksiz işlerde kayıtlı istihdam oranının yerli işgücü için bile sınırlı olması ve Covid-19 pandemisi nedeniyle istihdam kaybının daha da azalması mültecilerin resmi olarak çalışma yaşamına katılıp kendi kendilerine yetebilecekleri geçim kaynaklarına erişimlerini olanaksız kılmıştır. Dolayısıyla SUY programı ile yapılan mali yardıma ihtiyaç duyan Suriyeli mülteci sayısı her geçen gün artmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde aktarıldığı üzere geçici koruma statüsündeki ihtiyaç sahibi Suriyeli mülteciler Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Yasası çerçevesinde devlet tarafından finanse edilen ve Valilikler ve Kaymakamlıklar aracılığıyla dağıtılan gıda ve hijyen malzemesi, odun, kömür gibi ayni yardımlardan faydalanma hakkına sahiptir. Ankara'da yapılan saha görüşmelerinde Ankara Valiliği'nin ve İlçe Kaymakamlıklarının yılda birkaç kez olmak üzere ihtiyaç sahibi Suriyeli mültecilere gıda ve hijyen kolisi dağıttığı tespit edilmiştir. Suriyeli mülteciler genel olarak bu yardımlardan memnun olmakla birlikte yemek kültürü ve hijyen anlayışındaki farklılıklar nedeniyle kolilerden çıkan bazı ürünleri kullanmadıklarını, ihtiyaç duydukları bazı ürünlerin ise kolilerde yer almadığını ifade etmişlerdir.

> *"Gıda yardımı olarak çok fazla çay ve makarna geliyor. Biz çayı çok içmiyoruz. Makarna yerine de daha çok un verseler keşke. Katı (vita) yağı biz çok kullanıyoruz yemeklerde ama kutuda hiç olmuyor bu yağdan." (Hatice, 49, Suriyeli, Geçici Koruma, Çalışmıyor, 2018)*

Türkiye'de yerelde sosyal yardım ve hizmet konusundaki yetkili birimlerin başında belediyeler gelmektedir. 5393 sayılı Belediyeler Kanunu'nun 13. Maddesinde bir belediyenin sınırları içinde ikamet eden herkesin hizmetlerden eşit şekilde yararlanma hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmektedir (Kaya, 2021: 149). Ancak

Ankara'da yapılan saha çalışmasında geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin Ankara Büyükşehir Belediye'sinden herhangi bir sosyal ya da mali yardım almadıkları tespit edilmiştir.

> "*Ankara'ya ilk geldiğimizde belediye bize odun kömür yardımı ve gıda kolisi dağıtıyordu ama belediye diğer partiye geçince yardımlar birden kesildi. Kış günü kömüre ihtiyacımız var ama belediye dağıtmıyor. Satın alsak çok pahalı. Çocuklar hep hasta oldu…. Eski belediye Erdoğan'ın partisindeydi bize yardım ediyorlardı ama şimdiki muhaliflerde onlar zaten bizi ülkede istemediği için biz açlıktan ölmüşüz soğuktan donmuşuz umursamıyorlar." (Mustafa, 48, Suriyeli, Geçici Koruma, Tarım İşçisi, 2014).*

Mustafa'nın ifadelerinden anlaşılacağı üzere Suriyeli mülteciler belediyenin kendilerine yardım dağıtmamasının nedenini Türkiye'de muhalefet partilerinin Suriyelilere karşı dışlayıcı söylemlerinin pratikteki yansıması olarak değerlendirmektedir. Bu durum Ankara'da yaşayan Suriyeli mülteciler arasında seçimlerde muhalefetin iktidara gelme ihtimaliyle ilgili büyük bir korkuya sebep olduğu ve Ankara'daki/Türkiye'deki konumlarının belirsizliği gelecek planlarını muğlaklaştırdığı için toplumsal bütünleşme ile ilgili isteklerini zayıflattığı ve kendi sosyal ağlarına olan bağlılıklarını derinleştirdiği saha çalışması çerçevesinde yapılan mülakat ve gözlemlerde keşfedilmiştir.

2.1.6. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kamu Otoriteleri ile İlişkileri

Suriye'deki iç savaşın ardından 6 milyon Suriyelinin ülkelerini terk etmek zorunda kalması bu krizi bölgesel bir sorun olmaktan çıkartmış ve meseleye uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Bu durum Türkiye'ye sığınan milyonlarca Suriyeliye yönelik politikaları ve sosyal yardımlara erişimlerini AB başta olmak üzere uluslararası

örgütlerin ve STK'ların gözetlemesine ve finansal olarak desteklemesine yol açmıştır. Öyle ki Suriyeli sığınmacıların AB ülkelerine 2015 yazına benzer bir biçimde kitlesel sığınmacı akımını bir daha yaşamak istemeyen AB için Suriyeli mülteciler konusu Türkiye ile ilişkilerin ana ekseni haline gelmiştir (Balkan ve Tonak, 2022). Hem Türkiye'deki Suriyeli mülteci sayısının fazlalığı hem de geçici koruma altındaki Suriyelilerin durumlarının uluslararası toplumun odağında olması kamu otoritelerinin Suriyeli mültecilere yaklaşımında mevzuata uygulama konusunda daha dikkatli olmalarına neden olmuştur. Bu bağlamda Ankara'da yapılan saha çalışmasında kamu otoriteleriyle ilişkilerinde geçici koruma altındaki Suriyelilerin mevzuat dışı büyük bir hak ihlaline uğramadıkları tespit edilmiştir. Nitekim geçici koruma statüsü kimlik belgesi vermekten sorumlu olan ve Suriyeli mültecilerin işlemlerini yürüten Ankara İl Göç İdaresi ile ilgili mülakata katılan Suriyelilerin hepsi memnuniyetlerini ifade etmişlerdir.

> *"Kimlik almaya gittiğimde Ankara'ya kaydımı bir saatte yaptırdım. Zaten tercümanları olduğu için anlaşmakta sorun yaşamıyoruz. Göç İdaresi'nden tek şikâyetimiz şehir dışına her çıktığımızda izin almamız gerekiyor. Seyahat serbest olsa devletten başka da bir isteğim yok."(Hüseyin, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Gıda Toptancısı, 2013).*

Hüseyin'e benzer bir biçimde geçici koruma statüsündeki Suriyeli görüşmecilerin hepsi seyahat yasağından şikayet etmişlerdir. Ancak şehir dışına çıkmanın izne tabi olması Göç İdaresi'nin aldığı idari bir karar olmayıp uluslararası koruma statülerinin kısıtlamalarından biri olduğu için bu bağlamda mevzuatın uygulamasıyla ilgili bir ihlal söz konusu değildir.

Ankara'da yapılan çalışma Göç İdaresine benzer bir biçimde kaymakamlıkla olan ilişkilerinde de Suriyeli mültecilerin herhangi bir ayrımcılığa ya da kötü

muameleye uğramadığı gözlemlenmiştir. Polis teşkilatı Suriyeli mültecilerin iletişim halinde oldukları bir diğer kamu gücüdür. Yapılan mülakatlarda Suriyeli mülteciler polisten herhangi bir kötü muamele görmediklerini dile getirmişlerdir. Öte yandan pek çok görüşmeci bir sorun yaşadıklarında polisin kendilerine yardımcı olacağına inanmadığını ifade etmiştir.

> *"Tarlasında çavuşluk yaptığım patronlardan biri beni dolandırdı. Paramı vermedi. Polise gittim ama hiçbir şey yapamayacaklarını söylediler. Adamın adresi, numarası belli oysaki. Zaten piyasada adı da çıkmış. Ama vatandaş olmadığımız için polisler yardım etmiyor bize." (Hacı, 36, Suriyeli, Geçici Koruma, Çavuş, 2013)*

Görüşmeci Hacı gibi çoğu Suriyeli mültecinin Türkiye'de hak aramanın ve maruz kalınan suçlarda polis takibinin sadece vatandaşlara tanınmış bir ayrıcalık olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla geçici koruma statüsünün kendileri için Ankara'da yasallık tanıdığını bilen ve bu nedenle diğer göçmen gruplarından ayrışarak kamu otoritelerinden korkmayan Suriyeli mülteciler hak ihlalleri söz konusu olduğunda kamu otoritelerini kendileri için adil bir çözüm sunacak makamlar olarak görmemektedirler. Bu durum toplumsal yaşamda ve iş hayatında sık sık hak ihlallerine maruz kalan Suriyeli sığınmacıların çözüm için kendi göçmen ağlarının desteğine başvurmalarına neden olmakta dahası kendi aralarındaki yasalarca suç teşkil eden çatışmalarda dahi polise başvurmayarak adaleti cemaatleri içinde sağlamaya çalışmaktadırlar. Ankara'daki Suriyeli mülteciler ile kamu otoriteleri arasındaki mevzuata uygun ancak karşılıklı güvenin eksik olduğu bıçak sırtı bu ilişki Suriyeli mültecilerin toplumsal uyumunu zorlaştıran etmenlerden biridir.

2.1.7. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Yerleşiklerle İlişkileri

Ankara'daki geçici koruma statü sahibi Suriyelilerin yerleşiklerle ilişkisinin niteliğinin anlaşılabilmesi için öncelikle Suriyelilerle yerleşiklerin temas kurduğu karşılaşma mekanlarını tahlil etmek gerekmektedir. Bu mekanlar yerleşim alanları, işyerleri ve kamu hizmeti alınan yerlerdir. Daha önce bahsedildiği üzere geçici koruma statüsündeki Suriyeliler özellikle Altındağ ve Mamak ilçelerinde kentsel dönüşüm planı kapsamına alınan gecekondu mahallelerinde mekânsal olarak yoğunlaşmışlardır. Ankara'nın kent yoksullarına ev sahipliği yapan bu mahallelerden Örnek Mahallesi (ÇinÇin) gibi bazı yerleşim alanları aynı zamanda kriminal faaliyetlerin yüksek olduğu "damgalı mekânlar"dır (Atılgan, 2019: 65). Dolayısıyla bu bölgeler Suriyeli mülteciler yerleşmeden önce dahi Ankara'nın geri kalanından mekânsal ve sosyal açıdan ayrışmış alanlardır. Kentsel dönüşüm planının uygulamaya konulmasının ardından gecekondu yıkımlarının başlamasıyla birlikte bu bölgelerdeki marjinalleştirilmiş kent yoksullarının da önemli bir bölümü göç etmiş ve geriye sadece gelir düzeyi Ankara'nın başka bir semtinde yaşamaya yetmeyecek ölçüde düşük olan kişiler kalmıştır. Geride kalan kent yoksullarının ortak özelliği enformel sektörde niteliksiz işlerde sigortasız olarak çalışmaları ve devletten aldıkları sosyal yardımlarla hayatlarını sürdürmeleridir. Ankaralı kent yoksullarının ve Suriyelilerin yaşadığı bu bölgelerin kentsel dönüşümün tamamlandığı yenilenmiş alanların arasına sıkışmış durumda olması bu yerleşim alanlarının içe dönüklüğünü ve dışa kapalılığını pekiştirmektedir (Savran, 2022: 278). Öyle ki bu bölgeden Kızılay'a doğrudan toplu ulaşım imkanı olmadığı gibi Ulus yönüne toplu ulaşım seferi de çok seyrektir. Benzer bir durum Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı Beypazarı ilçesinde de dikkat çekmektedir.

Ankara'nın geri kalanından mekânsal ve sosyal açıdan ayrışan bu "kentsel adacık"ta Suriyeliler ve yerleşikler arasındaki ilişki zaman içinde şekil değiştirmiştir. Suriyeli mülteciler savaştan kaçıp Ankara'ya ilk yerleştikleri dönemde iktidarın "misafir" söylemi yerleşiklerde de karşılık bulmuş Müslümanlığın ortaklaştırıcı yönü ve Ensarlık vurgusu çerçevesinde boş olan gecekondular ücretsiz olarak ya da çok düşük kiralarla Suriyelilere verilmiş dahası kendileri de düşük gelirli olmasına rağmen bölgedeki yerleşikler hem eşyalarını hem de yiyeceklerini mültecilerle paylaşmışlardır. Danış ve Dikmen'in (2022: 38) de dikkat çektiği üzere Türk toplumunun Suriyelilere karşı bu misafirperverliğinin tüm dünya tarafından takdir edildiği bu dönemde toplumun üstü kapalı beklentisi Suriye'deki karışıklıkların kısa sürede sona ermesi ve Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönmesi yönündedir. Ancak beklentilerin aksine Suriyelilerin Türkiye'de kalıcı olacağının anlaşılması ve işgücü piyasasına katılmaları tüm ülkede olduğu gibi Ankara'da da yerleşiklerin Suriyelere karşı tutumunun dönüşmesine yol açmıştır. Nitekim Suriyelilerin yoğunlaştığı bölgelerde nüfuslarının yerleşikleri geçmesi ve gündelik hayatta görünümlerinin artması bu bölgedeki yerleşiklerde mekan kaybı kaygısını (Saraçoğlu ve Belanger, 2018) arttırmıştır. Bu durum yerleşik halkın bölgeye yeni Suriyeli mülteci taşınmasına karşı çıkmasının yanı sıra bu mahallelerde yaşayan Suriyelilere yönelik sözlü ve fiziksel kötü muameleye varan dışlayıcı pratikler sergilemelerine yol açmıştır. Nitekim Ağustos 2021 yılında Önder Mahallesinde Suriyelilere yönelik pogrom girişimi yerleşiklerle Suriyeliler arasındaki gerilimin zirvesini oluşturmaktadır.

> *"Ankara'ya ilk geldiğimizde komşularımız bize karşı çok iyi davranıyordu. O zaman üstümüzdeki kıyafetlerden başka bir şey getirememiştik Ankara'ya, ev eşyalarını bile komşular verdi hep. Her gün biri yemek de getiriyordu. Bugün sokakta yürürken dahi küfredenler, gidin sizi istemiyoruz diyenler oluyor. Oysa artık çalışıyoruz kimseden yardım almadan yaşamaya çabalıyoruz. Bize neden*

böyle düşman oldular anlamıyorum." (Muhammet, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Telefon Tamircisi, 2014)

Ankaralı yerleşiklerle Suriyelilerin bir diğer karşılaşma mekanları kentsel hizmetlerin alındığı okullar, parklar, hastaneler ve camilerdir. Ancak bu mekanlarda meydan gelen etkileşimler de yerleşikler ve Suriyeliler arasında karşılıklı anlayışı ve bir arada yaşama bilincini doğurmamış aksine toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir. Savran'ın (2022: 279) dikkat çektiği üzere Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde cami ve parklar da dahi yerleşikler ve Suriyeliler arasında ayrışma vardır. Öyle ki 2021'deki pogrom girişimin ardından uzunca bir süre yetkililer fiili olarak Suriyelilerin parklarda toplu olarak bulunmalarını yasaklamıştır.

"Hafta sonu ailemle birlikte Altınpark'a gittik. Zabıtalar Suriyelilerin girmesi yasak diye bizi içeri almadı. Nedenini sorduğumda emir böyle dediler. Eşim ve çocuklarım ne olduğunu anlamadılar. Orada çok utandım. Sadece Suriyeli olduğum için böyle bir ayrımcılığa uğramam ırkçılık değil mi?" (Mehmet, 35, Suriyeli, Geçici Koruma, Doktor, 2015).

Dahası GSM'lerin açılmasının ardından Suriyelilerin sağlık hizmetleri için daha çok bu merkezleri tercih etmesi sağlık alanında da ayrışmayı ortaya çıkartmaktadır. Türkiye'deki ekonomik krizin 2018'den itibaren derinleşmesi bu bölgelerde yaşayan Ankaralı yerleşiklerin sosyal yardımlara ihtiyacını daha fazla arttırırken, STK'ların ve kamu kurumlarının Suriyeli mültecilere yönelik ayni ve nakti yardımlarda bulunması yerleşiklerin Suriyelilere karşı tepkilerini daha da yükseltmiştir. Bu tepki özellikle Suriyeli mülteci meselesinin iç ve dış politika malzemesi haline getirilmesi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın mülteciler için 40 milyar dolar harcandığı söyleminin ardından daha da tırmanmıştır (Danış ve Dikmen, 2022: 28).

Ankaralı yerleşiklerle Suriyeli mültecilerin diğer karşılaşma mekanları işyerleridir. Görüşmecilerden pek çoğu iş arkadaşlarından kötü muamele gördüğünü, patronların haksız tutumlarına karşısında ise Türk çalışanların kendileri yerine patronun tarafını tuttuklarını ifade etmişlerdir. Suriyeli ve Türk emekçiler arasındaki bu ayrışma Saraçoğlu ve Belanger'in (2019: 365) dikkat çektiği üzere yerlilerin iş kayıplarının göçmen karşıtlığını arttırmasından kaynaklanmaktadır. Zira Suriyeli mültecilerin Ankara'ya göç etmesinin ardından düşük ücretlerle, kayıtdışı olarak çalışmayı kabul etmeleri Suriyeli işgücünün yoğunlaştığı Siteler gibi bölgelerde önce yerli emekçilerin ücretlerini baskılanmasına daha sonra ise yerlilerin işten çıkartılarak Suriyeli mültecilerin istihdam yoğunlaşmasına neden olmuştur. Suriyeli istihdamı ile yerlilerin iş kaybı sadece Ankara'da Sitelere özel bir durum değildir. Nitekim Del Carpio ve Wagner (2015: 4) Suriyeli akımının her 10 mülteci için yaklaşık 6 yerlinin kayıtdışı sektörlerde işten uzaklaştığını tespit etmişlerdir (akt. İçduygu ve Diker, 2017: 29).

Ankaralı yerleşiklerin Suriyeli mültecilerin arz şoku yüzünden düşük ücretle güvencesiz olarak çalıştıkları işlerini kaybetmeleri, öte yandan ekonomik kriz nedeniyle sosyal yardımlara ihtiyacı daha da artmış olan bu kişilere yönelik kamu desteği azalırken Suriyeli mültecilere yönelik devlet ve STK desteklerinin yerlilerde hak gasbı hissine yol açması Ankaralı yerleşiklerle Suriyelilerin bıçak sırtı olan ilişkilerinde gerilimlerin ortaya çıkmasına ve yerleşiklerin Suriyelilere yönelik sosyal, ekonomik ve mekânsal dışlama pratiklerini arttırmalarına yol açmıştır. Bu durum Ankara'daki Suriyelilerin gündelik hayat pratiklerini ve yaşam stratejilerini de derinden etkilemiştir. Nitekim güvende olmak için gündelik yaşamlarını Suriyelilerin mekânsal olarak yoğunlaştığı bölgelerde geçiren Suriyeli mülteciler arasındaki dayanışma ağları daha da güçlenmiş ve uyruk temelli destek mekanizmaları ve de "biz" bilinci daha da güçlenmiştir. Suriyeli mültecilerin içe kapanmalarına neden olan ve sosyal uyumu riske atan sosyal ayrışma ve dışlama pratikleri (Tümtaş, 2020)Türkiye'de uzun vadede kalıcı

olacakları açık olan Suriyelilerin dayanışma ağlarının biçim değiştirerek Suriyelilerin etnik azınlığa dönüşümünü tetikleme riskini barındırmaktadır.

2.1.8. Ankara'daki Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Diğer Göçmen Grupları ile İlişkileri

Ulus-devletler sisteminde bir ülkenin sınırları içindeki en temel kategorilendirme yurttaş ve göçmen ayrımına dayanmaktadır. Bu bağlamda Balibar'ın (2007: 265) vurguladığı üzere göçmenlik, etnik ve sınıfsal ölçütleri birleştiren, yabancıların karman çorman içine boca edildiği karma bir kategori olup temelde yurttaşın ötekisini temsil etmektedir. Bu durum ilk bakışta tüm göçmenler arasında belirli bir dayanışmanın ve ortak hak arayışının varlığı ile ilgili bir beklenti yaratsa da Ankara'da Suriyeliler, Afganlar ve Iraklılar arasında yapılan saha çalışması bu göçmen gruplarının arasında rekabetin ve çatışmanın olduğunu göstermiştir. Bu durumun en büyük nedeni ise mekan kaybı korkusudur.

Ankara'da yaşama tutunmaya çalışan Suriyeliler daha önce ifade edildiği üzere yerleşim bölgelerinde ve işyerlerinde mekansal olarak yoğunlaşmışlardır. Kendi içlerinde güçlü dayanışma ağlarına sahip olan Suriyeliler mülakatlarda Iraklılarla ya da Afganlarlar aralarında herhangi bir dayanışma ya da yardımlaşma ilişkisinin olmadığını dile getirmişlerdir. Bunun sebebini ise Abdulbekir şu cümlelerle ifade etmektedir:

> *"Az olanın yardıma ihtiyacı olur. Biz burada çoğunluğuz. Bu nedenle zaten birbirimize destek oluyoruz. Onlarla ortak hiçbir konu yok ki bize nasıl yardımları olacak?" (Abdulbekir, 28, Suriyeli, Geçici Koruma, Bakkal, 2013).*

Saha çalışmasında dikkat çeken olgulardan biri de aynı etnik kökene sahip olup aynı dili konuşmalarına rağmen Suriyelilerin Iraklılarla ortaklıklarının olmadıklarını dile getirmiş olmalarıdır. Bu iki grup arasındaki ilişki Afganlara karşı olan mesafeden

daha az olsa da etkileşimlerinin minimum düzeyde olduğu keşfedilmiştir. Öte yandan Suriyelilerin ve Afganların ilişkisi çatışmacı bir niteliğe sahiptir. Saha çalışmasında elde edilen şaşırtıcı bulgulardan biri Suriyeli görüşmecilerin Afganların Türkiye'ye göçü konusunda Türk toplumu ile benzer endişeleri dile getirerek Afganlara karşı çıkmalarıdır.

" Biz buraya savaş yüzünden ailemizle birlikte göç etmek zorunda kaldık. Afganlar hep yalnız erkekler olarak geliyor. Bizim ailemiz var, kadınlarımız için güvenli değil bu durum." (Hamza, 41, Suriyeli, Geçici Koruma, Bakkal, 2014).

Suriyelilerin özellikle Afganlara yönelik bu ayrışmacı ve dışlayıcı tutumlarının kökeninde gruplar arasında istihdam piyasasında yaşanan rekabet vardır. Nitekim sadece Suriyeliler değil diğer göçmen grupları da Ankara'nın kayıtdışı ekonomisinde yer almaktadır. Dahası yasal statüleri gereği Ankara'da daha güvencesiz ve kırılgan olan bu gruplar emek piyasasında ücretleri Suriyelilerin de aleyhine olacak biçimde düşürmekte ve Suriyelilerin yoğunlaştığı mobilya ve hizmetler sektörü de dahil olmak üzere iş kollarında patronları ile ücret konusunda müzakere güçlerini zayıflatmaktadır. Dahası Ankara'da uzun bir göç geçmişine sahip olan Afganlar ve Iraklıların Ankara'da inşaat sektöründe yoğunlaşmış olmaları ücretlerin mobilya ve hizmetler sektöründen daha yüksek olduğu inşaat sektöründe Suriyelilerin istihdam olanağını azalttığı için Suriyelilerde öteki göçmen gruplarına yönelik karşıtlık ortaya çıkmaktadır.

"Çalıştığım mobilyacıda patron dışında hepimiz Suriyeliyiz. Ben usta durumunda olduğum için asgari ücret alsam da diğerleri daha düşük alıyor. Ücretler yükselsin istiyoruz ama patron bizi kovup Afganları işe almakla tehdit ediyor bizi. Piyasayı kırıyor yani Afganlar. Onlar kaçak oldukları ve tek başlarına yaşadıkları için daha az paraya razı oluyorlar ama bizim ailemizi geçindirmemiz lazım." (Sait, 37, Suriyeli, Geçici Koruma, Mobilya İşçisi, 2016).

Saha çalışmasında yapılan gözlemler Suriyeliler ve diğer göçmen gruplar arasındaki ilişkinin karşılaşma mekanları olan parklar, hastaneler ve camiler gibi kamusal alanlarda gerilimli bir nitelikte olduğu yönündedir. Özellikle parklara Suriyelilerin aileleri ile giderken Afganların yalnız erkekler olmaları gruplar arasında fiziksel kavgaya varan çatışmaların yaşanmasına sebep olduğu bulgulanmıştır.

2.2. Ankara'daki Düzensiz Statüdeki Suriyelilerin Durumu

Bir göçmenin düzensiz göçmen olarak sınıflandırılması için ülkeye yasadışı giriş yapma; vize süresi bittikten sonra ülkede kalmaya devam etme; vize şartlarını ihlal etme; sığınma başvurusu reddedildikten sonra ülkede kalmaya devam etme durumlarından birinde olması gerekmektedir (İçduygu, 2007: 143-144). Yasal mevzuatta düzensiz göçmenlerin sınırdışı edilmesi esas olsa da uygulamada resmi makamlar düzensizlik dereceleri arasında ayrım yapmakta ve standartlaşmamış uygulamalar izlemektedirler.

Ankara'da yaşayan düzensiz statüdeki Suriyelilerin düzensizlik nedeni geçici koruma kayıtları başka bir şehirde olduğu halde fiili olarak Ankara'da ikamet etmelerinden kaynaklanmaktadır. Tezde daha önce aktarıldığı üzere kamp kapasiteleri yetersiz kaldığı için 2013 yılından itibaren istedikleri şehirlere göç ederek kent mültecileri haline gelen Suriyelilerin yerleştikleri büyük kentlerde 2019 yılına kadar geçici koruma kaydı yaptırmalarına izin verilmiştir (Erdoğan, Şener ve Ağca, 2021: 55). Geçici koruma kaydı Türkiye'nin başka bir şehrinde olup 2019 yılından sonra Ankara'ya yerleşen Suriyeli mülteciler bu nedenle düzensiz statüdelerdir.

Saha çalışması çerçevesinde mülakat yapılan düzensiz statüdeki 4 Suriyeli mülteci Ağustos 2021'de Altındağ'da yaşanan olaylara kadar düzensiz statüde olmanın Ankara'da herhangi bir sorun yaratmadığını ancak olaylardan sonra İl Göç İdaresi'nin

düzensiz Suriyelileri kayıtlı oldukları şehirlere gönderme kararı aldıktan sonra konumlarının kırılganlığının farkına vardıklarını ifade etmişlerdir.

"Ankara'daki akrabalarım burada iş olduğunu söyleyince 2019 yılında Ankara'ya geldim eşimle. Kaydımız Urfa'da kaldı, Ankara'ya geçiş yapmamıza izin vermediler. Şimdiye kadar hiçbir sorun çıkmamıştı. Bu olaylardan sonra sürekli denetim yapıyorlar kaydı olmayanları şehirden gönderiyorlar. Korktuğumuz için akrabaların evinde kalıyoruz. Ortalık sakinleşince eskiye döneriz diye umut ediyoruz." (Mahfi, 26, Suriyeli, Düzensiz Göçmen, Bulaşıkçı, 2016).

Ankara'da yaşayan düzensiz statüdeki göçmenlerle yapılan görüşmeler sonucu düzensiz Suriyelilerin geçici korumadakilere benzer bir biçimde gecekondularda yaşadıkları, enformel sektörde çalıştıkları için gündelik hayatta yasadışılıklarını 2021 yılının sonuna gelinceye değin hissetmedikleri tespit edilmiştir. Şehirde Suriyelilerin sahip olduğu enformel ağ yardımıyla ev ve iş bulan düzensiz statüdeki Suriyeliler Türkiye'de eğitim ücretsiz olduğu için çocuklarını okula gönderebilmişler ve de akrabalarının kimlik kartları ile GSM'lerden sağlık hizmeti ve de ilaç yardımı alabilmişlerdir. Düzensiz göçmenlere yönelik sertleşen önlemler düzensiz statüdeki Suriyelileri tedirgin etse de gündelik yaşamlarının neredeyse tamamını Suriyelilerin mekânsal olarak yoğunlaştığı bölgelerde geçiren bu kişiler sosyal ağlarının desteği sayesinde Ankara'da yaşamaya devam etmektedirler.

Öte yandan şehirde göçmen karşıtlığının yükselmesi sonucu kamu otoritelerinin düzensiz statüdeki Suriyelileri şehirden tahliye kararının uygulamada her ilçede aynı olmadığı tespit edilmiştir. Nitekim Ekim 2021 tarihinde Beypazarı ilçesinde yapılan mülakatlarda düzensiz göçmenlere yönelik herhangi bir tahliyenin olmadığı ve buradaki düzensiz Suriyelilerin gündelik hayat deneyimlerinin geçici koruma statüsündeki Suriyeli mültecilerle benzeştiği gözlemlenmiştir. Öyle ki ilçedeki bir polis

merkezine yakın bir işyerinde falafelci olarak çalışan Hasan polislerin de müşteri olarak geldiğini ancak hiçbir sorun yaşamadığı ifade etmiştir:

> *"Ben Suriye'de de falafel ustasıydım. Türkiye'de ilk Adana'ya gelince orada tarlalarda çalıştım. Amcam Beypazarı'nda dükkân açmak istediğini söyleyip beni Ankara'ya çağırdı. Kayıt kapalı deyip kimliği buraya taşımadılar. Ama şimdiye kadar kimse bana kimlik sormadı zaten. Ankara'dan Suriyelileri gönderiyorlarmış diye duyup korktum ama amcam sormuş kaymakamlığa. Burada öyle bir uygulama yokmuş." (Hasan, 25, Suriyeli, Düzensiz Göçmen, Falafelci, 2018).*

Ankara'daki düzensiz statüdeki Suriyelilere ilişkin kamu otoritelerinin uygulamalarında standartlaşmanın olmaması, esasında Türkiye'nin göç ve iltica rejimindeki belirsizlik stratejisinin bir yansımasıdır. Ankara'daki tutarsız uygulamalar sadece düzensiz statüdeki Suriyelileri değil geçici koruma statüsündeki Suriyelileri de belirsizliğin ve güvencesizliğin arafında tutmaktadır. Bu durum iç savaştan kaçarak istikrar arayışıyla Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin gündelik hayat pratiklerini ve gelecek planlarını inşa ederken yerel uyum ve toplumsal bütünleşmeden öte kendi sosyal ağları içindeki konumlarını güçlendirmeye yönelik stratejiler benimsemelerine yol açmaktadır. Murat Erdoğan'ın (2020: 84-86) vurguladığı üzere bu husus Suriyelilerin içe kapanma ve kendi kimliklerini inşa sürecini hızlandırıcı bir etkiye sahiptir.

2.3. Ankara'da İstisnai Vatandaşlık Alan Suriyelilerin Durumu

Tezin üçüncü bölümünde aktarıldığı üzere Türkiye'nin yasal mevzuatında mülteci ve sığınmacıların sonradan Türk vatandaşlığına alınması ile ilgili bir düzenleme yoktur. Öte yandan Suriyeli mültecilere gayrimenkul satın alarak yatırım yoluyla istisnai vatandaşlık alma hakkı da tanınmamaktadır. Nitekim 1927 yılında Suriye

hükümetinin ülkedeki Türklerin mallarına el koymasının üzerine çıkartılan ve hala yürürlükte olan 1062 sayılı Mukabele-i Bilmisil Kanunu ile Suriyelilerin Türkiye'deki bütün taşınmazlarına el konulmuş ve Suriyelilerin Türkiye'den taşınmaz satın alması yasaklanmıştır (Erdem, 2022). Türkiye'nin hukuk hiyerarşisinde kanunlar Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinden üstün olduğu için yatırımcılara istisnai vatandaşlığı düzenleyen kararnameler bu nedenle Suriyelileri kapsamamaktadır. Ancak daha önce ifade edildiği üzere 2016 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklaması ile nitelikli Suriyeli mültecilerin istisnai yolla Türk vatandaşlığına alınması uygulaması başlatılmıştır. Suriyeli mültecilerin istisnai yolla vatandaşlığı Türk vatandaşlığına geçmek isteyen Suriyelilerin başvurusu ile değil davet usulü ile gerçekleşmektedir (Akçapar ve Şimşek, 2018). Vatandaşlık ve Nüfus İşleri Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2023 yılı itibariyle 221.671 Suriyeli mülteci istisnai yoldan vatandaşlık kazanmıştır (Kızılarslan, 2023).

Tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere genel yolun aksine istisnai yoldan vatandaşlığa alma uygulamasında vatandaş adayında Türkiye'de ikamet etme, Türkçe bilme, suç kaydının olmaması ya da Türk kültürüne uyum sağlama gibi şartlar aranmayıp "milli güvenliğe ve kamu düzenine zararlı olmayan" herkes yetkili makamın kararı ile vatandaş yapılabilmektedir. Baran-Çelik'e göre (2017: 367) istisnai vatandaşlık uygulamasında yargı denetimini imkansız hale getiren bu düzenleme "kanunilik" ilkesine de aykırıdır. Kamu otoritelerinin vatandaşlığa alma kararı üzerindeki kapsamlı yetkisini aşkın kullanıma açık hale getiren bu düzenleme ile Suriyeli mültecilerin vatandaşlığa alınması iktidarın siyasi ajandası için kullandığı bir politika aracına dönüşmüştür. Bu bağlamda İçduygu ve Aksel (2022: 149) vatandaşlığa kabul yönündeki politikaların Suriyelilerin kalıcı yerleşimciye dönüşeceğini kabul eden siyasal iktidarın Suriyelilerin Türkiye'ye entegrasyonuna yönelik bir politika aracı olduğunu belirtmektedir. Nitekim saha çalışmasında istisnai vatandaşlığa alınanların

sadece nitelikli Suriyelilerden oluşmadığı Suriyenin tüm toplumsal kesimlerinden mültecilerin Türk vatandaşlığına alındığı tespit edilmiştir. Saha araştırmasında mülakata katılan Abdulrezak okuma- yazma bilmemekte ve Suriye'de çiftçilik yapmaktadır. Nüfus İdaresinden vatandaşlık işlemleri için arandığını öğrenince çok şaşırdığını ifade eden Abdulrezak :

> *"2019'da çevremdeki pek çok kişi vatandaşlık için aranıyordu ama ben vatandaş olacağımı hiç düşünmemiştim. Hem okuma-yazmam yok hem de Türkçe bilmiyorum. Vatandaş kimliğini alana kadar inanamadım duruma… Türkçe öğrenmek için zamanım yok. Zaten çevremdeki herkes Suriyeli. Türkçe konuşmaya ihtiyaç duymuyorum." (Abdulrezak, 27, Suriyeli, Vatandaş, Şoför, 2016)*

Saha araştırmasında 6 Suriye kökenli Türk vatandaşı ile mülakat yapılmıştır. Bu mülakatlarda Suriyelilerin Türk vatandaşlığından ilk beklentisinin "anonim olmak" yani mülteci olarak damgalanmamak olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede mülakatlarda verilen küçük ama anlamlı bir örnek araç plakalarıdır. Türkiye'de yabancılara ait araçlara verilen MA (Misafir Araç) plakasının hem polis çevirmesi miktarını arttırdığını hem de Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgedeki yerleşikler bu araçların Suriyelilere ait olduğunu bildiği için trafikte kötü muamele gördüklerini ifade etmişlerdir.

> *"Türk vatandaşı olduğumuzda yaptığımız ilk resmi işlem araç plakasını değiştirmek oldu. Artık kendimi trafikte çok daha güvende hissediyorum. Eskiden suç karşı tarafta olsa dahi Suriyeli olduğumuzu bildikleri için trafikte bizi suçluyorlardı… Eşim de ben de doktor olduğumuz için ekonomik bir sorunumuz hiç olmadı. Zaten eskiden de orta halli bir semtte oturuyorduk. Ancak vatandaş olduktan sonra mahallemizi değiştirmeye karar verdik…*

Soranlara Batman'lı olduğumuzu söylüyoruz. Burada sıradan bir Türk vatandaşı olmaktan başka bir isteğimiz yok." (Zehra, 60, Suriyeli, Vatandaş, Doktor, 2013)

Saha çalışmasında Zehra'nın sıradanlık olarak ifade ettiği anonim olma isteği esasında İbrahim Sirkeci'ye (2010: 93) göre ulus-devlete üyelik bağı nedeniyle vatandaşlığın göçmenlikten üstün ve eşitsiz konumlandırılmasını telafi isteği yani yasalar önünde eşitlik arzusudur. Nitekim vatandaşlığa geçiş göçmen statüsünden kaynaklanan yasal eşitsizliği çözüme kavuştururken toplumsal eşitsizlikler varlığını korumaktadır. Ankara'da yapılan mülakatlarda Türk vatandaşlığına geçişin toplumsal entegrasyona etkisinin ise Suriyeli kökenli vatandaşın sahip olduğu insani sermayeye bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Zehra gibi eğitimli orta sınıf Suriyelilerin vatandaşlığı toplumsal entegrasyon için kolaylaştırıcı bir araç olarak kullanırken, Abdulrezak gibi eğitim seviyesi düşük ve vasıfsız işlerde çalışan Suriyelilerin vatandaşlık statüsünü araçsallaştırarak Türk vatandaşlığını Suriyeli göçmen ağının içindeki konumunu güçlendirmek ve gelir kazanmak için stratejik bir araç kullandığı bulgulanmıştır.

İnsani sermayesi zayıf olan Suriyelilerin vatandaşlığı Türk toplumuna eklemlenmenin bir yolu olarak görmek yerine kendilerini Suriyeli göçmen ağının içinde konumlandırmaya devam etmelerinin temel sebebinin istisnai vatandaşlık düzenlemesinin uygulanma biçimiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira Suriyelilere istisnai yolla vatandaşlık verilmesi başlangıçta eğitimli ve nitelikli Suriyelilerin vatandaşlığa alınması şeklinde düzenlenmişken uygulamada kamu otoritelerinin yetkilerini aşkın biçimde kullanarak onbinlerce eğitimsiz ve vasıfsız Suriyeli'ye hızla vatandaşlık verilmesinin bu kişilerde vatandaşlık statüsünün geri alınabileceği ile endişelere yol açtığı tespit edilmiştir. Bu endişelerin temelinde ise siyasal iktidarın

Suriyeli mültecilere yönelik politika ve söylemlerinin belirsizliği vardır. Nitekim siyasal iktidar daha önce ifade edildiği üzere bir taraftan 2016 yılından itibaren Suriyelilerin kalıcı yerleşimini kabullenip entegrasyonlarına yönelik vatandaşlığa alma da dahil politikalar izlerken diğer taraftan Suriyeli mültecilerin geri dönüşüne ilişkin söylemler geliştirmektedir (İçduygu ve Ayaşlı, 2019). Bu duruma Türkiye'nin göç yönetiminde geçicilik ve belirsizliği bir strateji olarak benimsemesi eklendiğinde Suriyelilere yönelik politikalarda ve uygulamalarda ani dönüşümleri kanıksayan ve hayatta kalma stratejilerini bu çerçevede belirleyen Suriyeliler için sonradan vatandaşlığa alınma da yeterince güvenceli değildir. Ankara'da yükselen göçmen karşıtlığıyla birlikte Ağustos 2021'de Altındağ'da yaşanan olayların ardından hem bölgedeki yerleşiklerin hem de kamu güçlerinin Suriyeli kökenli vatandaşlara Suriyeli mültecilerden farklı davranmaması ve Suriyelilere verilen vatandaşlığın tartışmalı niteliğinin ve iptal isteminin muhalefet tarafından sürekli dile getirilmesi de mülakatlarda vurgulanan diğer dikkat çekici sebeplerdendir. Saha çalışmasında eğitim seviyesi düşük olup Suriye'de çiftçilik yapan ve Türkiye'ye sığınmasının ardından Ankara'da niteliksiz işlerde çalışırken istisnai yoldan Türk vatandaşlığına geçmiş olan üç Suriyeli görüşmecinin de Türk vatandaşlığını şans eseri verilmiş ancak her an geri alınması mümkün olan bir ödül olarak gördükleri için haklar ve sorumluluklar bütünü olan vatandaşlık statüsünde sahip oldukları yeni haklara odaklanırken devlete sadakat ve topluma uyum sorumluluklarını geri plana attıkları gözlemlenmiştir. Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı bölgelerde yaşamayan devam eden bu vatandaşlar istisani vatandaşlığın kazandırdığı hakları sosyal sermayeye ve hatta ekonomik sermayeye dönüştürerek vatandaşlığı Suriyeli göçmen ağının içindeki konumlarını güçlendirmek için kullanmışlardır. Bu konudaki en çarpıcı örneklerden biri Ankara'ya göç ettiğinde Sitelerde hamallık gibi gündelik işlerde zor şartlarda çalışırken 2020 yılında Türk vatandaşlığına geçtikten sonra yaptığı yeni işi "Emlakçılık" olarak tanımlayan Cemal'dir. Daha önce aktarıldığı

üzere Ankara'daki kayıtdışı ekonominin düşük ücretli ve güvencesiz işlerinden kaçınmak isteyen Suriyeliler mekansal olarak yoğunlaştıkları bölgelerde küçük işletmeler açmışlardır. Saha çalışmasında belediyelerin ruhsatla ilgili sorunlarını aşmak için Suriyeli esnafların izlediği yolun genellikle belirli bir ücret karşılığı işyerlerini Türk vatandaşlarının üstüne yaparak onlara aylık sabit bir ücret ödemek ya da Türk vatandaşlarını kârâ ortak yapmak olduğu bulgulanmıştır. Görüşmede Türk vatandaşı olduktan sonraki mesleğini emlakçılık olarak tanımlayan Cemal'in yaptığı iş esasında Suriyeli esnafların dükkanlarını resmiyette kendi üstüne yaparak onlardan aylık ücret almaktır.

> *"Türk vatandaşlığı için arandığımda piyango çıkmış gibi sevindim. Vatandaş olduktan sonra Allah yüzüme güldü sonunda kendimi yeniden insan gibi hissediyorum… Şimdi 12 dükkanın emlakçılığını yapıyorum. Bu dükkanlardan 7'si önceden Türklerin üzerineydi onlar 800 lira istiyordu aylık olarak. Ben aylık 600 lira alıyorum bu iş için… Yaptığım iş yorucu aslında. Bir sürü belge işi oluyor sürekli. Ben okuyamadığım için oğlumdan yardım alıyorum hep. Türkler benim kadar ilgilenmiyorlardı dükkanlarla. Bu yüzden bizimkiler çok memnun benden hem daha ucuza yapıyorum işi… Sonuçta ben de Suriyeliyim. Türkiye'de çok mutlu olsam da yarın ne olacağımız belli değil." (Cemal, 45, Suriyeli, Vatandaş, Emlakçı, 2015).*

Yerleşiklerle ilişkisinde vatandaşlığa geçtikten sonra bir iyileşme olmadığını hatta vatandaşlık aldığını duyan Türk komşularının bu duruma öfkelendiğini ifade eden Cemal'e yönelik sosyal dışlamanın devam etmesi Cemal'in Suriyeli göçmen ağına bağlılığını ve bağımlılığını devam ettiren bir diğer faktör olmuştur. Görüşmecilerden Zehra ve Ayşe gibi Türkçe konuşan eğitimli Suriye kökenli vatandaşların yeni statülerinde sosyal dışlamaya maruz kalmayıp toplumla bütünleşirken Türkçe

konuşamayan ve Türkiye'de Suriye kültürüne[44] uygun yaşamak isteyen Abdulrezak, Cemal ve Sami'nin vatandaş olmalarına rağmen yerleşiklerce dışlanmaları ve bu sebeple Suriyeli cemaatinde konumlanmaya devam etmeleri Türk vatandaşlığına genel yolla sonradan kabul kriterlerin[45] önemini ve Suriyelilere vatandaşlık verilmesiyle ilgili düzenlemenin yetkililerce aşkın kullanımının zararlarını göstermektedir.

3. ANKARA'DAKİ AFGANLARIN DURUMU: BATIYA GÖÇ UMUDU İLE DÜZENSİZLİK ARASINA SIKIŞAN ARAFTA HAYATLAR VE GÜNÜ KURTARMA STRATEJİSİ ÜZERİNE İNŞA EDİLEN ANKARA'DAKİ GÖÇ DENEYİMLERİ

Afganistan uluslararası göç hareketlerinde dünyanın ana kaynak ülkelerinden biridir. Öyle ki tarih boyunca farklı aktörlerin rol oynadığı iç çatışma ve savaş ortamının sebep olduğu şiddet sarmalının, işsizliğin ve derin yoksulluğun insan yaşamını tehdit etmesine ek olarak kuraklık ve deprem gibi doğal felaketler nedeniyle de Afganistan halkı tarih boyunca göçe zorlanmıştır. Afganistan'daki göç deneyiminin bu denli yaygın olması ülkede bir "göç kültürü"nün (Sirkeci, 2020: 22) de oluşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Afgan genç erkekler için göç varoluşsal bir anlama sahip olup bir tür yetişkinliğe geçiş ayini, kendi ayakları üzerinde durabileceklerinin ve bir aileye sahip olabileceklerinin kanıtıdır (Ünlütürk ve Topaloğlu, 2023: 178).

Dış göç hareketleri Afgan tarihinin ayrılmaz bir parçası olsa da 1979 tarihinde Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinin ardından 18 milyon nüfuslu ülkeden 6 milyonu aşkın insanın göçe zorlanması Afganistan'ı dünyanın en fazla mülteci üreten ülkesi haline getirmiştir (Castles ve Miller, 2008: 247). Afganistan'dan kitlesel sığınmacı akımı en çok komşu ülkeler olan İran ve Pakistan'ı etkilemiştir. Müslüman

[44] Erkeğe 4 eş hakkı, kadının kamusal alandan dışlanması, çocuk evliliğinin serbestliği, çocuklara din temelli eğitim, İslami usule uygun giyinme görüşmecilerin Suriye kültürü içinde saydıkları ve Türkiye'de de devam ettirmek istedikleri geleneklerdendir.
[45] Tezin üçüncü bölümünde TVK madde 11 kapsamında düzenlenen bu kriterler sayılmıştı.

dayanışması afişleri altında Afgan mültecileri başlangıçta oldukça sıcak bir şekilde karşılayan bu ülkelerdeki Afgan mülteci sayısı 1990 yılında Pakistan'da 3.3 milyona İran'da ise 3.1 milyon kişiye ulaşmıştır (Yıldırım, 2018: 135). Afganistan'daki ikinci büyük dış göç dalgası Taliban'ın yükselişi sonucu ülkedeki iç çatışmaların artışı nedeniyle özellikle kentli ve eğitimli orta sınıftan Afganların ülkeyi terk etmesiyle gerçekleşmiştir (Marchard vd. 2014: 30-31). 2001 yılında ABD'nin Afganistan'ı işgali ile birlikte ise üçüncü kitlesel dış göç akımı meydana gelmiş ancak İran ve Pakistan'ın sınırlarını bu yeni sığınmacı akımına karşı kapatması nedeniyle rotasını doğrudan Avrupa ülkelerine çeviren Afgan mültecilerin sığınma başvurusunda bulunma umuduyla Batı ülkelerine kitlesel olarak düzensiz yollarla göç etmeleri ile sonuçlanmıştır.

Afganistan'dan dördüncü ve son büyük mülteci akışı ise IŞİD'in Afganistan kolu olan İslam Devleti- Horasan'ın (IS-H) 2015 yılında ortaya çıkması ve Taliban'ın ülkede yeniden güç kazanması sonucu başlamış ve 2019 yılında Taliban ve IS-H arasında yaşanan çatışmaların yarattığı güvensizlik ve yoksulluk ortamının 2021 yılında Amerika'nın ülke yönetimini Taliban'a bırakarak Afganistan'dan geri çekilmesinin ardından hız kazanmıştır (Dimitriadi, 2022).

40 yılı aşkın süredir savaşlar ve iç çatışmaların sona ermediği Afganistan'da şiddet hareketlerine eşlik eden sosyo-ekonomik yıkım nedeniyle yoksulluğun ve güvensizliğin daha da derinleştirmesi Afganların ekonomik göç ve zorunlu sığınma gerekçelerinin iç içe geçmesine sebep olmuştur (Tümtaş, 2022). Nitekim Afganistan'da süreğen hale gelen iç çatışmaların ülkenin yeniden yapılanmasını zorlaştırmasına ek olarak hâkim bir merkezi yapının olmaması hem siyasi hem de sosyal yapıların parçalanmasına katkıda bulunmakta ve bu durum Afgan halkının yaşamını çok daha zorlu hale getirmektedir (Okyayuz ve Angliss, 2014: 55). Öyle ki ülke nüfusunun

yaklaşık %74'ü kırsalda yaşarken 20 milyona yakın Afgan'ın günlük geliri 1,5 doların altındadır (Tümtaş, 2022: 343).

Afganistan ile ortak bir sınırı olmayan Türkiye'ye yönelik Afgan göç akımı 21. yüzyılda hız kazanmakla birlikte ülkeye ilk kitlesel Afgan göçünün tarihi 1982 yılına kadar uzanmaktadır (Danış, vd. 2009: 543). Dönemin başbakanı Kenan Evren 1934 tarihli İskân Kanunu kapsamında ilk olarak 4000 Türk soylu Afgan göçmeni, 1983 yılında ise 1200 göçmeni ülkeye resmi olarak davet etmiş bu göçmenler Türkiye'deki belli şehirlere yerleştirildikten kısa süre sonra Türk vatandaşlığına geçirilmiştir (Ünlütürk ve Topaloğlu, 2023:172). Dahası tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere 1992 yılında başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" ile Türki Cumhuriyetler ve Akraba Topluluklardan Türkiye'ye eğitim için gelen öğrencilere devlet bursu verilmesi projesine Afganistan da dahil edilerek her yıl artan sayıda Afgan öğrenci Türkiye'ye eğitim için göç etmeye başlamıştır (Danış, vd. 2009: 544). 2001 yılında Amerikan işgalinin ardından ülkelerini yeni sığınmacı hareketine kapatan İran ve Pakistan'ın kısıtlayıcı göç politikaları Türkiye üzerinden Avrupa'ya sığınmacı başvurularını ve düzensiz göç akışını hızlandırmıştır (Dimitriadi, 2018). 2010'lardan itibarense İran ve Pakistan'da Afganlara karşı artan kötü muameleye ek olarak toplu geri göndermelerin başlaması[46] Afgan göçmenlerin Türkiye'ye kitlesel göç hareketinde artışa yol açmıştır (İçduygu ve Aksel, 2022: 141).

Türkiye'ye yönelen son kitlesel Afgan göçü hem İran ve Pakistan'dan sınır dışı edilen göçmenlerden oluşmakta hem de Türkiye'de gelişen Afgan sosyal ağının yardımıyla elde ettikleri bilgi ve destek sayesinde doğrudan Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmeyi tercih eden Afganlardan meydana gelmektedir. Nitekim Afganistan ve Türkiye arasında son 30 yıldır oluşmuş olan göç koridoru başlangıçta daha çok

[46] Sadece 2017 yılında İran ve Pakistan 610 bin Afgan'ı sınırdışı etmiştir.

Avrupa'ya transit geçiş işlevi görse de, Avrupa'nın göç ve iltica rejimini sıkılaştırmasına paralel olarak artan sınır güvenliği ile birlikte Afganların diğer pek çok transit göçmen grubu gibi Türkiye'de uzun yıllar sıkışıp kalması düzensiz statüdeki Afganların hayatta kalma stratejisinin bir parçası olarak Türkiye'de güçlü bir Afgan göçmen ağının inşası ile sonuçlanmıştır. Türkiye'ye yönelen Afgan göçünü hızlandıran bu ağ aracılığıyla Türkiye'deki kayıtdışı ekonomide istihdam olanaklarına ve barınma imkanına ulaşmaları kolaylaşan Afgan göçmenler için ağ içinde kurdukları güçlü dayanışma Türkiye'de düzensiz göçmen olarak yaşamalarını da kolaylaştırmış böylece Türkiye Afgan göçmenlerin bir kısmı için Avrupa'ya geçişte bir "bekleme odası" (Erder, 2020) olmaktan çıkıp varış ülkesine dönüşmüştür.

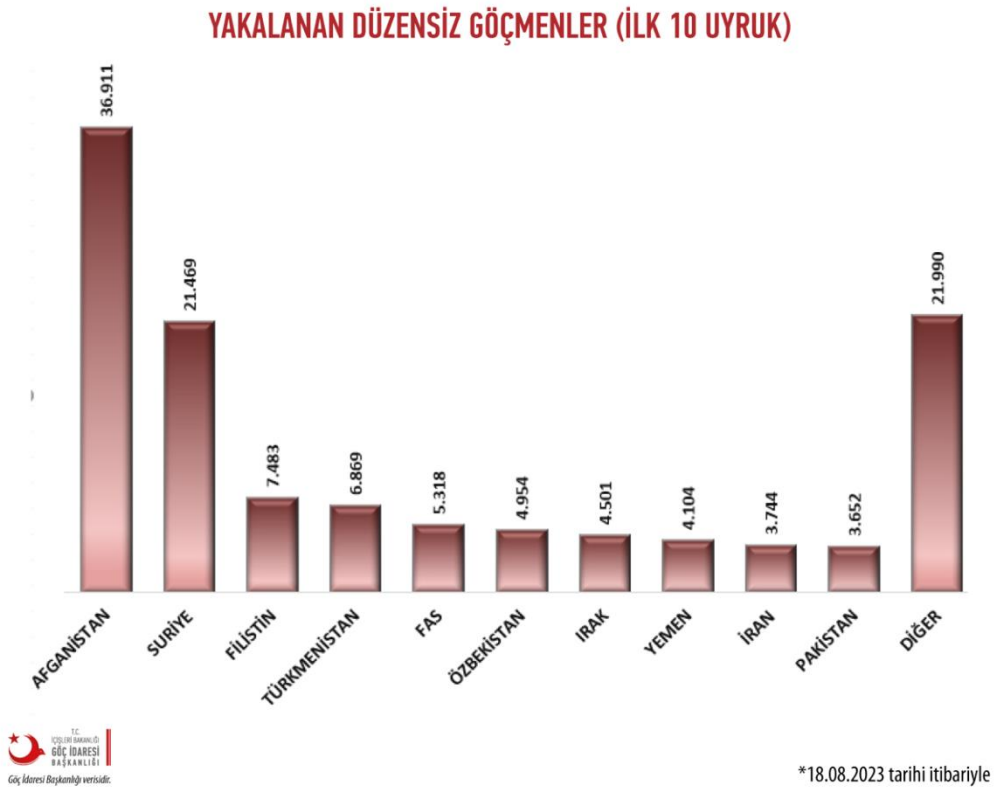

Grafik 8: Yakalanan Düzensiz Göçmenler (İlk 10 Uyruk)

Kaynak: GİB (2023), Düzensiz Göç İstatistikleri, https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler (Son Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2023)

Afganistan'daki kronik yoksulluk ve çatışma ortamı nedeniyle hayatta kalmak için göçe zorlanan Afganların büyük bir bölümü pasaport ve vize sahibi olmanın yüksek bedelini karşılayamadıkları ya da pasaport sahibi olsalar da vize almaları mümkün olmadığı için düzensiz yollarla göçe başvurmaktadır (Ünlütürk ve Topaloğlu, 2023: 178). Türkiye ile sınırı olmayan Afganistan ile yaklaşık 3000 kilometre mesafesi olan Türkiye'ye Pakistan ve İran üzerinden göçmen kaçakçıları yardımıyla yapılan düzensiz göç hareketi bu bağlamda uzun, tehlikeli ve zorluklarla doludur (Tümtaş, 2022: 347). Saha çalışmasında düzensiz Afgan göçmenlerle ve sığınmacılarla yapılan mülakatlarda göçmen kaçakçılarına 1000-2000 dolar arası ücret ödendiği ve göç yolculuğunun süresinin ve yürüyerek gelinen mesafenin verilen ücrete göre değiştiği tespit edilmiştir.

> *"Türkiye'ye İran üzerinden Doğu Beyazıt'tan giriş yaparak geldim. Kaçakçılara 1000 dolar ödedim. Yol tam 3 ay sürdü. Çok fazla yürümemiz gerekti… Doğru düzgün yemek vermediler zaten dağlarda uyuduk çoğu zaman… Yolda hastalananlar, ölenler çok oluyor. Ölenleri gömüp yolumuza devam etmekten başka çaremiz yok. Zaten kaçakçılar için biz insan bile değiliz." (Hayrullah, 28, Afgan, Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi, Fabrika İşçisi, 2015)*

> *"Türkiye'ye gelmek için kaçakçılara 1800 dolar vermem gerekti. Yolculuk 15 gün sürdü. Sürekli araç değiştirsek de yolun çoğunu araç ile geldim. Bizi hayvan gibi araçta sıkışık vaziyette aç susuz taşıdılar. Yoldayken buna dayanamayacağımı çok düşündüm ama diğerleri öyle hikayeler anlattı ki bu yolculuk lüksmüş." (Basri, 25, Afgan, Düzensiz Göçmen, Bulaşıkçı, 2019).*

Saha çalışmasında her bir görüşmecinin aktardığı göç hikayesi ayrı bir acı barındırmasına rağmen Afgan göçmenlerin bu durumu Türkiye'ye göç yolcuğunun bir parçası olarak kanıksadığı tespit edilmiştir. Nitekim Afganistan'dan Türkiye'ye göç

ölüm, taciz, tecavüz, açlık, susuzluk, hastalık, kaybolma, vurulma ve geri gönderilme gibi çok sayıda tehlikeyi barındıran uzun ve zorlu bir yolculuktur (Ünlütürk ve Topaloğlu, 2023: 178). Türkiye'ye göçün bu tehlikeli ve zorlu yapısı Afgan göçünün cinsiyetini ve yaş aralığını da önemli ölçüde belirlemektedir. Bu bağlamda düzensiz göç yolculuğunun yüksek tehlikelerle birlikte özellikle fiziksel ve cinsel istismara açık boyutu Afgan kadınların ve çocukların evde kalma eğilimini güçlendirirken, yolculuğun fiziksel güç ve sağlık gerektiren uzun ve zorlu yapısı yaşlı erkeklerin göç hareketine katılmasına engel olmaktadır. Başka bir deyişle düzensiz yollardan Türkiye'ye gelen Afgan göçmenler büyük ölçüde yalnız genç erkeklerden oluşmaktadır (Kaya, 2022: 62). Öte yandan saha çalışmasında düzenli göçmen statüsündeki Afganların aile olarak göç ettiği ve yaşlı erkek ve kadınların da göç popülasyonu içinde yer aldığı tespit edilmiştir.

Türkiye'ye göç ederek uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar ve BMMYK tarafından üçüncü bir ülkeye yerleştirilmeyi bekleyen şartlı mülteci statüsündekiler dışındaki Afgan göçmenlerin büyük bir bölümü Türkiye'nin metropollerine göç etmektedir. Büyük kentlerdeki yaygın kayıtdışı ekonominin Afgan göçmenlerin iş bulma imkanını arttırması ve bu şehirlerdeki gecekonduların göçmenler için ucuz barınma olanağı sunmasının yanı sıra büyük kentlerin heterojen ve dinamik yapısının özellikle düzensiz göçmenlerin kalabalıklar içinde anonimleşerek kamu otoritelerinden sakınma fırsatı yaratması Afgan göçmenlerin Türkiye'deki büyük şehirlerde yoğunlaşmasının en temel nedenlerindendir (Danış, vd. 2009: 468). Öte yandan büyük şehirlerde var olan Afgan göçmen ağları da Afganların şehir tercihini belirlemektedir.

Ankara'da yapılan saha çalışmasında kentte Afgan göçmenlerin iş bulmasında, barınmasında destek sağlayan, bilgi aktarımı ile yeni gelen Afgan göçmenlerin kamu otoriteleriyle, Ankaralı yerleşiklerle ve diğer göçmen gruplarla ilişkilerinin çerçevesini

belirleyen ve Ankara'daki Afgan göçmenlerin hayatta kalma stratejilerini ortaklaştıran güçlü bir sosyal ağa sahip oldukları tespit edilmiştir. Dahası düzensiz statüdeki Afganlarla yapılan mülakatlarda göç için Ankara'nın tercih edilmesinin sebebi olarak ya akrabalık, arkadaşlık gibi ilişki ağlarının varlığının ya da şehirdeki güçlü Afgan ağının Türkiye'de hayata tutunmayı kolaylaştıracağı düşüncesinin etkili olduğunun ifade edilmesi mevcut göçmen ağının Ankara'ya yönelik Afgan göçünü arttırdığını da göstermektedir. Afgan göçünün büyük ölçüde düzensiz nitelikte olması Ankara'da yaşayan Afgan göçmen sayısının tam olarak bilinmesini imkansız kılsa da sahada yapılan gözlemler ve görüşmecilerin beyanları ile bu sayının on binlerce olduğu tahmin edilmektedir.

Ankara'da özellikle inşaat sektöründe ve imalat sektöründe yoğunlaşan Afgan işgücü ağır çalışma koşulları altında kayıtdışı olarak güvencesiz işlerde çalışmaktadır (Yeler, 2021). Suriyeliler ve Iraklılar kadar kalabalık bir nüfusa sahip olmadıkları ve düzensiz statüleri nedeniyle görünürlüklerini sınırlama isteklerinden dolayı Ankara'daki mekânsal yoğunlaşmaları diğer gruplar kadar geniş olmasa da Afganlar ucuz barınma imkanlarından dolayı Ankara'da gecekondulaşmanın yaygın olduğu Altındağ'da Solfasol Mahallesinde, Dışkapı çevresinde, Mamak'ta ise Kayaş semtinde yoğunlaşmışlardır. Öte yandan hayvancılık sektöründe çoban olarak çalışmaları nedeniyle Ankara'nın ilçe ve köylerinde de Afgan göçmenler yaşamaktadır.

Ankara'ya göç eden Afganların yasal statüleri kamu hizmetlerine erişim olanaklarının, gündelik hayat pratiklerinin, geleceğe yönelik yaşam stratejilerinin ve kamu kurumları ve Ankaralı yerleşikler ile ilişkilerinin belirlenmesinde hayati bir role sahiptir. Dahası Ankara'daki Afgan göçmenlerin kendi sosyal ağları içindeki konumları da büyük ölçüde yasal statülerine bağlı olarak şekillenmektedir. Tez çerçevesinde saha araştırmasına dayanılarak Ankara'daki Afganların yasal statülerine göre sahip oldukları

haklar ve bu haklar çerçevesinde biçimlenen göç deneyimleri analiz edilmeden önce Ankara'daki Afgan göçmenleri yasal statülerine göre kategorilendirmek gerekmektedir. Bu bağlamda Ankara'daki Afganların dört ana kategoriye ayrıldığı söylenebilir:

1. Ankara'da kısa süreli ikamet ya da öğrenci ikamet izni ile bulunan düzenli Afgan göçmenler
2. Uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olan Afgan sığınmacılar: Afgan sığınmacılar BMMYK verilerine göre Türkiye'deki en kalabalık ikinci sığınmacı grubunu oluştursa da Ankara'nın uydu şehir statüsünde olmaması çok az sayıda Afgan sığınmacının kentte sağlık gibi özel gerekçelerle ikametine izin verilmesine sebep olmaktadır.
3. Düzensiz Afgan göçmenler: Ankara'daki Afgan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu düzensiz yollarla Türkiye'ye girmiş ya da vize süresini ihlal etmiş Afgan göçmenlerden oluşmaktadır.
4. Afgan kökenli vatandaşlar: Türkiye'nin vatandaşlık rejimini liberalleştirmesi ve yatırımcı vatandaşlığının kapsamını gayrimenkul alımlarını da dahil ederek genişletmesi Afganistan'ın orta sınıfından ya da Taliban rejimi ile uyuşmazlık yaşayacak olan pek çok zengin Afgan'ın Ankara'dan ev satın alarak Türk vatandaşlığına geçmesine sebebiyet vermiştir. İstisnai yolla vatandaşlığa geçen bu bireylerden Türkiye'de belli süre ikamet etme ya da yeterli Türkçe bilme gibi şartlar talep edilmediği için Türk vatandaşı olmakla birlikte Ankara'daki Afgan sosyal ağının içinde sosyalleşmeye devam ederek yerleşiklerle etkileşimden önemli ölçüde kaçınmaları nedeniyle tez çerçevesinde Ankara'daki Afgan göçmenler içinde kategorize edilmişlerdir.

3.1. İkamet İzni ile Düzenli Statüde Ankara'da Yaşayan Afganların Durumu

Tezin ikinci bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere uluslararası göçmenler kategorize edilirken göçmenler gönüllü-zorunlu olarak iki temel kategoriye ayrılmakta ve daha iyi bir yaşam amacıyla ekonomik ya da sosyal sebeplerle başka bir ülkeye yasal olarak yapılan ekonomik(gönüllü) göç düzenli göç olarak kabul edilmektedir. Düzenli göç için pasaport ve vizenin başlıca gereklilikler olması ise bu göç hareketinin hem menşe ülke hem de varış ülkesi tarafından kontrolünü mümkün kılmaktadır. Zira pasaportla simgelenen, bireyi üyesi olduğu ülkeden başka bir ülkeye gitme hakkını veren belgeler devletin denetimindedir (Erder, 2014: 10) Öte yandan vize ve ikamet izni düzenlemesi ise tamamen varış ülkesinin denetimindedir.

Siyasi ve ekonomik olarak istikrarın olmadığı Afganistan'da hem maliyeti hem de pasaport alma prosedürünün zorluğu nedeniyle toplumun eğitim ve gelir seviyesi yüksek küçük bir azınlığı pasaporta sahiptir. Dahası Afganistan'ın tüm dünyada göçe kaynaklık eden bir ülke olarak etiketlenmesi (Dimitriadi, 2022) bu ülke vatandaşlarının pasaporta sahip olsalar dahi diğer ülkelerden vize alma olasılığını oldukça azaltmaktadır. Saha çalışmasında yapılan mülakatlarda görüşmeciler Türkiye'nin Afganların vize talebini %90 oranında reddettiğini dile getirmişlerdir. Bu durum kısa süreli ikamet izni ile Ankara'da düzenli statüde bulunan Afgan göçmenlerin Afgan göçmen popülasyonu içindeki oranının hem çok düşük olmasına hem de eğitim ve/veya ekonomik güç olarak diğer Afgan göçmenlerden ayrışmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla Afgan göçmenlerin Ankara'daki göç deneyimlerinde yasal statülerinin toplumsal statülerini tek yönlü olarak biçimlendirdiği bir belirleme ilişkisinden öte göçmenlerin Afganistan'daki toplumsal statülerinin Türkiye'deki yasal statülerini en başta belirlediği ve sonrasında Ankara'daki göç deneyiminin bu bağlamda şekillendiği bir etkileşim söz konusudur.

Ankara'da yapılan saha çalışmasında kısa süreli ikamet iznine sahip olan 6, öğrenci ikamet izine sahip 2 Afgan göçmen ile mülakat yapılmıştır. Görüşmecilerden kısa süreli ikamet izni sahiplerinin ülkede Taliban terörünün yeniden yükselmesi ve IŞİD terörünün etki sahasını Afganistan'da yaygınlaştırması üzerine iç çatışmalardan kaçan ve istikrarlı bir hayat arayışı nedeniyle göçe zorlanan eğitimli ve/veya zengin orta sınıftan oluştuğu ve bu kişilerin iltica başvurusundaki ret oranlarının yüksekliği nedeniyle kısa süreli ikamet izni ile Türkiye'ye göç etmeyi tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu durum küresel göçü zorunlu göç ve gönüllü göç olarak kategorize etmenin zorluğunu (Okyayuz ve Angliss, 2014) ve göçmen ve iltica kategorilerinin iç içe geçmiş yapısının uluslararası göçmenleri göç ederken stratejiler üzerinden hareket etmeye zorladığını ortaya koymaktadır. Hem göç kararı verilirken geliştirilen stratejiler hem de göç edilecek yerin seçimi ise büyük oranda göç ağlarının yardımı ile şekillenmektedir(Tilly, 1990). Nitekim Ankara'ya kısa süreli ikamet izni ile göç etmiş Afgan görüşmeciler Ankara'yı tercih etmelerinin başlıca sebebi olarak Ankara'daki akraba ya da uyruk temelli ilişki ağlarının varlığını göstermişlerdir. Öğrenci ikamet izni ile Ankara'da yaşayan Afganlar ise YÖS sınavı ile Ankara'da bulunan üniversitelere yerleştirildikleri için Ankara'da ikamet etmektedirler.

3.1.1. Barınmaya Erişim

Kısa süreli ikamet izni ile Ankara'da yaşayan Afganlar gelir seviyesi yüksek bireylerden oluştuğu için Ankara'da orta sınıf Afgan nüfusunun yoğunlaştığı Kuzey Ankara bölgesinde apartman dairelerinde yaşamaktadırlar. Dahası görüşmecilerden üçü ev sahibinin de Afgan olduğunu dile getirmiştir. Afgan öğrenciler ise üniversite çevresindeki öğrenci evlerinde diğer Afgan öğrencilerle birlikte ikamet ettiklerini ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılan Afganların barınma ile ilgili en büyük problemleri ise

yüksek ev kiraları ve evlerin Afganistan'da alışık oldukları geniş müstakil ev standartlarını karşılamamasıdır.

3.1.2. Eğitime Erişim

Türkiye'de zorunlu eğitimin Anayasa gereği herkese ücretsiz olması nedeniyle kısa süreli ikamet iznine sahip olan Afganların çocukları milli eğitime bağlı okullarda ücretsiz biçimde eğitime erişebilmektedir. Görüşmeciler çocuklarının yaşadığı en büyük sorunun dil bariyeri olduğunu ifade etse de genel olarak eğitimden ve eğitimcilerin tavrından memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Saha çalışmasında mülakat yapılan Raşid Türkiye'ye göç ettikten sonra imamhatip lisesine kaydolduğunu ve kuran okumakta ve de dini konularda yetkin olduğu için öğretmenlerinin takdirini kazandığını ifade etmiştir:

> *"Okulumda çok mutluyum. İlk kaydolduğumda korkuyordum ama hem İngilizce bilmem hem de Arapça okuyup yazmam öğretmenlerimin beni övmesine neden oluyor. Türk arkadaşlarım bana iyi davranıyorlar…Sınıfımda benden başka iki Afgan daha var ve Türkçeleri daha iyi. Onların varlıkları beni hem daha güvende hissettiriyor hem de Türkçe öğrenme sürecimi hızlandırıyorlar." (Raşid, 17, Afgan, Kısa Süreli İkamet, Öğrenci, 2020).*

Türkiye'de yabancıların yüksek öğretime kayıt yaptırabilmeleri için YÖS'ü kazanmaları şarttır (Şimşek, 2017). 1990'lardan itibaren Türkiye'nin verdiği devlet burslarına ek olarak Afganistan devletinin özellikle kamu çalışanlarını burslu olarak Türkiye'ye lisansüstü eğitime göndermesi bu ülkeden Türkiye'ye öğrenci hareketini ülkenin göç kültürünün bir parçası haline getirmiştir. Nitekim kısa süreli ikamet izni ile Ankara'ya göç eden görüşmecilerden Kadir, mühendislik eğitimini Türkiye'de tamamladıktan sonra ülkesine geri dönmüş ancak Taliban'ın yükselişi nedeniyle ikinci

ülkesi olarak gördüğünü ifade ettiği Türkiye'ye yeniden göç etme kararı verdiğini dile getirmiştir. Dolayısıyla başlangıçta öğrenci hareketi olarak kurulan göç ağı Afgan öğrencilerin sosyal ve kültürel sermaye kazanması ile birlikte Ankara'da güçlü bir Afgan sosyal ağının ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve bu ağ Afganistan'dan Ankara'ya göçü tetikleyen bir nitelik kazanmıştır.

3.1.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim

YUKK'a göre kısa süreli ikamet izni sahiplerinin sağlık hizmetlerine ve ilaca ücretsiz erişim hakkı yoktur (Ekşi, 2018a). İkamet izni sahiplerinin bireysel sağlık sigortası yaptırması ve sağlık masraflarını kendilerinin finanse etmesi esastır. Saha çalışmasında Afgan göçmenlerin bu durumdan büyük bir memnuniyetsizlik duydukları ve uluslararası koruma sahibi Afganlar ücretsiz sağlık hizmeti alırken kendilerinin yüksek ücretler ödemelerini haksızlık olarak gördükleri tespit edilmiştir. Görüşmecilerin sağlık hizmetleri konusunda ayrımcılığa uğradıklarını düşünmelerinin temelinde daha önce ifade edildiği gibi Türkiye'de kısa süreli ikamet izni ile yaşıyor olsalar da esasında bu kişilerin de Afganistan'daki çatışmalar nedeniyle göç etmek zorunda kalmış olmalarıdır.

> *"Afganistan'da ailemin geniş toprakları var. Ben de polistim. Taliban benim yaşadığım şehirde hakimiyeti ele geçirince Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldım. Çünkü polisleri düşman olarak görüyorlardı. Bacağımda sorun var. Ameliyat olmam gerekiyor ama diğer Afganlara ya da Suriyelilere olduğu gibi ücretsiz bakmıyor bana hastaneler. Çok para istiyorlar. Pandemiden sonra işleri toparlayamadık zaten. Ailemin Afganistan'dan gönderdiği para olmasa yaşamamız imkânsız burada." (Nuri, 32, Afgan, Kısa Süreli İkamet, Restoran Sahibi, 2016).*

3.1.4. Çalışma Koşulları ve Ankara'daki İstihdam Piyasasındaki Konumları

Kısa süreli ikamet izni ve öğrenci ikamet izni Türkiye'de doğrudan çalışma izni hakkı doğuran yasal statüler değillerdir. Daha önce aktarıldığı üzere 27 Temmuz 2016 tarihli 6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu'na göre ikamet izni ile Türkiye'de yaşayan Afganların çalışma izni için ÇSGB'ye başvurması gerekir.

İkamet izni ile Ankara'da yaşayan Afgan göçmenlerin büyük bir bölümünün ülkelerinde profesyonel mesleklerde çalışan eğitimli kişilerden oluşması hem Ankara'daki işgücü piyasasının niteliği hem de Uluslararası Çalışma Kanunu'nun yabancı istihdamını kısıtlayan düzenlemeleri nedeniyle bu kişilerin Türkiye'de kendi mesleklerinde yasal istihdamını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Göçmenlere yönelik istihdam talebinin düşük ücretle çalışılan niteliksiz işlerde yoğunlaşması göçün vasıfsızlaştırıcı etkisinden (Sirkeci, 2020) en çok nitelikli göçmenlerin etkilenmesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. Tez çerçevesinde önceden ifade edildiği gibi Türkiye'de yabancıların pek çok iş kolunda çalışmasının da yasak olması bu vasıfsızlaştırıcı etkiyi özellikle kadın göçmenler için derinleştirmektedir. Nitekim Afganistan gibi ataerkinin güçlü olduğu geleneksel toplumlarda kadının eğitim ve iş hayatına katılımı önemli ölçüde sınırlandırılmış olup kadınların ancak hemşirelik, ebelik, öğretmenlik gibi "kadın doğasına uygun" görülen meslek dallarında eğitim alıp uzmanlaşmasına izin verilmektedir. Ancak bu meslek dallarından pek çoğu meslek yasaları ile sadece Türk vatandaşlarının yapabileceği meslekler olarak kabul edildiğinden ya da denklik ve Türkiye'de istihdam için dil şartı dahil pek çok kriter arandığından profesyonel Afgan göçmenlerin Türkiye'de kendi mesleklerini yapmaları büyük ölçüde imkansızdır.

"Türkiye'yi dizilerden tanıyordum ve buraya gelirken büyük hayallerim vardı. Bir kadın olarak burada özgürce çalışacağımı ve özgürce yaşayacağımı

zannediyordum. Ancak Türkiye'de Afganların ebelik yapması yasakmış. Afganistan'da ailem yanımda olduğundan ve çalıştığım için buradakinden daha iyi durumdaydım. Şimdi sadece kocamın kazandıkları ile geçinmeye çalışıyoruz. Ondan başka kimsem yok yanımda. Tek başıma evden de çıkamıyorum dil bilmediğim için. Burada eve hapsolmuş durumdayım."(Rafa, 35, Afgan, Kısa Süreli İkamet, Çalışmıyor, 2018).

Saha çalışmasında nitelikli Afganlar göçün vasıfsızlaştırıcı etkisinin en çarpıcı örneği Afganistan'da ünlü bir dahiliye uzmanıyken Taliban nedeniyle ailesi ile birlikte Türkiye'ye kısa süreli ikamet izni alarak göç eden Bektaş'tır. İleri düzeyde ingilizce bilen ve mülakatı ingilizce olarak veren Bektaş, Sağlık Bakanlığı'ndan denklik almak ve TUS'a girmek için gerekli olan Türkçe bilmek kriterini henüz karşılayamadığı için Ankara'da bir Afgan restoranında aşçı olarak çalışmaktadır:

"Bizim aile mesleğimiz doktorluk. Taliban bölgeyi ele geçirince kardeşlerim İngiltere'ye gittiler doktor olarak. Eşim müslüman bir ülkede yaşamak konusunda ısrar ettiği için Türkiye'ye taşındık. Ankara'da tanıdıklarımız olduğu için Ankara'yı tercih ettik. Zaten resmi işlemleri hep buradan takip etmek gerekiyor. Denklik işlemlerinin birkaç yıl sürdüğünü öğrendim. Bu arada para kazanmam şart. Bu nedenle aşçılık yapıyorum." (Bektaş, 43, Afgan, Kısa Süreli İkamet, Aşçı, 2020).

Ankara'daki istihdam piyasasında kayıtlı işlerde iş imkanı bulamayan nitelikli Afgan göçmenlerden kayıtdışı sektörde güvencesiz ve düşük ücretli işlerden kaçınmak isteyen çoğu Afgan göçmen Ankara'da küçük işletme açma alternatifine yönelmiştir. Ankara'daki Ulus çarşıda yoğunlaşan bu küçük işletmeler etnik işletme (Alba ve Foner, 63-64) mantığına uygun bir biçimde Ankara'daki Afgan göçmenlerin talep ettiği bir dizi mal ve hizmet sunmaktadır. Nitekim görüşmecilerden Nuri Ankara'da bir Afgan

restoranı açmışken, ülkesinde mühendislik yapan Kadir'in Ankara'da erkek Afganlara yönelik bir giyim mağazası vardır.

Ülkelerinde genellikle yüksek toplumsal statüye sahip olan ikamet izni sahibi Afgan göçmenlerin Türkiye'de de yasal bir statüde olmaları onları Ankara'daki Afgan göçmen ağının tabakalı yapısı içinde hiyerarşik olarak üstte konumlanmasına ve bu kişilerin Ankara'daki Afgan topluluğunun kanaat önderleri haline gelmelerine sebep olmuştur. Ankara'daki Afgan göçmen ağı içindeki sahip oldukları sosyal sermaye zamanla ikamet izni sahibi Afganların gelir araçlarından birine de dönüşmüştür. Nitekim saha çalışmasında Ankara'da Afgan göçmen nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan düzensiz Afgan göçmenlerin Afganistan'daki ailelerine ikamet izni sahibi Afgan göçmenler aracılığıyla para ya da hediye gönderdikleri tespit edilmiştir. İkamet izin sahibi Afgan göçmenler bankalar gibi bu iş için belirli bir komisyon almaktadır.

Saha çalışmasında öğrenci ikamet izni sahibi Afganların da düzensiz Afgan göçmenlerle benzer bir ekonomik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda sahada karşılaşılan en çarpıcı örnek Tıp öğrencisi İmam'dır. Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişim imkanları olmayan düzensiz Afgan göçmenlerin sağlık sorunları nedeniyle henüz öğrenci olan İmam'a başvurdukları ve İmam'ın ise onları belirli bir ücret karşılığında muayene ettiği öğrenilmiştir. Göçün getirdiği ağların eşitsizliğin yaratılmasına ve sürdürülmesine hizmet ettiğini vurgulayan Tilly (1990: 92), göçmen grupların yerlileri sömürmeye cesaret edemeyecekleri için birbirlerini sıklıkla sömürdüklerini ifade etmiştir. Nitekim Ankara'daki Afgan göçmen ağı içindeki tabakalı yapıda hiyerarşik olarak üstte olan ikamet izin sahibi göçmenlerin bu yapı içinde en altta konumlanan düzensiz Afgan göçmenlerin kırılganlığını bir kazanç aracına dönüştürmesi dahası sahibi oldukları etnik işletmelerde düzensiz Afganları düşük ücretlerle güvencesiz olarak istihdam etmeleri göçmen ağı içindeki sömürü yapılarına işaret etmektedir.

3.1.5. Sosyal ve Mali Yardıma Erişim

YUKK'a göre kısa süreli ikamet iznine sahip olmanın koşullarından biri de mali olarak Türkiye'de kendine yetebilecek durumda olmaktır. Bu nedenle kısa süreli ikamet izni sahibi Afgan göçmenler Türkiye'de herhangi bir sosyal ya da mali yardımdan faydalanmamaktadır.

Öte yandan öğrenci ikamet izni sahipleri öğrenci burslarına başvurma hakkına sahiptirler. Saha çalışması çerçevesinde mülakat yapılan Tıp öğrencisi İmam, bir dernekten öğrenci bursu aldığını dahası Türkiye Bursları kapsamında Türkiye'deki eğitimin masraflarının da tamamen Türk devletince karşılandığını ifade etmiştir.

3.1.6. Kamu Otoriteleriyle İlişkiler

Türkiye'de düzenli statüde olan dahası kültürel sermayeleri nedeniyle statülerinin kendilerine tanıdığı hakların bilincinde olan kısa süreli ikamet izin sahibi Afgan göçmenlerin kamu otoriteleriyle ilişkilerinde herhangi bir sorun gözlemlenmemiştir. Göç İdaresinde ikamet izni süresini uzatmak istediklerinde bir sorunla karşılaşmadıklarını ifade eden Afgan göçmenlerin en büyük problemi ikamet belgesi için ödedikleri harç miktarıdır. Ancak bu konu uygulayıcıların insiyatifinde olmayıp yasa ile düzenlendiği için Afgan göçmenlerin haklarına yönelik bir suistimal söz konusu değildir.

Polis gücü ile de ciddi bir problem yaşamadıkları dile getiren düzenli Afgan göçmenler kolluk ile ilgili en temel sorunlarının yabancı araç plakaları nedeniyle sık sık polis çevirmesine maruz kalmak olduğunu ifade etmişlerdir. Suriyeli mültecilere benzer bir biçimde Afgan göçmenlerin de vatandaşlıkla ilgili temel özlemlerinden biri trafikte sıradan olabilmektir.

3.1.7. Ankaralı Yerleşiklerle İlişkiler

Saha çalışmasında ikamet izin sahibi Afganların Ankaralı yerleşiklerle daha çok araçsal ve sınırlı bir ilişkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Ankaraya göç etme, barınma ve iş bulma süreçlerini Afgan göçmen ağı aracılığıyla gerçekleştiren ikamet izni sahibi Afganların mekansal olarak belirli bölgelerde yoğunlaşması kendi aralarında sosyalleşmelerine de imkan tanımaktadır. Öte yandan mülteci nüfusunun artışı ile yerli halkın dışlayıcı eylemlerinin paralellik göstermesi (Yıldırım, 2018: 151) Ankara'da yaşayan ikamet sahibi Afganların da mülteci muamelesi görerek yükselen göçmen karşıtlığının etkileri ile yüzleşmelerine yol açmaktadır.

Göçmenlerin yerleşiklerle en önemli karşılaşma ve etkileşim mekanları olan işyerleri bağlamında ise ikamet izin sahibi Afganların etnik işletme sahibi olmaları ve çalışanlarının da Afgan göçmenlerden oluşması yerli nüfus ile temaslarını azaltmaktadır. Nitekim Ankara'daki ikamet sahibi Afganların kendi dayanışma ağlarının içine kapanmış bir biçimde yerleşiklerden izole bir hayat yaşadıklarını iddia etmek mümkündür (Yeler, 2021: 438-439).

Diğer taraftan öğrenci ikamet izni sahibi olan Afgan öğrenciler için yerleşilerle en önemli karşılaşma mekanlı olan üniversitelerde Türkçe bilmeleri nedeniyle dil bariyerini de aşmış olmaları sayesinde diğer Afgan göçmenlerden daha fazla etkileşim halinde oldukları tespit edilmiştir.

3.1.8. Diğer Göçmen Gruplar ile İlişkileri

Saha çalışmasında Ankara'da yaşayan ikamet izni sahibi Afgan göçmenlerin özellikle Orta Asya ülkelerinden gelen diğer göçmen grupları ile etkileşim halinde oldukları keşfedilmiştir. Kültürel yakınlığın yol açtığı bu etkileşimin en yoğun yaşandığı yerler Afganlara ait etnik işletmelerdir. Saha çalışmasında bu işletmelerden

sadece Ankara'daki Afgan göçmenlerin değil aynı zamanda pek çok Orta Asyalı göçmeninde alışveriş yaptığı tespit edilmiştir.

Öte yandan saha araştırması çerçevesinde Suriyeli ve Iraklı göçmenler ile Afganların mesafeli bir ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Kısa süreli ikamet izni sahibi Afganlar kendileri gibi terör örgütlerinden kaçarak Türkiye'ye ye sığınan Suriyelilere kendilerinden daha ayrıcalıklı bir konum verilmesini ayrımcılık olarak değerlendirmektedir. Afgan göçmenlerin ayrımcılık hissiyatı tez çerçevesinde iddia edilen tabakalaşmış göçmen sisteminde her göçmen statüsünde belirli bir uyruğun yoğunlaşmasının da olumsuz sonuçlarından biridir. Zira Türkiye'nin göç ve iltica sisteminde göçmen statüleri arasında bir tabakalaşma vardır. Daha önce ifade edildiği gibi statüye bağlı haklar çerçevesinde tabakalı yapı içinde üstte konumlanan geçici koruma statüsünün sadece Suriyelilere tanınmış olması Afgan göçmenlerin geçici koruma statüsü ile kısa süreli ikamet statüsü arasında farklılığı değerlendirmeye almak yerine Suriyelilerin Afganlardan üstün tutulduğu algısına sürüklenmelerine yol açmaktadır.

İkamet izin sahibi Afganların Suriyelilere ilişkin olumsuz düşüncelerinin bir diğer sebebi Ankara'da yabancı profesyonellerin istihdam edilebileceği çoğu kamu ve STK projesi Suriyeli mülteciler odaklı olduğu için bu projelerde Suriyeli profesyonellerin istihdam edilmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim yapılan mülakatta Doktor Bektaş SIHHAT projesi çerçevesinde doktor olarak çalışmak için başvuru yaptığını ancak proje çerçevesinde Suriyeli doktorların istihdam edildiğini dile getirmiştir.

3.2. Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi Afgan Sığınmacıların Ankara'daki Durumu

Tez kapsamında daha önce ifade edildiği üzere uluslararası koruma başvurusu sahibi sığınmacıların başvuru süreçleri tamamlanıncaya kadar uydu şehirlerde ikamet etmeleri esastır (Biner, 2016). Ancak sağlık gibi zorunlu sebepler ve istisnai koşullar gereğince Göç İdaresi'nin izni ile sığınmacıların Ankara gibi büyük şehirlerde yasal olarak ikamet etmeleri mümkündür. Bu kısıtlılık Afgan sığınmacılar Türkiye'nin en kalabalık sığınmacı grubunu oluştursalar da az sayıda Afgan sığınmacının Ankara'da yasal olarak ikamet etmelerine yol açmaktadır. Saha çalışmasında mülakata katılan 4 Afganın Ankara'ya göç öyküleri birbirinden farklıdır. Görüşmecilerden Lütfü uluslararası koruma başvurusu yaptığında ilk yerleştirildiği şehir Isparta iken Türkiye'ye göç yolculuğunda hastalanan çocuğunun uzun süreli tedavisi Ankara'da yapıldığı için göç idaresinin izini ile kaydını Ankara'ya aldırmıştır.

Öte yandan daha önce ifade edildiği gibi Afganistan'dan Türkiye'ye göç yolu kadınların ve çocukların göç etmekten vazgeçirecek ölçüde zorlu bir yolculuktur. Eşi öldüğünde kayınbiraderine kuma olarak verilmek istenen Zehra çocukları ile bu zorlu göç yolculuğunu göze almış az sayıdaki Afgan kadın sığınmacıdan biridir. Nitekim Ünlütüek ve Topaloğlu'nun da (2023: 184) tespit ettiği gibi zorla evlilik Afgan kadınların göç sebeplerinin başında gelmektedir. Zehra için sadece göç süreci değil Türkiye'deki yaşamı da kadın olmasından dolayı zorluklar ve tehlikelilerle çevrilmiştir. Zira kadın ve çocuklar iltica ettikleri ülkelerde de fiziki ve cinsel istismara uğrama riski yüksek olan en kırılgan sığınmacı grubudurlar. Zehra'nın uluslararası koruma başvurusu yaptıktan sonra yerleştirildiği Niğde'den Ankara'ya transfer edilmesi de böyle bir gerekçeye dayanmaktadır.

Türkiye'deki iltica sisteminin belirsiz yapısı ve statü belirleme sürecinde kamu yetkililerine tanınan geniş takdir yetkisi göçmenlerin belirli statü türleri için çeşitli müzakere yollarına başvurmalarına ve statü kazanımı sürecinde stratejik davranmalarına da yol açmaktadır (Baban, Ilcan ve Rygiel, 2016). Uluslararası koruma başvuru sahibi Hayrullah bir Taliban sempatizanı olmasına rağmen ekonomik gerekçelerle Türkiye'ye düzensiz göçünün ardından Ankara'da yaşadığı süre boyunca uluslararası koruma statüsünün avantajlarını keşfetmiş bu nedenle de Ankara'da uzun yıllardır düzensiz göçmen olarak çalıştığı fabrikanın patronunun yardımı ile Göç İdaresi'ne kendisini Taliban nedeniyle göçe zorlanan bir mülteci olarak tanıtıp uluslararası koruma başvurusu sahibi kimlik belgesi almıştır.

YUKK'a göre barınma ihtiyaçlarını kendileri finanse etmek zorunda olan uluslararası koruma başvurusu sahiplerinin Ankara'da Solfasol mahallesi başta olmak üzere Altındağ ilçesindeki eski gecekondu mahallelerinde yaşadıkları tespit edilmiştir. Afganistan'dan Türkiye'ye 40 yılı aşkın süredir oluşmuş göç koridoru neticesinde Ankara'nın bu bölgesinde şuan vatandaşlık statüsüne sahip olan eski Afgan göçmenlerin yaşaması bu bölgenin uluslararası koruma başvuru sahibi Afgan sığınmacılarca tercih edilmesinin başlıca sebebidir. Dahası kent yoksullarının yaşadığı bu bölgede evler bakımsız ve eski ola da kiraların düşük olması da bir diğer tercih sebebidir.

Uluslararası koruma başvurusu sahiplerinin geçici koruma sahiplerine benzer bir biçimde eğitim ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma hakkı vardır. Dahası Kızılaykart ile mali yardım alan Afgan sığınmacılar vali ve kaymakamlıklar tarafından yapılan yiyecek ve yakacak yardımlarından da faydalanmaktadırlar.

Afgan sığınmacıların uluslararası koruma başvurusu yaptıktan 6 ay sonra çalışma izni başvurusu yapma hakkı olsa dahi görüşmecilerden hiçbiri çalışma

belgesine sahip değildir. Öyle ki Ankara'daki sığınma başvurusunu fabrika patronu sayesinde yapmış olan Hayrullah dahi çok istemesine rağmen çalışma belgesine sahip değildir.

> *"Patronum Ankara'dan kimlik çıkartarak bana büyük bir iyilik yaptı. Ama çalışma belgemi çıkartmak istemiyor. Şimdi zaten sigortan varmış gibi sağlıktan yararlanıyorsun sigortalı olsan ne değişecek ki diyor. Onun için maliyeti de çok olacakmış. İşimde ustalaştığım için bana asgari ücretten biraz daha fazla veriyor ama. Buna da şükrediyorum." (Hayrullah, 28, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi, Fabrika İşçisi, 2015)*

Hayrullah'ın ifadelerinden anlaşılacağı üzere Ankara'nın imalat sanayisinin ucuz işgücü talebi Afgan sığınmacılara istihdam alanı yaratmakla birlikte onları mutlak sömürü düzenine de haspetmektedir. Nitekim bir pelet fabrikasında çalışan Hayrullah aşırı tozlu ortamda ağır talaş balyalarını gün boyu taşımakta, bozulan aletleri tamir etmektedir. Yerli çalışanların düşük ücretlerle sigortasız olarak bu tarz zorlu işlerde çalışmak istememesi sonucunda işverenlerin ücretleri arttırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek yerine kayıtdışı göçmen istihdamına başvurması uzun vadede hem bu göçmenlerin sağlığını hem de Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemini ve formel istihdam piyasasını tehlikeye atmaktadır (Özçürümez ve Yetkin, 2014).

Ankara'da yaşayan Afgan sığınmacılar Göç İdaresi kararı ile istisnai biçimde Ankara'ya yerleştirildikleri için Göç İdaresi ve diğer kamu kurumları ile iyi bir ilişkiye sahiplerdir. Öte yandan luslararası koruma başvurularının değerlendirme sürecinin uzunluğu Afgan sığınmacıların başlıca şikayetleridir. Görüşmecilerden Hayrullah dışında Batı ülkelerinde akrabaları olan Afgan sığınmacıların herbiri Amerika'ya ya da Kanada'ya gideceği günün hayali ile yaşamakta ve Ankara'daki hayatlarını arafta olmaya benzetmektedirler.

"Türkçem iyi olmadığı için okulda çok zorlanıyorum. Sınıfındakiler bazen bana kötü davranıyor. Aslında okula gitmek istemiyorum ama annem ilerde Kanada'ya yerleştiğimizde orada güzel bir okula gidip iyi bir mesleğe sahip olmam için burada okula devam etmemim şart olduğunu söylüyor. Sürekli Kanada'da dayımın yanına gideceğimiz günün hayalini kuruyorum"(Fariha, 15, Uluslararası Koruma Başvurusu, Öğrenci, 2017)

Kent yoksullarının yaşadığı mahallelerde ikamet eden ve kayıtdışı sektörlerde istihdam için bu yerleşiklerle rekabet etmek zorunda olan Afgan sığınmacılar son dönemde yükselen mülteci karşıtlığının da etkisi ile yerli halkın kendilerini dışladıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda en büyük sorunu dul bir kadın olan Zehra yaşamaktadır:

"Evden dışarı neredeyse hiç çıkmıyorum. Korkuyorum çünkü. Zaten komşular bir şey demesin diye çocuklarım evde bile gürültü yapmıyor. Ama geçen gün biri kapımıza dayandı. Korkumdan açamasam da kapıyı yumruklayarak defolup gideceksiniz diye bağırıyordu… Kimseye bir zararımız yok bizden ne istiyorlar, biz neden bu dünyaya fazla geliyoruz anlamıyorum…" (Zehra, 35, Afgan, Uluslararası Koruma Başvurusu, Çalışmıyor, 2017)

Ankara'da yaşayan Afgan sığınmacıların diğer göçmen grupları ile karşılaşma mekanları kamusal hizmet alanları ve işyerleridir. Mülakata katılan Afgan sığınmacılar kendileri de terörden kaçtığı halde Türkiye'de tüm yardımların Suriyelilere yapılmasından ve GSM'lerde dahi Suriyeli doktorların çalışmasından şikayet etmişlerdir. Türkiye devleti Suriyelileri Afganlardan üstün tuttuğu için Suriyelilerin tüm yardımları kendilerine almaya çalıştığını ifade eden Afgan sığınmacıların bu nedenle Suriyeli mültecilere büyük bir öfke beslediği tespit edilmiştir. YUKK'a göre uluslararası koruma başvurusu sahibi statüsü ile geçici koruma statüsü sahiplerinin

hakları birbirine denktir (Ekşi, 2018a). Ancak Suriyelilerin sayısal büyüklüklerinden ve finanmanını AB'nin sağladığı sosyal projelerin büyük bir bölümünün Suriyeli mülteciler odaklı olmasından dolayı pratikte Suriyelilere yönelik desteklerin daha fazla olduğu bir gerçektir. Bu durumun telafisi için son dönemde "Türkiye'deki Suriyeli Olmayan Kişiler İçin Koruma Mekanizmalarının Geliştirilmesi Projesi" gibi sosyal hizmet projeleri geliştirilmeye başlanmıştır (Karakaya ve Karakaya, 2021: 109).

3.3. Düzensiz Afgan Göçmenlerin Ankara'daki Durumu

Ankara'daki Afgan nüfusunun büyük bir bölümünü düzensiz statüdeki Afganlar oluşturmaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi nüfusunun %74'ü kırsalda yaşayan ve 20 milyonu aşkın kişinin günde 1,5 dolardan az kazanca sahip olduğu Afganistan'da ekonomik yoksulluğun ve çatışmaların göçe zorladığı onbinlerce Afgan her yıl Türkiye'ye düzensiz yollardan göç etmektedir. 2000'li yılların başında düzensiz Afgan göçmenler için Türkiye daha çok Avrupa'ya düzensiz giriş için transit ülke niteliği taşıyor olsa da sahada yapılan mülakatlarda Avrupa'nın sınır güvenliğini arttırmasına ek olarak Suriyeli sığınmacıların da Avrupa'ya düzensiz göç talebinde bulunmasının göçmen kaçakçılarına ödenen bedeli 8 bin-10 bin dolara kadar yükseltmesi düzensiz Afganların Türkiye'de kalıcılığını arttırdığı bulgulanmıştır.

Saha araştırmasında düzensiz göçmenlerin Ankara'yı tercih etmesinin başlıca sebebinin Ankara'daki Afgan göçmen ağının varlığı olduğu tespit edilmiştir. Nitekim daha önce ifade edildiği gibi göçmen ağları düzensiz göçü kolaylaştıran başlıca etkendir (Castles, 2003: 19). Göç ağlarını kullanarak bireysel olarak Ankara'ya göç eden Afganlar buradaki göçmen ağının içinde barınma ve iş imkanı bulmakta, diğer düzensiz Afganların deneyimlerinden faydalanarak gündelik hayatlarını şekillendirmektedir (Yeler, 2021: 439). Ankara'daki yasadışı konumları nedeniyle büyük bir güvencesizlik ve belirsizlik içinde olan Afganlar için Ankara'da yaşama tutunmanın başlıca yolu

kendileri ile benzer kırılganlığa sahip diğer düzensiz Afganlarla birlikte hareket etmekten, dayanışmaktan ve Ankara'da yaşayan farklı statüdeki Afganlar ile ilişki ağlarını geliştirmekten geçmektedir. Düzensiz göçmenlerin Ankara'daki Afgan göçmen ağı ile simbiyotik ilişkisi daha önce ifade edildiği gibi bu göçmen ağı içinde düzensiz Afganların sömürüsü anlamına gelse de kırılgan konumları ve beşeri sermayelerinin yetersizliği nedeniyle düzensiz Afgan göçmenlerin Ankara'ya tutunmaları için bu sosyal ağlara ihtiyaçları katidir (Danış vd. , 2009: 454-455).

Düzensiz Afgan göçmenlerin Türkiye'ye göç yolculuğuna çıkmaları daha önce ifade edildiği gibi sadece kendilerine daha iyi bir hayat kurmak gibi bireysel bir sebebe dayanmamaktadır. Hem göç kararının hem de göçmen kaçakçılarına ödenen paranın aile tarafından verildiği düzensiz Afgan göçünde Ankara'ya ulaşabilmiş olan Afgan göçmenin öncelikli amacının ailelerin çoğu zaman borçlanarak elde ettiği kaçakçı parasını geri ödemek olduğu sahadaki görüşmecilerin ortak söylemidir. Dahası Türkiye'de kazandığı para ile sadece kendi yaşamını sürdürmeyip Afganistan'daki ailesine de bakan düzensiz Afgan göçmenler için yüklendikleri bu zorunluluklar Ankara'daki göç deneyimlerini şekillendiren temellerdir. Nitekim saha çalışmasında görüşmelerin büyük bir kısmının yapıldığı 2022 Şubat-Mart aylarında ortalama aylık gelirleri 5000 lira olan düzensiz Afgan göçmenler bu paranın aylık ortalama 1500-2000 lirasını kendileri harcarken geri kalanını Afganistan'daki ailelerine gönderdiklerini ifade etmişlerdir.

Düzensiz Afgan göçmenlerin Ankara'da kendi yaşamları için ayırdıkları sınırlı bütçe barınma tercihlerini de doğrudan etkilemektedir. Nitekim saha çalışmasında Ankara'daki düzensiz Afgan göçmenlerden imalat sektöründe çalışanların çalıştıkları fabrikalarda yaşarken, hizmet ve inşaat sektöründe çalışan düzensiz Afgan göçmenlerin ortalama 10-15 kişi olarak işyerlerine yakın yerlerdeki apartmanların bodrum

katlarındaki eski dairelerde ya da Dışkapı ve Kayaş gibi semtlerdeki eski gecekondu mahallelerindeki "bekar evleri"nde yaşadıkları tespit edilmiştir. Birlikte yaşam bu göçmenler için aynı iş yerinde çalışma, ortak hareket etme, dayanışma ve birlikte sosyallleşme pratiklerini de beraberinde getirmektedir (Yeler, 2021: 439). Bu bağlamda her bir Afgan evi Afgan göçmen ağı içindeki bir hücre niteliği görmekte ve her bir hücre birbirleriyle bilgi paylaşımı yaparak, birbirlerini destekleyerek Ankara'daki kayıtdışılıklarının olumsuzluklarını telafi etmeye çalışmaktadır.

Düzensiz Afgan göçmenlerin ne olursa olsun ailelerine para gönderme yükümlülüğü düzensiz Afganları ağır çalışma koşulları altında çalışmak ve sömürüye karşı boyun eğmek zorunda bırakmaktadır (Ünlütürk ve Topaloğlu, 2023: 170). Bu durum Ankara'nın imalat sektöründeki ağır işlerde ve inşaat sektöründe düzensiz Afgan göçmenlerin yoğunlaşmasının da başlıca sebebidir. Saha çalışmasında uzun saatler düşük ücret karşılığında kayıtdışı olarak çalışan düzensiz Afgan göçmenler için ücret gaspının özellikle Ankara'ya ilk göç ettikleri dönemlerde sık yaşadıkları bir olay olduğu tespit edilmiştir. Nitekim başlangıçta diğer Afgan göçmenlerde iş piyasasında rakip olarak görülürken sonrasında ortak hareket etme ve deneyimleri paylaşma pratiği de ücret gaspına uğramamak için geliştirilen bir hayatta kalma stratejisidir.

Türkiye'de hayvancılık sektöründe Afgan göçmenlerin yaygın istihdamı Afgan göçmenler için çobanlık mesleğini Türkiye'deki istihdam piyasasına giriş kapısı haline getirmiştir. Nitekim görüşmecilerden Ankara'da doğrudan bir tanıdığı aracılığıyla gelmeyen düzensiz Afgan göçmenlerin herbiri Türkiye'de ilk işinin çobanlık olduğunu dile getirmişlerdir. Çobanlık yaparken Türkçeyi öğrenmeye başlayan ve Ankara'daki Afgan göçmen ağları ile ilişki geliştiren düzensiz Afganların şehirde iş bulduktan sonra çobanlığı bıraktığı bu bağlamda çobanlık işinin Afgan göçmenler için bir basamak olduğunu ifade etmek mümkündür. Ankara'nın Ayaş ilçesinde mülakat yapılan ve

çoban olarak çalışan iki Afgan da asıl meslekleri çobanlık olmamasına rağmen Ankara'da bulabildikleri ilk iş çobanlık olduğu için çalışmaya mecbur olduklarını ancak Ankara'da tanıdıkları Afganlar aracılığıyla iş aramaya devam ettiklerini dile getirmişlerdir.

Düzensiz Afganlar arasında dayanışma olsa da saha çalışmasında elde edilen bir diğer bulgu Afgan göçmenlerin birbirleri için buldukları işler karşılığında komisyon aldıklarıdır. Uzun yıllardır Ankara'da yaşayan ve belirli bir sosyal sermayeye sahip olan Afgan göçmenler "çavuşluk" adı verdikleri uygulama ile düzensiz bir Afgan göçmenin iş bulmasına aracılık ettiğinde onun günlük/haftalık ücretinden belirli bir pay almaktadır. Ankara'da inşaat sektöründe kaldırım taşı döşeme işinde çalışan İsa kendisinin de geçmişte bu yöntemle iş bulduğunu şimdi kendisinin "çavuşluk" yaparak iş bulduğu her Afgandan komisyon aldığını dile getirmiştir:

> *"Hepimiz burada hayatta kalmaya çalışıyoruz. Ben aileme para göndermezsem aç kalırlar. Bu yüzden bulduğum iş için para almam normal. Ben de işimi öyle buldum. Hem çavuş aracılığıyla bulduğun iş daha sağlam oluyor, paranı yemiyor patron. Sonrasında o da işi öğrenecek çevreyi tanıyacak başkasının çavuşu olacak. " (İsa, 25, Afgan, Düzensiz Göçmen, İnşaat İşçisi, 2015)*

Düzensiz Afgan göçmenler yasadışı statüleri nedeniyle ücretsiz sağlık hizmetinden yararlanamadığı gibi hastaneye başvurduklarında da yetkililere haber verilmelidir. Ancak çoğu hastane, hastaların durumunu kolluk kuvvetlerine bildirmemek için ek ücret talep etmektedir (Özçürümez ve yetkin, 2014:451). Bu durum düzensiz Afgan göçmenler için sağlık hizmeti maliyetini yükselttiğinden saha çalışmasında Afgan göçmenlerin alternatif yollara başvurduğu tespit edilmiştir. Daha önce ifade edildiği gibi başvurulan ilk yol Afgan bir tıp öğrencisine ya da Afgan bir doktora muayene olmaktır. Saha çalışmasında hastaneye gitme ve/veya ilaç zaruriyeti

durumlarında ise Ankara'daki uluslararası koruma başvurusu sahibi Afganların kimlikleri ile sağlık hizmetini ücretsiz almanın başvurulan stratejilerden biri olduğu saptanmıştır. Ancak sağlık hizmeti almak için başvurulan bu yol da tamamen ücretsiz değildir. Zira kimlikleri kullanılan Afgan sığınmacılar için bu yöntem bir gelir elde etme aracıdır.

Ankara'daki düzensiz Afgan göçmenlerin yasadışı statüleri onları kamu güçlerine karşı gündelik yaşamda kırılgan ve güvencesiz kılmaktadır. Nitekim polis çevirmesinden korktukları için ulaşımı genellikle toplu olarak korsan taksiler ile sağlayan düzensiz Afganların görünmez olma çabası ve yakalanma korkusu onları istismara da açık hale getirmektedir. İşyerinde maruz kaldıkları haksızlıklar ve ücret gasplarına bu nedenle de boyun eğen Afgan göçmenler için polis başlıca korku öznesidir. Öyle ki bu durum bir restoranda komi olarak çalışan Lütfü'nün gece işten evine yürürken kendini polis olarak tanıtan birinin gaspına uğramasına neden olmuştur:

> *"İşten dönüyordum yorgun bir biçimde. Birisi önümü kesip polis olduğunu söyledi. Kimliği çıkar deyip beni köşeye çekti. Ben de kimlik olmadığı için ne yapacağımı bilemeyip yalvarmaya başladım. Üstünü arayacağım silah mı taşıyorsun yoksa dedi. Cebimde zaten para yoktu ama telefonumu aldı sonra da bana yumruk atıp kaçıp gitti." (Lütfü, 20, Afgan, Düzensiz Göçmen, Komi, 2020)*

Düzensiz Afgan göçmenlerin yakalanma korkularından kaynaklanan görünmez olma çabası yerel halkla etkileşimlerini de önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda Afganlar için başlıca karşılaşma mekanları işyerleridir (Yeler, 2021: 438). Özellikle hizmet sektöründe çalışan düzensiz Afganlar yerli işgücü ile işleri gereği sürekli etkileşim halindelerdir. Ancak saha çalışmasında yapılan mülakatlar neticesinde bu yana yana halin Afganlar ve Türk çalışanlar arasındaki ilişkiyi geliştirmediği aksine

Türk çalışanlar tarafından sosyal dışlamaya maruz kalan Afganların kendi sosyal ağlarının içine kapanarak toplumdan izole yaşadıkları bulgulanmıştır. Türk çalışanların Afganları neden dışladıkları ise komi olarak çalışan Fevzi'nin ifadelerinde saklıdır:

> *"Ben Türklerle arkadaşlık kurmayı çok istedim başlarda. Ama sürekli bize küfrediyorlar. Sizin yüzünüzden ücretimiz düşük, siz olmasanız daha yüksek ücret alırdık diyorlar. Bizi bahşişlere de ortak etmek istemiyorlar zaten." (Fevzi, 21, Afgan, Düzensiz Göçmen, 21, 2019*)

Düzensiz Afgan göçmenlerin Ankara'da hizmetler sektöründeki ve inşaat sektöründeki yoğun emek arzı halihazırda kayıtdışı olarak sigortasız ve güvencesiz çalışan yerli işgücünün ücretlerini baskılamakta ve çalışma koşullarını ağırlaştırmaktadır. Sermayenin yerli işgücüne karşı düzensiz göçmenleri yedek emek ordusu olarak kullanması tüm çalışanları daha şiddetli bir rekabete sokmakta ve böylece ücretlerde aşağı yönlü bir sarmal oluşmaktadır (Savran, 2022: 24). Bu durum Ankara'daki yerli işgücünün göçmen karşıtlığını arttırmakta dahası Afgan göçmenlere yönelik ötekileştirici ve dışlayıcı bir tavır takınmalarına neden olmaktadır.

Ankara'daki sosyal ayrışma sadece yerleşikler ve düzensiz Afgan göçmenler arasında değildir. Mülakata katılan düzensiz Afgan göçmenlerin Suriyeli ve Iraklı göçmenler ile çatışma boyutuna ulaşan anlaşmazlıklar yaşadıkları bulgulanmıştır. Suriyelilerle karşılaşma mekanları sınırlı olan Afgan göçmenlerin Suriyelilere yönelik karşıtlığının temelinde Suriyelilerin Afganlardan üstün tutulduğu düşüncesi vardır. Benzer terör süreçlerine rağmen Suriyelilerin mağdur olarak kabul edilirken kendilerinin yasadışı konumda olmalarını haksızlık olarak değerlendiren Afgan göçmenlere göre kendilerine çok fazla hak verilmiş olan Suriyeliler bunu birleşerek diğer göçmen grupları dışlamak ve ezmek için kullanmaktadır.

"Suriyeliler sanki ülke onlarınmış gibi davranıyorlar. Kalabalık oldukları için de bizi ezmeye çalışıyorlar. Ama bizde kalabalığız. Sadece bu mahallede 18 ev var bizden. Geçen hafta Gençlik Parkı'nda bir arkadaşı dövmüş Suriyeliler birleşerek. Bizim polise şikayet edemeyeceğimizi bildikleri için rahat davranıyorlar. Bu nedenle biz de genelde yalnız gezmemeye çalışıyoruz izin günlerinde" (İsa, 25, Afgan, Düzensiz Göçmen, İnşaat İşçisi, 2015)

Türkiye'nin göç ve iltica rejimindeki tabakalaşmış yapının gündelik hayatta göçmenler arasındaki ilişki üzerindeki etkilerini gösteren İsa'nın bu ifadeleri göçmenleri ayrıştırarak ve rekabate sokarak yönetme bağlamında ulus-devletler için önemli bir göç yönetimi aracı olsa da göçmen statülerinde uyruk yoğunlaşmasının varlığı ülke içindeki farklı etnik kökene sahip göçmen grupların birbirlerini ötekileştirmesine ve çatışmasına sebebiyet vermekte bu durum ise her göçmen grubunun kendi cemaati ile olan bağını sıkılaştırarak uzun vadede ülkede etnik azınlıklaşma sorununun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

3.4. Türk Vatandaşlığına Geçmiş Afganların Durumu

Afganistandaki kronik yoksulluk ve sürekli çatışmalar nedeniyle göçe zorlanan Afganlar için kısıtlayıcı göç politikaları sebebiyle Avrupa'ya göç etmenin her geçen yıl daha da zor hale gelmesi Türkiye'ye yönelik göçü ve vatandaşlığa geçerek Türkiye'de kalıcı bir statü edinmeyi daha cazip hale getirmektedir. Tezin üçüncü bölümünde detaylıca aktarıldığı üzere Türkiye'nin vatandaşlık rejiminde Türk vatandaşlığını sonradan kazanma genel yoldan ve istisnai yoldan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Saha araştırmasında mülakat yapılan Afgan asıllı 5 Türk vatandaşının vatandaşlığa geçme biçimlerinin sosyo-ekonomik durumları kapsamında belirlendiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türk vatandaşlığına genel yolla sonradan geçen 2 Afgan'ın eğitim seviyesi yüksek orta sınıftan gelen göçmenler olduğu ve Türkiye'ye önce kısa

süreli ikamet izni ile yerleşerek 5 yıl kesintisiz olarak Türkiye'de ikamet ettikten sonra genel yolla başvurunun diğer şartlarını sağlayarak Türk vatandaşlığına başvurdukları tespit edilmiştir. Mülakat yapılan diğer 3 Afgan ise gelir seviyesi yüksek ancak eğitimli olmayan kişiler oluşmaktadır. Taliban'ın Afganistan'da etki alanını güçlendirmesiyle birlikte olası bir Taliban iktidarında varlıklarına el konulacağı ve cezalandırılacakları korkusuyla hareket eden bu kişiler Ankara'dan 250 bin dolar değerinde ev satın alarak istisani yoldan Türk vatandaşlığına geçmişlerdir.

Saha çalışmasında Afgan kökenli Türk vatandaşlarının Ankara'daki gündelik yaşamlarının, kurumlar ve yerleşiklerle ilişkilerinin Türk vatandaşlığına geçiş yollarına göre büyük bir farklılık gösterdiği bulgulanmıştır. TVK madde 11'de Türk vatandaşlığına genel yoldan başruvu için Türkiye'de kesintisiz 5 yıl ikmaet etmiş olmak, yerleşmeye karalı olmak, iyi ahlaka sahip olmak, yeteri kadar Türkçe bilmek, gelir getirecek bir mesleğe sahip olmak gibi kriterlerin karşılanması şart koşulmuştur (Gölcüklü, 2020: 130-131). Kayalı'ya (2023: 17) bu kriterler bir yabancının Türk devleti ile arasında oluştuğu kabul edilen sadakat bağı ve Türk toplumuna sağladığı uyumu gösteren şartlardır. Nitekim saha çalışmasında genel yolla Türk vatandaşlığına geçmiş olan Rezak ve Lema'nın üniversite mezunu, akıcı şekilde Türkçe konuşan, Türkiye toplumuna uyum sağlamış bireyler olduğu bulgulanmıştır. Öte yandan Türk toplumuna eklemlenmeleri bu kişilerin Ankara'daki Afgan cemaatinden kopmaları anlamına da gelmemektedir.

Afganistan'da BBC'nin Afganistan kanalında haber spikerliği yaparken ülkede artan iç karışıklıklar nedeniyle Türkiye'ye göç etmeye karar veren Rezak Türkiye Bursları'na yaptığı burs başvurusunun kabul edilmesinin ardından 2015 yılında Erzurum'da burslu olarak yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Afganistan'dan Türkiye'ye yönelik göç hareketinin hızlandığını keşfeden Rezak bunu bir iş fırsatına

çevirmeye karar vererek Erzurum'da öğrenciyken Afgan göçmenler için bir danışmanlık şirketi açmıştır. Ankara'daki Afgan göçmen ağının güçlü olması ve resmi işlemlerin Ankara'da yürütülmesi nedeniyle yüksek lisanstan mezun olduktan sonra kısa süreli ikamet izni ile Türkiye'de kalmaya devam eden Rezak, danışmanlık şirketini Ankara'ya taşımış ardından Afganistan'da bir danışmanlık şirketi açmıştır. Afganistan'dan Türkiye'ye göç etmek isteyen Afganlara danışmanlık hizmeti sunan, resmi işlemlerini yürüten Rezak'ın işi Afgan göçmenlerin ihtiyaçları odaklı olduğu için etnik işletme olarak da sınıflandırılabilir. Nitekim 2022 yılının Şubat ayında Türk vatandaşlığına geçtiğini ifade eden Rezak'ın hem iş yaşamı hem de sosyal çevresi tamamen Afgan göçmen ağı içinde şekillenmeye devam etmektedir. Öyle ki Kuzey Ankara'da bir apartman dairesinde yaşayan Rezak'ın ev sahibi de Afgan asıllı bir Türk vatandaşıdır. Ulusta bulunan danışmanlık şirketinde mülakat yapılan Rezak Ankara'daki Afgan cemaati ile olan sosyal bağlılığını şu cümlelerle ifade etmiştir:

> *"Ankara'da işler iyice büyüyünce Göç İdaresi'ne daha yakın olmak ve daha nezih bir ortamda çalışmak için işyerini Kızılay'a taşıdık. İşlerde bir sorun olmasa da kendimi Çankaya'da çok yabancı hissettim. Ulus artık benim memleketim gibi olmuş. Çok fazla Afgan var, herkesi tanıyorum bu çarşıda. O yüzden işyerini yeniden Ulus'a taşıdık." (Rezak, 32, Afgan, Vatandaş, Danışmanlık Şirketi Sahibi, 2014)*

Rezak gibi Afgan kökenli Türk vatandaşlarının vatandaşlığa geçtikten sonra dahi Afgan göçmen ağı içinde konumları sadece göçmen topluluğu içindeki konumlarını ekonomik sermayeye dönüştürmekten kaynaklı değildir. Yapılan görüşmelerde Rezak ve Lema Türk vatandaşı olsalar dahi kamu otoriteleriyle ve yerleşiklerle ilişkilerinde göçmen muamelesi gördüklerini ifade etmişlerdir. Bu nedenle Türk toplumuna uyum sağlasalarda toplumun asla eşit bir parçası olamayacağını

düşünen Afgan asıllı Türk vatandaşları kendi cemaatlari içinde sosyalleşmeye devam etmektedirler. Vatandaş olduktan sonra da etnik kökeni nedeniyle kamu otoritelerince dışlanma durumuna Rezak'ın verdiği şu örnek çarpıcıdır:

> *"İki hafta önce Ulus'ta Afganların da karıştığı büyük bir olay çıktı. Polisler Afganlara ait işyerlerinin bir hafta kapatılması kararını aldılar. Ben artık Türk vatandaşı olduğum halde benim de işyerimi kapatmam gerektiğini söylediler. Karşı çıkınca da kimliğe sahip olman seni Türk yapmaz deyip küfretti bir zabıta. Yani biz burada vatandaş olsak da haklarımızı elimizden almaları tek bir karara bakıyor. Vatandaş olmanın beni yabancı damgasından kurtarmayacağını anladım artık" (Rezak, 32, Afgan, Vatandaş, Danışmanlık Şirketi Sahibi, 2014)*

Ankara'da yapılan saha çalışmasında mülakat yapılan diğer üç Afgan asıllı Türk vatandaşı ise Türk vatandaşlığına 250 bin dolar değerinde ev satın alarak istisnai yoldan kabul edilmişlerdir. Türkçe bilmeyen bu üç görüşmecinin de ortak özelliği eğitim seviyesi düşük ancak zengin kişiler olmaları ayrıca Afgan kültürünü hem dış görünüşleriyle hem de yaşayış biçimleriyle Ankara'ya taşımış olup yerleşiklerden izole bir hayat yaşamalarıdır. Afganistan'da tüccarlik yaptığını ve çok zengin olduğunu ifade eden Ferit Taliban'nın iktidara geldiğinde kendisini cezalandıracağından korktuğu için Ankara'da Çukurambar'da ev satın alarak Türk vatandaşı olduğunu ve ardından Türkiye'ye göç ettiğini ifade etmiştir:

> *"Taliban yavaş yavaş tüm ülkeyi yeniden ele geçiriyordu. Amerikayla işbirliği yapmış herkesin de mallarına el koyup öldürüyordu. Sonunda Kabil'e kadar geleceklerini bildiğim için müslüman bir ülke diye Türkiye'ye yerleşmeye karar verdim. Ankara'da tanıdığım çok Afgan var. Ev satın alarak vatandaşlığa geçmemi onlar önerdi. Çukurambar'daki evde kendim oturıuyorum. Ayrıca*

Kuzey Ankara'da da 10 tane dairem var. Onlarda da kiracılarım oturuyor. Kiracılarım da Afgan…. Taliban yönetimi alınca işler çok karıştı orada bu nedenle yaptığım ticaret işi aksadı ama zamanla herşey rayına oturur. (Ferit, 45, Afgan, Vatandaş, Tüccar, 2020).

Saha araştırmasında mülakat yapılan Cavid de Ferit'e benzer bir göç ve vatandaşlık hikayesine sahiptir. Türk vatandaşlığına geçmiş olmalarına rağmen Türkçe bilmemeleri nedeniyle kamu kurumlarıyla ilişkilerini Afgan danışmanlık şirketleri üzerinden yürüten ve Ankara'da herhangi bir işte çalışmadıkları için yerleşiklerle iş yaşamı üzerinden dahi etkileşim içinde olmayan Afgan asıllı Türk vatandaşlarının vatandaşlığı Türkiye'de kalıcı yerleşim için bir araç olarak kullandıkları ve topluma entegrasyon isteklerinin olmadığı bulgulanmıştır. Bu durum istisnai vatandaşlığın göçmenlerin ülke ile bağ kurması önünde bir engel teşkil edip paralel toplumlar yaratma riski taşıdığı yönündeki eleştirilerin haklılığını kanıtlar niteliktedir (Tanasoca, 2016; Garnier, 2020; Kayalı, 2023).

4. ANKARA'DAKİ IRAKLILARIN DURUMU: ANKARA'NIN DAİMî ANCAK GÖRÜNMEYEN GÖÇMENLERİ IRAKLILARIN SINIRLAR ARASINDA ŞEKİLLENEN BELİRSİZ YAŞAMLARI

Türkiye sınır komşusu olan Irak ile Osmanlı geçmişinin mirası olarak derin kültürel ve toplumsal bağlara sahiptir. Bu durum aynı zamanda çok etnili ve çok dinli yapısı nedeniyle sürekli olarak toplumsal çatışmalara sahne olan Irak'ı Türkiye'ye yönelik uluslararası göç hareketlerinde de ana kaynak ülkelerden biri haline getirmiştir. Nitekim Iraklılar Cumhuriyet tarihi boyunca farklı nedenlerle bireysel ya da toplu olarak Türkiye'ye göç etmiştir (Manap, 2020: 374). Tezin ana konusunu oluşturan YUKK çerçevesinde şekillenmiş Türkiye'nin yeni göç ve iltica rejiminin Ankara'da yaşayan Iraklıların göç deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini incelemeden önce

Iraklıların Ankara'ya göç etmelerini ve buradaki göç deneyimlerini biçimlendirmede merkezi bir rol oynayan göçmen ağlarını yapısını açıklayabilmek için Iraklıların Türkiye'ye yönelik göç tarihlerini kısaca incelemek önemlidir.

Irak toplumunun büyük bir kısmı Arap olmakla birlikte ülke önemli oranda Kürt ve Türkmen nüfusun da yaşadığı çok etnili bir yapıya sahiptir. Dahası Yahudi, Hristiyan, Yezidi gibi dinsel azınlıkların da bulunduğu Irak'ta nüfusun büyük bir bölümü Müslüman olsa da Şii-Sunni mezhep farklılıkları ülkenin toplumsal yapısının temel bir belirleyenidir (Zubaida, 2007). Çok etnili ve çok dinli toplumsal yapı ülkede etnik ve dini temelli iç çatışmaların kronik hale gelmesine neden olurken bu durumun yarattığı siyasal ve ekonomik krizler Afganistan'a benzer şekilde Irak'ta da bir dış göç kültürünün yerleşmesine sebep olmuştur. Yakın tarihsel ve kültürel bağların yanı sıra Türkiye'nin Avrupa'ya göçte transit ülke konumunda olması Türkiye'yi Iraklıların göç hareketinde önemli merkez ülkelerden birine dönüştürmüştür.

Türkiye'de güçlü bir Iraklı sosyal ağının da oluşumuna sebebiyet veren bu durumun kökleri 1932 yılında Irak ile Türkiye arasında imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması" ve bu anlaşmaya ek 1946 tarihli "Eğitim, Öğretim ve Kültür Protokolü" ile iki ülke arasında diplomalarda denklik tanınması ile özellikle Iraklı Türkmenlerin eğitim amacıyla Türkiye'ye gelmesine dek uzanmaktadır (Manap, 2020: 374). 1990'lara kadar Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşme niyeti taşımayan bu geçici nitelikteki gelenekselleşen öğrenci göçü 1991 yılında başlayan Körfez Savaşı'nın ardından nitelik değiştirmiş ve özellikle yüksek öğretim için gelen Iraklı Türkmenler öğrenim sürelerini tamamladıktan sonra İskân Kanunu çerçevesinde Türkiye'ye yerleşmeye ve vatandaşlık başvurusunda bulunmaya başlamışlardır (Danış, 2011: 208).

1991 tarihli Körfez Savaşı nitelikli Iraklı Türkmenlerin Türkiye'ye kalıcı olarak göç etmesinin ötesine geçerek büyük bir bölümü Şii ve Kürtlerden oluşan

yaklaşık yarım milyon Iraklının kitlesel olarak Türkiye'ye sığınmasına neden olmuştur (Kirişçi ve Karaca, 2015). Bu büyük iltica krizine hazırlıksız yakalanan Türkiye başlangıçta Iraklı sığınmacılara kapıları açmak istemese de uluslararası toplumun baskısı nedeniyle kısa sürede kararını değiştirerek Iraklı sığınmacıların Türkiye'ye geçişine izin vermiş ve Iraklı sığınmacıları "güvenli bölge" ilan ettiği sınıra yakın geçici kamplarda koruma altına almıştır (Danış, 2010: 8). Türkiye'nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi kapsamında sadece Avrupa'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü tanıması nedeniyle Iraklı sığınmacıların Türkiye'ye uluslararası koruma başvurusu yapması mümkün olmamış ve "misafir" olarak tanımlanan sınır kamplarındaki Iraklı mülteciler 6 ay içerisinde ülkelerine geri gönderilmiştir (Manap, 2020: 375). Ancak Irak'ta Saddam yönetiminin özellikle ülkedeki etnik ve dini azınlıklara karşı baskı ve şiddet politikalarını devam ettirmesi 1990'larda Irak'tan Türkiye'ye yoğun bir düzensiz göç hareketinin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki Didem Danış'a göre (2006: 1) 1990'lardan itibaren Iraklılar Türkiye'deki en kalabalık ancak en az görünür olan düzensiz göçmen grubudur. Daha iyi bir yaşam için kişisel kurtuluş stratejisi olarak ülkesinden kalıcı olarak göç eden ve büyük bir çoğunluğu transit göç ülkesi ya da hedef ülke olarak Türkiye'yi yönelen Iraklı göçmen sayısı 1990-2002 tarihleri arasında yaklaşık 1.5 milyon kişiye ulaşmıştır (Danış, 2011: 200).

Saddam Hüseyin'in Irakta kitle imha ve biyolojik silahlar bulundurduğunu iddia eden Amerika'nın İngiltere ile birlikte 2003 yılında "Irak'ı özgürleştirmek ve demokratikleştirmek!" için başlattıkları askeri operasyon Iraklıların dış göç hareketinde yeni bir dönemeç yaratmıştır. Amerika'nın müdahalesi sonrası 2003'te Saddam rejiminin düşmesinin ardından ülkede kamu düzeni çökmüş, eski rejimin güvenlik organlarının işleyişine son verilmesi Irak'taki kaos ve şiddet ortamını derinleştirmiştir (Türkölmez ve Türkan, 2014: 67-68). Bu dönemde Irak'tan göç hareketinin önemli bir bölümünü Amerika kontrolündeki yeni yönetimde etkisi azalan Araplar ve Türkmenler

oluşturmakla birlikte Amerika'nın barış ve özgürlük getirdiği iddiası nedeniyle bu kişilerin BMMYK'ya yaptığı sığınma başvuruları reddedilmiştir (Danış, 2011:203). Dahası bu dönemde Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikası da değişmiş, Irak'taki kargaşa ve bölgedeki Kürt varlığı konusunda Türkmenlerin varlığını ön plana çıkartarak Irak'ta kendisine politika alanı açmaya çalışan Türkiye, İskan Kanunu'na rağmen Iraklı Türkmenlerin Türkiye'ye göçünü karmaşık bürokratik işlemlerle engellemeye çalışmış ve vatandaşlık başvurularının büyük bir bölümünü reddetmiştir (Danış ve Parla, 2009).

Irak'ta 2006 yılında Şii-Sunni temelli çatışmanın neredeyse radikal gruplar arasında bir iç savaşa dönüşmesiyle yaygınlaşan şiddet ortamı nedeniyle BMMYK Iraklı sığınmacılarla ilgili politika değişikliğine gitmiş ve Amerika başta olmak üzere Batılı devletlerin Iraklı mülteci kabul kotasını arttırması ile birlikte 2007 yılında sığınma başvurusunda bulunmak için Türkiye'ye göç eden Iraklı sayısı hızla artarak bir önceki yıla göre iki katına çıkmıştır (Tunçol ve Dinç, 2018: 90). Bu dönemde Irak'ta en etkili radikal grupların başında IŞİD gelmektedir. 2000'li yılların başında kurulmuş olan radikal terör örgütü IŞİD, Suriye iç savaşının ardından bölgedeki kaosu fırsata çevirerek cihat çağrısında bulunmuş ve tüm dünyadan binlerce yabancı savaşçı devşirmiştir (Lewis, 2013).

IŞİD'in Irak'ta şiddet sarmalını derinleştirmesi ve ülkede işgal faaliyetine girişerek hâkim olduğu bölgelerde İslam adı altında Ezidiler[47] gibi dini azınlıklara yönelik soykırım faaliyetleri gerçekleştirmesi 2013 sonrası dönemde Irak'tan Türkiye'ye yeni bir kitlesel sığınma hareketinin başlamasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'deki Iraklı sığınmacı sayısı 2013 yılında 16.254 iken bu sayı 2014 yılında 21.947'ye, 2015'te 118.605'e, 2016 yılının sonunda ise 128.110 kişiye yükselmiştir (Manap, 2020: 375-376). IŞİD'in Irak'ta Türkmen nüfusunun yoğun olduğu Telafer'İ

[47] 2014 IŞİD'in Ezidilerin yoğun olarak yaşadığı Sicar'ı ele geçirmesinin ardından 50000 Ezidi Türkiye'ye zorunlu olarak göç etmiştir.

2014 yılında, Musul'un merkezini ise 2015 yılında ele geçirmesi Türkiye'ye yönelik kitlesel sığınmacı göçünü arttıran başlıca etmendir (Tunçol ve Dinç, 2018: 91). Kayıtdışı rakamlarla birlikte bu dönemde Türkiye'ye zorunlu olarak göç eden Iraklı sayısının 200 binden fazla olduğu düşünülmektedir(Çınçır ve Erdağ, 2017: 522).

Iraklıların Türkiye'ye yönelik kitlesel göçü yasal bir düzenlemeyi zorunlu kıldığı için GİGM tarafından 21.08.2014 tarihinde 2014/23 sayılı bir genelge yayınlanmış ve Iraklılara "Yabancı Tanıtım Kartları" düzenlenerek Türkiye'de geçici olarak ikametlerine izin verilmekle birlikte Iraklı sığınmacıların uluslararası koruma başvuruları fiilen askıya alınmış ve "98" ile başlayan yabancı tanıtım kartları ile uluslararası koruma ya da geçici korumaya dahil olmayan Iraklı sığınmacıların başta sağlık hizmeti[48] olmak üzere kamusal hizmetlere erişimleri kısıtlanmıştır (Manap, 2020: 384). Bu durumun Türkiye'ye sığınan Iraklılar için derin bir mağduriyet yaratması üzerine İç İşleri Bakanlığı yeni bir karar alarak 12.02. 2015 tarihinde "Irak Uyruklu Yabancılarla İlgili İş ve İşlemler" başlığı ile yeni bir genelge yayınlamıştır. Bu genelgeye göre IŞİD'in terör eylemleri nedeniyle Türkiye'ye kitlesel göçe zorlanan Iraklıların Türkiye'de geçici koruma altında olmadığı bir kez daha vurgulanmış ve ülkedeki yasal konumları ile ilgili Iraklı sığınmacılara üç seçenek sunulmuştur:

1.Ülkesine gönüllü olarak geri dönmek isteyenlere gerekli kolaylığın sağlanması

2.Ülkesine geri dönemeyeceklere YUKK'ta düzenlenen "insani ikamet izni" verilmesi

3. Uluslararası koruma başvurusu yapmak isteyenlerin başvurularının alınması

[48] Sadece acil sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmeleri düzenlenmiştir.

Genelge ile Türkiye'deli Iraklılara yasal statüleri ile ilgili seçme hakkı tanınmış olsa da karmaşık bir göç ve iltica rejimine sahip olan Türkiye'de göçmenlerin ve sığınmacıların işlemlerini birlikte yürüten GİGM'nin YUKK çerçevesinde kurulan yeni bir kamu kurumu olarak yeterli kurumsal kapasiteye ve deneyime sahip olmaması Iraklı sığınmacıların kendilerine sunulan yasal statülerin hak ve yükümlülükleri konusunda yeterince bilgilendirilmemelerine yol açmıştır. Ankara'daki saha çalışmasında Iraklılarla yapılan mülakatlar ve gözlemler genelgenin üzerinden yedi yıl geçmiş olmasına rağmen Iraklıların yasal statüler arasındaki farklılıklarının sebebini hala anlamadığı ve bu durumun Iraklılar arasında derin bir haksızlığa uğramışlık hissine ve öfkeye neden olduğu saptanmıştır. Dahası genelgede Iraklılara yasal statüleri ile ilgili seçenek sunulması esasken uygulamada İl Göç İdaresi'nin esas karar verici olarak Iraklı sığınmacıları yasal statülere atadığı saha çalışması sırasında elde edilen bulgulardandır. Öyleki geniş aile olarak Türkiye'ye benzer koşullar altında göç eden Iraklı görüşmecilerin birlikte başvuru yaptıkları halde farklı yasal statülerde oldukları gözlemlenmiştir. Bu durumun Iraklıların Ankara'daki göç deneyimlerini nasıl şekillendirdiği incelenecektir ancak genelge yayınlandıktan kısa süre sonra 26 Şubat tarihinde Uluslararası Af Öğrütü'nün:

> "Genelge, Irak'tan Türkiye'ye sığınan mültecilerin haklara erişimlerinin sağlanması için önemli bir fırsattır. Ancak, hak ve yükümlülüklerle ilgili mültecilere yeterli bilgilendirmenin yapılmaması, bu nedenle de Iraklıların hangi seçenek için başvuru yapacaklarını bilmeden hareket etmesinin önümüzdeki dönemde büyük bir karmaşa ve hak kayıplarına neden olabileceğini yineliyor ve

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nü bu konuda yeterli önlemi almaya davet ediyoruz."[49]

ifadeleri ile Türkiye'deki kamu otoritelerini uyarmış olması günümüzde Iraklı sığınmacıların yaşadığı statü karmaşasının ve bunun neden olacağı olumsuzların en başından farkedilebilir olduğunu göstermektedir.

2014 yılından itibaren Türkiye'de sayıları hızla artan Iraklı sığınmacılar bu dönemde kamp kapasitelerinin yetersizliği nedeniyle Suriyeli sığınmacılara benzer bir şekilde Türkiye'nin farklı kentlerine yerleşerek kent mültecilerine dönüşmüşlerdir. Suriyelilerden farklı olarak Türkiye'de sahip oldukları uzun göç geçmişleri nedeniyle ülkenin özellikle İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerinde güçlü Iraklı göçmen ağlarının var olması Iraklı sığınmacıların Suriyelilerden farklı olarak ilk yerleşimlerini sınır kentlerine yapmadan doğrudan dahil oldukları göç ağları aracılığıyla büyük kentlere göç etmelerine sebebiyet vermiştir.

" Irak'ta berberdim. Okuma-yazmam yok… Xxx Aşiretindenim ben. Tüm akrabalarım Ankara'ya göç edince ben de geldim. Burada berber dükkanı açtım. Müşterilerim hep bizden zaten. Ankara'da çok mutluyum. Geri dönmeyi düşünmüyorum." (Fahri, 38, Iraklı, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi, Berber, 2016).

"Irak'ta çitçilik yapıyordum. Nehir kenarında çok güzel bir bağım, havuzlu bir evim vardı. IŞİD geldikten sonra çok kan döktü. Gençleri askere almak istiyordu. Ankara'da amcam var Türk vatandaşı kendisi. …Üniversitesinde profesör. Ailemle birlikte Suriye üzerinden Türkiye'ye kaçakçılara para ödeyerek geldik. Kimlik almamda, ev bulmamda, yardım almamda Amcam

[49] AI (2016) https://www.amnesty.org.tr/icerik/icisleri-bakanliginin-yeni-genelgesi-iraktan-gelen-multecilerin-haklara-erisimini-kolaylastirabilir , (Son Erişim Tarihi: 12 Temmuz 2023)

yardımcı oldu." (Salim, 50, Iraklı, Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi, Reklam Dağıtıcısı, 2014)

2014 sonrası Iraklı sığınmacıların göç ettiği kentlerden biri de Ankara'dır. Daha önce bahsedildiği üzere kamu ve özel pek çok üniversiteye sahip olan Ankara geçmişte Iraklılar için eğitim amacıyla yapılan göçün de geleneksel merkezlerinden biri olmuştur. Iraklıların önemli bir bölümü geri dönmekle birlikte Ankara'ya yerleşip vatandaşlık alan Iraklılar kendi ülkeleri ile de bağlarını koparmamış kurdukları derneklerle Iraklılar arasında Ankara'daki dayanışmayı örgütlemişlerdir. Irak ve Ankara arasındaki bu göç ağı geçmişte sadece göç eden kişinin ailesi ve akrabalarının da yararlandığı bir sosyal sermaye işlevine sahipken IŞİD saldırılarının ardından Türkiye'ye yönelen kitlesel sığınmacı göçünde daha geniş çaplı bir etki yaratmıştır. Zira Irak'ın toplumsal olarak çok etnili ve çok dinli bir yapıya sahip olmasının yanı sıra ülkedeki sürekli çatışma hali aşiretler biçiminde cemaatçi bir topluluksal örgütlenmenin günümüzde hâlâ etkinliğini sürdürmesine neden olmuştur (Zubaida, 2007). Dolayısıyla geçmişte Ankara ile öğrencilik ya da iş gibi gerekçelerle bir bağ kurmuş Iraklı sığınmacılar IŞİD saldırılarının ertesinde sadece kendileri ve ailelerinin değil aşiretlerinin de Ankara'ya göç etmesine aracılık etmişlerdir. Bu durum zorunlu göçün mülteci için ülkesinde sahip olduğu sosyal sermayeyi sığındığı ülkeye taşıyamama bu nedenle de sosyal sermaye inşasına yeniden başlama halinin (Faist, 2003: 46) Ankara'ya göç eden Iraklı sığınmacıların büyük bir bölümü tarafından deneyimlenmemesine yol açmıştır. Öte yandan Suriyeli ve Afgan göçmenler gibi Ankara'daki dayanışma ağlarını göç sürecinde örgütlemeyip Irak'taki aşiret içi dayanışma ağlarını doğrudan Ankara'ya taşıyan Iraklı sığınmacıların yasal statüleri konusunda yaşadıkları belirsizlik bu sığınmacıların kendi sosyal ağlarına daha sıkı bağlanarak içe kapanmalarına ve topluma eklemlenme isteklerinin azalmasına neden olmaktadır. Öte yandan Tilly'nin vurguladığı üzere (1990: 92) göçün getirdiği ağlar, eşitsizliğin yaratılmasına ve sürdürülmesine de hizmet

etmektedir. Nitekim yapılan saha görüşmelerinde Suriyeli sığınmacıların aksine Iraklıların ülkelerindeki dayanışma ağlarını doğrudan Türkiye'ye taşıması toplumsal statülerini yasal statülerinden bağımsız olarak büyük ölçüde Ankara'ya taşımalarına sebep olmuş ve bu durum Iraklı sığınmacılar için Ankara'da sosyal sermaye kazanmada ve hayata tutunmada bireysel girişimlerin önemini azaltarak topluluk içi tabakalaşmada yukarı yönlü hareketi sınırlamıştır. Bu durumu bir örnek ile ifade etmek gerekirse mülakat yapılan hiçbir Iraklı çiftçi Suriyeli göçmenlerin aksine Ankara'da esnafa dönüşmemiştir.

Iraklı sığınmacıların Ankara'da sahip oldukları güçlü sosyal ağ Ankara'daki inşaat sektöründe ve hizmetler sektöründe istihdam yoğunlaşmasını beraberinde getirdiği gibi Ankara'nın Mamak ilçesinde Abidinpaşa, Demirlibahçe ve Gülveren semtlerinde, Yenimahalle ilçesinin Demetevler semtinde ve Sincan'ın Lalegül semtinde Iraklıları mekansal olarak yoğunlaştırmıştır. Ankara'daki Iraklıların yasal statülerinin 6 kategoriye ayrılması mümkündür:

1. Uluslararası Koruma Başvurusuna Sahip Iraklı Sığınmacılar: Suriyeli sığınmacılara benzer şekilde Iraklı sığınmacıların da 2017 yılına kadar ülke içi hareketliliklerine müdahale edilmemesi ve göç ettikleri şehirlerde kayıt altına alınmaları uydu kent olmasa da Ankara'da çok miktarda uluslararası koruma başvurusu sahibi olan Iraklı'nın yasal olarak ikamet etmesine olanak tanımıştır.
2. İnsani İkamet İzni Sahibi Iraklılar: 2015 yılının ertesinde yayınlanan genelge ile Türkiye'ye sığınan Iraklıların bir kısmına doğrudan bu yasal statü verilmiştir. Öte yandan Ankara'da uluslararası koruma başvurusu olumsuz olarak sonuçlandırılmış bazı Iraklılara da İnsani İkamet İzni verilerek Ankara'da düzensiz statüye düşmeleri engellenmiştir.

3. Kısa Süreli İkamet İzni Sahibi Iraklılar: Irak'tan Türkiye'ye yönelik göç kültürünün devam etmesinin yanı sıra Türk vatandaşlığına geçiş için 5 yıl Türkiye'de ikamet etme şartını yerine getirmek amacıyla uluslararası koruma başvurusunu geri çeken ya da insani ikamet izninden çıkıp kısa süreli ikamet iznine geçen çok sayıda Iraklı sığınmacı Ankara'da ikamet etmektedir.
4. Öğrenci İkamet İzni Sahibi Iraklılar: Iraktan Türkiye'ye gelenekselleşen öğrenci göçü hareketi hala varlığını sürdürmekte, Iraklı öğrenciler aynı zamanda bir öğrenci kenti olan Ankara'daki kamu ve özel üniversitelerde eğitim amacıyla Ankara'ya geçici olarak göç etmektedir.
5. Düzensiz Iraklı Göçmenler: IŞİD'in etkinliğini sona erdirmesinin ardından Türkiye Irak'tan sığınmacı kabülüne son verse de Ankara'daki güçlü Iraklı göçmen ağının varlığı ekonomik ve sosyal bunalımdan kurtulamayan Iraklıların Ankara'ya düzensiz göç hareketini teşvik etmektedir.
6. Türkiye'nin gayrimenkul alımı karşılığı istisnai yoldan vatandaşlığa geçiş hakkı tanıması Iraklı zenginlerin Ankara'da gayrimenkul satın alarak vatandaşlık almasını mümkün kılmıştır. Dahası Ankara'da 5 yıllık ikamet süresi şartını tamamlayarak genel yolla Türk vatandaşlığına geçmiş çok sayıda eğitimli orta sınıf Iraklı da ikamet etmektedir.

4.1. Ankara'daki Uluslararası Koruma Başvurusu Sahibi Iraklıların Durumu

IŞİD'in Irak'ı işgali ve sonrasında uyguladığı terör yönetimi nedeniyle Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan ve uluslararası koruma başvurusu sahibi olarak kayıtlı biçimde Ankara'da ikamet eden Iraklı sığınmacılar Ankara'nın Abidinpaşa, Gülveren, Demirlibahçe, Demetevler ve Lalegül semtlerinde mekansal olarak yoğunlaşmışlardır. Barınma finansmanı konusunda YUKK çerçevesinde herhangi bir yardım almayan Iraklı sığınmacıların Ankara'da yerleştiği bu bölgeler genellikle eski

apartmanların yoğun olduğu, kentin alt-orta sınıfının yaşadığı semtlerdir. Saha çalışmasında geniş ailelere sahip olan Iraklı sığınmacıların barınma ile ilgili en büyük problemlerinin yüksek ev kiraları olduğu tespit edilmiştir. Ev kiralarının yüksekliği bazen iki-üç ailenin aynı evde yaşamasına sebep olurken bu durum apartman yaşamında komşularla büyük problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

> *"Akrabalarım sayesinde bulduk bu evi. Ev sahipleri Iraklılara ev veriyorlar burada ama bizden Türklerin iki katı kira istiyorlar. Bu eski eve o kadar para verdiğimiz yetmiyormuş gibi alt komşumuz hergün kapıya dayanıyor çocukların sesi yüzünden. Biz Irak'ta bahçeli büyük evlerde yaşıyorduk. Çocuklar zaten dışarıda oynayamıyorlar burada. Evde biraz ses yapsalar komşular kapıya dayanıyor. Iraklı olduğumuz için böyle davranmaları çok ağrıma gidiyor." (Ambar, 56, Iraklı, Uluslararası Koruma, Çalışmıyor, 2015)*

Ankara'da yaşayan uluslararası koruma başvurusu sahibi Iraklı sığınmacıların çocukları Suriyeliler ve Afganlar gibi Milli Eğitime bağlı okullarda eğitime ücretsiz erişim hakkına sahiptir. Saha çalışmasında sağlık hizmetlerine ve ilaca erişimleri de ücretsiz olan Iraklı sığınmacıların Ankara'da memnuniyet düzeylerinin en yüksek olduğu kamu hizmetinin sağlık alanında olduğu tespit edilmiştir. Sağlık hizmetleri konusunda Iraklı sığınmacıların en yaygın şikayeti ise GSM'lerde Suriyeli mültecilerin ve Suriyeli doktorların ağırlıkta olması ve kendilerine bu merkezlerde ikinci sınıf muamele yapıldığını düşünmeleridir.

> *"Devlet hastaneleri daha iyi ama her zaman tercüman bulunmadığı için doktorlara dert anlatmak çok zor oluyor. Bu nedenle GSM'ye geliyorum ama burada Arapça konuşup anlaşsam da Suriyelileri hastalar da burada yoğunlukta olduğu için Suriyeli doktorlar onlara öncelik veriyor sanki. Oysaki*

burada onların olduğu kadar benim de hakkım var ama Suriyeliler birbirlerini kayırıyor hep." (Almaz, 40, Iraklı, Uluslararası Koruma, Çalışmıyor, 2015).

Ankara'daki uluslararası koruma başvurusu sahibi Iraklı sığınmacılar Kızılaykart başta olmak üzere uluslararası koruma statü sahiplerine tanınan sosyal ve mali yardımlardan aktif olarak faydalanmaktadır. Barınma ve gıda gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasında bu yardımlara büyük bir bağımlılıkları olduğu tespit edilen Iraklı sığınmacılarda da Suriyeli mültecilere benzer bir biçimde Kızılaykart ile gelen aylık gelirin doğum oranlarındaki artışı teşvik ettiği ve kayıtlı bir işte çalışma isteğini azalttığı tespit edilmiştir.

"Biz çocuğu severiz, berekettir. Ama Ankara'da hayat o kadar zor ki 3 çocuk yeter buna da şükür diyorduk. Geçen sene karttan gelen para kesildi. Kocam öğrendiki en az üç küçük çocuğun olması gerekiyormuş yardım parası alabilmek için. Bu yüzden yeniden hamile kaldım çünkü karttan gelen para ile ev kiramızı ödüyorduk. Kocam gündelik işlerde çalışıyor, kirayı denkleştiremeyip evsiz kalacağız diye korkuyorum bir yıldır. (Almaz, 40, Iraklı, Uluslararası Koruma, Çalışmıyor, 2015).

Saha çalışmasında Ankara'daki Iraklı sığınmacıların inşaat sektöründe ve hizmetler sektöründe yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Ankara'daki Iraklı göçmen ağının uzun geçmişi ve Iraklıların Ankara'ya geniş aileler biçiminde göç etmesinin iş bulma konusunda dayanışma ve yardımlaşma sağlaması sektörel yoğunlaşmanın temel sebebidir. Ancak kayıtdışılığın yaygın olduğu bu sektörlerde sigortasız biçimde gündelik ücretle uzun saaatler çalışan Iraklı sığınmacılar ağır çalışma şartları altında çalışmakta ve yaygın biçimde emek sömürüsüne maruz kalmaktadır.

Uluslararası koruma başvuru sahibi Iraklı sığınmacıların Ankara'da düzenli statüde oldukları için emniyet başta olmak üzere kamu kurumları ile ilişkilerinde herhangi bir korku duymadıkları ancak statülerinin belirsizliği nedeniyle kamu otoriteleriyle olan ilişkilerinin beklenti ve güvensizlikle ile çevrelendiği bulgulanmıştır. Suriyeli mültecilerle benzer şiddet olaylarına maruz kaldıkları için aynı dönemlerde Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Iraklı sığınmacıların kamu otoritelerine yönelik beklentileri Suriyelilerle benzer statüde olmak ve aynı hakları almak yönündedir. Tezin üçüncü bölümünde detaylıca incelendiği üzere mevzuatta geçici koruma statüsü ile uluslararası koruma başvuru sahipleri arasında haklar bağlamında denklik olsa da uygulamada Suriyeli mültecilerin nüfus yoğunluğu ve uluslararası mali destekli sosyal hizmet projelerinin Suriyeli mülteciler odaklı olması Suriyelilerle yönelik sivil toplum kaynaklı ayni ve nakti yardımları arttırmaktadır. Iraklı sığınmacıların Suriyeli mültecilerle kıyaslandığında haklar bağlamında daha aşağıda konumlandıklarını düşünmelerine yol açan bu durum Iraklı sığınmacıların hem kamu otoriteleri tarafından uyrukları nedeniyle ötekileştirildiği inancını pekiştirmekte hem de Suriyeli mültecilere yönelik öfkeye yol açmaktadır.

> *"Geçen hafta bir derneğin temizlik malzemesi yardımı dağıttığını duydum. Almak için gittiğimde tercüman bu yardımın sadece Suriyeliler için olduğunu söyledi… Tercüman da Suriyeliydi. Ben Iraklı olduğum için o mu yardım almamı engelledi yoksa yardım sadece Suriyeliler için miydi bilmiyorum. Ama zaten herşey Suriyeliler için. Biz de IŞİD yüzünden ülkemizden kaçtık onlar da. Neden devlet tek mağdur onlarmış gibi davranıyor?" (Ambar, 56, Iraklı, Uluslararası Koruma, Çalışmıyor, 2015)*

Ankara'daki Iraklı sığınmacılar bir taraftan Suriyelilerle eşit muamele görme beklentisindeyken öte tarafta uluslararası koruma başvurularının reddedilmesi mevcut

statülerini ile haklarını da kaybetme korkusu yaşamakta bu sebeble kamu otoritelerine karşı büyük bir güvensizlik duymaktadır. Nitekim bir sonraki başlıkta ele alınacağı üzere Ankara'daki uluslararası koruma başvurusu sahibi Iraklı sığınmacıların başvuruları olumsuz olarak sonuçlanmaya başlamış ve bu kişilerin çoğunluğuna insani ikamet izni verilmiştir. Uluslararası koruma başvurusu sahipliği ile kıyaslandığında büyük bir hak yitimi anlamına gelen bu durumla karşılaşmaktan korkan Iraklı sığınmacılar saha çalışmasında Göç İdaresiniden gelen mesajları korku ile açmaya başladıklarını ifade etmişlerdir.

Öte yandan Iraklı sığınmacıların Ankaralı yerleşiklerle de ilişkileri daha çatışmalıdır. Bu durumun başlıca sebebi mekansal olarak Ankara'nın bazı semtlerinde yoğunlaşmış olsalar da bulundukları semtlerde nüfus çoğunluğunu oluşturamadıkları ve apartman hayatı nedeniyle Ankaralı yerleşiklerle iç içe bir yaşam sürdürmelerinden kaynaklanmaktadır. Yerleşiklerle karşılaşma mekanlarını arttıran bu durum dil bariyeri ve kültürel farklılıklar nedeniyle Iraklı sığınmacılar ve yerleşikler arasındaki uyuşmazlıkların yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Öte yandan Iraklıların kültürel olarak Suriyelilerle benzeşmesinin yanı sıra Arapça konuşmaları Ankaralı yerleşiklerce Suriyeli olarak damgalanmalarına ve yükselen Suriyeli mülteci karşıtlığının hedefi olmalarına neden olmaktadır.

> *"Geçen yaz Suriyeliler nedeniyle çıkan olaylardan sonra çok korktuk. Eşim çocuklarım bir hafta evden çıkamadı. Sokakta insanlar bizi Suriyeli sanıp küfrediyorlar, siz katilsiniz diyorlar. Polis dahi olaylardan sonra bir hafta bizim de dükkanımızı kapatmamızı istedi. Saldırıya uğrarız diye. Ben Iraklıyım, Suriyelilerle alakam yok ama bunu nasıl anlatayım bilmiyorum." (Fahri, 38, Iraklı, Uluslararası Koruma, Berber, 2016)*

Fahri'nin işyerinde yapılan mülakat sırasında komşularına Türkiye'ye olan bağlığını göstermek için dükkanının camına kocaman bir Türk bayrağı astığı gözlemlenmiştir. Sadece Fahri değil diğer pek çok Iraklı esnafın da başvurduğu bu yönteme ek olarak kimi Iraklı işyerlerinin tabela da asmadığı saha araştırmasında farkedilen olgulardan biridir. Dahası mülakata katılan Iraklı sığınmacılar eğer yürümeleri mümkünse toplu taşıma tercih etmeyerek, toplu taşıma kullanırken de Arapça konuşmamaya özen göstererek kimliklerini saklamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda Ankara'daki Iraklı sığınmacıların göçmen karşıtlığının hedefi olamak için görümez olmayı gündelik yaşam stratejisi olarak benimsediklerini ifade etmek mümkündür.

Türkiye'de tırmanan yabancı düşmanlığına ek olarak sığınmacı statüsünün geçiciliği ve güvencesizliği Ankara'daki Iraklı sığınmacıların güven arayışı nedeniyle kendi sosyal ağlarına bağlılıklarını arttırmaktadır. Ankara'daki Iraklı göçmen ağını güçlendiren bu durum öte yandan Iraklı sığınmacıların toplumsal uyum süreçlerini baltalamaktadır.

4.2. Ankara'daki İnsani İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu

İnsani ikamet izni ilk kez YUKK ile birlikte Türkiye'nin göç rejimine dahil edilmiş bir ikamet izni türüdür. İstisnai nitelikte bir yasal statü olan insani ikamet izni insani yardıma ihtiyaç duyduğu halde uluslararası korumadan yararlan(a)mayan kişiler için düzenlenmiştir (Ekşi, 2018b). Ancak bu yasal statüye bağlı olan haklar uluslararası koruma statülerine göre daha sınırlı olduğu için yasal statü tabakalaşmasında uluslararası koruma statülerinden daha aşağıda konumlandığını ve daha güvencesiz bir statü olduğunu ifade etmek mümkündür. Daha önce aktarıldığı üzere bu statü IŞID saldırıları nedeniyle Türkiye'ye sığınan Iraklı sığınmacılara sunulan statü seçeneklerinden biridir. Dahası saha çalışmasında uluslararası koruma başvurusu olumsuz sonuçlanan Iraklı sığınmacıların bu statüye geçirildiği tespit edilmiştir.

4.2.1. Barınmaya Erişim

İnsani ikamet izni ile Ankara'da yaşayan Iraklıların diğer statüdeki Iraklılarla aynı semtlerde ve benzer barınma koşullarında ikamet ettikleri tespit edilmiştir. Kira ücretlerini kendileri karşılama yükümlülüğünde olan insani ikamet izin sahiplerinin mali yardım almadıkları için diğer düzenli statüdeki Iraklılara göre yaşam koşullarının daha zorlu olduğu bulgulanmıştır.

4.2.2. Eğitime Erişim

Türkiye'de Anayasal olarak eğitim hakkı herkese tanındığı için İnsani İkamet İzni sahipleri ve/veya çocukları Milli Eğitime bağlı okullarda ücretsiz eğitim alma hakkına sahiptir. Ancak yapılan saha çalışmasında ekonomik güçlük nedeniyle okulu terketme ve çocuk işçiliği oranının İnsani İkamet izni sahiplerinde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ankara'ya ilk göç ettiklerinde ailesi uluslararası koruma başvurusu sahibi olduğu için kamudan mali yardım alan ancak statülerinin insani ikamet iznine dönüşmesi ile evin geçimine destek olmak için okulu bırakan ve kağıt toplayıcılığına başlayan Mahsun bu konuda çarpıcı bir örnektir.

> *"Ankara'ya ilk geldiğimizde okula gidiyordum. Okulda çok zorluk yaşadığım için ben okulu bırakmak istesem de ailem Türkçe öğrenmemi istedikleri için okula gitmem de ısrar ediyorlardı. Geçen yıl kimlik değişimi yapmışlar bize. Para yardımını kestiler. Babamın çalıştığı yetmiyor yardım olmayınca. Okulu bırakmam gerekti. Bu işi akrabalarımız yapıyordu. Ben de onların yanına girdim. Zaten kafana göre yapamazsın bu işi… Okul günlerimi çok özlüyorum. Şimdi gerçek zorluk neymiş anlıyorum çünkü" (Mahsun, 16, Iraklı, İnsani İkamet, Kağıt Toplayıcısı, 2015)*

Mahsun'un ifadeleri insani ikamet izni sahipleri için eğitime erişim hakkı yasal olarak düzenlenmiş olsa da pratikte eğitime katılımları için mali destek sağlanmadığı sürece bu statüdeki erkek çocukların çocuk işçiliği, kız çocukların ise çocuk evliliği kurbanı olma riskine sahip ifade etmek mümkündür.

4.2.3. Sağlık Hizmetlerine Erişim

İnsani ikamet izin sahipleri uluslararası koruma statü sahiplerinin aksine sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma hakkına sahip değillerdir (Bülbül, 2022: 588). Muayene ücretinin yanı sıra ilaç için de ücret ödemeleri gereken insani ikamet izin sahiplerinin özel sağlık sigortası yaptırması bekleniyor olsa da Ankara'daki saha çalışmasıdaki hiçbir görüşmecinin sağlık sigortasına sahip olmayıp sağlık hizmetlerinden ücretli yararlanmayı kendilerine yapılmış olan bir haksızlık ve ötekileştirme biçimi olarak gördükleri tespit edilmiştir.

4.2.4. Sosyal ve Mali Yardımlara Erişim

İnsani ikamet izni sahipleri sosyal ve mali yardımlardan yararlanma hakkına sahip değildir (Bülbül, 2022: 588). Dahası bir ikamet izin türü olduğu için harçlar kanununa da tabi olan İnsani ikamet izni sahiplerinin mali yardım almadıkları gibi kimlik belgeleri karşılığında her yıl değişen miktarlarda harç ödemesi gerekmektedir. Ancak uygulamada insani nedenlerle istisnai olarak verilmiş bu statüye sahip kişilerin mali durumlarının bozuk olduğu varsayıldığından bu statüye başvuran kişilerin büyük bir bölümü harçtan muaf tutulmaktadır (Ekşi, 2018b). Bu kişilerin mali durumlarının bozuk olduğu kamu otoritelerince kabul edilirken sosyal ve mali yardımlardan faydalandırılmamaları büyük bir çelişki olup bu durum insani ikamet izin sahiplerinin kamu otoriteleleri ve diğer göçmen grupları ile ilişkilerinin çatışmacı bir niteliğe sahip

olmasının temel nedenlerindendir. Dahası saha çalışmasında insani ikamet sahiplerinin engelli yardımlarından da faydalanamadığı tespit edilmiştir.

> *"Kocamın kardeşi IŞİD'in attığı bombalar yüzünden sakat kalmış, evde biz bakıyoruz. Devlet eskiden sakat maaşı veriyordu, bez yardımı yapıyordu. Geçen sene kimlik değişince tüm yardımlar kesildi. Hastaneye de gidemiyoruz çok para istiyorlar. Biz insan değil miyiz? Neden bu kötülüğü bize yapıyor devlet. Herkes ücretsiz gidiyor hastaneye, yardım parası alıyor. Bizim onlardan ne farkımız var". (Sidra, 20, İnsani İkamet, Çalışmıyor, 2016).*

4.2.5. Çalışma İznine Erişim ve Ankara'daki İstihdam Piyasasındaki Konumları

İnsani ikamet izni statüsü sahiplerinin Türkiye'de çalışma hakkı kazanmaları için ilgili bakanlıktan izin almaları şarttır (Ekşi, 2018a: 230). Öte yandan Ankara'da yapılan saha araştırmasında bu statüdeki Iraklı sığınmacıların çalışma iznine sahip olmayığ kayıtdışı olarak işgücüne katıldıkları tespit edilmiştir. Yapılan mülakatlar çerçevesinde İnsani ikamet izin sahiplerinin kayıdışılığının başlıca iki sebebe dayandığı bulgulanmıştır. İlk olarak Ankara'daki Iraklı göçmen ağının yardımı ile diğer Iraklıların yoğunlaştığı inşaat ve hizmetler sektörlerinde iş bulan insani ikamet izni sahiplerinin bu sektörlerdeki yerleşik kayıtdışılık nedeniyle işçi haklarından yoksun şekilde sigortasız biçimde çalışmaya razı olmaktadırlar. Öte yandan hem yerlilerin hem de diğer göçmenlerin emek arzının yoğun olduğu bu sektörlerde istihdam konusunda büyük bir rekabet yaşanması sosyal ve mali desteklerden yoksun olan insani ikamet izni sahiplerinin tek gelir kaynakları olan işlerini yitirmekten korkmasına ve güvencesiz şartlara boyun eğmesine neden olmaktadır.

Ankara'daki istihdam piyasasının Iraklı sığınmacılar için ağır çalışma koşulları altında güvencesiz istihdam ve düşük ücretlerden başka bir şey vaat etmemesi sosyal ve

ekonomik sermaye sahibi Iraklı sığınmacıları Ankara'da küçük işletmeler açmaya sevk etmiştir. Nitekim ekonomik marjinallikten kaçınmak isteyen göçmenler için bir alternatif, dükkan açmaktır (Alba ve Foner, 2015: 63). Saha çalışmasında insani ikamet izni sahibi Iraklıların açtıkları bu işletmelerin sadece Iraklı müşterilere odaklı olmayıp Ankara'da kalabalık bir nüfusa sahip olan ve kültürel olarak Iraklılarla büyük benzerlikler taşıyan Suriyeli mültecilere de yönelik olduğu tespit edilmiştir. Öyleki bu durum Iraklıların ekonomik sermayeyi Suriyelilerin ise sosyal sermayelerini ortaya koyduğu ortaklıkların dahi oluşmasına yol açmaktadır. Bu çerçevedeki en çarpıcı örnek Irak'ta Saddam döneminde Binbaşı'yken Amerikan işgali sonrasında ülkesinde tüccara dönüşen ancak IŞİD saldırıları nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan Vahap'tır. Ankara'da Suriyelilerin mekansal olarak yoğunlaştığı bölgede bir oto galerisi sahibi olan Vahap sermaye kendisine ait olmasına rağmen Suriyeli müşterileri cezbetmek için bir Suriyeli ile ortak olmak zorunda olduğunu dile getirmiştir:

> *"Suriyeliler Ankara'da düzen kurup zenginleşti. Bu nedenle en çok araba talebi onlardan geliyor. Ama burayı tek başıma açsam Suriyeli olmadığım için benden araba almazlardı. Sadece birbirlerinden alışveriş yapıyorlar çünkü. Bu yüzden tüm sermaye bana ait olsa da kendime Suriyeli bir ortak almak zorunda kaldım." (Vahap, 48, İnsani İkamet, Galerici, 2014)"*

Ankara'daki insani ikamet izin sahibi Iraklıları küçük işletmeler açmaya sevk eden bir diğer gerekçe bu statüye sahip kişilerin şehir dışı seyahat kısıtlamasına sahip olmamasıdır. Bu sayede Iraktaki ilişki ağları aracılığla Türkiye sınırından kolaylıkla mal sokan insani ikamet izni sahibi Iraklı sığınmacılar sınır şehirlerinde yaptıkları bu yasadışı ticaret yoluyla Ankara'daki işletmelerinde Irak menşeli kaçak ürünleri daha ucuz fiyata satabilmektedir. Nitekim saha çalışması sırasında mülakat yapılan Safa'nın çalıştığı telefoncuda Irak'tan getirilen Apple ve Samsung marka telefon ve diğer

elektronik ürünlerin piyasa fiyatının çok altında satıldığı ve bu ürünlere Ankara'daki Iraklı göçmenlerin büyük bir rağbet göstediği tespit edilmiştir. Nitekim herhangi bir resmi garantisi olmayan bu ürünlerin garantisi satıcısıdır. Iraklı göçmen ağının Ankara'da güvencesiz ve belirsiz konumda olan Iraklılar için dayanışma ve sosyalleşme alanı olması göçmen ağını aynı zamanda bir güven ağına dönüştürmüş ve Ankara'daki yaşamları bu ağ çerçevesinde şekillenen Iraklıların cemaat içindeki diğer Iraklılara yönelik ayıplı hareketi göçmen ağından atılma riski doğurduğu için bu durum Iraklı esnafların Iraklı müşterilerini kandırmayacağına yönelik bir güvenin de ortaya çıkmasına neden olmuştur.

4.2.6. Kamu Otoriteleri ile İlişkileri

İlk kez YUKK kapsamında düzenlenmiş olan İnsani ikamet izninin IŞİD saldırıları ile Irak'tan göç eden sığınmacılara sunulan statü seçeneklerinden biri olması ve uluslararası koruma başvurusu reddedilen Iraklıların bu statüye geçirilmesi insani ikamet izni Iraklılar ile kamu otoritelerinin ilişkilerini diğer göçmen gruplardan farklılaştırmaktadır. Nitekim Türkiye'deki tüm göçmen statülerinin geçici ve belirsiz niteliği göçmenlerin kamu otoriteleriyle güven bağı kurmasına engel olsa da yine de Göç İdaresi başta olmak üzere kurumlarla stratejik ve araçsal bir ilişkiler kurmalarına neden olmaktadır. Öte yandan insani ikamet statüsü verilmesi süreci Göç idaresince insani ikamet iznine atanma ya da uluslararası koruma başvurunun reddi sonucu bu statüye geçme yoluyla olduğu için saha çalışmasında bu statüde olmanın Göç İdaresince yapılmış bir haksızlık ve Iraklı olmaları nedeniyle kendilerine yapılmış bir ayrımcılık olduğu düşüncesinin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Ötekileştirilme düşüncesinin temelinde insani ikamet statüsüne bağlı hakların uluslararası koruma statülerine bağlı haklarla kıyaslandığında daha sınırlı olması kaynaklıdır.

Türkiye'de göçmen statülerinin belirlenmesi sürecinde kamu görevlilerinin geniş takdir yetkisine sahip olması sonucu benzer koşullardaki sığınmacıların farklı statülere atanması göçmen statülerinin tabakalı yapısı düşünüldüğünde Ankara'daki yaşamları bulundukları yasal statü çerçevesinde şekillenen İnsani ikamet izni sahibi Iraklı sığınmacıların kamu otoritelerince dışlandıkları hissini güçlendirmektedir.

4.2.7. Ankaralı Yerleşiklerle İlişkileri

İnsani ikamet izni statüsündeki Iraklı sığınmacılar Ankara'da diğer Iraklıların yoğunlaştığı semtlerde ikamet ediyor olsalar da bulundukları bölgelerde nüfus çoğunluğunu oluşturamıyor olmaları Suriyelilere kıyasla gündelik yaşamlarında yerleşiklerle daha fazla etkileşimde bulunmalarına sebebiyet vermektedir. Ancak bu durumun yerleşiklerle uyumlarını ve topluma entegrasyonlarını arttırmak yerine ayrışmayı ve içe kapanmayı tetiklediği bulgulanmıştır. Saha çalışmasında mülakata katılan insani ikamet izni sahibi Iraklıların sosyal dışlanma bağlamında şikayetleri iki noktada toplanmaktadır. Bu noktalardan ilki yerleşiklerin kendilerine yönelik yardım aldıkları gerekçesiyle Türk halkını fakirleştirdikleri söylemidir. Sosyal ve mali yardım almayan Iraklılar bu konudan halihazırda muzdaripken, almadıkları yardımlar için aşağılandıkları için yerleşiklere yönelik öfke beslediklerini mülakatlarda saklamamışlardır:

> *" Türkiye'ye geldiğim günden beri inşaatlarda eşşek gibi çalışıyorum. Ne devletten ne de derneklerden tek kuruş yardım geldiği yok. Ama komşular sürekli bizim paramızı yiyorsunuz, devlet sizi beslediği için bize bakmıyor diyorlar. Eskiden sessiz kalıyorum, yardım almadığımızı açıklamaya çalışıyordum. Şimdi ben de onlara bağırıyorum. Biz sustukça kendilerini haklı görüp bize daha çok saldırıyorlar çünkü" (Fuat, 38, Iraklı, İnsani İkamet, İnşaat işçisi, 2014)*

İnsani ikamet izni sahibi Iraklıların Ankara'da yerleşiklerle yaşadıkları bir diğer sorun Arapça konuşup yazdıkları için Suriyeli olarak damgalanmalarıdır. Mali yardım aldıklarına dair düşüncelerin de temelini oluşturan bu durum son yıllarda Ankara'da Suriyeli mülteci karşıtlığının artması ile birleştiğinde parklar, camiler, marketler gibi yerleşiklerle karşılaşma mekanlarında Iraklı sığınmacıların Suriyeli olarak damgalanıp sözel ve bazen fiziksel saldırılara maruz kalmalarına neden olmaktadır.

4.2.8. Diğer Göçmen Grupları İle İlişkileri

Ankara'da hem barınma hem de istihdam konusunda göçmen grupları arasında bir rekabetin olması göçmen grupların kendi cemaatleri ile ilişkilerini sıkılaştırırken diğer göçmen grupları ile mesafelerini arttırmaktadır. Ankara'da ikamet eden İnsani ikamet izni sahibi Iraklı sığınmacıların hem Suriyeli mültecilerle hem de Afgan göçmenlerle anlaşmazlıklar yaşadığı tespit edilmiştir. Suriyeli mültecilerle yaşanan anlaşmazlığın en temel sebebi geçici korum statüsünde olan Suriyelilerin kayırıldığı fikridir. Kamu hizmetlerine ücretsiz erişimlerinin yanı sıra derneklerden de yardımlar alan Suriyeli sığınmacılar desteklenirken kendilerinin dışlandığını düşünen Iraklı sığınmacılardan biri olan Vahap bu durumun Suriyelileri "şımarttığını" ve Iraklılardan üstün olduklarını düşünmelerine sebep olduğunu dile getirmiştir.

Ankara'daki insani ikamet izni sahibi Iraklıların Afgan göçmenlerle ilgili şikayetleri ise Afganların bekar erkekler olarak Türkiye'de bulunmasının hem aile güvenliğini tehlikeye attığı hem de iş piyasasında ücretleri düşürdüğü şeklindedir. Afganların da Iraklılar gibi Ankara'da inşaat sektöründe yoğunlaşmış olması bu iki grup arasında rekabet ve çatışmaya yol açmaktadır. Öte yandan Afgan göçmenleri istemeyen Iraklı sığınmacıların Türkiye'deki Afgan karşıtı söylemi içselleştirmesi de saha çalışmasındaki dikkat çeken olgulardandır.

4.3. Ankara'daki Kısa Süreli İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu

Iraklıların Türkiye'ye uzun bir göç geçmişinin olması orta sınıftan Iraklıların sağlık, iş ve hatta akraba ziyareti gibi gerekçelerle kısa süreli ikamet izni ile Ankara'da yaşamalarına neden olmaktadır. Öte yandan saha çalışmasında IŞİD saldırıları nedeniyle Türkiye'ye sığınan ve koruma statülerinden birinde yer alan Iraklıların Türk vatandaşlığına geçerek Türkiye'de kalıcı bir statü elde etme stratejileri doğrultusunda kısa süreli ikamet iznine geçtikleri tespit edilmiştir. Kısa süreli ikamet izni sahiplerinin YUKK'a göre kamu hizmetlerine ücretsiz erişim hakkı, çalışma izinleri, mali ve sosyal yardım alma hakkı yoktur (Ekşi, 2018a). Dahası ikamet belgesi için harç ödeme yükümlülükleri de mevcuttur. Kısa süreli ikamet izni sahiplerinin Türkiye'de yaşam maliyetlerini kamu desteği olmadan kendileri karşılamak zorunda olması Ankara'daki bu göçmenlerin genellikle Iraklı orta sınıftan meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Saha çalışmasında Irakta orta sınıfa mensup bu kişilerin üç kategoriye ayrılabileceği tespit edilmiştir: Iraktaki güçlü aşiret yapılanması nedeniyle ekonomik zenginliklerinin kaynağı aşiret mensubiyeti olanlar; üniversite eğitimi almış profesyonel meslek sahibi Iraklılar; ticaretle uğraşan Iraklılar.

Irakta uzun yıllardır süregelen savaş ve iç çatışmalara eklenen ekonomik çöküş Iraklı orta sınıfı istikrar ve güven arayışıyla dış ülkelere kalıcı olarak göç etmeye teşvik etmektedir (Danış, 2011: 200). IŞİD saldırıları sonucu göçe zorlanmaları nedeniyle Türkiye'de uluslararası koruma başvurusunda bulunma hakkı olan Iraklı orta sınıfın Türkiye'deki uluslararası koruma statüleri geçici ve belirsiz bir niteliğe sahip olduğu ve uluslararası koruma statüleri şehir dışına hareket özgürlüğünü kıstladığı için kısa süreli ikamet izni almayı tercik ettikleri tespit edilmiştir. Öte yandan Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşmek için Türk vatandaşlığına geçmeyi tek seçenek olarak gören kısa süreli ikamet izni sahibi 4 görüşmeci içinde kısa süreli ikamet statüsü vatandaşlık almak için

gerekli olan 5 yıllık ikamet süresi şartını yerine getirmek için kullandıkları bir ara statüdür.

Kısa süreli ikamet izni sahibi Iraklıların Ankara'daki istihdam piyasasındaki konumları diğerlerin ayrışmaktadır. Nitekim Ankara'da yeni bir sosyal ağ inşa etmek ya da sosyal ağlara eklemlenmek yerine IŞİD saldırılarının ardından Ankara'ya aşiret merkezli ilişki ağlarını doğrudan aktaran Iraklı ortasınıf Ankara'daki kayıtdışı sektörde işgücüne katılmayıp Irak'taki işletmelerini Ankara'da açmış ya da Iraktaki güçlü konumlarını Ankara'da kullanabilecekleri iş kollarında yer almışlardır. Irak'ta büyük bir aşirete mensup olduğunu ve Türk vatandaşı olmak için kısa süreli ikamet izni aldığını dile getiren Habip Ankara'da Irak'a ihracat yapan bir fabrikada çalıştığını ve fabrikada resmiyette işçi olarak görünse de ürünlerin Irak'a ihracatından sorumlu olduğunu ifade etmiştir:

> *"Irakta yazılı olmayan kurallar vardır. Birilerini tanımadan orada ürün satamazsın, satsan da para alamazsın. Zaten IŞiD'den sonra malların güvenliği de sorun. Biz orada güçlü bir aşiretiz. Benim fabrikadaki görevim Irak'ta malların güvenle ulaşmasını sağlamak ve karşı tarafın parayı ödediğinden emin olmak. Bize orada kimse yanlış yapamaz çünkü." (Habip, 30, Iraklı, İnsani İkamet, Fabrika Çalışanı, 2014)*

Kısa süreli ikamet izni sahibi Iraklıların Ankara'da diğer Iraklılarla aynı semtlerde ancak daha iyi apartman dairelerinde oturduğu bulgulanmıştır. Türkiye'deki yasal statülerinden ve ekonomik sınıflarından bağımsız olarak tüm Iraklıları yatay kesen sosyal dışlama olgusu ve Suriyeli olarak damgalanma durumu kısa süreli ikamet sahibi Iraklılar ve yerleşikler arasındaki ayrışmanın da kaynağıdır. Bu durum kısa süreli ikamet sahibi Iraklıların bir taraftan Türkiye'de vatandaşlık alarak kalıcı olarak yerleşmeyi planlarken diğer taraftan Türk kültürüne ve topluma uyum için çerçevesinde

girişimde bulunmamalarına ve sosyalleşmelerini Ankara'daki Iraklı cemaati ile sınırlamalarına yol açmaktadır. Dahası Castles ve Miller'in (2008: 305) dikkat çektiği gibi küçük işyeri sahibi ve profesyonel meslek sahibi bu grup göçmen ağı içinde önderlik rolü üstlenmektedir.

Öte yandan kısa süreli ikamet izni sahibi Iraklıların özellikle Suriyeli sığınmacılarla huzursuz bir ilişkisi vardır. Saha çalışmasında bu durumun iki ana sebebi olduğu keşfedilmiştir. Suriyelilerin kamu hizmetlerinden ücretsiz yararlandıkları gibi yabancıların çalıştığı profesyonel mesleklerde de ağırlıklı olarak Suriyelilerin istihdam edilmesi dile getirilen başlıca şikayettir. Öte yandan Suriyeli sığınmacılara istisnai vatandaşlık hakkı tanınması da esas amaçları Türk vatandaşlığına geçmek olan ve bunun için en az 5 yıl Türkiye'de ikamet etmesi gereken Iraklılar için Suriyelilerin kamu otoritelerince kayırıldığını ve kendilerinin ötekileştirildiği düşünmelerine sebebiyet vermektedir.

4.4. Öğrenci İkamet İzni Sahibi Iraklıların Durumu

Irak'tan Türkiye'ye eğitim amacıyla yapılan düzenli göç uzun bir geçmişe sahiptir (Manap, 2020: 374). Irak'tan Türkiye'ye öğrenim amaçlı bir "göç kültürü" inşa eden bu durum neticesinde öğrenci ikamet izni ile Ankara'da yüksek öğrenime devam eden pek çok Iraklı göçmen mevcuttur. Dahası yıllar içinde güçlenen Iraklı göçmen ağı öğrenci göçünün artışını da teşvik etmektedir.

Öte yandan Irak'ın hem siyasi hem de ekonomik olarak büyük bir karmaşa içinde olması öğrenci göçünü ülkeyi kalıcı olarak terk etmek için geliştirilen bir strateji haline de getirmiştir (Danış, 2010). Nitekim saha çalışmasında mülakat yapılan 3 Iraklı öğrenci de ülkelerine geri dönmeyi düşünmediklerini beyan edip 2 öğrenci Türkiye'de iş bularak uzun vadede Türk vatandaşı olmayı planladıklarını ifade ederken tıp

fakültesinde öğrenci olan Halil amacının mezun olduktan sonra Amerika'da iş bulmak ve oraya yerleşmek olduğunu dile getirmiştir:

> *"Türkiye'deki Tıp eğitimi hem çok iyi hem de ucuz. Bu yüzden eğitim için Ankara'yı seçtim. Tüm dünyada denklik veriyorlar çünkü. Ancak ilerde Türkiye'de doktor olmak istemiyorum. Amerika'da akrabalarım var ve orada doktorlar daha iyi kazanıyorlar. Amacım okulu bitirdikten sonra Amerika'ya yerleşmek." (Halil, 23, Iraklı, Öğrenci İkamet İzni, Öğrenci, 2018)*

Saha çalışmasında öğrenci evlerinde ikamet eden Iraklı öğrencilerin üniversite çevresinde sosyalleştikleri için hem yerleşiklerle hem de kendileri gibi öğrenci olan diğer yabancı gruplara etkileşim halinde olduğu ve iyi ilişkiler geliştirdiği tespit edilmiştir. Öte yandan Iraklı öğrencilerin Ankara'daki Iraklı göçmen ağı ile de güçlü bir bağa sahip oldukları ve sahip oldukları kültürel sermaye ile Ankara'daki Iraklı cemaatine yasal konularda ve kurumlarla ilişkilerde destek oldukları bulgulanmıştır.

4.5. Düzensiz Statüdeki Iraklıların Durumu

Türkiye'ye yönelik düzensiz Iraklı göçünün tarihi 1990'lara uzanmaktadır (Danış, 2006:1). Ankara'daki güçlü Iraklı göçmen ağı ve IŞİD saldırılarının ardından Irak'ın pek çok toplumsal kesiminden göçmenin Ankara'ya yerleşmiş olması Irak'tan düzensiz göç akışını da teşvik etmiştir. Zira akrabalık ve ortak kimlik başta olmak üzere ilişki ağları yasadışı statüde olan düzensiz göçmenlerin hem göç kararı vermesinde hem de göç edilen yerde barınma ve iş konusunda desteklerle hayata tutunma konusunda büyük bir etkiye sahiptir (Massey vd. 1993: 449). Ankara'da yapılan saha çalışmasında düzensiz göçmenlerin Ankara'daki göç deneyimlerinin şekillenmesinde Iraklı göçmen ağının büyük bir role sahip olduğu bulgulanmıştır.

Türkiye'ye çalışmak amacıyla düzensiz yollardan göç eden Iraklı göçmenlerin büyük bir kısmı yalnız erkeklerden meydana gelmektedir. Saha çalışmasında mülakat yapılan 3 düzensiz Iraklı göçmen de akrabalarının yanında ikamet ettiklerini dahası çalıştıkları işleri de yine Ankara'daki akrabaları sayesinde bulduklarını ifade etmişlerdir. Akrabalarının kira ve yiyecek masraflarının bir kısmını karşılayan bu göçmenler kayıtdışı olarak çalıştıkları inşaat sektöründe düzensiz statüleriyle ilgili herhangi bir sorun yaşamadıklarını dile getirmişlerdir.

> *"Ben Irak'ta da inşaatlarda çalışıyordum. Orada iş çok olsa da para vermiyorlar doğru düzgün. Ankara'da yaşayan akrabalarım burada paranın daha iyi olduğunu ve benim için iş bulabileceklerini söylediler. Şimdi akrabamın evinde kalıyor onlarla aynı inşaatta çalışıyorum. Aylık 2 bin veriyorum ev masrafları için. Kışın işle durumca Irak'a dönüp yazın tekrar gelmeyi planlıyorum. Ankara çok pahalı olduğu için ailemi getiremem. Zaten annem babam çok yaşlı gelmek istemezler."(Mevlüt, 30, Iraklı, Düzensiz Göçmen, İnşaat İşçisi, 2018).*

Düzensiz statüdeki Iraklıların sağlık hizmeti başta olmak üzere kamu hizmetlerine erişim hakları yoktur. Bu durumu yine akraba ilişkileri ve Ankara'daki Iraklı cemaatinin enformel ağları aracılığıyla telafi etmeye çalışan düzensiz göçmenlerin özellikle ücretsiz sağlık hizmeti almak için başvurduğu yolların başlıcası başka bir Iraklıya ait uluslararası koruma kimliğini kullanmaktır. Bu bağlamda düzensizgöçmenler için dayanışma ağları güvencesizliğe karşı üretilmiş bir yaşam stratejisi (Kaya, 2016: 162) niteliği taşımaktadır. Ankara'daki Iraklı sosyal ağı aracılığıyla Ankara'da hayata tutunmak için bilgi ve stratejileri de kazanan düzensiz statüdeki Iraklılar bu sayede polisler başta olmak üzere kamu görevlilerinden sakınmak ve sınır dışı edilmemek için gerekli olan bilgi setine de erişmektedir. Düzensiz statüdeki

Iraklıların iş yerleri ve akrabaları ile paylaştıkları ev arasında geçen yaşamları yerleşiklerle etkileşimlerini minimum seviyeye indirmekte ve düzensiz statüdeki Iraklıları Ankara'da adeta görünmez kılmaktadır.

4.6. Vatandaşlığa Geçen Iraklıların Durumu

Irak'ta kronik hale gelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar Iraklılar için vatandaşlık alarak Türkiye'ye kalıcı olarak yerleşmeyi çekici hale getirmiştir. Türkiye'nin müslüman bir ülke olması ve Osmanlı geçmişinden dolayı kültürel ortaklıklar olduğu düşüncesi saha çalışmasında mülakat yapılan 4 Iraklının da vatandaşlık alarak Türkiye'ye yerleşmesindeki ortak sebeptir.

TVK kapsamında yabancıların Türk vatandaşlığına geçişi genel yolla başvuru ve yatırım yoluyla istisnai vatandaşlık almak şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Serdar, 2021). Saha çalışmasında Iraklıların vatandaşlık alma biçimleri konusunundaki başlıca belirleyici öğenin sınıfsal statüleri olduğu bulgulanmıştır. Nitekim görüşmecilerden sadece Salih genel yolla Türk vatandaşlığına geçmiştir. Türkiye'de yüksek lisans yapmış olan ve şuan Ankara'da bir inşaat firmasında mühendis olarak çalışan Salih Türkiye'de kesintisiz 5 yıl ikamet etme, Türkçe bilme ve diğer şartları sağlayarak Türk vatandaşlığına hak kazanmıştır. Öte yandan görüşmecilerden Safa ve Cemal Ankara'dan 250 bin dolar değerinde gayrimenkul satın alarak istisnai yoldan Türk vatandaşlığına geçmiştir. Bu bağlamda orta sınıf Iraklılar için genel yolun bir yöntem olarak benimsendiği zengin Iraklıların ise Türkiye'de ikamet etmeden ve Türkçe bilmeden Türk vatandaşlığını satın aldığını ifade etmek mümkündür.

Göçmenler için birincil öncelik vatandaşlığın asli içeriği değil, yurttaşlarla biçimsel olacak şekilde yasal bir statü kazanmaktır (Castles ve Miller, 2008: 60). Türkiye'de kalıcı bir statüye sahip olmak ve yasal belirsizliklerden korunmak için Türk

vatandaşlığına geçen Iraklıların vatandaşlıktan beklentisinin şekli olması onların Türkiye'deki gündelik yaşamlarını, devletle ve toplumla ilişkilerini de biçimlendirmektedir.

Saha çalışmasında ev satın alarak istisnai yolla Türk vatandaşlığı alan Iraklıların Türkçe bilmedikleri ve Ankara'da Irak kültürüne uygun biçimde yaşadıkları dahası Türkiye'ye uyum konusunda da da bir çabalarının olmadığı bulgulanmıştır. Ankara'da yüksek gelir grubunun yaşadığı semtlerde ikamet eden görüşmecilerin gündelik yaşamlarını daha çok Iraklıların yoğunlaştıkları semtlerde Irak sosyal ağının içinde geçirdikleri ve bu sosyal ağın sadece bir parçası olmayıp aynı zamanda kanaat önderlerinden oldukları keşfedilmiştir. Bu konudaki çarpıcı en çarpıcı örnek Safa'dır. Irak'ta Saddam dönemimde Albay olan ve büyük bir aşiretin de lideri olan Safa Türkiye'ye vatandaşlık alıp yerleştikten sonra Ankara'da Iraklıların kurdukları derneklerde aktif görev almıştır. Türkiye'deki mesleğini gazetecilik olarak tanımlayan Safa, Iraklı göçmenlere ilişkin mevzuat değişiklikleri, Göç İdaresi uygulamaları ve Iraklıların Ankara'da yaşadığı sorunlar üzerine derneğin sosyal medya hesaplarında haberler yazmaktadır. Safa'nın Türk vatandaşı olduğu halde Iraklılara yönelik gelişmelerle daha ilgili olması yurttaşlık temelli toplumsal birliğe entegre olmak yerine uyruk temelli topluluksal ağlara bağlılığını göstermektedir.

Saha çalışmasındaki bir diğer görüşmeci olan Cemal ise Irak'ta kuyumculuk işi yapan ailesinin kuyumcu dükkanlarının bir şubesini Ankara'ya açma kararı vermesinin ardından yatırım yolu ile Türk vatandaşlığına geçerek Iraklıların mekansal olarak yoğunlaştığı Demirlibahçe semtinde kuyumcu dükkanı açmıştır. Iraklıların kullandığı ziynet eşyalarının satıldığı etnik işletme niteliği taşıyan bu kuyumcunun sahibi olan Cemal de Türkçe bilmemektedir ve hem sosyal yaşamı hem de iş hayatı Iraklı göçmen ağının içinde geçmektedir. İstisnai vatandaşlık yolu ile Türk vatandaşlığına alınan Safa

ve Cemal'in Ankara'daki göçmen ağı içindeki izole yaşamı vatandaşlık statüsü verilmesinin tek başına entegrasyonu teşvik etmeyeceğini kanıtlamaktadır.

SONUÇ

Küreselleşme sürecinde hızlanan ve çeşitlenen uluslararası göç hareketleri küresel bir fenomen haline gelse de ulus-devletler göç hareketlerinin yönünü ve biçimini belirlemede başat aktörler olup göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal statülerini ve gelecek planlarını da şekillendiren merkezi güçlerdir. Ulus-devlet merkezli uluslararası sistemde sınırlarından girecek olan yabancıları seçme ve onların ülkesinde kalış koşullarını belirleme hakkına sahip olan ulus-devletler göç yönetimini hukuki ve idari araçlarla gerçekleştirmektedir.

Jeopolitik konumundan dolayı uluslararası göçte aynı zamanda alıcı, gönderen ve transit ülke olan Türkiye, Türk kökenli olmayanlar için resmi göç ve kalıcı yerleşimi kapattığı ve mülteci hareketini Avrupa coğrafyasıyla sınırladığı için uluslararası göçün yönetimi konusunda çok yetersiz kalan mevzuatında büyük bir değişim yaparak 2013 yılında çıkartılan YUKK ile göç ve iltica sistemini bütüncül ve sistematik bir hale getirmiştir.

Tez çerçevesinde üçüncü bölümde Türkiye'nin göç ve iltica rejiminde gerçekleştirdiği bu büyük dönüşüm ayrıntısıyla ele alınırken eski ve yeni göç politikaları arasındaki süreklilikler ve kopuşlar incelenmiştir. Bu bağlamda en dikkat çekici olgu uluslararası koruma rejiminde Türkiye'deki statülerin geçici niteliğinin YUKK ile sabitlenerek devam etmesi ve yasadaki boşlukların ve kamu otoritelerine verilen geniş takdir yetkisinin YUKK'un uygulanmasında standartlaşmanın ortaya çıkmamasına ve tutarsızlıklara yol açarak belirsizliğin yeni göç yönetiminin de bir özelliği olmaya devam etmesidir. Dahası göç yönetiminin bir parçası olan sınır politikaları çerçevesinde hem vize serbestisi uygulamalarının yaygınlığı hem de fiziki sınır güvenliği uygulamalarının yetersizliği, yeni göç yönetiminde de eskisine benzer bir

biçimde düzensiz göç hareketlerini önlemeye yönelik bir yaklaşım olmadığını aksine düzensiz göçün üstü kapalı bir biçimde teşvik edildiğini göstermektedir.

Tez çerçevesinde Türkiye'nin yeni göç yönetimindeki bu sürekliliklerin ve göç konusunda AB muktesebatını seçici bir biçimde Türkiye'nin göç politikalarına entegre etmesinin dahası göç mevzuatı ile uygulamaları arasındaki farklılaşmanın Türkiye'nin göç tarihi, sosyo-ekonomik yapısı, AB ile ilişkileri ve ulus anlayışı ile bağlantılı olduğu savunulmuştur. Nitekim uluslararası göç politikaları ulus-devlet inşa sürecinin bir parçası olarak şekillenen Türkiye'de İskan Kanunu 2006 yılnda yenilenmesine rağmen bu yasada da göçmenlik tanımı Türk soylu ve kültüründen olanlar ile sınırlandırılmaya devam etmiştir. Öte yandan Türkiye'nin katma değeri düşük emek yoğun sektörleri ülkede istihdam fazlası olduğu halde işgücü ücretlerini baskılayarak uluslararası rekabette hayatta kalabilmek için emek sömürüsüne en açık grup olan dizensiz göçmenlerin ülkeye göçünü desteklemektedir. Ucuz işgücü arayan sermayenin kısa süreli çıkarları ile toplumun uzun süreli çıkarları uyuşmasa da devletin sermayenin çıkarını öncelemesi Türkiye'ye yönelik düzensiz göçün hem liberal sınır politikalarıyla hem de kayıtdışı sektörde düzensiz göçmen istihdamına göz yumulması ile örtülü olarak teşvik edilmektedir.

Türkiye'deki sığınmacı ve göçmenlerin statülerinin geçicilik ve belirsizliği dahası sayıları milyonları aşan düzensiz göçmenlerin yasadışı konumu her ne kadar devlet tarafından Türkiye'de göçmenlerin kalıcı yerleşiminin önüne geçecek, Türkiye'nin AB'ye göçte transit ülke konumunu pekiştirecek ve göçmenlerin hak talebinde bulunmalarını engelleyecek bir yönetim stratejisi olarak kulllanılsa da bu durum uzun vadede göçmen toplulukların kendi içlerine kapanma ve paralel toplumlar ortaya çıkma riskini arttırmaktadır. Nitekim Castles ve Miller'e (2008: 329) göre kısa süreli misafir mitinin geçerli olduğu ülkelerde göçmenlerin perspektifi kaçınılmaz olarak daha

çatışmacı bir nitelik kazanmakta ve anavatanlarına dönmeyen/dönemeyen ancak bulundukları ülkede de gelecekleri belirsiz olan göçmenler maruz kaldıkları dışlama ve ayrımcılık nedeniyle bir süre sonra etnik gruplar oluşturmaktadır. Türkiye'de sayıları 3.5 milyonu aşan dahası Ankara'daki saha çalışmasında mekansal ve sektörel olarak belirli alanlarda yoğunlaşan Suriyeli mültecilerin geçici konumları ve maruz kaldıkları sosyal dışlama nedeniyle inşa ettikleri göçmen ağlarına bağlılıklarının her geçen gün daha da arttığı tespit edilmiştir. Ankara'da yerleşiklerden büyük ölçüde yalıtılmış bir hayat yaşayan Suriyelilerin kimlikleri üzerinden ötekileştirmelerinin başlangıçta Ankara'daki güvensizlik ve yanlızlığa karşı üretilmiş bir strateji niteliği taşıyan Suriyeli göçmen ağı içinde etnik kimlik vurgusu ve kimlik temelli dayanışmayı arttırmış olması bir diğer önemli bulgudur. Doktora sonrası çalışmalarda Suriyelilerin Türkiye'de etnik bir azınlığa dönüşme süreci takip edilecektir.

Ankara'da yapılan saha çalışması sadece Suriyelilerde değil Afganlarda ve Iraklılarda da kendi göçmen ağlarına kapanarak toplumdan izole olma durumu keşfedilmekte birlikte bu grupların nüfus yoğunluğunun Suriyeliler kadar fazla olmaması dahası çok daha dağınık ve güvencesiz statülerde bulunmaları nedeniyle sosyal marjinalizasyona uğrasalarda etnik azınlığa dönüşüm konusunda hala uzun bir mesafeleri olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin yeni göç yönetiminde sınır politikaları konusunda süreklilik mevcutken, uluslararası koruma statüleri ve ikamet izinleri YUKK çerçevesinde sistematize edilerek kategorilere ayrılmıştır. Göçmenlerin Türkiye'de sahip oldukları hak ve yükümlülüklerin statülerine göre farklılaşması ve bu statüler arasında haklar bağlamında bir katmanlaşma olması statü gruplarının Türkiye'de farklı içerme ve dışlama pratiklerine maruz kalmasına neden olmaktadır. Tezde detaylıca incelendiği üzere uluslararası göçü ekonomik ve zorunlu göç olarak kategorilendirmek oldukça güç olup

düzenli ve düzensiz göç, göçmen ve mülteci kategorileri geçirgenlik arz etmektedir. Dahası Türkiye'ye yönelik sığınma göçünün ve gönüllü göçün kaynak sahasının aynı olması Türkiye'deki göçmenleri kategorize etmeyi daha da zorlaştırmaktadır. Öte yandan göçmenlik statülerini belirleme yetkisine sahip olan Göç İdaresi'nin kurumsal kapasitesinin ve personelinin yetersizliğine Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'nden itibaren sığınmacıları geldikleri ülkelere göre kategorize etme geleneği de eklendiğinde Türkiye'de göçmen statülerinin belirlenmesinde etiketleme sürecinin baskın olduğu ve bu etiketlemenin uyruklara göre yapıldığı tespit edilmiştir. Nitekim Ankara'da yapılan saha çalışmasında Suriyeli sığınmacıların tamamına geçici koruma statüsü verilirken, insani ikamet izni statüsünün sadece Iraklılara verildiği, Afganistan'dan Taliban nedeniyle göç etmek zorunda kalan Afgan sığınmacıların ise büyük bölümünün uluslararası koruma başvurularının dahi İl Göç İdare'lerince alınmayarak Afganların düzensiz göçmen statüsüne mahkum edildiği bulgulanmıştır.

Yasal statülerdeki uyruk yoğunlaşması statüler arasında haklar temelli tabakalaşma ile birlikte ele alındığında Ankara'daki saha çalışmasında Suriyeli mültecilerin en üstte, düzensiz statüde yoğunlaşan Afganların ise en altta konumlandığı bir uyruk tabakalaşması oluştuğu tespit edilmiştir. Yasal statüler göçmenlerin barınma, iş ve sosyal yardıma erişim olanaklarını belirlediği için göçmenlerin toplumsal statülerinin belirlenmesinde ve gündelik hayatlarının şekillenmesinde doğrudan etkilidir. Benzer savaş koşulları nedeniyle Ankara'ya göç etmiş olan göçmen gruplar arasında yasal statülerinden kaynaklı olarak böyle bir sosyal tabakalaşmanın ortaya çıkmış olması göçmen gruplarda uyruk temelli kimlik bilincini yükseltmekte ve göçmen gruplar arasındaki ilişkiyi çatışmacı bir hale getirmektedir. Nitekim Ankara'daki saha çalışmasında Iraklılar ve Afganlar Suriyelilerin kayırıldığını ve kendilerinin etnik kimlikleri nedeniyle hem devlet hem de toplum tarafından dışlandıklarını iddia etmişlerdir. Bu durumun diğer göçmen grupların Suriyelilere yönelik nefretini

arttırırken Türkiye'deki kamu otoritelerine ve topluma karşı güveni azalttığı bu nedenle de toplumsal uyum isteğini baltaladığı tespit edilmiştir.

Uluslararası göç yönetiminin üçüncü önemli bileşeni vatandaşlığa alma politikalarıdır. Türkiye'nin Sunni-Müslümanlık ve Türklük merkezli ulus anlayışı çerçevesinde Türkiye'de vatandaşlığa geçiş büyük ölçüde eski Osmanlı coğrafyasındaki Sunni-Müslümanlar ve Türkler ile sınırlandırılmışken yeni göç yönetiminde vatandaşlığa kabül politikalarında bir dönüşüm yaşanmıştır. Vatandaşlığa alma uygulaması hem göçmenlerin toplumsal entegrasyonlarında bir politika aracı olarak değerlendirilmiş hem de AKP döneminde ulusun tanımlanışında Müslümanlığın başat öğe haline gelmesine ek olarak neoliberal politikaların vatandaşlık rejimine de sirayet etmesiyle yurttaşlık statüsü ekonomik bir araca dönüştürülmüştür. Bu durum vatandaşlığın istisnai yolla verilmesini yaygınlaştırmış ve Suriyeli mültecilere istisnai vatandaşlık hakkı getirilirken, Türkiye'ye 250 bin dolar ve üzeri değerde yatırım yapan herkese de vatandaşlık satılmıştır. Dahası genel yolla vatandaşlığa başvuran kişilerin vatandaşlığa kabul oranı da arttırılmıştır. Ankara'daki saha çalışmasında özellikle istisnai yoldan vatandaşlık alan göçmenlerin Türkiye toplumu ve Türk kültürüne uyum çabasında olmaktan öte vatandaşlık statüsünün sağladığı avantajları kendi göçmen ağları içindeki konumlarını güçlendirmek için kullandıkları dahası vatandaşlık statüsünü gelir getirici bir araca dönüştürdükleri tespit edilmiştir.

Türkiye'de yükselen göçmen karşıtlığı ve kamu otoritelerinin birbirleri ile çelişen söylemleri Ankara'daki göçmen grupların huzursuzluğunu arttırmakta, içinde bulundukları belirsiz durum gelecekle ilgili plan yapmalarını engellerken enformel ağlara olan bağımlılıklarını da arttırmaktadır. Saha çalışmasına katılan görüşmecilerden hiçbiri yükselen göçmen karşıtlığı ve artan toplumsal dışlamaya rağmen ülkelerine geri dönmeyi düşünmeyip bir kısmı Avrupa'ya geçiş isteğini dile getirmiştir. Ancak

Avrupa'nın düzensiz göçü önlemeye yönelik kısıtlayıcı politikaları hem yakalanma ve geri itilme riskini yükselttiği hem de göçmen kaçakçılarına ödenmesi gereken ücretleri 8-10 bin dolara kadar çıkarttığı için Avrupa'ya göçü büyük ölçüde imkansız hale getirmekte ve göçmenlerin Türkiye'de sıkışıp kalmasına neden olmaktadır. İş hayatlarında maruz kaldıkları sömürüye eklenen sosyal dışlama ve ötekileştirilme göçmen grupların içe kapanmalarını ve azınlıklaşma süreçlerini tetiklemektedir.

Türkiye'de gelecekte ciddi toplumsal çatışmalara yol açacak ve ekonomik maliyetleri olacak bu durumun önlenmesi için kamu otoritelerinin göçmenleri geçici misafirler olarak konumlandırmalarının göçmenleri ülkede geçici kılmayacağının farkına varılması ve oluşan her göç ağının bir göç kültürü de inşa ettiğinin bilincine varılarak Avrupa ülkeleri gibi düzensiz göçle mücadelenin Türkiye'nin göç politikalarının merkezine yerleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adepoju, A. (2004). Trends in International Migration in and from Africa. D. Massey, & J. Taylor içinde, *International Migration: Prospect and Politics in a Global Market* (s. 59-76). NewYork: Oxford University Press.

Agamben, G. (2009). Biz Mülteciler. *Tesmeralsekdiz: Toplumsal Araştırmalar ve Sanat Şebekesi*, 46-52.

Agier, M. (2011). *Managing the Undesirable: Refugee Camps and Humanitarian Goverment.* Malden: Polity Press.

Ahsan, A., & Helvacıoğlu, C. (2022). Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Projelerine Paydaşların Katılımı: Aktaş Ve Yatıkmusluk Toki Konutları Proje Örneği. *Journal of Political Administrative and Local Studies, 5*(2), 121-143.

Akçapar, A., & Şimşek, D. (2018). The Politics of Syrian Refugees in Turkey: A Question Of Inclusion And Exclusion Through Citizenship. *Social Inclusion*, 176-187.

Alba, R., & Foner, N. (2015). *Strangers No More: Immigration and the Challenges og Integration in North America and the Western Europe.* Oxford: Princeton University Press.

Altınöz, M. v. (2016). An Investıgatıon About Competıtıve Advantage In Terms Of Dıfferentıtatıon In Product Desıgn For Furnıture Industry: Ankara Sample. *Mugla Journal of Science and Technology*, *2*(2), 171-180.

Aras, E., & Mencütek, Z. (2021). Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma. S. Kaya, S. Rottmann, E. Aras, & Z. Mencütek içinde, *Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye'de Mültecilik* (s. 5-110). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Atılgan, E. (2019). "Çinçin'den Subay, Polis Çıkmış Mı Ki Ben Olayım?" Damgalı Mekanlar. F. Cantek içinde, *Kenarın Kitabı: "Ara"da Kalmak, Çeperde Yaşamak* (3. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli/Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde Bir Kavramsal Sorgulama. *İnsan Hakları Yıllığı, 34*, 1-20.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2021). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareletliliği. S. G. Ihlamur-Öner;, & N. A. Şirin Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 501-509). İstanbul : İletişim Yayınları.

Bülbül, H. (2022). Ukranians in Turkey: Probable Scenarios Regarding Their Legal Statuies. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9*(2), 543-601.

Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2016). Syrian Refugees in Turkey: Pathways to Precarity, Differential İnclısion, and Negotiated Citizenship Rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 1-22.

Balibar, E. (2007). Irkçılık ve Kriz. E. Balibar, & I. Wallerstein içinde, *Irk, Ulus, Sınıf* (s. 260-272). İstanbul: Metis Yayınları.

Balibar, E. (2016). *Yurttaşlık.* (M. Erşen, Çev.) İstanbul: MonoKL Yayınları.

Balkan, E., & Tonak, Z. (2022). Introduction. E. Balkan, & Z. Tonak içinde, *Refugess on the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe.* Berghahn Books.

Baran-Çelik, N. (2017). Güncel Gelişmeler Işığında Türk Vatandaşlığının İstisnai Haller Kapsamında Kazanılması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*(130), 357-418.

Bauman, P. (2006). *Karşı Ateşler.* (H. Yücel, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki Yabancılar.* (E. Barca, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bélanger, D., & Saraçoğlu, C. (2020). The Governance Of Syrian Refugees in Turkey: The State-Capital Nexus and its Discontents. *Mediterranean Politics, 25*(4), 413-432.

Benhabib, S. (2006). *Ötekilerin Hakları: Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar.* (B. Akkıyal, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Benhabib, Ş. (2013). *Buhran Çağında Haysiyet, Zor Zamanlarda İnsan Hakları.* (B. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Berger, P. (2003). Giriş: Küreselleşmenin Kültürel Dinamikleri. P. Berger, & S. Huntington içinde, *Bir Küre Binbir Küreselleşme: Çağdaş Dünyada Kültürel Çeşitlilik* (A. Ortaç, Çev., s. 9-27). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Biner, Ö. (2014). Yasanın ve Sınırın İçinde Kalabilme Kuralsızlığı: Türkiye'de Yasallık ve Sınırdışı Edilebilirlik Üzerine Çıkarımlar. D. Danış, & İ. Soysüren içinde, *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* (s. 383-401). Ankara: NotaBene.

Biner, Ö. (2016). *Türkiye'de Mültecilik, İltica, Geçicilik ve Yasallık: "Van Uydu Şehir Örneği".* (E. Çakmak, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Black, J. (2021). *Global Migration Indicators 2021*. Geneva: IOM.

Borjas, G. (1989). Economic Theory and İnternational Migration. *International Migration Review, 23*(3), 457-485.

Boyd, M. (1989). Family and Personal Networks in International Migration: Recent Development and New Agendas. *The International Migration Review, 23*(3), 638-670.

Brubaker, R. (2009). *Fransa ve Almanya'da Yurttaşlık ve Ulusallık.* (V. Pekel, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Brubaker, W. R. (1990). Immigration, Citizenship, and the Nation- State in France and Germany. A Comparative Historical Analysis. *International Sociology, 5*(4), 379-407.

Burbaker, R. (2010). Migration, Membership, anf the Modern State: International and External Dimensions of the Politics of Belonging. *The Journal og Interdisciplinary History, 41*(1), 61-78.

Calavita, K. (2005). *Immıgrants at the Margins: Law, Race and Exclusion in Southern Europe.* New York: Cambridge University Press.

Cantürk, S. (2020). Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlığa Alınmasında Sosyo-Ekonomik Kapasitenin Rolü. *OPUS, 10*(16).

Carrera, S. (2009). *In the Search of Perfect Citizen?: The Intersection between Integration, Immigration, and the Nationality.* Leiden: Martinus Njhoff Publishers.

Castells, M. (2006). *Enformasyon Çağı: Ekonomi,Toplum ve Kültür- İkinci Cilt: Kimliğin Gücü.* (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür- Ağ Toplumunun Yükselişi* (2. b., Cilt 1). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castles, S. (1984). *Here for Good: Western Europe's New Ethnic Minorities.* London: Pluto Press.

Castles, S. (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology, 37*(1), 13-34.

Castles, S. (2004, Mayıs 1). *Confronting the Realities of Forced Migration*. Migration Information Source: https://www.migrationpolicy.org/article/confronting-realities-forced-migration adresinden alındı

Castles, S., & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri.* (İ. A. Bülent Uğur Bal, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Cecorulli, M., & Fassi, E. (2022). The EU's External Migration Policy and Global Political Justice: The Missing Link. M. Cecorulli, & E. Fassi içinde, *The EU's External Governance of Migration* (s. 1-24). NewYork: Routledge.

Chimni, B. (2009). The Birth of a "Discipline": From Refugee to Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies, 22*(1), 11-29.

Coşkun, G., & Uçar, A. (2018). Local Responses to thee Syrian Refugee Movement: The Case of District Municipalities of Istanbul, Turkey. *Movements, 4*(2), 103-126.

Cuttitta, P. (2020). Non-Govermental Civil Society Organisations and the European Union: Externalisation of Migration Managment in Tunisia and Egypt. *Population, Space and Place, 26*(7).

Czaika, M., & De Hass, H. (2013). The Effectiveness of Immigration Policies. *Population and Development Review, 39*(3), 487-508.

Çınşır, Ö., & Erdağ, R. (2017). Türkiye'de Biyopolitika ve Göç: Iraklı Mülteciler Örneği. *Ege Akademik Bakış, 17*(4), 517-525.

Çağaptay, S. (2007). Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye'de Göç ve Din. H. Gülalp, & H. Gülalp (Dü.) içinde, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus Devletin Sorgulanması* (E. Kılıç, Çev., s. 86-111). İstanbul: Metis Yayınları.

Çelik, F. E. (2020). Zorunlu-Düzensiz Göçün Yarattığı Sorunlardan Birisi Olarak İnsan Ticareti Mağduru Yabancıların İkametlerine İlişkin Hukuki Düzenlemelerin Değerlendirilmesi. *PPIL, 40*(2), 667-716.

Düvell, F. (2011). The Pathways in and out of Irregular Migration in the EU: A Comparative Analysis. *European Journal of Migration and Law, 13*(3), 245-250.

Danış, D. (2006). *Waiting on the Purgatory: Religious Networks of Iraqi Christian Transit Migrants in Istanbul.* Florence: Robert Schuman Centre for Advanced Studies.

Danış, D. (2010). *Irak'tan Irağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler.* ORSAM.

Danış, D. (2011). Changing Fortunes: Iraqi Refugees in Turkey. *International Journal of Contemporary Iraqi Studies, 5*(2), 199-213.

Danış, D., & Aksel, D. (2014). Sınır Yönetiminde Devlet ve Yeni İdare Biçimleri: Türkiye-Irak Sınırı. D. Danış, & İ. Soysüren içinde, *Sınır ve Sınır Dışı: Türkiye'de Göç, Yabancılar ve Devlete Disiplinler Arası Bakış* (s. 67-99). Ankara: NotaBene Yayınları.

Danış, D., & Dikmen, H. (2022). Türkiye'de Göçmen ve Mülteci Entegrasyonu: Politikalar, Uygulamalar ve Zorluklar. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 24-45.

Danış, D., & Parla, A. (2009). Nafile Soydaşlık: Irak Ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek Ve Devlet. *Toplum ve Bilim*(114), 131-158.

Danış, D., Taraghi, C., & Perouse, J. (2009). "Integration in Limbo": Iraqi, Afghan, Maghrebi and Iranian Migrants in İstanbul. A. İçduygu, & K. Kirişçi içinde, *Lands of Diverse Migration : Challenges of Emigration and Immigration in Turkey* (s. 443-637). İstanbul: istanbul Bilgi University Press.

De Genova, N. (2002). Migrant "İllegality" And Deportability in Everyday Life. *Annual Review of Anthropology, 31*(1), 419-447.

De Haas, H., Castles, S., & Miller, M. (2020). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (6. b.). London: Red Globe Press.

De Hass, H., & vd. (2019). International Migration: Trends, Determinants, and Policy Affects. *Population and Development Review, 45*(4), 885-922.

De Wenden, C. (1998). Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak. J. Leca içinde, *Uluslar ve Milliyetçilikler* (S. İdemen, Çev., s. 39-48). İstanbul: Metis Yayınları.

De Wenden, C. W. (2004). Admissions Politics in Europe. D. Massey, & J. Taylor içinde, *International Migration: Prospect and Politics in the Global Market* (s. 286-294). New York: Oxford University Press.

Deniz, A. (2020). Ev Sahibine En Yakın Yabancı: Türkiye'deki Ukraynalı Gelinlerin Uyum ve Dışlanma Süreçleri. S. Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Miltecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 279-309). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Dimitriadi, A. (2018). *Irregular Afgan Migration to Europe: At the Marjins, Looking in.* London: Palgrave Macmillan.

Dimitriadi, A. (2022). 5 The EU's response to forced migration from Afghanistan: a joint way forward for returns? M. Ceccorulli, & E. Fossi içinde, *The EU's External Governance of Migration Perspectives of Justice* (s. 79-96). New York: Routledge.

Dimitriadi, A. v. (2018). *EU-Turkey Relations and Irregular Migration: Transactional Cooperation in the Making.* Online Paper: Feature.

Doğan, Ö., & Bostan, H. (2019). Türkiye'nin Demografik Dönüşümü ve Nüfus Projeksiyonlarına Göre Fırsatlar. *Doğu Coğrafya Dergisi, 24*(41), 61-90.

Doğan, M., & Bostan, H. (2019). Kentsel Dönüşümün Nüfusun Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri: Ankara Yenimahalle Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2*(1), 64-89.

Dummet, M. (2001). *On Migration and Refugees.* London: Routledge.

Dustmann, C., & Görlach, J. (2016). The Economics of Temporary Migrations. *Journal of Economic Literature, 54*(1), 98-136.

Ekşi, N. (2018a). *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu.* İstanbul: Beta Yayınları.

Ekşi, N. (2018b). Mahkeme Kararları Işığında İnsani İkamet İzni. *PPIL*(38), 243-283.

Ekşi, N. (2020). 6458 Sayılı YUKK ile Bu Kanuna İlişkin İkincil Mevzuatta Yer Alan Temel Kavramlar. S. Gül, S. Dedeoğlu, & .. Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 174-206). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Engelhardt, M. (2020). Giriş: Sığınmacı Devrimi. M. Engelhardt içinde, *Sığınmacı Devrimi: Son Göç Dalgası Dünyayı Nasıl Değiştirdi?* (İ. Aka, Çev., s. 21-34). İstanbul: YKY.

Erdem, A. (2022, Nisan 23). *Birçok konut aldıkları öne sürülen Suriyelilere kanunen taşınmaz mülk satışı yasak... Peki alanlar hangi yollarla satın alıyor?* Independent Türkçe: https://www.indyturk.com/node/501461/haber/bir%C3%A7ok-konut-ald%C4%B1klar%C4%B1-%C3%B6ne-s%C3%BCr%C3%BClen-suriyelilere-kanunen-ta%C5%9F%C4%B1nmaz-m%C3%BClk-sat%C4%B1%C5%9F%C4%B1-yasak adresinden alındı

Erder, S. (1997). *Kentsel Gerilim.* Ankara: Um:ag.

Erder, S. (2001). *İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye.* İstanbul: İletişim yayınları.

Erder, S. (2010). "Düzensiz" Göç, Göçmen Korkusu ve Çelişen Tepkiler. B. Pusch, & T. Wılkoszewskı içinde, *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar ve Bireysel Yaşamlar* (M. Çomak-Özbatır, Çev., s. 41-56). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Erder, S. (2014). Önsöz. D. Danış, & İ. Soysüren içinde, *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göçe ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* (s. 9-12). Ankara: NotaBene.

Erder, S. (2020). Göçmenlik, Mültecilik ve Değişen Uyum Anlayışı. S. Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum: Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* (s. 21-37). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Erder, S., & Kaşka, S. (2012). Turkey in the New Migration Era: Migration Between Regularity and Irregularity. S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and The EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 113-132). Hamburg: Hamburg University Press.

Erdoğan, E., & Uyan-Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber: Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (2011). Avrupa Birliği'ndeki Türk Göçmenler ve Mültecilere Dair Algılama. Ö. Çelebi, S. Özçürümez, & Ş. Türkay içinde, *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika* (s. 257-268). Ankara: BMMYK.

Erdoğan, M. (2015). Türkiye'ye Kitlesel Göçte Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 315-347). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, M. (2020). Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler: Politikalar, Gerçekler ve Toplumsal Kabul. S. Sallan-Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Kahya-Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 72-86). İstanbul : Bağlam Yayıncılık.

Erdoğan, M. (2022). *Suriyeliler Barometresi-2021.* Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Erdoğan, M., Şener, B., & Ağca, M. (2021). *Marmara'nın Kent Mültecileri: Belediyelerin Süreç Yönetimi.* İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Erdoğdu, S. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Uluslararası Sendikacılık.* Ankara: İmge Kitapevi.

Erkök, B. (2020). Türkiye Sanayisinin Küresel Değer Zincirine Entegrasyonu. *SBF Dergisi, 75*(2), 637-666.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar.* (A. G. Nacar, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Fawcett, J. (1989). Networks, Linkages and Migration Systems. *The International Migration Review, 23*(3), 671-680.

FRONTEX. (2022, 6 23). *Who We Are?* FRONTEX: https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/origin-tasks/ adresinden alındı

Göçmen, İ. (2014). Türkiye ile Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi. *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi, 13*(2), 21-86.

Göktürk, E. (2006). *Dünden Yarına Yurttaşlık.* İstanbul: Sosyal Araştırma Vakfı.

Gölcüklü, İ. (2020). Güncel Gelişmeler Işığında Yatırım Yoluyla vatandaşlığın Kazanılması: Problemler ve Çözüm Önerileri. *PPIL, 40*(1), 125-141.

Görland, S., & Arnold, S. (2022). "Without It, You Will Die": Smartphones and Refugees' Digital Self-Organisation. E. Balkan, & Z. Tonak içinde, *Refugees on the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* (s. 239-261). https://doi.org/10.3167/9781800733848 : Berghahn Books.

Gül, S., Türkmen, E., & Nizam, Ö. (2020). Türkiye'de Mültecilik, kadınlık ve Toplumsal Cinsiyet: Isparta Uydu Kentinde Yeni Bir Kadınlık İnşası Mümkün mü? S. Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 310-340). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Güllüpınar, F. (2014). Göçmenlerin Trajedisi Olarak "Tabakalı Yurttaşlık": Almanya'da Eşitsizlik ve Türkiye'li Göçmenler Üzerine. A. Durakbaşa, N. Şirin-Öner, & F. Şenel içinde, *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek* (s. 177-196). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Güner, C. (2016). Yetkili Makam Kararıyla Genel Yoldan Türk Vatandaşlığının Kazanılmasında Öğrenci Olmanın Etkisi. *YBHD*(2), 291-332.

Güngen, A. R. (2022). 2018-2019 Türkiye'sinde Kriz Yönetiminin Krizini Anlayabilir miyiz? A. v. Topal (Dü.) içinde, *21. Yüzyılda Devletin Dönüşümü: Otoriterleşme, Kriz ve Hegemonya* (s. 223-250). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.

Garnier, S. (2020). Citizenship By İnvestment. *Harvard International Review, 41*(1), 15-18.

Genç, D. (2014). Türkiye'nin Yabancıların Hareketliliğine İlişkin Sınır Politikası . D. Danış, & İ. Soysüren içinde, *Sınır ve Sınırdışı : Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakış* (s. 41-66). Ankara: NotaBene Yayınları.

Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları.* (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Goodman, S. (2010). Integration Requirements for Integration’s Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies, 36*(5), 753-772.

Hammar, T. (1990). *Democrary and the Nation-State: Aliens, Denizens and Citizens in a World of International Migration* . Aldershot: Avebury.

Hammarberg, T. (2012). *Avrupa'da İnsan Hakları.* (A. Ekmekçi, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Hass, H. (2010). Migration and Development: A Theoretical Perspective. *The International Migration Review, 44*(1), 227-264.

Hazan, J. (2021). Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmişler. G. Ihlamur-Öner, & A. Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (s. 183-198). İstanbul : İletişim Yayınları.

Herrmann, P., & Okyayuz, M. (2014). Migration, Globalisation, Mondialisation. M. Okyayuz, P. Herrmann, & C. Dorrity içinde, *Migration: Global Processes Caught in National Answers* (s. 3-6). Wien: Wiener Verlag.

Hess, S., & Kasparek, B. (2017). De- and Restabilishing Schengen: The European Border Rejime After the Summer of Migraion. *Cuandernos Europeas de Deusto*(56), 47-77.

Hindess, B. (2001). Liberal Goverment of Unfreedom. *Alternatives: Global,Local, Political, 26*(2), 93-111.

Huysmans, J. (2000). The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies, 38*(5), 751-777.

Işık, O., & Pınarcıklıoğlu, M. (2003). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği.* İstanbul: İletişim Yayınları.

İçduygu, A. (2003). *Irregular Migration in Turkey: International Organisation for Migration.* Genova: IOM.

İçduygu, A. (2007). The Polit ics of Irregular Migrat ory Flows in t he Medit erranean Basin: Economy, Mobility and ‘Illegality'. *Mediterranean Politics, 12*(2), 141-161.

İçduygu, A. (2010). Türkiye'de Uluslararası Göçün Siyasal Arkaplanı: Küreselleşen Dünyada "Ulus-Devleti İnşa Etmek Ve Korumak". B. Pusch, & T. Wılkoszewskı içinde, *Türkiye'ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar* (Çomak-Özbatır, & M., Çev., s. 17-40). İstanbul: Kitap Yayınevi.

İçduygu, A. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde "Transit Göç". M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 279-294). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar: "Siyasallaşan" Bir Sürecin Analizi. *Toplum ve Bilim*(140), 27-41.

İçduygu, A., & Aksel, D. (2022). Vulnerable Permanency in Mass Influx: The Case of Syrians in Turkey. E. Balkan, & Z. Tonak içinde, *Refugees on the Move: Crisis and Responses in Turkey and Europe* (s. 133-185). Online Published: Berghahn Books.

İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2015). Migration Realities and State Responses: Rethinking International Migration Policies in Turkey. S. Castles, D. Özkul, M. Cubas, S. Castles, D. Özkul, & M. Cubas (Dü) içinde, *Social Transformation and Migration National and Local Experiences in Sourth Korea, Turkey, Mexica and Australia* (s. 115-132). Palgrave Macmillan.

İçduygu, A., & Ayaşlı, E. (2019). *Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları.* İstanbul: MIREKOC.

İçduygu, A., & Biehl, K. (2012). Türkiye'ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi. A. İçduygu içinde, *Kentler ve Göç: Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri* (s. 9-72). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A., & Diker, E. (2017). Labor market Integration of Syrian Refugees in Turkey: From Refugees to Settlers. *Göç Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 12-35.

İçduygu, A., & Üstübici, A. (2014). New Border and Citizenship Politics: Negotiating Mobility, Debating Border: Migration Diplomcy in Turkey-EU Relations. H. Schwenken, & S. RuB içinde, *New Border and Citizenship Politics* (s. 44-59). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

İçduygu, A., & Karaçay, A. (2012). Demography and Migration in Transition. Reflection on EU-Turkey Relations . S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 19-38). Hamburg: Hamburg University Press.

İçduygu, A., & Kirişçi, K. (2009). Introduction: Turkey's International Migration anh Transition. A. İçduygu, K. Kirişçi, A. İçduygu, & K. Kirişçi (Dü) içinde, *Lands of Diverse Migrations: Challenges of Emigration and Immigration in Turkey* (s. 1-26). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İçduygu, A., Erder, S., & Gençkaya, Ö. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023.* İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

Ignatieff, M. (1993). *Blood and Belonging.* London: Vintage.

Ünlü, B. (2022). *Türklük Sözleşmesi* (12. b.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Ünlütürk, C., & Topaloğlu, F. (2023). Türkiye'ye Yönelen Afgan Göçünü Toplumsal Cinsiyet Gözüyle Okumak. *Mülkiye Dergisi, 47*(1), 170-197.

IOM. (2004). *International Migration Law, Glossary on Migration.* IOM Publications.

Üstübici, A. (2017). Türkiye'de Göç Politikalarının Dönüşümü: yasadışılığın Uluslararası Üretiminden Makul Yabancıya? *Toplum ve Bilim*(140), 106-121.

Üstel, F. (2008). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde* (3. b.). İstanbul: İletişim yayınları.

Jacobson, D. (1996). *Rights Across Borders: Immigration and the Decline of Citizenship.* London: The John Hopkins University Press.

Jacobson, D. (2001). The Global Political Culture. M. Albert, D. Jacobson, & Y. Lapid içinde, *Identities, Borders, Orders* (s. 161-179). Mineapolis: University of Minnesota Press.

Jessop, B. (2005). *Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet.* (B. Y. Özkazanç, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Joly, D., & Suhrke, A. (2004). A new Paradigm for the European Aslyum Rejime. J. Massey, & E. Taylor içinde, *International Migration: Prospect and Politics in the Global Market* (s. 295-317). New York: Oxford University Press.

Jordan, B., & Düvell, F. (2003). *Migration, The Boundaries of Equality and Justice.* Cambridge: Polity Press.

Könönen, J. (2018). Differential Inclusion of Non-Citizens in a Universalistic Welfare State. *Citizenship Studies, 22*(1), 53-69.

Künbetoğlu, B. (2003). Küresel Gidişat, Göçmenler ve Göçmenlik. A. Kaya, & G. Özdoğan içinde, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar* (s. 271-298). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kızılarslan, S. (2023). https://www.gercekgundem.com/secim/chpli-baris-28-mayista-oy-kullanan-yabanci-secmen-sayisi-240-bin-424613. adresinden alındı

Kadıoğlu, A. (2012). Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği. A. Kadıoğlu içinde, *Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara* (2. b., s. 31-54). Ankara: Metis yayınları.

Kaiser, B. (2010). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'nin Yabancılar Mevzuatı ve Ab Vatandaşı Göçmenlerin Yaşamları Üzerine Etkileri. B. Pusch, & T. Wilkoszewski içinde, *Türkiye'yr Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar, Bireysel Yaşamlar* (M. Çomak-Özbatır, Çev.). İstanbul: Ktap Yayınevi.

Kaiser, B., & Kaya, A. (2016). Transformation of Migration and Asylum Policies in Turkey. A. Güney, & A. Tekin içinde, *The Europeanization of Turkish Poblic Policies* (s. 94-115). NewYork: Routledge.

Kapar, R. (2020). Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Ekonomik ve Sosyal Hakları. S. Sallan Gül, S. Dedeoğlu, & N. Ö.K. içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum: Geri Dönüş mü? Birlikte Yaşam mı?* (s. 146-173). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Karaman, E. (2019, Ocak 15). *Türkiye'de Ev Alana Alana Vatandaşlık: En Çok İlgi Ortadoğu'dan.* Deutcshe Welle Türkçe. adresinden alındı

Kaya, A. (2003). Ulusal Yurttaşlıktan Çoğul Yurttaşlığa? Yurttaşlık Kuramlarına Eleştirel Bir Yaklaşım. A. Kaya, & G. Özdoğan içinde, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar* (s. 149-190). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Kaya, A. (2009). *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitization.* Londra: Palgrave Macmillan.

Kaya, A. (2009). Vatandaşlık ve Tireli Almanlar: Almanya Türkleri Alman Vatandaşlığına Geçmiş Türkler. F. Keyman, & A. İçduygu içinde, *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Vatandaşlık.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı.* (N. Ural, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. (2021). Geçici Koruma Altındaki Kişilerin Kabulü. A. v. Kaya içinde, *Koruma, Kabul ve Entegrasyon: Türkiye'de Mültecilik* (s. 111-190). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A. (2022). Closing the Door to Migrants and Refugees: Assesinf Justice in the EU-Turkey Statement. M. Ceccorulli, & E. Fassi içinde, *The EU's External Governance of Migration* (s. 61-78). NewYork: Routledge.

Kaya, Y. (2010). Küreselleşme ve İktisadi Entegrasyon Bağlamında 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi. *İnsan ve Toplum, 1*(1), 67-85.

Kayalı, D. (2023). Etkili Vatandaşlık İlkesi ile Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programları Üzerine Bazı Düşünceler. *Public and Private International Law Bulletin, Advanced Online Publication,* Advanced Online Publication.

Kayalı, D. (2023). Etkili Vatandaşlık İlkesi ile Yatırım Yoluyla Vatandaşlık Programları Üzerine Bazı Düşünceler. *PPIL*.

Keleş, R., & Ünsal, A. (1982). *Kent ve Siyasal Şiddet.* Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.

Keyman, F., & İçduygu, A. (1998). Türk Modernleşmesi ve Ulusal Kimlik Sorunu: Anayasal Vatandaşlık ve Demokratik Açılım Olasılığı. A. Ünsal içinde, *75. Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru* (s. 169-180). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Kirişçi, K. (2000). Disaggregating Turkish Citizenship and İmmigration Practices. *Middle Eastern Studies, 36*(3), 1-22.

Kirişçi, K. (2007). Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration. *Mediterranean Politics, 12*(1), 91-97.

Kirişçi, K. (2012). Turkey's New Draft Law on Asylum: What to Make of İt? S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 63-83). Hamburg: Hamburg University Press.

Kirişçi, K., & Karaca, S. (2015). Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitlesel Mülteci Akınları. M. Erdoğan, & A. Kaya içinde, *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* (s. 295-314). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Koca, S. (2016). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Uyarınca Yabancıların Türkiye'de İkameti ve Uzun Dönem İkamet İznine İlişkin Değerlendirmeler. *Ankara Barosu Dergisi*(2), 43-88.

Kofman, E. (2006). Citizenship, Migration and the Reassertion of National Identity. *Citizenship Studies, 9*(5), 453-467.

Korat, G. (2017). Bir Toplu Konut: Ankara. F. Cantek içinde, *Sanki Viran Ankara* (2. b., s. 237-250). Ankara: İletişim Yayınları.

Koslowski, R. (2005). International Migration an the Globalization of Domestic Politics: a Conceptional Framework. R. Koslowski içinde, *International*

Migration an the Globalization of Domestic Politics (s. 5-32). New York: Routledge.

Kurtar, C., & Somuncu, M. (2013). Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği: Ankara Hamamönü Örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 35-47.

Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık:Azınlık Haklarının Liberal Teorisi.* (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Leonard, S. (2010). EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. *European Security, 19*(2), 231-254.

Lewis, A. (1954). Economic Development with Unlimited Supplies of Labor. *Manchester School, 22*(2), 139-191.

Lockwood, D. (1996). Civic Integration and Class Formation. *The British Journal of Sociology, 47*(3), 531-550.

Mütevellioğlu, N., & Işık, S. (2009). Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm. N. Mütevellioğlu, & S. Sönmez içinde, *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm* (s. 159-204). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Massey, D., & Taylor, J. (2004). Introduction. D. Massey, & J. Taylor içinde, *International Migration: Prospect and Politics in a Global Market.* New York: Oxford University Press.

Massey, D., & vd. (1993). Theories of İnternational Migration: A Review and Apprasial. *Population and Development Review, 19*(3).

Miller, K. (1990). Class, Culture, and Immıgration Group Identity in the United States: The Case of Irish- American Ethicity. V. Yans-McLaughlin içinde, *Immigration*

Reconsidered: History, Sociology, and Politics (s. 96-129). New York: Oxford University Press.

Model, S. (1990). Work and Family: Blacks and Immigrants from South and East Europe. Yans-McLaughlin içinde, *Immigration Reconsidered:History, Sociology, and Politics* (s. 130-159). New York: Oxford University Press.

Morris, L. (2000). Rlghts and Controls in the Management of Migration: The Case of Germany. *Sociological Review, 48*(2), 224-240.

Morris, L. (2002). *Managing Migration: Civic Stratification and Migration Rights.* London: Routledge.

Nizam, Ö. (2020). Afrika'dan Türkiye'ye Sığınmacı Göçünün Sosyolojik Görünümleri. S. Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 341-370). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Okyayuz, M. (2011). Yetmişli Yıllardan Günümüze Almanya'nın Yabancı Politikası. Ö. Çelebi, S. Özçürümez, & Ş. Türkay içinde, *İltica, Uluslararası Göç ve Vatansızlık: Kuram, Gözlem ve Politika* (s. 214-224). Ankara: BMMYK.

Okyayuz, M. (2012). Continuity and Change: Immigration Policies in Germany from the Sixties to the Present. S. Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and The EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 229-258). Hamburg: Hamburg University Press.

Okyayuz, M. (2014). Introduction: Global Economy and Migration. M. Okyayuz, P. Herrmann, & C. Dorrity içinde, *Migration: Global Processes Caught in National Answers* (s. 7-16). Wien: Wiener Verlag.

Okyayuz, M., & Angliss, J. (2014). Political-Legal Changes to Turkish Aslyum Policy: A Solution to the Problems of. Asylum Seekers? M. Okyayuz, P. Herrmann, & C. Dorrity içinde, *Migration: Global Processes Caught in National Answers* (s. 37-84). Wien: Wiener Verlag.

Orgad, L. (2017). Naturalization. A. v. Shachar içinde, *The Oxford Handbook of Citizenship* (s. 337-357). Oxford: Oxford University Press.

Özçürümez, S., & İçduygu, A. (2020). *Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller ve Uygulamalar ile Türkiye.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özçürümez, S., & Şenses, N. (2011). Europeanization and Turkey: Studying Irregular Migration Policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies, 13*(2), 233-248.

Özçürümez, S., & Yıldırım, D. (2022). Why Do Employment and Socioeconomic Integration Have a Strained Relationship? E. Balkan, & Z. Tonak içinde, *Refugees on The Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* (s. 93-110). Online Published: Berghahn Books.

Özçürümez, S., Hoxha, J., & İçduygu, A. (2021). Does Social Cohesion Solve Forced Migration Riddles? Troubled Concepts and Constrained Practices in Turkey? *Migration Studies, 9*(3), 597-616.

Özaslan, M. (2011). Ankara Ekonomisinde Gerileme Eğilimleri ve Yeni Yol Arayışları. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20*(2), 331-364.

Özbey, K. (2022). Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye'nin Sınır Politikasının Dönüşümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 709-741.

Özgür, E. M. (1995). Türkiye'deki İç Göçlerde Ankara İlinin Yeri. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*(4), 63-76.

Özgür, N. (2021). Modern Türkiyenin Zorunlu Göçmenleri. S. Ihlamur-Öner, N. Öner, & 199-216 (Dü.) içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar ve Tartışmalar* (5. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkazanç, A. (2011). *Neoliberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim.* Ankara: Dipnot Yayınları.

Özkul, D. (2021). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararasu Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. G. Ihlamur-Öner, & Ş. Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (5. b.). İstanbul: İletişim.

Özlem, A., & Gökler, M. (2021). Göçmen Kadınlarda Üreme Sağlığı. *Medical Research Reports, 4*(3), 57-64.

Paerregaard, K. (2019). Grasping the Fear: How Xenophobia Intersects with Climatephobia and Robotphobia and How Their Co-production Creates Feelings of Abandonment, Self-pity and Destruction. *Migration Letters, 16*(4), 647-652.

Penpecioğlu, M., Bayırbağ, M., & Schindler, S. (2022). Tamamlanmamış Kentsel Devrim. Türkiye'de Neoliberal Kentsel Dönüşümün Çoklu Sosyo-Politik Örüntüleri ve Ankara Örneği. E. Acara, & M. Penpecioğlu içinde, *tamamlanmamış Kentsel Devrim: Günümüz Türkiye'sinde Kent, Kriz ve Gündelik Hayat* (s. 167-202). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Portes, A. (1999). Immıgration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities. C. Hirschman, P. Kasinitz, & J. De Wind içinde, *The Handbook of International Migration: The American Experience.* New York: The Russel Sage Foundation.

Portes, A., & Manning, R. (1986). The Immigrant Enclave: Theory And Empirical Examples. S. Olzak, & J. Nagel içinde, *Competitive Ethnic Relations* (s. 47-68). NewYork: Academic Press.

Postel, H., Rathinasamy, C., & Clemens, M. (2015, Eylül 10). *Europe's Refugee Crisis Is Not as Big as You've Heard, and Not Without Recent Precedent.* Center for Global Development: https://www.cgdev.org/blog/europes-refugee-crisis-not-big-youve-heard-and-not-without-recent-precedent adresinden alındı

Punch, K. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş.* (Z. Etöz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.

Pusch, B. (2012). Bordering the EU: İstanbul as a Hotspot for Transnational Migration. S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 167-197). Hamburg: Hamburg University Press.

Putnam, R. (2000). *Bowling Alone.* New York: Touchstone.

Ranciere, J. (2009). İnsan Haklarının Öznesi Kimdir? *Tesmeralsekdiz: Toplumsal Araştırmalar ve Sanat Şebekesi, 3*(4), 53-65.

Ranis, G., & Fei, J. (1961). A Thory of Economic Development. *American Economic Review*(51), 533-565.

Sainsbury, D. (2006). Immıgrants Social Rights in Comperative Perspective: Welfare Regimes, Form of Immigration and Immigration Policy Regimes. *Journal of European Social Policy, 16*(3), 229-244.

Sajjad, T. (2018). What's in a name? 'Refugees', 'Migrants' and the Politics of Labelling. *Race & Class, 60*(2), 40-62.

Sales, R. (2007). *Understanding Immigration and Refugee Policy: Contradictions and Continuities.* Bristol: The Policy Press.

Salt, J. (2002). European İnternational Migration: Evaluation of the Current Situation. *European Population Papers*(5).

Saraçoğlu, C., & Belagner, D. (2019). Loss and Xenophobia in the City: Contextualizing Anti-Syrian Sentiments in İzmir, Turkey. *Patterns of Prejudice, 53*(4), 363-383.

Saraçoğlu, C., & Belanger, D. (2018). Mekân, Yer ve Şehir: Türkiye'de Suriyeli Karşıtlığının Kentteki Görünümleri. *Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi, 16*(62), 46-73.

Saraçoğlu, C., & Demirkol, Ö. (2015). Nationalism and Foreign Policy Discourse in Turkey Under the AKP Rule: Geography, History and National Identity. *British Journal of Middle Eastern Studies, 42*(3), 301-319.

Sassen, S. (2001). *The Gobal City.* Princeton: Princeton University Press.

Savran, S. (2008). *Kod Adı Küreselleşme: 21. Yüzyılda Emperyalizm.* İstanbul: Yordam.

Savran, S. (2022). Mekansal ve Toplumsal Eşik Yaratmanın Olanak(sızlık)ları: Ankara'da Yaşayan Suriyeli Göçmenler Üzerine Bir Araştırma. E. Acara, & Penpecioğlu içinde, *Tamamlanmamış Kentsel Devrim: Günümüz Türkiye'sinde Kent, Kriz ve Gündelik Hayat* (s. 261-288). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.

Savran, S. (2022). The Political Economy of Migraton. E. Balkan, & Z. K. Tonak içinde, *Refugees and the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* (s. 13-37). Berghahn Books.

Savran, S., & Sat, N. (2019). Ankara'da Suriyeli Göçmenlerin Yer Seçimi Tercihlerinin İncelenmesi ve Bir Etnik Kentsel Adacık Örneği Olarak Önder, Ulubey, Alemdağ Mahalleleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi, 7*(2), 283-302.

Schuster, L. (2003). Common Sense or Racism? The Treatment of Asylum Seekers in Europe. *Patterns of Prejudice, 37*(3), 233-256.

Schwarz, T. (2020). Batının Ötesinde Vatandaşlığa Geçiş Politikaları. *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi*(5), 67-85.

Serdar, A. (2021). Türkiye'de Değişen Vatandaşlık Rejimini Okumak: İstisnalaşma, Piyasalaşma ve Etniksizleşme Eğilimleri. *Mülkiye Dergisi, 45*(1), 155-190.

Sert, D. (2021). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. G. Ihlamur-Öner, & A. Ş. Öner içinde, *Küreselleşme Çağında Göç* (s. 29-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sert, D., & Yıldız, U. (2013). Autonomy Despite Restrictions: Aslyum Seekers in Isparta, İstanbul and yalova. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 1*(1), 135-153.

Shachar, A. (2006). The Race for Talent. *New York University Law Review*(81), 148-206.

Shachar, A. (2009). *The Birthright Lottery.* Cambridge: Harvard University Press.

Shachar, A., & Hirschl, R. (2013). Recuiting 'Super Talent': The New World of Selective Migration Rejimes. *Indiana Journal of Global Legal Studies, 20*(1), 71-107.

SIHHAT. (tarih yok). http://www.sihhatproject.org/hakkimizda.html adresinden alındı

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür.* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis.

Sirkeci, İ. (2010). Güvensizlik ve Çatışma Ekseninde Uluslararası Göç ve Vatandaşlık. F. Kartal içinde, *Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar* (s. 89-112). Ankara: TODAİE.

Sirkeci, İ. (2020). "Göç Meselesi". *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi, 2*(5), 11-34.

Sirkeci, İ., & Cohen, C. (2016). Culture of Migration and Conflict in Contemporary Human Mobilty in Turkey. *European Review, 24*(3), 381-396.

Smith, A. (2002). *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik.* (D. Kömürcü, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.

Soyarık-Şentürk, N. (2009). Türk Vatandaşlığının yasal ve Anayasal Esasları: Değişimler ve Devamlılıklar. F. Keyman, A. İçduygu, E. F. Keyman, & A. İçduygu (Dü) içinde, *Küreselleşme, Avrupalılaşma ve Türkiye'de Yurttaşlık* (B. Ulukan, Çev., s. 133-158). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Soysüren, İ., & Danış, D. (2014). Giriş. D. Danış, & İ. Soysüren içinde, *Sınır ve Sınırdışı: Türkiye'de Yabancılar, Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar* (s. 15-40). Ankara: NotaBene Yayınları.

Soysal, Y. (2012). Citizenship, Immigration and the Europian Social Project: Rights and Obligations of Indivicuality. *British Journal of Sociology, 63*(1), 1-21.

Soysal, Y. (2021). *Vatandaşlığın Sınırları.* (E. S. Dağabak, Çev.) Ankara: GAV Perspektif Yayınları.

Stark, O. (1991). *The Migration of Labor.* Cambridge: Basil Blackwell.

Stark, O., & Bloom, D. (1985). The New Economics of Labor Migration. *American Economic Review*(75).

Şahin-Mengücek, Z., Gökalp-Aras, E., Kaya, A., & Rottmann, S. (2023). *Syrian Refugees in Turkey: Between Reception and Integration.* E-book: Springer.

Şimşek, D. (2017). Göç Politikaları Ve İnsan Güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler Örneği. *Toplum ve Bilim*(140), 11-26.

Şit-Köşgeroğlu, B. (2017). İstisnai Yoldan Vatandaşlığın Kazanılmasına İlişkin Genel Esaslar ve Son Değişiklikler Çerçevesinde Türk Vatandaşlığının İstisnai Yoldan Kazanılması. *Hacettepe HFD, 7*(1), 169-198.

Tümtaş, M. (2020). *Nöbetleşe Dışlama: Göç ve Sosyal Dışlama Döngüsü.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Tümtaş, M. S. (2022). Türkiye'ye Düzensiz Afgan Göçü: Zorunlu Göç Mü "İstila" Mı? *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 21*(1), 338-353.

Türkölmez, F., & Türkan, H. (2014). *20. yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi Beş Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar.* İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi.

Tanasoca, A. (2016). Citizenship for Sale. *European Journal of Sociology, 57*(1), 169-195.

Tarlan, K. (2022). War, Migration, and Crisis. E. Balkan, & Z. Tonak içinde, *Refugees and the Move: Crisis and Response in Turkey and Europe* (s. 38-62). Berghahn Books.

TB. (2022). *Türkiye Bursları Yıllık Raporu -2022*. YTB.

Tilly, C. (1990). Transplanted Networks. V. Yans- McLaughlin içinde, *Immigration Reconsidered: History, Sociogy, and Politics* (s. 79-95). New York: Oxford University Press.

Tilly, C. (2007). Trust Networks in Transnational Migration. *Sociological Forum, 22*(1), 3-24.

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü.* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Toksöz, G., & Ulutaş, Ç. (2012). A Gender and Ethnicity Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey. S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Immigration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 85-112). Hamburg: Hamburg University Press.

Tolay, J. (2012). Turkey's "Critical Europeanization": Evidence From Turkey's Immigration Policies. S. Paçacı-Elitok, & T. Straubhaar içinde, *Turkey, Migration and the EU: Potentials, Challenges and Opportunities* (s. 39-62). Hamburg: Hamburg University Press.

Tunçol, İ., & Dinç, C. (2018). 2003 Sonrası Irak ve Suriye'deki Çatışmaların Zorunlu Göçe Etkisi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2*(2), 79-110.

Turner, B. (1993). Outline of the Theory of Human Rights. B. Turner içinde, *Citizienship and Social Theory.* London: Sage Publications.

Uçarer, E. (2001). Managing Asylum and European Integration: Expanding Spheres of Exclusion. *International Studies Perspectives*(2), 288-304.

Utar, S. (2021, 12 27). *Halep'ten Küçük Halep'e… Peki Şimdi Nereye?* Birikim: https://birikimdergisi.com/guncel/10820/halepten-kucuk-halepe-peki-simdi-nereye adresinden alındı

Uyan-Semerci, P. (2010). Demoktarik ve Hakkaniyetli Bir Toplum İdeali: Ekonomik-Sosyal Haklar ve Yurttaş Olabilme. F. Kartal içinde, *Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar* (s. 57-88). Ankara: TODAİE.

Uzun, C. (2006). Ankara'da Konut Alanlarının Dönüşümü: Kentsel Dönüşüm Projeleri. T. Şenyapılı içinde, *Özcan Altaban'a Armağan: Cumhuriyet'in Ankara'sı* (s. 198-215). Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Van Hear, N., & Crisp, J. (1998). refugee protectıon and ımmıgratıon control: addressıng the asylum dılemma. *Refugee Survey Quarterly*, *17*(3), 1-27.

Vertovec, S. (2004). Cheap Calls: "The Social Glue of Migrant Transnationalism.". *Global Networks*, *4*(2), 219-224.

Vink, M. (2005). *Limits of European Citizenship: European Integration and Domestic Immıgratıın Policies.* London: Palgrave MacMillan.

Wood, G. (1985). The Politics of Development Policy Labelling. *Development and Change*, *16*(3), 347-373.

Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, *4*(2), 128-159.

Yıldırım, S. (2020). Göçün Eksilmeyen Aktörleri: Afganlar. S. D. Gül, & Ö. Nizam. içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum* (s. 394-408). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yıldız, A. (2017). Göç ve Entegrasyon Politikalarında Vatandaşlık. *Göç Araştırmaları Dergisi*, *3*(1), 36-67.

Yıldız, A. (2020). Avrupa Birliği- Türkiye İlişkilerinde Geri Kabul Süreçleri: Kuramsal Yaklaşım Ve Uygulamalar. S. Salla.-Gül, S. Dedeoğlu, & Ö. Nizam içinde, *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum: Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* (s. 123-145). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Yıldız, U., & Sert, D. (2017). Göçün Jeopolitiği ve Türkiye'nin Coğrafi Kısıtlaması Üzerine Farklı Bir Yorum. *Toplum ve Bilim*(140), 93-105.

Yans- McLaughlin, V. (1990). Indroduction. V. Yans- McLaughlin içinde, *Immigration Reconsidered: History, Sociology, and Politics* (s. 3-18). NewYork: Oxford University Press.

Yeler, A. (2021). Düzensiz Göçmenlerde Sosyo-Kültürel Entegrasyon: Ankara'da Yaşayan Afgan-Özbek Türkler. *İMGELEM, 5*(9), 419-445.

Zabcı, F. (2014). İşgal Et Eylemleri ve Çokluk. H. Mertcan, & A. Örnek içinde, *Fikret Başkaya'ya Saygı* (s. 339-360). İstanbul: Nota Bene.

Zararsız, H., & Kargiglioğlu, Ş. (2022). Ankara Beypazarı'nın Gastronomi Turizmi Potansiyeli. *ÇATALHÖYÜK: International Journal of Tourism and Social Research*(8), 1-16.

Zimmermann, K. (2005). Introduction: What We Khow About European Migration. K. Zimmermann içinde, *European Migration: What Do We Know?* (s. 1-14). NewYork: Oxford University Press.

Zolberg, A. (2003). The Archeogy of 'Remote Control'. A. Fahrmeir, O. Faron, & P. Weil içinde, *Migration Control in the North Atlantic World* (s. 195-222). New York: Berghahn Books.

Zubaida, S. (2007). Irak'ta Sivil Toplumun Yükselişi ve Düşüşü. H. Gülalp içinde, *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* (E. Kılıç, Çev., s. 154-172). İstanbul: Metis Yayıncılık.

EKLER

Ek-1: Yarı Yapılandırılmış Mükalat Formu

Takma İsim	**Menşe Ülke**	**Hukuki Statü**	**Türkiye'de Yaptığı İş**
Yaş	**Medeni Durumu**	**Eğitim Durumu**	**Türkiye'deki İkamet Süresi**

1.Türkiye'ye göç etmeden önce ülkenizdeki yaşamınızdan bahsedebilir misiniz? (Göç etmeden önceki sosyal, kültürel ve ekonomik durumları..)

2. Göç etme kararını nasıl aldınız? Ailenizde daha önce göç deneyimi yaşayan yakınlarınız var mı?

3.Türkiye'ye ve özellikle Ankara'ya göç etmeyi tercih etmenizin nedenleri nelerdir? Türkiye'ye göç ederken beklentileriniz nelerdi?

4. Türkiye'ye göç sürecinizde neler yaşadınız? Resmi kurumlara başvuru prosedürlerinden nasıl haberdar oldunuz?

5. Türkiye'deki kurumlara mevcut yasal statünüz için başvurunuzun yanıtlanması ne kadar sürdü? Bu süreçte neler yaşadınız?

6. Ankara'daki mevcut sosyal yaşamınız, ekonomik durumunuz nasıl? Yaşadığınız evi ve çalıştığınız işi nasıl buldunuz? Evinizden ve işinizden memnun musunuz?

7. Göç ettiniz ülkenizdeki gelişmeleri takip ediyor musunuz? Menşe ülkenizdeki televizyon kanallarını, radyoları, gazeteleri ne sıklıkla takip ediyorsunuz?

8.Ülkenizi ziyaret ediyor musunuz? (Hangi amaçla ve Ne sıklıkla?)

9. Türkiye'nin başka illerine ya da başka ülkelere göç etmiş tanıdıklarınızla ve akrabalarınızla görüşüyor musunuz? (Bilgi ve deneyim paylaşımı, yardımlaşma ve dayanışma var mı?)

10. Türkiye'deki kamu kurumlarıyla iletişim halinde misiniz? (Sunulan hizmet ve muameleden memnun musunuz?)

11.Ankara'daki yerel halk ile ilişkileriniz nasıl? Türk komşularınız, dostlarınız var mı?

12. Ankara'daki diğer göçmenler ile iletişiminiz nasıl? Aranızda bilgi paylaşımı, yardımlaşma ve dayanışma var mı?

13. Türkiye'de yaşamakta olduğunuz temel sorunlar ve bunlar ile ilgili çözüm beklentileriniz neler?

14. İleride Türk vatandaşı olmayı düşünüyor musunuz? Türk Vatandaşı olmanın size nasıl avantajlar sağlayacağına inanıyorsunuz?

15. Ülkenize geri dönme düşünceniz var mı? Bunun temel sebepleri neler?

Ek-2: Aydınlatılmış Onam Formu

Araştırmanın Adı: Türkiye'nin Yeni Uluslararası Göç Yönetimi: Göç Politikalarının Geçicilik ve Belirsizlik Kıskacındaki Suriyeli, Iraklı ve Afgan Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden İncelenmesi, Ankara Örneği

Sayın gönüllü,
Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ABD kapsamında yürüttüğüm doktora tez çalışmasına katılmak üzere davet edilmiş bulunuyorsunuz. Yukarıda adı geçen doktora tez araştırmasının amacı Türkiye'deki Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin yasal statülerinin göç deneyimlerini, Türkiye toplumuyla, kurumlarla ve farklı göçmen grupları ile ilişkilerini nasıl etkilediğini saptamaktır. Göç İdaresi'nin izni dahilinde yarı yapılandırılmış mülakat şeklinde gerçekleştirilecek olan görüşmenin Ankara'da yaşayan 15 yaş üstü Suriye, Irak ve Afganistan uyruklu olmak üzere toplamda 60 kişi ile yapılması planlanmaktadır. Ortalama bir saat sürmesi planlanan görüşme, kişisel bilgileriniz saklı tutulacağı için sizin için herhangi bir risk barındırmamaktadır. Göç İdaresi'nin ses ve görüntü kaydı alınmasına izin vermemesi nedeniyle veriler not alma tekniğiyle kaydedilecektir. Görüşmeye katılmayı kabul etmeme ya da mülakatta sorulacak soruları yanıtsız bırakma hakkınız saklıdır.
Bu araştırmada yer almak tümüyle sizin isteğinize bağlıdır. Araştırmada yer almayı reddedebilirsiniz ya da başladıktan sonra yarıda bırakabilirsiniz. Bu araştırmanın sonuçları bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Araştırmadan çekilmeniz ya da araştırmacı tarafından araştırmadan çıkarılmanız halinde, sizle ilgili veriler kullanılmayacaktır. Sizden elde edilen tüm bilgiler gizli tutulacak, araştırma yayınlandığında da varsa kimlik bilgilerinizin gizliliği korunacaktır.

Onay Bölümü:

"Yukarıda yer alan ve araştırmaya başlanmadan önce gönüllülere verilmesi gereken bilgileri içeren metni okudum (ya da sözlü olarak dinledim). Eksik kaldığını düşündüğüm konularda sorularımı araştırmacıya sordum ve doyurucu yanıtlar aldım. Yazılı ve sözlü olarak tarafıma sunulan tüm açıklamaları ayrıntılarıyla anladığım kanısındayım. Çalışmaya katılmayı isteyip istemediğim konusunda karar vermem için yeterince zaman tanındı.
Bu koşullar altında, araştırma kapsamında elde edilen şahsıma ait bilgilerin bilimsel amaçlarla kullanılmasını, gizlilik kurallarına uyulmak kaydıyla sunulmasını ve yayınlanmasını, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmaksızın, kendi özgür irademle kabul ettiğimi beyan ederim."

İmza/ Tarih	İmza/Tarih
Katılımcının Adı Soyadı	Araştırmacının Adı/Soyadı

ÖZET

UTAR, Sibel, Türkiye'nin Yeni Uluslararası Göç Yönetimi: Göç Politikalarının Geçicilik ve Belirsizlik Kıskacındaki Suriyeli, Iraklı ve Afgan Göçmenlerin Deneyimleri Üzerinden İncelenmesi, Ankara Örneği, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Filiz ZABCI, 386 s.

Küreselleşme sürecinde hızlanan ve çeşitlenen uluslararası göç hareketleri küresel bir fenomen haline gelse de ulus-devletler göç hareketlerinin yönünü ve biçimini belirlemede başat aktörler olup göçmenlerin göç ettikleri ülkelerdeki gündelik yaşam pratiklerini, toplumsal statülerini ve gelecek planlarını şekillendiren merkezi güçlerdir.

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin yasal zemini YUKK çerçevesinde biçimlenen yeni uluslararası göç politikalarında yasal mevzuat ve uygulama arasında bir boşluk olup olmadığına ışık tutmak, Ankara yapılan saha çalışması üzerinden göç politikalarının göçmenlerin Türkiye'de hayatta kalma stratejilerini, kurumlarla, toplumla ve diğer göçmenlerle ilişkilerini nasıl etkilediğini analiz etmek ve yasal düzlem ile uygulamalar arasındaki farklılıkların nedenlerini araştırmaktır.

Suriyeli, Iraklı ve Afgan göçmenlerin Ankara'da göçü deneyimleme biçimlerine odaklanan ve bu bağlamda göçmenlik statülerinin etkisini araştıran bu çalışma hem Türkiye'nin yeni göç yönetiminin makro düzeyde politika analizinin yapıldığı hem de mikro düzeyde bu politikaların uygulanma biçiminin göçmenlerin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkilerinin nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelendiği çok yöntemli bir yaklaşıma sahiptir.

Anahtar Kelimeler: YUKK, Uluslararası Göç Politikaları, Suriyeli Mülteciler, Iraklı Göçmenler, Afgan Göçü, Ankara

ABSTRACT

UTAR, Sibel, Turkey's New Internatıonal Migration Management: Syrians, Iraqı And Afghan in the Prescription of Temporarianity and Uncertainty of Migration Policies Study of Migrants Through Their Experiences, The Case of Ankara, PhD Thesis, Advisor: Prof. Filiz Zabcı, 386 p.

In the process of globalization, international migration movements, which have accelerated and diversified, have become a global phenomenon. However, nation-states are the primary actors in determining the direction and form of migration movements, shaping the daily life practices, social statuses, and future plans of migrants in the countries they migrate to.

The main aim of this study is to light on whether there is a gap between the legal framework and implementation in the new international migration policies shaped within the legal framework of YUKK in Turkey. It aims to analyze how migration policies, through fieldwork conducted in Ankara, affect the survival strategies of migrants in Turkey, as well as their relationships with institutions, society, and other migrants, and to investigate the reasons for the differences between the legal framework and its implementation.This study, which focuses on the ways in which Syrian, Iraqi, and Afghan migrants experience migration in Ankara and investigates the impact of their migration statuses in this context, employs a qualitative research methodology to examine the implementation of these policies at the micro-level, thus offering a multidisciplinary approach that both analyzes Turkey's new migration management at the macro level and examines the impact of these policies on the daily life practices of migrants at the micro level.

Key Words: YUKK, International Migration Policies, Syrian Refugees, Iraqi Immigrants, Afghan Migration, Ankara